

Marek Rawecki

Strefa Auschwitz-Birkenau

GLIWICE 2003

Opiniodawcy

Prof. dr hab. inż. arch. T. Przemysław SZAFER

Prof. dr hab. inż. arch. Ernest NIEMCZYK

Kolegium redakcyjne

Redaktor naczelny - Prof. dr hab. inż. Andrzej BUCHACZ

Redaktor działu - Prof. dr hab. inż. arch. Elżbieta NIEZABITOWSKA

Sekretarz redakcji - Mgr Elżbieta LEŚKO

Redakcja

Mgr Anna BŁAŻKIEWICZ

Redakcja techniczna

Alicja NOWACKA

Tłumaczenie

Anna SZADKOWSKA

(Załącznik Nr 10 - Michael JACOBS)

Projekt okładki

Marek RAWECKI

Zdjęcia

na okładce: widok na II odcinek budowlany obozu z wieży wartowniczej byłego KL Birkenau.
Fot. Marek Rawecki, 1987

na stronie 1: widok na II odcinek budowlany KL Birkenau. Fot. SS, 1943-1944
(Archiwum Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau, nr neg. 20995/398)

na stronie 203: teren byłej Judenrampy w Oświęcimiu. Fot. Marek Rawecki, 2003

ISBN 83-7335-215-5

Wydano za zgodą Rektora Politechniki Śląskiej

Wydawnictwo Politechniki Śląskiej

ul. Akademicka 5, 44-100 Gliwice

tel. +48 32 237-18 48, fax +48 32 237-15-02

<http://www.polsl.pl/Jednostki/RJO2/Strony/witamy.aspx>

© Copyright by Marek Rawecki and
Wydawnictwo Politechniki Śląskiej
Gliwice 2003

© Copyright by Marek Rawecki
Gliwice 2014

Utwór w całości ani we fragmentach nie może być powielany ani rozpowszechniany za pomocą urządzeń elektronicznych, mechanicznych, kopiujących, nagrywających i innych, w tym również nie może być umieszczany ani rozpowszechniany w postaci cyfrowej zarówno w Internecie, jak i w sieciach lokalnych bez pisemnej zgody posiadacza praw autorskich.

Druk: UKiP J&D Gębka, 44-100 Gliwice, ul. Pszczyńska 44, tel. 231 87 09

Niezwykle ważna książka

Współczesna wiedza o organizacji i przestrzennej strukturze oświęcimskiego obozu zagłady swe podstawowe dzieło zawdzięcza Markowi Raweckiemu. Przez blisko dziesięć lat, począwszy od 1992 roku, trwał długi i żmudny proces identyfikacji materialnych śladów ludobójstwa w strefie Auschwitz-Birkenau, na obszarze dzisiejszego miasta i gminy Oświęcim. A nie wolno również zapomnieć, że miejscem największej i najbardziej precyzyjnie zorganizowanej kaźni 1.100.000 deportowanych z całej Europy ofiar był wówczas teren III Rzeszy Hitlera. Rdzenni mieszkańcy zostali z niego, jak również z pobliskich miejscowości, całkowicie usunięci, a jedyne ziemie, gdzie w latach 1939-1945 formalnie istnieli etniczni Polacy to okrojona enklawa tzw. Generalnego Gubernatorstwa zarządzanego przez norymberskiego zbrodniarza wojennego Franka i jego gestapowsko-policyjny aparat. Polska pozostała jedynym europejskim krajem i narodem, który nigdy w jakikolwiek sposób nie splamił się kolaboracją. A to co się działo w Auschwitz-Birkenau wynikało wprost z rasistowskich teorii i precyzji planowania niemieckiego tzw. Lebensraumu. Ale najpierw trzeba było te niższe rasy po prostu zlikwidować. I tym właśnie celom posłużyło 40 kilometrów kwadratowych ówczesnego włączonego do Reichu powiatu „Kreis Bielitz O/S” nowo utworzonej rejencji („Regierungs-Bezirk Kattowitz”). Nieocenioną zasługą Marka Raweckiego jest odślonięcie tej zapomnianej dziś karty i z naukową ścisłością odtworzenie jej urbanistycznej i przestrzennej struktury.

Pomimo wielu już dziesiątków lat, jakie minęły od chwili kapitulacji hitlerowskich Niemiec i likwidacji gazowych komór Auschwitz-Birkenau nigdy dotąd nie podjęto próby rekonstrukcji systemu „technologicznych ciągów” masowego ludobójstwa w oparciu o szczegółowe pomiary inwentaryzacyjne jego pozostałości w terenie. Nigdy też nie umiano dostrzec późniejszej skali i znaczenia przestrzennych konfliktów pomiędzy samym terenem Muzeum a napierającą urbanizacją i potrzebami rozwijającego się Miasta. „Strefa” Marka Raweckiego to, jak każde graniczne terytorium, obszar dramatycznych i sprzecznych interesów wymykający się skutecznie wszelkim działaniom planowym. Autor w swej pracy nie tylko dostrzega i klasyfikuje te zjawiska, ale wskazuje sposoby zapobiegania ich dalszemu rozprzestrzenianiu. Zarazem też rysuje koncepcje utrwalenia w terenie najbardziej istotnych relikwów przestrzennych.

Wyniki jego pracy mają nowatorski charakter w skali światowej. Tak, jak samo opisywane zjawisko niespotykane dotąd w tym wymiarze w dziejach naszej cywilizacji - prezentowane metody są nowe i również na świecie nie znajdują odpowiednika. Terminologia i osadzenie we współczesnej światowej literaturze naukowej nie budzą żadnych zastrzeżeń, a co więcej, stanowią ważny postęp w dotychczasowej wiedzy. Znaczące miejsce w tym postępie zajmuje bogaty i niezwykle starannie przygotowany materiał ilustracyjny. Stanowi on sam w sobie nieocenione źródło kartograficzne i ikonograficzne. Źródło niosące bezcenny materiał nie tylko dokumentacyjny, ale i podstawę przyszłych badań.

I wreszcie coś więcej niż to, co znajduwane jest zwyczajowo w tego rodzaju monografiach. Książka ma niespotykane szeroki oddech, sięga emocji, polemik i wydawałoby się niemożliwych do pogodzenia skrajnych stanowisk. Sięga ku znanym na świecie autorytetom, ich emocjom, wypowiedziom, ku aspiracjom politycznym w skali krajowej i ku oczywistym potrzebom i dążeniom dzisiejszych mieszkańców obrzeża Strefy. Jest książką bardzo potrzebną i mądrą. Mądrą dla jej bezpośrednich odbiorców - wszystkich pamiętających i szukających wiedzy o latach terroru i zbrodni hitlerowskich i wszystkich, którzy w całym dzisiejszym świecie tej edukacji zostali pozbawieni. Jest na koniec mądrą przez grono świętych osób, które do jej powstania dopomogły, a najbardziej przez dogłębny urbanistyczny profesjonalizm i tak wielkie zaangażowanie Pani Architekt Jadwigi Raweckiej, której te parę słów nieśmiało dedykuję i którą o przyjęcie mych szczerych wyrazów uznania gorąco proszę.

Prof. T. Przemysław Szafer

*To była rzeczywistość, więc dzieło ludzi, badalne dzieło...
Auschwitz musi być rozumiany jako przeszłość historyczna,
musi być rozpoznawalny w teraźniejszości i nie wolno także
wyłączać go ślepo z perspektyw przyszłościowych.
Auschwitz nie leży tylko za nami...*

Günter Grass

Spis treści

OD AUTORA.....	5
WPROWADZENIE.....	9
Oświęcim, Brzezinka - kontekst historyczny	11
KL Auschwitz.....	14
Po wyzwoleniu	19
Granice Muzeum.....	24
Strefa ochronna.....	29
Opracowania.....	33
BADANIA WSTĘPNE	41
Geneza i program badań	43
Obszar opracowania.....	45
STUDIUM STREFY W OŚWIĘCIMIU.....	49
Opracowania branżowe	51
Studium historyczne.....	54
Studium wynikowe	55
STUDIUM STREFY W BRZEZINCIE.....	59
Społeczny kontekst badań	61
Opracowania branżowe	64
Studium historyczne.....	68
Studium wynikowe - Etap I.....	69
WYNIKI	73
Ustalenia konserwatorskie	75
Wnioski	95
WDROŻENIA.....	97
Uwarunkowania prawne.....	99
Program Oświęcimski	100
Oświęcimski Strategiczny Program Rządowy.....	102
Strategia.....	104
Planowanie miejscowe.....	108
Działalność dydaktyczna.....	109
ZAKOŃCZENIE	111
PODZIĘKOWANIA.....	118
ZAŁĄCZNIKI	121
ŹRÓDŁA	167
Źródła archiwalne i dokumentacyjne.....	169
Opracowania.....	170
Filmy	173
Literatura.....	174
Wybrane publikacje prasowe z lat 1946-2003	177
OBJAŚNIENIE SKRÓTÓW	193
SPIS ILUSTRACJI	195
INDEKS NAZWISK	197

Od autora

Książka traktuje o jednym z mniej znanych, a przynajmniej nie eksponowanym dotąd w publikacjach, aspekcie KL Auschwitz-Birkenau - o urbanistycznych konsekwencjach zorganizowania na ziemi oświęcimskiej obozu zagłady. W następstwie niezwykle bolesnej rany zadanej przez hitlerowski system wielu narodom, szczególnie narodowi żydowskiemu, do dnia dzisiejszego przetrwały nie tylko blizny w społecznej świadomości i w indywidualnych losach wielu rodzin na całym świecie, ale też przejmujące materialne ślady w realnej przestrzeni Oświęcimia i Brzezinki. Okupant, tworząc tu w latach 1940-1945 olbrzymią funkcjonalno-przestrzenną i administracyjną strukturę, implantował de facto ten zbrodniczy twór w układ osadniczy obu miejscowości. Nie pozostało to bez wpływu na ich dalsze losy. Zdarzenia, jakie po wojnie towarzyszyły wytyczaniu granic Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka, działaniom konserwatorskim i adaptacyjnym, ustanawianiu stref ochronnych - dobitnie obrazują stan bezradności współczesnych wobec swoistego splotu historii Oświęcimia i Auschwitz, Brzezinki i Birkenau. Bezradności nie zawsze dającej się usprawiedliwić bezprecedensowym charakterem tego procesu. Nie wnikając głębiej w przyczyny takiego stanu rzeczy, zauważyć trzeba, iż to właśnie w kontekście nieustającego ścierania się ze sobą tych dwóch odrębnych światów zaistniała potrzeba nowego, innego spojrzenia na ochronę, konserwację i ekspozycję terenów poobozowych.

Podjęcie w 1992 roku prac badawczych nad problematyką strefy ochronnej Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau było rozpoczęciem długiego i żmudnego procesu identyfikowania, wśród przejawów toczącego się życia, tragicznej spuścizny Auschwitz-Birkenau i szukania dróg wydobycia jej z urbanistycznej struktury współczesnego miasta i gminy Oświęcim. Rozpoczynając tę pracę, nie byłem świadomy skomplikowania materii, z jaką przyjdzie mi się zmierzyć. Ale też nikt chyba wtedy nie przypuszczał, że z pozoru praktyczne przesłanki podjęcia trudu badawczego - znalezienie sposobu pogodzenia przeciwstawnych racji Życia i Pamięci - ujawnią tak wiele nierozwiązanych problemów i tematów wymagających dalszych badań.

Ta książka jest właśnie o tym. Jest podsumowaniem dotychczasowych prac badawczych, programów rewaloryzacji otoczenia kompleksu poobozowego Auschwitz-Birkenau opracowanych dla Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau i Urzędu Miejskiego w Oświęcimiu przy współpracy Komisji Konserwatorskiej Międzynarodowej Rady Oświęcimskiej i Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Bielsku-Białej. Przygotowanie ostatecznego kształtu wytycznych konserwatorskich poprzedziły szerokie konsultacje społeczne. Problematykę strefy ochronnej prezentowano na zebraniach wiejskich i spotkaniach rad sołeckich Brzezinki i Pław, na posiedzeniach Rady Miejskiej i Rady Gminy w Oświęcimiu, w trakcie obrad Międzynarodowej Rady Oświęcimskiej, na posiedzeniu sejmowych Komisji Samorządu oraz Komisji Kultury i Środków Przekazu. Przedstawiano ją w trakcie spotkań w Ministerstwie Kultury i Sztuki, a także w Pałacu Prezydenckim. Zapoznawali się z nią rolnicy z Brzezinki, dziennikarze polscy i zagraniczni, posłowie, ambasadorzy. Proszono o opinię byłych więźniów KL Auschwitz skupionych w Towarzystwie Opieki nad Oświęcimiem. Podejmowano dyskusje w kręgach pracowników i przewodników Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau, na spotkaniach międzynarodowych grup eksperckich i w trakcie wizyt przedstawicieli organizacji, instytucji i środowisk żydowskich. Uzyskano szereg opinii i wniosków, które zostały wykorzystane do zweryfikowania przyjętych założeń, urealnienia zaproponowanych działań konserwatorskich i planistycznych.

Publikacja ta jest pozycją popularyzatorską. Przedstawia przesłanki i metody, jakie towarzyszyły podjętym wysiłkom badawczym. Ma też ambicje bycia konkretną propozycją. Sugerowane zmiany w otoczeniu Muzeum mogą wzmocnić integrację kompleksu poobozowego, usprawnić i wzbogacić dostęp odwiedzających do obu części Miejsca Pamięci, wydobyć ze współczesnego krajobrazu ważne obiekty i miejsca historyczne.

Praca niniejsza jest materiałem otwartym. Ma stworzyć płaszczyznę dalszych poszukiwań priorytetów zagospodarowania w otoczeniu Muzeum. Potrzebne jest tutaj zaangażowanie nie tylko konserwatorskie i naukowe, ale także praktyczna aktywność władz lokalnych, resortowych i rządowych, prywatnych osób i organizacji. Ważne jest przy tym, by uszanować odczucia i oczekiwania tych, dla których Auschwitz ma znaczenie osobiste, pokoleniowe lub wspólnotowe, ale też odczucia i potrzeby tych, którym przyszło żyć na ziemi oświęcimskiej.

Publikacja stanowi zredagowaną autorsko rozprawę doktorską, którą przygotowałem pod kierunkiem Nieodżałowanego Profesora Zbigniewa Gądka, a następnie Profesora T. Przemysława Szafera. Obroniłem ją w maju 2000 roku. W zasadniczej warstwie obejmuje okres 1984-1992, kiedy to określono kluczowe kwestie strefy ochronnej, oraz lata 1992-1999, gdy zrealizowano poszczególne punkty programu badań. We wprowadzeniu przedstawiam fakty, które w moim przekonaniu zadecydowały o takim, a nie innym ukształtowaniu się powojennych losów Oświęcimia i Brzezinki. Ufam, iż Czytelnik wybaczy mi pominięcie niektórych aspektów faktografii Auschwitz-Birkenau. Skupiłem się na urbanistycznych determinantach. W zakresie ogólnej wiedzy na temat historii byłego obozu zagłady istnieje dziś wiele uznanych pozycji literaturowych, a wśród nich wydana przez Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau w 1995 roku pięciotomowa monografia „Auschwitz 1940-1945. Węzłowe zagadnienia z dziejów obozu”.

Troską każdego autora publikującego książkę dotyczącą współczesnych problemów jest to, by była aktualna. I mnie nie ominęła ta rozterka. Tak się zdarzyło, że dopiero po trzech latach od obrony wydaję drukiem swój doktorat. Mimo początkowych wątpliwości, czy książka odpowie na wiele bieżących kwestii, szczególnie tych, które wyniknęły po 1999 roku w następstwie działań legislacyjnych rządu - podjąłem to wyzwanie. Wykonane prace badawcze stanowią dziś bowiem nadal otwarty rozdział. I to niezależnie od faktu, że ich wyniki zostały już spożytkowane w sposób, o którym wielu badaczy może tylko marzyć. Powstał Program Oświęcimski. Powstał Oświęcimski Strategiczny Program Rządowy. Uruchomiono finansowe wsparcie samorządów lokalnych dla realizacji zadań konserwatorskich w strefie ochronnej Muzeum. Są jednak jeszcze wątki wymagające rozwinięcia. Są jeszcze w Oświęcimiu i w Brzezince sporne kwestie, których rozwiązanie ułatwiłoby, jak sądzę, ale i jak nieskromnie podpowiada mi doświadczenie zawodowe - wykorzystanie metod zastosowanych w badaniach strefy ochronnej. Po ukończeniu prac w Oświęcimiu i w Brzezince nie zaprzestałem działalności w tym obszarze. Uczestniczyłem w pracach Międzynarodowego Zespołu Ekspertów, współpracowałem z ramienia Politechniki Śląskiej z Międzynarodowym Domem Spotkań Młodzieży w Oświęcimiu w ramach studenckich seminariów „Topografia Oświęcim-Auschwitz”, prowadziłem na macierzystej uczelni studenckie prace semestralne i dyplomowe dotyczące problematyki Auschwitz-Birkenau. Wybrane efekty tych działań sygnalizuję w załącznikach. Przedstawiam tam również własną ocenę bieżących działań planistycznych Miasta i Gminy Oświęcim oraz aktualną dokumentację fotograficzną wybranych miejsc w otoczeniu Muzeum. Tę ostatnią dedykuję do przemyślenia władzom samorządowym i konserwatorskim.

Czytelnik, jeśli oczekuje szczegółowych relacji i ocen odnośnie do wielu głośnych konfliktów „wokół byłego KL Auschwitz”, będzie zawiedziony. Nie o tym piszę. Jest to z pewnością dobry temat, lecz na inną rozprawę. Z perspektywy postawionych w mojej pracy celów badawczych i osiągniętych wyników sprawa konfliktów schodzi na margines, paradoksalnie - wbrew rozgłosowi, jaki im towarzyszył. Nie unikam jednak odpowiedzi na ten temat i nie uważam, że problemu nie ma. Byłoby co najmniej dziwne, gdyby pracom dotyczącym otoczenia Muzeum Auschwitz-Birkenau nie towarzyszyła refleksja i takiej natury.

Ktoś zainteresowany problemami współczesnego Oświęcimia i Brzezinki może doznać ambiwalentnych uczuć. Z jednej strony nieodparcie nasuwa się wniosek, że kontrowersje „wokół byłego KL Auschwitz” niczego nas nie uczą. Powracające spory w tym napiętowanym przez historię miejscu są już raczej prawidłowością, niżli wyjątkiem. Kolejne konflikty nie prowadzą do kompromisów. Z drugiej jednak strony można by zauważyć, że w ciągu ponad pół wieku na nie spotykaną gdzie indziej skalę zachowano najważniejsze pozostałości i relikty Auschwitz-Birkenau, podjęto i zrealizowano wiele inicjatyw badawczych, wszczęto programy edukacyjne, wdrożono priorytety konserwatorskie, zainicjowano wielką międzynarodową dyskusję.

Analiza dotychczasowych konfliktów dostarcza klarownych konkluzji. Analiza oparta nie na politycznych czy religijnych przesłankach, które były esencją rozgorzałych sporów, ale na tym co dla naukowca najistotniejsze - rzeczowym ważeniu związanych ze sprawą dokumentów, badaniu historycznych, prawnych, administracyjnych i społecznych determinant. W takim ujęciu rola ratyfikowanej przez Polskę Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego jest zasadnicza, a konsekwencja wpisu na listę UNESCO - oczywista. Szybko doprowadza to też do wniosku, iż, w większości przypadków, geneza konfliktów była prozaiczna, a raz popełniony błąd implikował na-

stępne. Gdyby na przykład w 1984 roku nie wyłączono z obszaru Muzeum Auschwitz-Birkenau małego skrawka terenu, by przekazać go Siostrze Karmelitankom, nie tylko nie mielibyśmy konfliktu o „Karmel”, ale i sprawy Krzyża Papieskiego, symboli religijnych na terenie Muzeum, skandalicznej manifestacji Kazimierza Świtonio, kontrowersyjnej ustawy o ochronie byłych hitlerowskich obozów zagłady. Gdyby nie dziennikarska heca z „supermarketem”, nie byłoby zapewne utarczek o strefę ochronną Muzeum, gorszącej demonstracji skinów, kwestii eksterytorialności Oświęcimia, czy ostatnio kolejnego problemu - dyskoteki w dawnym budynku garbarni w Oświęcimiu. Z drugiej jednak strony, gdyby nie sprawa „Karmelu”, zapewne wiedzielibyśmy dużo mniej o jakże odmiennym postrzeganiu przez Żydów byłego obozu i o tym, czym dla tego narodu jest dziś Auschwitz-Birkenau. Gdyby nie sprawa „supermarketu”, przypuszczalnie nie byłoby Oświęcimskiego Strategicznego Programu Rządowego.

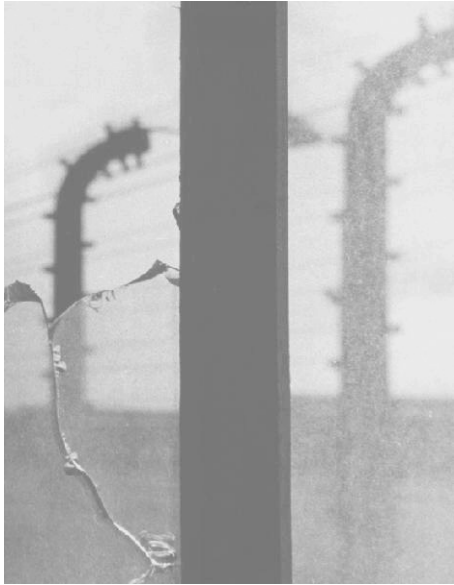
Pojawia się jednak pytanie: czy cytowanych wyżej pozytywów nie można było osiągnąć inną drogą? Czy już zawsze u źródła akceptowanej w Oświęcimiu i Brzezince aktywności musi tkwić czyjś ewidentny błąd, niedopatrzenie lub tendencyjnie zinterpretowany przez media fakt? Czy jest to immanentna cecha tego szczególnego miejsca, czy też w kwestii Auschwitz mamy do czynienia z permanentną ignorancją, obojętnością i dopiero doprowadzenie sprawy do ekstremum jest w stanie przywrócić właściwe proporcje rzeczy?

Zostawiam Czytelnika z tymi pytaniami. Nie potrafię jednoznacznie na nie odpowiedzieć. Nawet po kilkunastu latach zaangażowania w oświęcimskie problemy. W wielu sprawach rzeczywiście brakuje zdrowego rozsądku. Mimo olbrzymich emocji, jakie to miejsce wyzwała - pod względem materialnej struktury nie wyróżnia się ono na tyle spośród innych obiektów i zespołów zabytkowych, by nie mogły mieć tu zastosowania procedury skutecznie gdzie indziej wdrażane. To właśnie emocje, a czasem i polityka, przesłaniają tę prostą prawdę. Wszak wpis byłego obozu na listę UNESCO potwierdza nie tylko zobowiązanie Polski wobec społeczności międzynarodowej w chronieniu tragicznego dziedzictwa Auschwitz, ale i zapewnienie, że w realizacji tego zadania zostaną zastosowane najlepsze standardy, techniki i procedury. To właśnie z braku profesjonalnego podejścia kielkują na ziemi oświęcimskiej kolejne konflikty i fobie. Prawdą jest jednak także, że potworność dokonanej tutaj zbrodni przenosi się w czasy nam współczesne irracjonalnością zachowań i postaw. I chyba inaczej być nie może.

Kluczową kwestią dla bezkonfliktowej realizacji priorytetów strefy ochronnej było uwzględnienie najszerzego spektrum różnych punktów widzenia i poglądów. W książce Czytelnik nie znajdzie zatem jedynie słusznych prawd, moralów czy niepodważalnych wskazań autorytetów. Nie wiadomo też, czy kiedykolwiek takowe w kwestii Auschwitz-Birkenau zaistnieją. Być może otoczenie Miejsca Pamięci nigdy nie będzie zamkniętym rozdziałem, nigdy nie będzie skończone, zaprojektowane do końca, być może zawsze będzie wzbudzało emocje i wywoływało spory, być może jest to jedyny sposób, w jaki wspomnienie niezliczonych ofiar hitlerizmu przechować się może w pamięci następnych pokoleń. Bo czym są różnice w poglądach? Szansą, by usiąść do wspólnego stołu i rozmawiać. Szansą, by uwrażliwić się na innych.

I oby tak się stało...

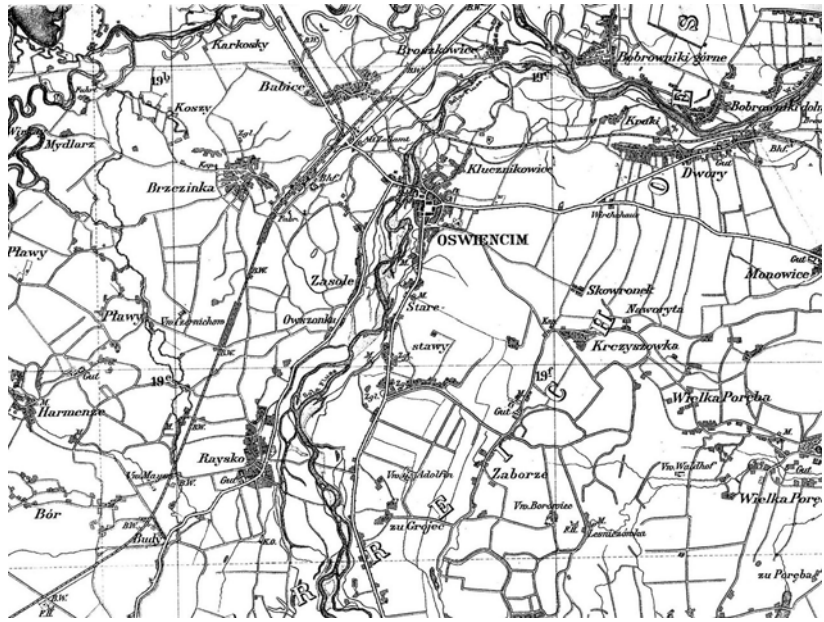
Tak rozumiem testament ofiar Auschwitz-Birkenau.

Wprowadzenie

Oświęcim, Brzezinka - kontekst historyczny

Oświęcim - położony u ujścia Soły do Wisły, w centrum Kotliny Oświęcimskiej, ma rodowód piastowski. Już w XIII wieku uzyskał prawa miejskie, a w XIV wieku stał się stolicą niezależnego księstwa oświęcimskiego, które w niedługim czasie popadło w zależność od Korony Czeskiej i odzyskało samodzielność dopiero w 1457 roku. W latach 1457-1564 księstwo oświęcimskie stanowiło odrębne państewko połączone z Polską unią personalną, a jego pełna inkorporacja do Korony Polskiej nastąpiła w XVI

Ryc.1. Fragment mapy topograficznej z 1894 roku wydanej przez Berliner Litogr. Institut. [Archiwum Państwowe o.Gliwice, sygn. Zb.kart.173]

wieku za panowania Zygmunta Augusta. W roku 1772 w wyniku pierwszego rozbioru Polski Oświęcim wraz z całą ziemią oświęcimską został włączony do zaboru austriackiego jako część tzw. Galicji. Po uzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku Oświęcim znalazł się w granicach Rzeczypospolitej Polskiej wchodząc jako powiat samorządowy w skład województwa krakowskiego¹.

Leżąc na skrzyżowaniu głównych szlaków komunikacyjnych wschód-zachód (z Krakowa na Śląsk wzdłuż Wisły) oraz północ-południe (z Olkusza do Żywca wzdłuż Soły) był Oświęcim od zarania dziejów ważnym punktem handlu zwłaszcza solą wielicką i ołowiem². Mimo dogodnego położenia geograficznego w okresie najintensywniejszego rozwoju należał do miast małych, najwyżej średnich. Czynnikiem hamującym jego rozwój były wojny (szczególnie okres wojen szwedzkich), liczne pożary nawiedzające miasto w XV-XVI wieku oraz czyniące wiele szkód powodzie w latach: 1805, 1813 i 1915³. W okresie międzywojennym miał 12.000 mieszkańców, z czego połowę stanowiła ludność żydowska.

Brzezinka - wieś położona pomiędzy rzeką Wisłą a Oświęcimiem. Wzmiankowana już w XIII wieku. W okresie międzywojennym zamieszkiwało tu 3.000 osób. Wieś posiadała 12 sklepów, 4 gospody, 7 warsztatów usługowych, 2 zakłady przetwórcze, szkołę podstawową, 2 przedszkola oraz 536 budynków mieszkalnych, z czego 513 było murowanych⁴.

W rozwoju obu miejscowości na przełomie XIX i XX wieku poważną rolę odegrała kolej, której trzy linie krzyżowały się w Brzezince i na Zasolu - lewobrzeżnej części Oświęcimia: Kolej Północna Cesarza Ferdynanda (Dziedzice-Trzebinia), Kolej Pruska (Wrocław-

¹ L.Danilczyk, L.Sulerzyska, B.Wojnar: *Oświęcim - Studium historyczno-urbanistyczne*, PP PKZ Pracownia Naukowo-Historyczna, Kraków 1990, s.44, 54, 79, 83; J.Ptaszkowski: *Opowieści spod zamkowej góry. Karty z przeszłości Oświęcimia*, Tom 1, Towarzystwo Miłośników Ziemi Oświęcimskiej, Cieszyn 1983, s.25-27, 30-35; E.Skalińska-Dindorf: *Oświęcim - zarys dziejów*, Cieszyn 1989, s.10, 27, 39-40; J.Stanek: *Z dziejów ziemi oświęcimskiej*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1959, s.23, 45, 50, 225-226, 234, 254-255.

² L.Danilczyk... op.cit. s.3, 78; J.Ptaszkowski, op.cit. Tom 2, s.7-9; E.Skalińska-Dindorf, op.cit. s.23; J.Stanek, op.cit. s.57, 220-221, 270-271.

³ B.Kolniak: *Rozwój przestrzenny Oświęcimia*, Uniwersytet Śląski, Wydział Nauk o Ziemi, Instytut Geografii, Sosnowiec 1981 (m-pis), s.5; J.Ptaszkowski, op.cit. Tom 1, s.54-56; E.Skalińska-Dindorf, op.cit. s.25, 29; J.Stanek, op.cit. s.230-234, 240.

⁴ K.Krzemień: *Brzezinka*, Sołectwo Brzezinka 1982 (m-pis).

Mysłowice) i Kolej Państwowa Karola Ludwika (Oświęcim-Kraków). Linie kolejowe przyspieszyły rozwój przemysłu (w tym czasie powstały m.in.: Walcownia Cynku, Fabryka Papy i Asfaltu Józefa Nathansona, Fabryka Papy Dachowej Landana i Wolfa, Fabryka Przetworów Chemicznych „Union” Leona Schönkera, Pierwsze Galicyjskie Towarzystwo Akcyjne Fabrykacji Śrub, Nitów i Muterek) i przyczyniły się również do zagospodarowania Zasola, gdzie zbudowano Osadę Barakową⁵.

Ryc.2. Mieszkańcy Osady Barakowej. Lata 30. [Archiwum PMO, nr neg. 8871]

mierze sytuowane, w interesie swego rozwoju, nie może i nie powinno pominąć starań, ażeby tak znaczną publiczną inwestycję ściągnąć można do siebie [...] Gmina w pobliżu kolei posiada większy bo przeszło stu morgowy kompleks gruntów na tak zwanych „Łazach” w Oświęcimiu „na Zasolu”, który może być wzięty w projekt, że w tej lub owej części, pod takie większe publiczne Zakłady - będzie przydatny i odpowiedni”.

W wyniku burzliwych dyskusji Rada Gminna Królewskiego Miasta Oświęcimia podjęła 16 lutego 1916 roku uchwałę w sprawie sprzedaży gruntu gminnego na tzw. „Łazach” na Zasolu Wysokiemu c.k. Rządowi⁷. W dniu 6 października tegoż roku zawarto kontrakt kupna-sprzedaży⁸, na mocy którego Skarb Państwa nabył na własność 56 morgów gruntu.

Budowę Osady Barakowej rozpoczęto już na wiosnę 1916 roku⁹. Prace prowadziła firma Heler-Wassenberg „Bau und Reconstructions Gesellschaft” z Wiednia oraz Krakowskie Stowarzyszenie Budowniczych kierowane przez Hipolita Śliwińskiego. Postęp robót był szybki i w dwa lata później oświęcimianie, inicjatorzy zawiazania „Oświęcimskiego Towarzystwa Przemysłowego”, tak mogli napisać w specjalnie opracowanej broszurze¹⁰: „...nowe miasto, o obszarze 50 morgów, wyposażono w tor kolejowy, w całą sieć dróg jezdnych i chodników, w kanalizację, wodociągi, silnicę elektryczną (...), zakład odkażalno-kąpielowy z pralnią, szpital chirurgiczny i zakaźny, w urząd pocztowo-telegraficzny, w posterunek policyjny i żandarmeryjny, gmach giełdy pracy z teatrem i w cały szereg innych budynków murowanych potrzebnych administracji obozu, ponadto zbudowano 22 budynki murowane na pomieszczenie 3 tysięcy robotników oprócz 90 budynków drewnianych, które mogą pomieścić 9 tysięcy robotników”.

⁵ L.Danilczyk... op.cit. s.47, 49, 98; E.Skalińska-Dindorf, op.cit. s.45-46.

⁶ *Księga uchwał król. miasta Oświęcimia. Rok Pański 1913*, Magistrat Król. Miasta Oświęcim, AP Oświęcim, sygn. MO 37, s.372-373.

⁷ tamże, s.405.

⁸ *Akt Notarialny. Kontrakt Kupna - Sprzedaży. L.R. 16415*, AP Oświęcim, Zbiory dokumentów hipotecznych - księga z 1917 r. s.1-13, L.tab.672/17.

⁹ B.Kolniak, op.cit. s.51-53; J.Ptaszkowski, op.cit. Tom 2, s.94.

¹⁰ Broszura wydana przez Oświęcimskie Towarzystwo Przemysłowe Spółka z ograniczoną poręką, 14 stycznia 1918 r., AP Oświęcim, sygn.MZ.

Światli oświecimianie upatrywali w Osadzie Barakowej szansę rozwoju miasta, które miało wszelkie warunki, aby stać się „siedliskiem wielkiego przemysłu fabrycznego”¹¹. Jednakowoż już w roku 1919 prace przy budowie Osady wstrzymano, a władze centralne podjęły decyzję o przekazaniu jej Ministerstwu Spraw Wojskowych. W tym samym roku, po upadku pierwszego powstania śląskiego, zakwaterowano tu 1.100 uchodźców, a w rok później - 4 tysiące osób ze Śląska Cieszyńskiego¹².

W 1923 roku nastąpił podział Osady, w wyniku którego część obiektów zajął Polski Monopol Tytoniowy budując odgałęzienie od istniejącej bocznicy kolejowej do swojego zakładu¹³. W 1925 roku utworzono w Oświęcimiu garnizon kombinowany lokalizując go w kompleksie budynków Osady położonych niedaleko drogi Oświęcim-Rajsko. Koszarowali tu żołnierze baonu artylerii lekkiej bielskiego 21 pułku artylerii, 73 pułku piechoty z Katowic, 6 Dywizjonu Artylerii Konnej z Krakowa oraz Ośrodka Zapasowego 23 Dywizji Piechoty, a bezpośrednio przed wybuchem wojny, w budynkach po ewakuowanym Zakładzie Polskiego Monopolu Tytoniowego - żołnierze 5 Dywizjonu Artylerii Konnej¹⁴.

Ryc.3. Oświęcim. Koszary Wojska Polskiego. Lata 30. Na pierwszym planie oficerowie 8 Baterii, w głębi późniejszy blok nr 24 KL Auschwitz [Archiwum PMO, nr neg. 21059/9]

¹¹ tamże, s.2.

¹² J.Ptaszkowski, op.cit. Tom 2, s.94-98; APMO Zespół Oświadczeń, relacja Herminy Zwias, t.85.

¹³ B.Kolniak, op.cit. s.56; APMO Zespół Oświadczeń, relacja Czesława Pniaka, t.95 k.238 .

¹⁴ relacja Czesława Pniaka, op.cit. k.237; J.Ptaszkowski, op.cit. Tom 2, s.95; list Jana Bronikowskiego, APMO Zespół Materiały, t.194 k.9-10, sygn.Mat/1441; relacja Jana Kiszy z dn.7.07.1994, PLAN; APMO Zespół Oświadczeń, relacja Józefa Soji, t.39 k.34-36.

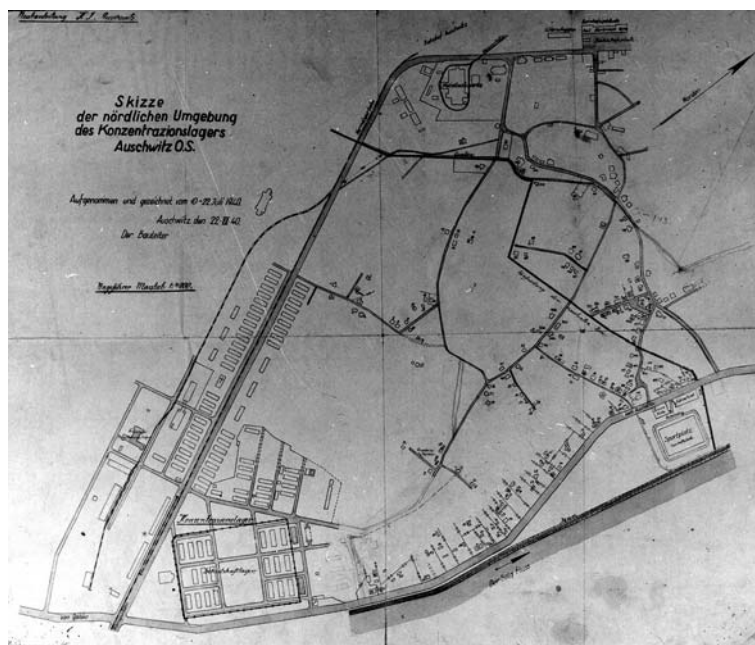
KL Auschwitz

Dnia 3 września 1939 roku do Oświęcimia wkroczył hitlerowski Wehrmacht rozpoczynając wojskową okupację miasta. Zlikwidowano polską administrację i szkolnictwo. W dwa miesiące później wcielono Oświęcim do Rzeszy Niemieckiej pod nazwą „Auschwitz” jako część powiatu „Kreis Bielitz O/S” w ramach nowo utworzonej rejencji katowickiej („Regierungs-Bezirk Kattowitz”)¹⁵.

W pierwszych miesiącach 1940 roku specjalne komisje SS przeprowadziły kilka inspekcji Oświęcimia pod kątem zbadania możliwości urządzenia na tym terenie obozu koncentracyjnego. W wyniku dokonanych oględzin ustalono, że najodpowiedniejszym dla tego celu miejscem będą obiekty dawnej Osady Barakowej. W krótkim czasie Wehrmacht przekazał władzom SS oświęcimskie koszary. W dniu 27 kwietnia 1940 roku Reichsführer SS Heinrich Himmler wydał rozkaz założenia w Oświęcimiu obozu koncentracyjnego i rozbudowania go siłami więźniów. Komendantem KL Auschwitz został Rudolf Höß¹⁶.

Początkowo hitlerowcy zakładali, że w Oświęcimiu powstanie obóz przejściowy (*Quarantänelager*), którego zadaniem będzie rozładowanie przepelnionych więzień rejencji katowickiej i w którym więźniowie odbędą kwarantannę przed skierowaniem ich do obozów położonych w głębi Niemiec. Koncepcja ta szybko jednak upadła i w Oświęcimiu został utworzony typowy obóz koncentracyjny¹⁷.

Prace przygotowawcze SS rozpoczęła od akcji wysiedleńczej. W czerwcu 1940 roku usunięto mieszkańców Osady Barakowej¹⁸, w niecały miesiąc później - kilkanaście rodzin z domów przy ulicach Legionów, Krótkiej i Polnej, a w dniu 1 kwietnia 1941 roku - pozostałych mieszkańców dzielnicy Zasole. W marcu i w kwietniu tegoż roku wysiedlono także polską ludność z pobliskich miejscowości: Brzezinki, Pław, Harmęż, Babic, Broszkowic, Bud, i Rajska oraz Żydów z Oświęcimia i okolic¹⁹.

Ryc. 4. Jeden z pierwszych planów Osady Barakowej i dzielnicy Zasole opracowany przez SS w czerwcu 1940 roku przed rozbudową KL Auschwitz [Archiwum PMO sygn. Dp-Z.Bau/168]

¹⁵ S. Mączka i F. Piper: *Kronika miasta Oświęcimia*, fragment z okresu 1939-1946, APMO Zespół Materiały, sygn. Mat./1174; E. Skalińska-Dindorf, op.cit. s.50; A. Szefer: *Przesiedleńcy niemieccy na Górnym Śląsku w latach 1939-1945*, Śląski Instytut Wydawniczy Katowice 1974, s.16.

¹⁶ D. Czech: *Kalendarz wydarzeń w KL Auschwitz*, Wyd. PMO 1990, s.9-11.

¹⁷ tamże, s.120; A. Konieczny: *Uwagi o początkach obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu*, Zeszyty Oświęcimskie Nr 12, Wyd. PMO 1970, s.13-14; J. Marszałek: *Obóz jeńców polskich w Oświęcimiu w 1939 r.*, Biuletyn TOnO Nr 18 (wyd. specjalne), czerwiec 1993, s.119.

¹⁸ tamże, s.37-42; APMO Zespół Oświadczeń, relacje: Jana Knapika, t.85; Heleny Mataniak, t.66.

¹⁹ D. Czech, op.cit. s.20, 53, 56, 58, 60-61, 119; D. Czech: *Geneza obozu, jego budowa i rozbudowa*, [w:] *Auschwitz nazistowski obóz śmierci*, Wyd. PMO 1993, s.23, 25; T. Iwaszko: *Ucieczki więźniów z obozu koncentracyjnego Oświęcim*, Zeszyty Oświęcimskie Nr 7, Wyd. PMO 1963, s.4-6; W. Jekielek: *W pobliżu Oświęcimia*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza 1963, s.14-15, 41; J. Kajtoch: *Znałam ludzi dobrej woli*, [w:] *Kominy*, „Czytelnik” 1962, s.262, 265-268; A. Szefer: *Hitlerowskie próby zasiedlania ziemi śląsko-dąbrowskiej w latach II wojny światowej (1939-1945)*, Śląski Instytut Naukowy Katowice 1984, s.125-127, 138, 141; tenże: *Przesiedleńcy...* op.cit. s.67-69; APMO Zespół Oświadczeń, relacje: Augustyna Gładyszka, t.37; Klemensa Krzemie-

Na opustoszałym terenie o powierzchni 40 kilometrów kwadratowych położonym w rozwidleniu Wisły i Soły niemieckie władze okupacyjne utworzyły *Interessengebiet des Konzentrationslager Auschwitz* - strefę interesów obozu koncentracyjnego²⁰. Teren strefy był pod silnym nadzorem policyjnym, działała tu rozbudowana siatka konfidencjów. Tak wielki obszar miał między innymi chronić obóz przed działalnością grup partyzantskich. Celem masowych wysiedleń ludności polskiej było też usunięcie niewygodnych świadków oraz ograniczenie kontaktów z więźniami, co sprzyjało organizowaniu pomocy i ucieczek, a także - wymianie informacji.

Ryc.5. Plan strefy interesów obozu opracowany w Centralnym Zarządzie Budowlanym SS. Oznaczenia - MR [Archiwum PMO nr neg. 6197]

Były też inne powody wysiedleń. W marcu 1941 roku do Oświęcimia przybył Himmler. W wyniku przeprowadzonej inspekcji komendant obozu otrzymał rozkaz rozbudowy KL Auschwitz dla pomieszczenia 30.000 więźniów, rozbudowy obozowych warsztatów rzemieślniczych, budowy w pobliskiej Brzezince obozu dla 100.000 jeńców wojennych oraz kompleksowego zagospodarowania obszaru *Interessengebiet*. Reichsführer SS nakazał też dostarczenie koncernowi *Interessen Gemeinschaft Farben-Industrie* 10.000 więźniów do budowy olbrzymich zakładów chemicznych w Dworach koło Oświęcimia, w których zamierzano produkować syntetyczny kauczuk i metanol. Stwierdził także konieczność zlokalizowania w bezpośrednim sąsiedztwie obozu dużych przedsiębiorstw zbrojeniowych²¹.

Dla realizacji powyższych planów SS wyburzyła na Zasolu 123 domy, a w Brzezince 524 gospodarstwa²². Materiał rozbiórkowy wykorzystano pod rozbudowę KL Auschwitz, szczególnie zaś jego drugiej części - KL Auschwitz II - Birkenau w Brzezince. Po wysiedlonej ludności wiejskiej przejęto grunty i zagrody z pełnym inwentarzem tworząc wyspecjalizowane gospodarstwa rolno-hodowlane SS korzystające z siły roboczej więźniów²³. Do Oświęcimia zostały sprowadzone niemieckie zakłady przemysłu budowlanego (DAW - *Deutsche Ausrüstungs Werke GmbH*, DEST - *Deutsche Erd- und Stein Werke GmbH*),

nia, t.130; Jana Paszka, t.85; Józefa Paszka, t.48; Józefy Paszek, t.50; Stanisławy Rysztogi, t.118; Marii Sanak, t.67; Jadwigi Timmel, t.27; Józefa Tobiasza, t.38; Stanisława Weseckiego, t.102, Franciszka Zemły, t.27; APMO Zespół Wspomnień, wspomnienia Adama Jurkiewicza, t.91.

²⁰ Akta dochodzeń przeciwko byłemu komendantowi obozu oświęcimskiego R.Hössowi, APMO Zespół Proces Hössa, t.12 sygn.Dpr-Hd/12, k.4-6; T.Iwaszko, op.cit. s.15-17; A.Kalczyński: *Rybacy*, [w:] *Kominy*, op.cit., s.161; E.Pęczalski: *Jak wyglądał obóz oświęcimski?*, AGKBZHWP Zespół OKKr, sygn.565, k.20-21; J.Sehn: *Obóz koncentracyjny Oświęcim-Brzezinka (Auschwitz-Birkenau)*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1956, s.14-15.

²¹ D.Czech: *Geneza...* op.cit. s.25; *Wspomnienia Rudolfa Hoessa komendanta obozu oświęcimskiego*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1960, s.115.

²² „Memoriał” Obywateli Miasta Oświęcimia, APMO Zespół Proces Hössa, t.12 sygn.Dpr-Hd/12, zał nr 12 k.42-44, zał.nr 13 k.45-47; pismo Starostwa Powiatowego Bielskiego do Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Niemieckich w Krakowie z dnia 31.12.1946 r. znak: L.Bd.1/431/46, AGKBZHWP Zespół OKKr sygn.126.

²³ D.Czech: *Kalendarz...* op.cit., s.202, 203, 204; F.Piper: *Zatrudnienie więźniów KL Auschwitz*, Wyd. PMO 1981, s.188-203.

zbrojeniowego (*Krupp A.G. Werke, Wiechsel Metall UNION Werk*) i spożywczego (*Deutsche Lebensmittel GmbH*)²⁴. W inwestycje budowlane na terenie obozu zaangażowało się ponad 30 prywatnych przedsiębiorstw budowlanych²⁵. Na ich potrzeby w pobliżu dworca kolejowego w Oświęcimiu został przygotowany *Gemeinschaftslager*, obóz pracowników cywilnych przymuszonych do pracy na rzecz KL Auschwitz²⁶. W miarę zagospodarowywania *strefy interesów* jako zaplecza gospodarczego obozu oraz wciągania więźniów w produkcję niemieckiego przemysłu zbrojeniowego kierownictwo obozu tworzyło na terenie *Interessengebiet*, jak i poza nim, sieć obozów filialnych tzw. podobozów, które stanowiąc źródło taniej siły roboczej wspomagały działalność gospodarczą i produkcyjną okupanta²⁷.

Strefa interesów obozu była zorganizowana jako wydzielony okręg administracyjny, na którego czele stał komendant obozu. Komendantowi podlegała całość spraw administracyjnych, był on też dyrektorem wszystkich znajdujących się tu przedsiębiorstw przemysłowych SS. Okręg miał własne służby policyjno-budowlane - *Zentralbauleitung der Waffen SS und Polizei Auschwitz O/S* (Centralny Zarząd Budowlany Formacji Wojskowych SS i Policji)²⁸.

Centralny Zarząd Budowlany był specjalną instytucją SS podlegającą bezpośrednio SS-Wirtschafts-Verwaltungshauptamt w Berlinie powołaną do opracowywania dokumentacji technicznej i prowadzenia budów na terenie *strefy interesów*. Instytucja ta pełniąc funkcję wielobranżowego biura projektowego, w którym pod kierunkiem SS-manów pracowało stu kilkudziesięciu więźniów, zajmowała się²⁹:

Ryc.6. Jedno ze zdjęć rozbudowy KL Auschwitz I wykonywanych przez SS jako załączniki do sprawozdań budowlanych. W głębi widoczny zespół nowo wznoszonych bloków więźniarskich „Schutzhaftlagererweiterung” [Archiwum PMO nr neg. 20995/56]

- sporządzaniem koncepcji i projektów budowy i rozbudowy obiektów obozowych,
- projektowaniem infrastruktury technicznej, w tym: dróg, mostów, uzbrojenia,

²⁴ tamże, s.203-213.

²⁵ *Wykaz prywatnych firm budowlanych uczestniczących w budowie i rozbudowie KL Auschwitz*, APMO Zespół ZBL sygn. BW 1/6/28, D-Z.Bau/32 s.1-3.

²⁶ APMO Zespół Oświadczeń, relacje: Krzysztofa Bednarczyka, t.76; Wincentego Ciesielczuka, t.115; Edwarda Chałupnika, t.125; Stanisława Czopka, t.124; Jana Krawczyka, t.79; Tadeusza Matyska, t.124; Stanisława Noworyty, t.79; Jana Sarapaty, t.11; Władysława Sporysza, t.35, t.39; Antoniego Sroki, t.-; Alfreda Ulmarza i Andrzeja Biedaka, t.125.

²⁷ *Akta dochodzeń...* op.cit. t.12, s.7-8; F.Piper: op.cit. s.227-228, 234-240, 382-385; tenże: *Podobozy KL Auschwitz w świetle publikacji Państwowego Muzeum w Oświęcimiu*, Zaranie Śląskie z.1 1976, s.148-151.

²⁸ *Akta dochodzeń...* op.cit. t.12, k.6-7; Protokół zeznania Eugeniusza Nosala, *Akta dochodzeń...* op.cit. t.4, k.63-65; A.Lasik: *Obozowe władze SS*, [w:] *Auschwitz nazistowski obóz śmierci*, Wyd. PMO 1993, s.41.

²⁹ A.Palarczykowa: *Władze obozu hitlerowskiego w Oświęcimiu...*, Archeion T.40 1964, s.246-247; F.Piper: *Zatrudnienie...* op.cit. s.134-135; I.Trochanowski: *Zadania Baubüro w KL Auschwitz-Birkenau*, Biuletyn TOnO Nr 18 (wyd.specjalne), czerwiec 1993, s.61-62; Zespół b.więźniów KL Auschwitz-Birkenau: *Działalność „Zentralbauleitung”*, Biuletyn TOnO Nr 20, marzec 1994, s.64-77; APMO Zespół Oświadczeń, relacje: Anatola Adamczyka, t.97; Johana Frederika Beckmana, t.114; Ryszarda Brzozowicza, t.35 (dupl.); Stanisława Czopka, t.124; Tadeusza Flisa, t.130; Zenona Franka, t.126; Janusza Goślinowskiego, t.31; Zbigniewa Goszczyńskiego, t.105; Krystyny Horczak, t.135; Włodzimierza Kiszczyńskiego, t.115; Józefa Koczorowskiego, t.60; Jana Komskiego, t.71; Józefa Kreta, t.4; Ludwika Lawina, t.114; Rudolfa Latawca, t.99; Janusza Manalowicza, t.75; Jana Mrozka, t.95; Eugeniusza Nosala, t.29; Ludwika Piotrowskiego, t.68; Władysława Plaskury, t.17, t.115; Stanisława Serafini, t.19; Igo Trochanowskiego, t.105, t.115; Pavla Vitka, t.74; Witolda Wierusza, t.77; APMO Zespół Wspomnień, wspomnienia: M.S.Forysia, t.180; Seweryna Frączka, t.66.

- obsługą geodezyjną i kosztorysową inwestycji budowlanych,
- opracowywaniem planów zagospodarowania przestrzennego *strefy interesów*,
- wykonywaniem inwentaryzacji architektoniczno-budowlanych,
- wykonywaniem makiet projektów zagospodarowania i rozbudowy KL Auschwitz³⁰,
- projektowaniem terenów zielonych (ogrody i zieleńce dla osiedla mieszkalnego SS),
- sporządzaniem dokumentacji fotograficznej z postępu robót budowlanych³¹.

Oprócz powyższego Centralny Zarząd pełnił funkcję inwestora i generalnego wykonawcy inwestycji budowlanych, dlatego podlegały mu także: skład materiałów budowlanych tzw. *Bauhof*³², skład drewna tzw. *Holzhof*³³ oraz obozowe warsztaty budowlane i park maszynowy. Poszczególne zadania budowlane *Bauwerke* (BW), ujęte w specjalnych wykazach³⁴, ewidencjonowane były w Centralnym Zarządzie w pięciu podstawowych grupach. Posiadały oddzielną numerację i sprecyzowaną lokalizację (*Baugelände*) w obrębie *strefy interesów*:

- 1) KL-Gelände Auschwitz: inwestycje związane z rozbudową obozu macierzystego (*Auschwitz I*) i podobozów (*Babitz, Birkenau, Budi, Harmense, Plawy, Raisko*), budową dróg i infrastruktury technicznej;
- 2) KGL-Gelände Auschwitz: inwestycje związane z budową obozu w Brzezince (*Kriegsgefangenenlager, KL Auschwitz II - Birkenau*);
- 3) Industrie-Gelände Auschwitz: inwestycje związane z budową w Oświęcimiu zakładów koncernu Kruppa (od 1.10.1943 - *Weichsel Union Metallwerke*) i Niemieckich Zakładów Wyposażenia DAW (*Deutsche Ausrüstungs Werke GmbH Werk Auschwitz*);
- 4) Erd- und Steinwerksgelände Auschwitz: inwestycje związane z realizacją zaplecza administracyjno-produkcyjnego i mieszkalnego dla Niemieckich Zakładów Gliny i Kamienia DEST (*Deutsche Erd- und Steinwerke GmbH Kieswerk Auschwitz O/S*);
- 5) TWL - SS Truppenwirtschaftslager: inwestycje związane z realizacją zaplecza magazynowo-gospodarczego dla formacji wojskowych SS w Oświęcimiu (w obrębie terenu dawnego Zakładu Polskiego Monopolu Tytoniowego).

³⁰ APMO Zespół Oświadczeń, relacja Zenona Franka, t.126; APMO Zespół Wspomnień, wspomnienia Janusza Machnowskiego, t.136.

³¹ patrz: album fotograficzny „*Bauleitung d. Waffen SS und Polizei KL Auschwitz*”, APMO Dział Dokumentacji Mechanicznej, oryg. Yad Vashem, por. K.IV-8520/89/81; APMO Zespół Oświadczeń, relacja Ludwika Lawina t.114.

³² J.Bielecki: *Kto ratuje jedno życie...* Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza 1990, s.113, 134; F.Piper: *Zatrudnienie...* op.cit. s.105, 134, 142; T.Sobolewicz: *Wytrzymałem więc jestem*, Wydawnictwo „Śląsk” 1986, s.71-76; I.Strzelecka: *Pierwsi Polacy w KL Auschwitz*, Zeszyty Oświęcimskie Nr 18, Wyd. PMO 1983, s.50-51; A.Strzelecki: *Ewakuacja, likwidacja i wyzwolenie KL Auschwitz*, Wyd. PMO 1982, s.124; relacje: Zbigniewa Bendkowskiego, t.17; Frantiska Benesa, t.78; Zenona Franka, t.126; Mariana Gisterka, t.118; Janusza Goślińskiego, t.31; Bolesława Grzyba, t.49; Edwarda Kiczmachowskiego, t.11; Augusta Korzucha, t.52; Zbigniewa Majewskiego, t.71; Józefa Małyni, t.79; Piotra Nawrota, t.43; Zygmunta Nowackiego, t.41; Romana Olszyny, t.74; Aleksego Przybyły, t.96, t.110; Tadeusza Przybyłowicza, t.49; Stanisława Rubaszewskiego, t.29; Stanisława Serafini, t.19; Jerzego Skowrońskiego, t.74; Kazimierza Sowy, t.71, t.97; Jerzego Strzeleckiego, t.106; Leona Szwenglera, t.45; Witolda Wierusza, t.77; Leszka Więckowskiego, t.41, APMO Zespół Oświadczeń; wspomnienia: Stefana Czerniejewskiego, t.108; Artura Krzetuskiego, t.22; Karola Kuldanka, t.92; APMO Zespół Wspomnień.

³³ J.Bielecki: *Kto ratuje...* op.cit. s.114; F.Piper: *Zatrudnienie...* op.cit. s.134, 142-144; APMO Zespół Oświadczeń, relacje: Zbigniewa Majewskiego, t.71; Waldemara Nowakowskiego, t.94; Tadeusza Przybyłowicza, t.49, Andrzeja Rablina, t.50.

³⁴ *Aufteilung der Bauwerke (BW) für die Bauten, Außen- und Nebenanlagen des Bauvorhabens Konzentrationslager Auschwitz O/S*, APMO Zespół ZBL, sygn.BW1/1/1 D-Z.Bau/1 s.11; *Aufteilung der Bauwerke (BW) für die Bauten, Außen- und Nebenanlagen des Bauvorhabens Kriegsgefangenenlager Auschwitz O/S*, APMO Zespół ZBL, sygn.BW1/2/13 D-Z.Bau/17 s.136-138.

Wszystkie projektowane, nowo wznoszone bądź adaptowane obiekty budowlane w obszarze administrowanym przez zarząd obozu posiadały naniesione na plany zagospodarowania numery zadań, co było również stosowane w innych dokumentach budowlanych: korespondencji, kosztorysach, umowach, protokołach odbioru, wykazach i zamówieniach materiałowych, raportach i sprawozdaniach.

Efektom działalności Centralnego Zarządu Budowlanego była systematyczna rozbudowa obozu macierzystego umożliwiającą stałe przyjmowanie coraz liczniejszych transportów więźniów dostarczanych z Generalnej Guberni i ze Śląska. Jak wynika z analizy zachowanych akt Centralnego Zarządu, inwestycje SS miały bardzo szeroki zasięg i dotyczyły nie tylko obiektów bezpośrednio związanych z zadaniami obozu jako miejsca odosobnienia. Wznoszono też budynki zapewniające załodze obozowej zaplecze mieszkalne, usługowe, rekreacyjne i gospodarcze; organizowano produkcję przemysłową na potrzeby wojenne Trzeciej Rzeszy, realizowano infrastrukturę techniczną i drogi, stopniowo zagospodarowywano na cele rolnicze *strefę interesów*. W ramach projektowanego tu już w 1940 roku okręgu dworskiego SS³⁵ (*SS-Gutsbezirk*) mającego na celu rozwój wokół obozu oświęcimskiego gospodarki rolno-hodowlanej SS zlokalizowała w *strefie interesów* farmę drobiu i hodowlę ryb (Harmężę), ogrodnictwo (Rajsko), gospodarstwa rolno-hodowlane (Babice, Brzezinka, Budy, Pławy) zajmujące się uprawą zbóż, ziemniaków, buraków cukrowych, pastewnych, hodowlą trzody chlewnej, bydła i drobiu. Przeprowadzono melioracje oraz regulację koryta Soły i Wisły. Zrealizowano dwa ujęcia wody ze stacjami pomp oraz mechaniczno-biologiczne oczyszczalnie ścieków.

Do sierpnia 1942 roku hitlerowcy wybudowali nowy obóz w Brzezince. Jego wcześniej zaplanowana funkcja, jako miejsca przetrzymywania jeńców wojennych (*Kriegsgefangenenlager*), uległa zmianie. W związku z zainicjowaną przez Hitlera i powierzoną do wykonania SS akcją *Die Endlösung der Judenfrage*³⁶, Centralny Zarząd Budowlany wybudował na terenie Brzezinki i przekazał administracji obozowej cztery komory gazowe wraz z krematoriami. Rozpoczęła się masowa zagłada ludności żydowskiej przywożonej do obozu z utworzonych przez SS obozów i gett przejściowych z Francji, Belgii, Grecji, Niemiec, Jugosławii, Czechosłowacji, Polski, Węgier i Włoch. Równocześnie Centralny Zarząd przygotował magazynowo-gospodarcze zaplecze dla grabieży mienia po zamordowanych i eksploatacji zwłok ludzkich. KL Auschwitz stał się centralnym ośrodkiem zagłady, gdzie oprócz stopniowej eksterminacji więźniów różnych narodowości poprzez egzekucje, ciężką pracę i nieludzkie warunki bytowania, SS dokonywała natychmiastowego, masowego uśmiercania setek tysięcy Żydów.

W latach 1940-1945 w KL Auschwitz-Birkenau hitlerowski okupant wymordował co najmniej 1.100.000 spośród 1.300.000 deportowanych do obozu. W tej tragicznej liczbie największy udział mają przedstawiciele narodowości żydowskiej, których w obozie zginęło 960.000 mężczyzn, kobiet i dzieci. Niemiecka zbrodnia dotknęła też Polaków - 74.000 ofiar, Romów - 21.000 ofiar i osadzonych w obozie jeńców radzieckich - 15.000 ofiar. Historycy oceniają, że spośród zarejestrowanych w KL Auschwitz-Birkenau przedstawiciele Czechów, Rosjan, Białorusinów, Ukraińców, Jugosłowian, Francuzów, Niemców, Austriaków i innych narodów - było 12.000 ofiar³⁷.

³⁵ D.Czech: *Geneza...* op.cit. s.24; A.Pankowicz: *KL Auschwitz w procesach norymberskich (1945-1949)*, Zeszyty Oświęcimskie Nr 18, Wyd. PMO 1983, s.297.

³⁶ D.Czech: *Kalendarz...* op.cit., s.77-78, 120, 126, 127.

³⁷ F.Piper: *Iluzji ludzi zginęło w KL Auschwitz. Liczba ofiar w świetle źródeł i badań 1945-1990*, Wyd. PMO, Cieszyn 1992, s.122-124.

Po wyzwoleniu

Dnia 27 stycznia 1945 roku zakończył się tragiczny trwający ponad cztery i pół roku okres istnienia hitlerowskiego obozu zagłady KL Auschwitz-Birkenau. Tego dnia wkroczyły do obozu pierwsze grupy 100. Lwowskiej Dywizji Piechoty 60. Armii Pierwszego Frontu Ukraińskiego. Przyniosły wolność siedmiu tysiącom więźniów nie ewakuowanych w głąb Rzeszy³⁸. Wielu uwolnionych było obłożnie chorych, zagłodzonych i wymagało bezzwłocznej hospitalizacji. W pierwszych dniach lutego zorganizowano dla nich na terenie byłego obozu Szpital Obozowy Polskiego Czerwonego Krzyża, który wspólnie z radzieckimi szpitalami polowymi otoczył opieką lekarską 4.500 osób³⁹. Zapewniono godny pochówek tym, którym nie było dane doczekać wyzwolenia. W dniu 28 lutego 1945 roku odbył się w Oświęcimiu uroczysty pogrzeb. Zmarłych pochowano w zbiorowej mogile w pobliżu obozu macierzystego⁴⁰.

Ryc.7. Oświęcim, luty 1945. Zdjęcie wykonane z budynku Monopolu Tytoniowego w kierunku południowo-wschodnim. Na pierwszym planie widoczne tereny „Bauhof” - składu budowlanego KL Auschwitz. W głębi od lewej: „Schutzhaftlagererweiterung”, historyczne śródmieście Oświęcimia, zabudowa obozu macierzystego, w tym budynek tzw. „Teatru”. Fot.: St.Mucha [Archiwum PMO nr neg. 796 i 797]

Począwszy od lutego 1945 roku tereny byłego obozu wizytowały specjalne komisje powołane w celu przeprowadzenia dochodzeń dla udokumentowania zbrodni hitlerowskich. Ze strony radzieckiej - *Nadzwyczajna Radziecka Komisja Państwowa do Badania Zbrodni Niemiecko-Faszystowskich Agresorów*⁴¹, ze strony polskiej - *Główna Komisja Badania Zbrodni Niemieckich w Polsce* oraz *Okręgowa Komisja Badania Zbrodni Niemieckich w Krakowie*⁴². Do jesieni tego samego roku członkowie komisji dokonali lustracji terenu i obiektów, zapoznali się z materialnymi śladami zbrodni. Wykonano sekcje zwłok, zgromadzono i zabezpieczono tysiące dokumentów obozowych. Przesłuchano wielu byłych więźniów.

³⁸ A.Forbert: *W Oświęcimiu po oswobodzeniu obozu*, Przegląd Lekarski 1980 Nr 1; A.Strzelecki: *Ostatnie dni obozu Auschwitz*, Wyd. PMO 1990, s.26, 28.

³⁹ H.Kodź: *Praca ochotniczego zespołu PCK w szpitalu obozowym w Oświęcimiu*, 1945 (m-pis), AGKBZHWP Zespół OKBZHWP, sygn.129 1344/46 k.2-23; A.Strzelecki op.cit., s.32-44.

⁴⁰ APMO Zespół Oświadczeń, relacje: Zdzisława Boska t.82; Anny Zięby (albumy fotograficzne t.20).

⁴¹ *Komunikat Nadzwyczajnej Komisji Państwowej dla ustalenia i zbadania zbrodni niemiecko-faszystowskich agresorów i ich spółników*, „Krasnaja Zwiezda” Nr 106 z dnia 8.05.1945, AGKBZHWP Zespół OKKr, sygn.148 k.4-29.

⁴² R.Kotarba: *Okręgowa Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Krakowie 1945-1953*, „Krzysztofor” t.17, Kraków 1990; M.Motas: *Główna Komisja Badania Zbrodni Niemieckich w Polsce i jej oddziały terenowe w 1945 roku - Wybór Dokumentów*, GKBZpNP - IPN, Warszawa 1995; tenże: *Zabezpieczenie dowodów zbrodni i działalność komisji do zbadania zbrodni popełnionych w KL Auschwitz*, IPN, Warszawa, referat wygłoszony w trakcie konferencji popularyzacyjnej, która odbyła się w dniach 17-18 stycznia 1995 roku w Oświęcimiu z okazji 50 rocznicy wyzwolenia KL Auschwitz [ZG TOnO]; APMO Zespół Oświadczeń, relacja Krystyny Szymańskiej, t.125; AGKBZHWP: Zespół GKBZHWP, sygn.123, k.30-34; Zespół OKKr, sygn.123, k.13-14; sygn.128, k.2-3, 3-5; sygn.565, k.23-26.

Do połowy stycznia 1946 roku terenami byłego obozu w Oświęcimiu, Brzezince i w Rajsku administrowała Armia Czerwona. Już w pierwszej połowie 1945 roku w byłym Stammlager i Birkenau powstały obozy przejściowe dla niemieckich jeńców wojennych, których następnie wywożono do ZSRR. W tym okresie przetrzymywano tu również volksdeutchów i osoby o domniemanym pochodzeniu niemieckim⁴³. Radzieckie władze wojskowe traktowały zajęty majątek obozowy jako zdobycz wojenną, w związku z czym wywożono na wschód nie tylko wszelkie mienie ruchome zgromadzone przez hitlerowców, ale i dokumenty KL Auschwitz, a żołnierze radzieccy plądrowali obiekty obozowe, rozbierali drewniane baraki, które następnie wywozili na Śląsk i sprzedawali. Zdarzały się też przypadki rozgrzebywania i przepłukiwania popiołów ludzkich dla pozyskania złota dentystycznego i biżuterii. W haniebnym tym procederze brali udział zarówno żołnierze Armii Czerwonej, jak mieszkańcy bliższych i dalszych okolic byłego obozu⁴⁴. Powołana przez ówczesnego wojewodę krakowskiego jeszcze w lutym 1945 roku specjalna formacja ochronna pod nazwą: „Ochrona Obozu Oświęcimskiego” dowodzona przez emerytowanego majora Wojska Polskiego Mieczysława Świdra⁴⁵ nie była w stanie przeciwdziałać tym wynaturzeniom. Formacja nie miała dostępu do obiektów zajętych przez wojska radzieckie, a z planowanych 300 osób służbę pełniło jedynie 67 nieuzbrojonych strażników. Na domiar złego osoby te nie otrzymywały należnych poborów, co sprzyjało demoralizacji również i w szeregach członków ochrony⁴⁶.

Tymczasem życie wokół byłego obozu stopniowo się normalizowało. Powracali wysiedleni mieszkańcy Oświęcimia, Brzezinki, Harmęż, Pław, Babic, Rajska. Nie wszyscy odnajdowali domostwa. Ci, których ziemie leżały najbliżej obozu, wracali do pustych miejsc. W ponurych budowlach obozowych rozpoznawali materiały wzięte z ich zniszczonych domów. Rozpoczynali życie od nowa wnosząc na początek prymitywne budynki z przydzielonych im przez władze gminne drewnianych baraków poobozowych⁴⁷. W Oświęcimiu usunięto wszystkie napisy w języku niemieckim, wybrano Radę Miejską, dokonano naprawy ulic, chodników, sieci wodociągowej, kanalizacji, uruchomiono rzeźnię i targowicę oraz niektóre zakłady pracy. Otwarto pięć szkół podstawowych, dwa licea i jedną szkołę zawodową. Przejęto od wojsk radzieckich zakłady chemiczne w Dworach poważnie ogołocone już z urządzeń fabrycznych. Według danych spisu ludności z maja 1945 roku Oświęcim liczył 6.948 mieszkańców⁴⁸.

Rok 1945 zakończył się ważną inicjatywą poselską. W dniu 31 grudnia na plenarnym posiedzeniu Krajowej Rady Narodowej Alfred Fiderkiewicz, niedawny więzień KL Auschwitz, złożył wniosek o upamiętnienie terenów byłego obozu zagłady jako miejsca polskiego i międzynarodowego męczeństwa. W dniu 1 lutego 1946 roku Poselska Komisja Kultury i Sztuki przyjęła ten wniosek jednogłośnie⁴⁹.

⁴³ APMO Zespół Oświadczeń, relacja Jana Gondka, t.83; AGKBZHWP Zespół GKBZHWP: pismo GKBZN do MSZ z dnia 15.10.1945, sygn. 52^B; Z. Woźniczka: *Obozy pracy przymusowej na Górnym Śląsku*, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1994, s.64-65; A. Wrazidło: *Zdobycz wojenna - człowiek. Śląska tragedia '45*, „Trybuna Śląska” Nr 69 z dnia 23.03.1990.

⁴⁴ AAN Zespół URM sygn. 5/760 k.18, 20, 23; AGKBZHWP Zespół GKBZHWP, sygn. 52^B, k.1; Raport Delegatury krakowskiej Komisji Specjalnej do walki z nadużyciami i szkodnictwem gospodarczym z dn. 23.02.1946 s.1-5, [PSOZ o.Bielsko-Biała]; por. też: E.Dmitrów: *Niemcy i okupacja hitlerowska w oczach Polaków. Poglądy i opinie z lat 1945-1948*, „Czytelnik”, Warszawa 1987, s.107-108; W.S.: *Oświęcim zabezpieczyć przed zniszczeniem i profanacją*, „Dziennik Polski” Nr 73 z dnia 15.03.1946; *Profanacja mogił Oświęcimia. Poszukiwacze złota w popiołach ludzkich*, „Dziennik Ludowy” Nr 138 z dnia 20.05.1946; S.Stomma: *Problem Oświęcimia*, „Tygodnik Powszechny” Nr 27 z dnia 6.07.1947.

⁴⁵ AGKBZHWP Zespół OKKr, sygn.143, k.2, 3, 4, 5, 6, 7.

⁴⁶ AAN Zespół URM sygn.5/760, k.19; *Sprawa ochrony obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu*, data? - po 8.01.1946 [PSOZ o.Bielsko-Biała].

⁴⁷ AP Oświęcim, Zespół GO 24: protokół z dnia 1.12.1945 w sprawie rozdziału baraków; AGKBZHWP Zespół OKKr, sygn.143, k.11.

⁴⁸ E.Skalińska-Dindorf, op.cit., s.56-59; S.Mączka i F.Piper: *Kronika miasta Oświęcimia*, op.cit., k.20, 21.

⁴⁹ AAN: Zespół KRN 31 k.60, Zespół KRN 32 k.6.

Ryc.8. Brzezinka, maj 1945. Zdjęcie wykonane z „Bramy Śmierci” w kierunku wschodnim. Na pierwszym planie bocznicą do obozu. Fot.: St.Kolowca i St.Łuczko [Archiwum PMO nr neg. 21366/27]

Na początku 1946 roku działała na terenach poobozowych komisja inwentaryzacyjna i zabezpieczająca Tymczasowego Zarządu Państwowego (TZP). Przejęto od wojskowych władz radzieckich nieruchomości w Oświęcimiu, Brzezince i w Rajsku. Dokonano skrupulatnych oględzin terenu i obiektów, sporządzono plany, opisy inwentaryzacyjne i protokoły. Zinventaryzowano także wszelkie ruchomości⁵⁰. Na pierwszy plan wysunęła się potrzeba zabezpieczenia byłego obozu przed dalszą grabieżą i dewastacją, uregulowania sprawy świadczeń na rzecz służby ochrony oraz rozpoczęcia „planowej gospodarki majątkiem poobozowym”. Z zachowanych

około 950 baraków zamierzano zaspokoić potrzeby wojska, przemysłu oraz okolicznej ludności poszkodowanej w wyniku działań wojennych⁵¹.

Jeszcze przed przejściem od Armii Czerwonej nieruchomości poobozowych rozpoczęły się przygotowania do opracowania planu zagospodarowania przestrzennego miasta Oświęcimia. W październiku 1945 roku Regionalny Urząd Planowania Przestrzennego (RUPP) w Krakowie powiadomił Zarząd Miejski w Oświęcimiu o przystąpieniu do opracowania *Planu zabudowy miasta Oświęcimia* pod kierunkiem architekt Wandy Wysockiej⁵². Zaproszono do współpracy w charakterze rzeczoznawców profesora Romualda Gutta z Warszawy i profesora Tadeusza Tołwińskiego⁵³ z Krakowa.

W kwietniu 1946 roku przybyła do Oświęcimia pierwsza grupa byłych więźniów, aby pod kierownictwem Tadeusza Wąsowicza rozpocząć prace nad urządzeniem miejsca pamięci - przyszłego Muzeum. Zorganizowano *Stalą Ochronę Obozu Oświęcimskiego*. U podstaw tworzonego Muzeum leżała w pierwszym rzędzie głęboka troska tych, którzy przeżyli koszmar KL Auschwitz o zapobieżenie dalszemu niszczeniu i profanacji miejsca spoczynku ofiar obozu⁵⁴. Ogrodzono tymczasowo teren stosów spaleniowych. We wrześniu 1946 roku „Dziennik Ludowy” mógł napisać: „*Obszar obozu, który do niedawna zdany był na plagę hien cmentarnych, ostatnio - dzięki energicznej akcji b. więźniów, współdziałaniu czynników miejscowych i pomocy organów bezpieczeństwa - został z tych przestępczych jednostek całkowicie oczyszczony*”⁵⁵. Nie mniej uwagi poświęcono przygotowaniu pooboz-

⁵⁰ AAN Zespół URM sygn.5/760, k.45-46, 67-76; AP Oświęcim Zespół RUL (akta luźne): protokół TZP z dnia 17.01.1946; protokół TZP z dnia 26.01.1946 s.1-6; protokół TZP z dnia 7.02.1946 s.1-3; protokół TZP z dnia 11.02.1946 s.1; *Sprawozdanie z działalności komisji inwentaryzacyjnej i zabezpieczającej T.P.Z. na terenie obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu od dn. 21.I.1946 - 10.II.1946*, z dnia 13.02.1946 s.1-2; pismo TZP do Wojewody Krakowskiego z dn.15.03.1946.

⁵¹ AP Oświęcim Zespół RUL (akta luźne): raport TZP z dnia 14.02.1946 s.1.

⁵² AP Kraków Zespół OPOW, Materiały dot. planów zagospodarowania przestrzennego terenu m.Oświęcimia: Pismo RUPP w Krakowie do Zarządu Miejskiego w Oświęcimiu z dnia 1.10.1945.

⁵³ T.Tołwiński: *Referat do programu planu Oświęcimia*, 11.03.1946, AP Kraków Zespół OPOW, Materiały dot. planów zagospodarowania przestrzennego terenu m.Oświęcimia.

⁵⁴ AAN Zespół URM sygn.5/760, k.25; AGKBZHwP Zespół OKKr sygn.86a, k.5; Składnica Akt PMO: Pismo PMO do Prokuratury Sądu Okręgowego w Wadowicach z dnia 18.04.1947 (wraz z wykazem zatrzymanych osób), *Lista statystów z Oświęcimia zatrzymanych jako hieny cmentarne przez Stalą Ochronę Obozu Oświęcimskiego* z dnia 4.07.1947; T.Szymański: *Moje spotkania z hm. Tadeuszem Wąsowiczem ps. „Baca”*, Biuletyn TOnO Nr 29, październik 1996, s.14-15.

⁵⁵ „Dziennik Ludowy” Nr 265 z dnia 28.09.1946, s.3.

wych bloków pod przyszłe Muzeum, oczyszczeniu ich z brudu i rumowiska. Pomyślano o mieszkaniach dla personelu. Pertraktowano z Okręgowym Urzędem Likwidacyjnym w Krakowie w sprawie wydania ruchomości mających pełnić funkcję eksponatów i materiałów budowlanych potrzebnych do remontu obiektów muzealnych. Pilna stała się sprawa zapobieżenia rozpoczętej na terenie przyszłego Muzeum działalności Społecznego Przedsiębiorstwa Budowlanego z Katowic. Z ramienia Ministerstwa Odbudowy zajmowało się ono demontażem drewnianych baraków poobozowych i dostarczaniem ich na odbudowę miast i wsi w całej Polsce. Tylko w 1946 roku wywieziono w ten sposób z Brzezinki co najmniej 160 baraków⁵⁶.

Na przełomie czerwca i lipca 1946 roku Regionalny Urząd Planowania Przestrzennego w Krakowie opracował projekt dekretu o przejęciu przez Państwo Polskie terenów byłego obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu celem utworzenia pomnika polskiego i międzynarodowego męczeństwa⁵⁷. Wanda Wyszyńska zaprojektowała zasięg terenowy przyszłego Muzeum biorąc pod uwagę zalecenia specjalnej komisji rzeczoznawców, która w dniu 26 maja 1946 roku przygotowała tezy do programu zagospodarowania byłego obozu i terenów przyległych. Komisja proponowała upaństwowienie gromad Harmęże, Pławy, Brzezinka i Rajska oraz części terenów miasta Oświęcimia w łącznym obszarze 1.720 hektarów, choć była i koncepcja wyłączenia całego *Interessengebiet des KL Auschwitz*⁵⁸. Projekt dekretu uzgodniony z Radą Naczelną Związku byłych Więźniów Politycznych (T a d e u s z H o ł u j), Okręgową Komisją Badania Zbrodni Niemieckich w Krakowie (J a n S e h n), Wojewódzkim Urzędem Ziemskim w Krakowie, Wydziałem Administracyjnym Urzędu Wojewódzkiego Krakowskiego - przesłano do Naczelnej Dyrekcji Muzeów w Warszawie. Projekt przedstawiono również Komisji Kultury i Sztuki Krajowej Rady Narodowej, która we wrześniu poparła całe zamierzenie⁵⁹.

Perspektywa zakrojonych na szeroką skalę wyłączeń od początku spotykała się z oporem powracającej z okupacyjnych wysiedleń ludności miejscowej. Na skutek protestów wysyłanych do Krajowej Rady Narodowej i Ministerstwa Kultury i Sztuki poddano rewizji proponowany zasięg Muzeum uwzględniając życzenia zainteresowanych gromad⁶⁰. Jak twierdził wówczas dyrektor Wąsowicz: „Państwowe Muzeum (...) nie mogłoby przyłożyć swej ręki do budowy dzieła opartego na krzywdzie ludności już raz ciężko losem doświadczonej”⁶¹.

⁵⁶ AAN Zespół MKiS CZM 23, k.4; T.Kinowski: *Oświęcim na liście światowego dziedzictwa*, „Muzea Walki” Nr 19, 1986, s.98.

⁵⁷ AGKBZHwP Zespół OKKr sygn.84, k.4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 17; AP Kraków Zespół OPOW, Materiały dot. planów zagospodarowania przestrzennego terenu m.Oświęcimia: *Dekret z dnia... o przejęciu przez Państwo Polskie na własność terenów b. obozu Koncentracyjnego w Oświęcimiu* (wraz z odpisami opinii), s.1-4.

⁵⁸ Jan Sehn, Przewodniczący Okrękowej Komisji Badania Zbrodni Niemieckich w Krakowie, tak uzasadniał konieczność wyłączenia na cele muzealne całego obszaru *Interessengebiet*: „Na posiedzeniu w sprawie ustalenia obszaru przyszłego miejsca pamięci polskiego i międzynarodowego męczeństwa w Oświęcimiu oraz w czasie oględzin na miejscu w dniu 25 maja 1946 roku stałem na stanowisku, że miejsce to powinno mieć odpowiednie zaplecze gospodarcze, przy czym za najodpowiedniejsze uważałem granice tzw. *Interessengebietu des KL Auschwitz utrwalone na mapach ponemieckich znajdujących się w posiadaniu Okrękowej Komisji Badania Zbrodni Niemieckich w Krakowie oraz władz i urzędów zainteresowanych w sprawie niniejszej. Teza ta znajduje swe uzasadnienie w tym, że leżące w granicach *Interessengebietu osady w większości prawie w 100% zniszczone. Restytucja ich z uwagi na koszt, a przede wszystkim z uwagi na nieodpowiednie warunki klimatyczne, jest niecelowa. Przeprowadzenie tej tezy mogłoby nastąpić oczywiście tylko pod warunkiem odpowiedniego odszkodowania ludności miejscowej ziemią znajdującą się we władaniu władz państwowych.*”, AP Kraków Zespół OPOW, Materiały dot. planów zagospodarowania przestrzennego terenu m.Oświęcimia.*

⁵⁹ AAN Zespół KRN 31 k.221; AP Kraków Zespół OPOW, Materiały dot. planów zagospodarowania przestrzennego terenu m.Oświęcimia: *Protokół komisji terenowej w sprawie planu zagospodarowania obszarów obozu w Oświęcimiu z dnia 25 maja 1946 roku; Sprawozdanie z komisyjnej podróży służbowej odbytej dnia 14 i 15 listopada (...) do Oświęcimia, Harmęża i Rajska*, Kraków dnia 16.11.1946.

⁶⁰ AP Kraków Zespół OPOW, Materiały dot. planów zagospodarowania przestrzennego terenu m.Oświęcimia: *Protokół ze spotkania delegata MKiS z przedstawicielami Oświęcimia, Brzezinki, Pław z dnia 22.01.1948; pismo PMO do Naczelnej Dyrekcji Muzeów z dnia 6.02.1948.*

⁶¹ Składnica Akt PMO: pismo PMO do Naczelnej Dyrekcji Muzeów z dnia 15.01.1947 r., s.4.

Po zasięgnięciu opinii Urzędu Ziemińskiego ograniczono proponowane tereny muzealne do 1.343 hektarów.

14 czerwca 1947 roku, w siódmą rocznicę przywiezienia do KL Auschwitz pierwszego transportu więźniów z Tarnowa, odbył się w Oświęcimiu zjazd tych, którzy przeżyli obóz. W tym dniu o godzinie 11 nastąpiło uroczyste otwarcie Muzeum. Przybyło ponad 50 tysięcy osób. Odprawiono nabożeństwa żałobne na dziedzińcu bloku XI, w bloku IV i w innych punktach byłego obozu. Po licznych przemówieniach uformował się w kierunku Brzezinki pochód długości kilku kilometrów. Delegacje ze wszystkich stron Polski niosły wieńce i sztandary⁶².

W okolicznościowym wydaniu pismo Polskiego Związku Byłych Więźniów Politycznych (PZBWP) „Wolni Ludzie” relacjonowało dotychczasowe prace nad tworzeniem Miejsca Pamięci. Według ówczesnych propozycji Muzeum miało obejmować: teren obozu macierzystego, obóz w Brzezince, cmentarz - park ze stosami spaleniowymi i krematoriami, mauzoleum oraz żywy pomnik narodu polskiego - szkoły zawodowe w blokach tzw. *Schutzhaftlagererweiterung*⁶³. Opublikowano przygotowany przez rząd projekt *ustawy o upamiętnieniu Męczeństwa Narodu Polskiego i innych w Oświęcimiu*. Na wywłaszczonej na rzecz Skarbu Państwa części terenów byłego obozu miało powstać Państwowe Muzeum Oświęcim-Brzezinka oraz Ośrodek Szkolenia Zawodowego Młodzieży Polskiej z pierwszeństwem dla dzieci i sierot po byłych więźniach hitlerowskich więzień i obozów koncentracyjnych. Upoważniono Ministra Kultury i Sztuki do przekazania tych terenów w zarząd PZBWP. W uzasadnieniu ustawy projektodawcy twierdzili: „*Pomniki Męczeństwa w Oświęcimiu i Majdanku istnieją już faktycznie niemal od chwili usunięcia okupanta z ziemi polskiej i są utrzymywane z kredytów Ministerstwa Kultury i Sztuki, organizacja ich posunięta została na tyle naprzód, że dojrzała już do utrwalenia na drodze ustawodawczej*”⁶⁴.

Ryc.9. Oświęcim, maj 1946. W głębi widoczny dawny „Schutzhaftlagererweiterung”. Zdjęcie w kierunku południowo-wschodnim [Archiwum PMO nr neg. 9062]

⁶² J.Słowacki i S.Zborowski: *Oświęcim 14.6.1940 - 18.1.1945*, Broszura wydana przez Stowarzyszenie „Opieka nad Oświęcimiem” 14.07.1947; AGKBZHWP Zespół OKKr sygn.145; Cz.Stanisławski i W.Rawicz: *Podniosłe dni Oświęcimia. Otwarcie Muzeum Martyrologii polskiej*, „Wolni Ludzie” Nr 5 z dnia 1.07.1947; A.Strzelecki: *W historii Muzeum dzień pierwszy*, „PRO MEMORIA” Nr 7, czerwiec 1997, s.41-42.

⁶³ 20 bloków poobozowych przylegających od strony północnej do Muzeum w Oświęcimiu.

⁶⁴ „Wolni Ludzie” Nr 5 z dnia 1.07.1947: *Jak będzie wyglądało muzeum*; tamże: L.Rajewski: *Oświęcim 14.6.190 - 14.6.1947*.

Granice Muzeum

W dniu 2 lipca 1947 roku sejm polski uchwalił *ustawę o upamiętnieniu Narodu Polskiego i innych Narodów w Oświęcimiu*⁶⁵. W przyjętej wersji ustawodawca zrezygnował jednak z utworzenia na terenach poobozowych Ośrodka Szkolenia Zawodowego. Ministerstwo Oświaty wypowiedziało się przeciw tej koncepcji wychodząc z założenia, że: „*teren byłego obozu i atmosfera nienawiści, wrogie uczucia - nie nadają się do wychowania młodzieży*”. Stanowisko to poparli byli więźniowie. Sprawę szczegółowego określenia granic Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka miało rozstrzygnąć rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki wydane w porozumieniu z Ministrami: Administracji Publicznej, Rolnictwa, Reform Rolnych oraz Odbudowy (artykuł 2) po zasięgnięciu opinii co dopiero powołanej do życia Rady Ochrony Pomników Męczeństwa⁶⁶.

Ustalenie granic Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka okazało się jednak procesem żmudnym i ciągnęło się latami. Z uzgodnionych w 1946 roku 1.343 hektarów w gminach katastralnych Brzezinka, Pławy, Harmężę, Oświęcim oraz ponad 4 hektarów w Rajsku (cieplarnie) - co miało tworzyć Muzeum wraz z jego zapleczem gospodarczym⁶⁷ - już po konferencji odbytej w dniu 13 października 1947 roku⁶⁸ pozostało niecałych 450 hektarów. W sprawozdaniu z konferencji I r e n a W o ź n i a k o w s k a tak przedstawiała motywy ograniczenia zasięgu Muzeum: „*Przeznaczone na zaplecze gospodarcze (Muzeum, przyp.MR) stawy w Harmężach i Pławach objęła Samopomoc Chłopska, która tam poczyniła inwestycje w kwocie 6000000 zł i prowadzi gospodarstwo rybne. Wobec dzisiejszej konstelacji ekonomicznej państwo nie może sobie pozwolić na wywłaszczenie i odpłacenie tak wielkich obszarów, to też koncepcja taka (...) - upadła*”. Równocześnie na konferencji, która odbyła się dzień wcześniej w Oświęcimiu z udziałem delegata Ministerstwa Kultury i Sztuki L u d w i k a R a j e w s k i e g o, uchwalono, aby w promieniu 300 metrów od granic Muzeum nie budować żadnych domów ani osiedli⁶⁹. Jednakowoż po konsultacjach Rajewskiego z przedstawicielami gromad Brzezinka i Pławy w dniu 22 stycznia 1948 roku dyrektor Muzeum Tadeusz Wąsowicz tak relacjonował do Warszawy stanowisko okolicznej ludności: „*...gdy chodzi o pozostawienie pewnego rodzaju pustkowią gromada w stosunku do tego czyni zastrzeżenia i wyraźnie chce, powoli otoczywszy obóz w Brzezince swymi wpływami, dojść w przyszłości do zlikwidowania obozu i pozostawienia tylko cmentarzyska wraz z krematorium jako terenu zabytkowego. W tej chwili sprawa ta nie występuje jaskrawo i groźnie, tendencje jednak są niewątpliwe*”. Dyrektor Wąsowicz apelował o jak najszybsze opracowanie rozporządzenia wykonawczego do ustawy z 2 lipca 1947 roku, aby można było rozpocząć racjonalne działanie na terenach poobozowych, bowiem, jak twierdził, cała dotychczasowa działalność Muzeum - zwłaszcza na terenie Brzezinki - „*srowadza się do zabezpieczenia powyższych terenów przed dalszym szabrem oraz do oprowadzania (...) wycieczek*”⁷⁰.

W dniu 3 lipca 1951 roku odbyło się w Oświęcimiu kolejne posiedzenie komisji w sprawie określenia granic muzealnych⁷¹. Po wizji w terenie stwierdzono, iż Muzeum będzie

⁶⁵ Dz.U. Nr 52 poz.265.

⁶⁶ tamże, poz.264.

⁶⁷ wg tej koncepcji, z ogólnej powierzchni 1.343 hektarów 1/3 stanowiłoby właściwe Muzeum kierowane przez Ministerstwo Kultury i Sztuki, a 2/3 - zaplecze gospodarcze (stawy hodowlane, tereny rolne), które podległy Związkowi byłych Więźniów miało utrzymywać właściwe Muzeum (przyp.MR na podstawie też opracowanych przez Państwowe Muzeum w Oświęcimiu na początku 1947 roku, PSOZ o.Bielsko-Biała); por. też: *Oświęcim*, sprawozdanie Ireny Woźniakowskiej z dnia 18.02.1947 roku, AGKBZHwP Zespół OKKr sygn.145, k.5.

⁶⁸ AGKBZHwP Zespół OKKr sygn.145, k.29.

⁶⁹ *Sprawozdanie z konferencji w dniu 13/X.1947 r. w sprawie organizacji Muzeum Martyrologii Polskiej i Międzynarodowej w Oświęcimiu* [PSOZ o.Bielsko-Biała].

⁷⁰ AP Kraków Zespół OPOW, Materiały dot. planów zagospodarowania przestrzennego terenu m.Oświęcimia: pismo PMO do Naczelnej Dyrekcji Muzeów w Warszawie z dnia 6.02.1948 roku znak: or.org/143/48.

⁷¹ W konferencji uczestniczyli przedstawiciele Ministerstwa Kultury i Sztuki, WRN w Krakowie, PRN, GRN i MRN w Oświęcimiu, Powiatowego Komitetu PZPR, Powiatowej Rady Związków Zawodowych, dyrektor i radca prawny Muzeum. AAN Zespół MKiS CZM 21, k.9-12.

obejmowało 225 hektarów w dwóch kompleksach - jeden (wschodni) na terenach gminy katastralnej Oświęcim i Brzezinka, drugi (zachodni) na terenie gmin Brzezinka i Pławy. Komisja uznała, iż *Schutzhaftlagererweiterung*, w części już oddany Jaworznickiemu Zjednoczeniu Węglowemu, a w części planowany do przekazania Ministerstwu Kultury i Sztuki, należy ze względów gospodarczych w całości wyłączyć z obszaru muzealnego. Odmiennie stanowisko zajęto odnośnie do tzw. „domu Hoessa” - dawnej willi komendanta obozu, którą zaproponowano wciągnąć do Muzeum⁷². W Brzezince zalecono wybudowanie

Ryc.10. Brzezinka, maj 1945. Zdjęcie z „Bramy Śmierci” w kierunku północno-wschodnim. Widoczne wysiedlone tereny wiejskie. Fot.: St. Mucha [Archiwum PMO nr neg. 842]

obwodnic od strony południowej i północnej dawnego Birkenau w związku z koniecznością zamknięcia istniejących dróg biegnących przez teren ścisłego obozu, a wykorzystywanych przez ludność miejscową. W granicach Muzeum miały się znaleźć cały tzw. „Meksyk”, bocznicą kolejową od tzw. Judenrampy do byłego KL Birkenau (w pasie 7 metrów), była komendantura, wodociągi, ziemniaczarki i przedpole „Bramy Śmierci”. Zrezygnowano natomiast z poobozowych ciepłarni w Rajsku przejętych przez tamtejsze Państwowe Gospodarstwo Rolne, uznając za słuszne „argumenty natury gospodarczej”⁷³ (por. Ryc.11 s.28).

We wrześniu 1952 roku Krakowskie Okręgowe Przedsiębiorstwo Miernicze ukończyło prace nad operatem wywłaszczeniowym. Uwzględniono w nim ustalenia komisji z 3 lipca 1951 roku z wyłączeniem bocznic kolejowej prowadzącej do „Bramy Śmierci”. Teren muzealny miały tworzyć cztery oddzielne kompleksy: w Oświęcimiu - były *Stammlager* (19 ha), zbiorowa mogiła więźniów oraz teren byłej rzeźni obozowej (3 ha), w Brzezince - były KL Birkenau wraz z „Meksykiem”, była komendantura, przedpole „Bramy Śmierci” i ziemniaczarkami (213 ha). Łączna powierzchnia Muzeum wg tego projektu objęłaby 235 hektarów⁷⁴. Na podstawie operatu wywłaszczeniowego Muzeum przygotowało projekt rozporządzenia wykonawczego, który w lipcu 1953 roku przesłało do zaopiniowania Centralnemu Zarządowi Muzeów. Po wprowadzeniu kilku poprawek Zarząd zaakceptował dokument.

Jednak już w grudniu 1953 roku Prezes Komitetu do Spraw Urbanistyki i Architektury uznał, iż do czasu opracowania planu szczegółowego należy się wstrzymać z wydawaniem rozporządzenia⁷⁵. Przeciwno powyższemu stanowczo zaoponowało Muzeum popierane w tej kwestii przez Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Krakowie: „Zdaniem Dyrekcji Muzeum projekt zagospodarowania przestrzennego gminy Brzezinka, w obrębie której nie przewiduje się budowy żadnych obiektów przemysłowych, musi z konieczności brać pod uwagę i dostosować się do faktu istnienia Państwowego Muzeum w granicach przewidzianych ustawą z 1947 r. Ponieważ zaś granice te sięgałyby znacznie dalej, gdyż przewidywały objęcie przez Muzeum wszystkich terenów wchodzących w skład b. obozu koncentracyjnego, a projekt dzisiejszy jest projektem minimalnym ograniczającym zasięg Muzeum, do terenów

⁷² wcześniejszą decyzją MKiS „dom Hoessa” został wyłączony z Muzeum i oddany przedwojennemu właścicielowi.

⁷³ AAN Zespół MKiS CZM 21, k. 7.

⁷⁴ Składnica Akt PMO: *Opis granic terenu Państwowego Muzeum w Oświęcimiu*, Krakowskie Okręgowe Przedsiębiorstwo Miernicze 22.09.1952; pismo PMO do Centralnego Zarządu Muzeów MKiS z lipca 1953 roku znak: I-3)364)53.

⁷⁵ Składnica Akt PMO: pismo Prezesa Komitetu do spraw Urbanistyki i Architektury do MKiS z dnia 17 grudnia 1953 znak: Nr I-Pr.2/02-6/24/pfn/53.

najściślej związanych z obozem, przeto nie może ulegać wątpliwości, że plan szczegółowy, kiedykolwiek zostanie wykończony, nie może zmieniać projektu granic...” - dowodzone w piśmie kierowanym do Centralnego Zarządu Muzeów⁷⁶.

Równocześnie pojawiła się kwestia funduszy na wykup terenów muzealnych oraz kto ma zgłosić wniosek o wszczęcie postępowania wywłaszczeniowego. Zastanawiano się, czy odszkodowania mają być gotówkowe, czy też w formie terenów zamiennych. Centralny Zarząd optował za terenami zamiennymi. Ze względu na przedłużającą się procedurę uzgodnienia granic, dokonywania wielu poprawek i usuwania błędów w kolejnych latach nie były prelinowane środki na wykup terenów⁷⁷.

W dniu 8 stycznia 1955 roku w piśmie do Centralnego Zarządu Muzeów dyrekcja Muzeum reasumowała dotychczasowy stan prac. W Oświęcimiu należało włączyć w obszar Muzeum „dom Hoessa”, przekazać na rzecz Państwowej Komunikacji Samochodowej (PKS) kompleks byłej rzeźni obozowej, a na rzecz Miasta Oświęcimia - zbiorową mogiłę więźniów. W Brzezince przeprowadzono korektę „Meksyku” na rzecz przedwojennych właścicieli, zrezygnowano z byłej komendantury, z przedpola „Bramy Śmierci” oraz z ziemniaczarek usytuowanych przy byłym obozie kobiecym KL Birkenau. Zaproponowano, aby w rozporządzeniu wykonawczym dodać zapis o konieczności zachowania niezabudowanego 250-metrowego pasa wokół byłego obozu⁷⁸.

Rozesłany do międzyresortowych uzgodnień projekt rozporządzenia spotkał się z negatywną oceną Ministra Finansów: „Zdaniem Ministerstwa Finansów należałoby zrezygnować z wykupu gruntów w tak szerokim zakresie (...) stan b. obozu w Brzezince jest tego rodzaju, że wymagałby bardzo wielkich nakładów finansowych na doprowadzenie terenu tego obozu do jego pierwotnego wyglądu, a więc na zrekonstruowanie baraków, strażnic i ogrodzenie drutem kolczastym. Następnie zrekonstruowany obóz wymagałby dalszych nakładów na utrzymanie i zabezpieczenie. W tych warunkach należałoby raczej rozważyć kwestię trzymania jedynie części b. obozu w Brzezince o obszarze kilku hektarów jako symbolu martyrologii oraz oddania reszty terenu właścicielom do użytku”⁷⁹.

W październiku 1956 roku zabrał głos Tadeusz Hołuj. Krytykując ostro zaniedbania w działalności ekspozycyjnej i naukowej Muzeum odniósł się także do sprawy granic:

„Ileż to organizacji, instytucji zajmuje się z urzędu tym Muzeum: KC PZPR - Wydział Historii Partii, Prezydium Rady Ministrów, Ministerstwo Kultury i Sztuki, Związek Bojowników o Wolność i Demokrację, FIR, Żydowski Instytut Historyczny, Główna Komisja Badania Zbrodni Niemieckich w Polsce, itp. Tymczasem przez 10 lat nie potrafiiono załatwić takiej np. sprawy, jak uregulowanie praw własności na terenie Muzeum. Krowy chłopskie, pasące się przy ruinach krematoriów to wprawdzie obrazek sielankowy, ale sytuacja na tym odcinku nie jest bynajmniej sielankowa. Dziesiątki tysięcy gości zagranicznych i setki tysięcy zwiedzających Polaków patrzą na zupełnie zaniedbany, zapuszczony cmentarz u wejścia do obozu, gdzie spoczywają zwłoki zmarłych po wyswobodzeniu więźniów. Tuż obok tkwią w ziemi nędzne lepianki szalasy, w których mieszkają ludzie oczekujący na uregulowanie sprawy wywłaszczenia terenu, i nikt nie potrafi tego załatwić. Potrafiiono oddać budynki b. obozu salezjanom, PKS-owi, górnikom, zakładom zbożowym, ale nie potrafiiono uporządkować kwestii prawnych i zadbać o otoczenie b. obozu...”⁸⁰

Tymczasem na skutek negatywnego stanowiska Ministerstwa Finansów podniosły się głosy, by ze względu na koszty wywłaszczenia i interes ludności miejscowej teren Muzeum jeszcze bardziej ograniczyć. Zwołana w dniu 8 grudnia 1955 roku w Oświęcimiu międzymi-

⁷⁶ Składnica Akt PMO: pismo PMO do MKiS ze stycznia 1954 roku znak: VIII-31)234)54.

⁷⁷ Składnica Akt PMO: pismo MKiS CZM do PMO z 23.12.1953 roku znak: M.VIII-21/1/53, pismo PMO do MKiS CZM z 22.12.1954 roku; AAN Zespół MKiS CZM 21, k.28-30.

⁷⁸ Składnica Akt PMO: pismo znak: VIII-31)1615)54.

⁷⁹ Składnica Akt PMO: pismo Ministerstwa Finansów do MKiS z 28.04.1955 roku znak: GM.2875/2/55.

⁸⁰ T.Hołuj: *Sprawa Wiecznej Pamięci*, „Życie Literackie” Nr 44 (197) z dnia 30.10.1955; por. też: AAN Zespół MKiS CZM 21, k.58-63.

nisterialna konferencja zmniejszyła obszar podlegający wywłaszczeniu do 192 hektarów. W wyniku przeprowadzonej dyskusji uchwalono: włączyć do Muzeum „dom Hoessa” i budynki *Theatergebäude*, jak najszybciej przenieść w inne miejsce bazę PKS, utrzymać w Brzezince dotychczasowe granice⁸¹.

Już w styczniu 1956 roku Muzeum podjęło starania o wykonanie nowych pomiarów. Jednakże ze względu na zbyt późne zgłoszenie wszystkie indagowane instytucje miernicze odmówiły przyjęcia zlecenia. W drugiej połowie kwietnia po interwencji w Centralnym Urzędzie Geodezji i Kartografii zlecono wykonanie pomiarów Krakowskiemu Okręgowemu Przedsiębiorstwu Mierniczemu, ale w międzyczasie zabrakło kredytów i przedsiębiorstwo przystąpiło do pracy dopiero w grudniu⁸².

Zdenerwowani obrotem sprawy mieszkańcy Brzezinki i Oświęcimia wystosowali petycję do J ó z e f a C y r a n k i e w i c z a, ówczesnego Prezesa Rady Ministrów, byłego więźnia KL Auschwitz. *„Nie załatwione od 12-tu lat sprawy odszkodowań są przedmiotem stałych utarczek między władzami municypalnymi a zrozpaczoną ludnością Brzezinki i okolic (...) nasze dzieci zżera przez 12 lat wilgoć i gruźlica piwnic i suterren”* - donosili oburzeni autorzy petycji. Potępiając dyrekcję Muzeum, która wg skarżących miała *„fałszywie informować opinię publiczną, lansując potrzebę tworzenia światowego sanktuarium na terenie b. obozu”*, petenci zaproponowali adaptację kilku bloków muzealnych w Oświęcimiu na mieszkania dla okolicznej ludności. Jako alternatywę poddali pomysł translokacji z byłego *Schutzhaftlagererweiterung* zakwaterowanej tam w międzyczasie jednostki wojskowej lub nieodpłatne przydzielenie uszkodzonym materiałom budowlanych⁸³.

We wrześniu 1957 roku Muzeum przesłało do Warszawy kolejny projekt rozporządzenia. Według nowej propozycji granice muzealne miały zamknąć się w obszarze 191 hektarów, z czego na Oświęcim przypadało 20, a na Brzezinkę - 171. Zgodnie z zaleceniami Centralnego Zarządu Muzeów nie ujęto dawnej rzeźni obozowej zajętej przez PKS, który od 1956 roku poczynił tam znaczne inwestycje, „domu Hoessa”, a w Brzezince zrezygnowano z zajmowania ponad połowy „Meksyku”. W piśmie do Ministerstwa Kultury i Sztuki Kazimierz Smoleń, ówczesny dyrektor Muzeum, tak uzasadniał konieczność pilnego wydania rozporządzenia: *„Ludność miejscowa stawia poważne zarzuty nieumiejętnego załatwienia względnie przewlekania sprawy zarówno władzom centralnym, pracownikom Państwowego Muzeum od początku jego założenia, jak i władzom terenowym (...) Ponieważ rozgoryczenie ludności wzrasta, co wyraża się w gwałtownych wystąpieniach do Prezydium Gminnej Rady Narodowej, jak też w pogrózkach ze strony ludności w stosunku do pracowników, Muzeum zwraca uprzejmie uwagę na powagę zagadnienia i konieczność jak najszybciej jego załatwienia. Wszelkie wyjaśnienia składane ludności od szeregu lat są już bezcelowe”*⁸⁴.

W wyniku przeprowadzonych w październiku 1957 roku uzgodnień⁸⁵ w dniu 9 grudnia 1957 roku Minister Kultury i Sztuki wydał rozporządzenie w sprawie *szczegółowego określenia granic terenów Pomnika Męczeństwa Narodu Polskiego i innych Narodów w Oświęcimiu*⁸⁶. Rozporządzenie nie zakończyło sporów wokół muzealnych granic. Właściciele gruntów przeznaczonych do wywłaszczenia zaczęli żądać od władz wojewódzkich wydania im orzeczeń odszkodowawczych. Ze względu na fakt, iż w myśl obowiązujących wtedy przepi-

⁸¹ Składnica Akt PMO: *Protokół z posiedzenia Komisji Międzyministerialnej w dniu 8 grudnia 1955 roku (odpis)*, s.1-4.

⁸² Składnica Akt PMO: pismo PMO do MKiS CZM z dnia 11.02.1956 znak: VIII-31)122)56; pismo PMO do CZM z dnia 27.07.1956; notatka Wincentego Heina (bez daty).

⁸³ Składnica Akt PMO: *Petycja mieszkańców dzielnicy Brzezinki-Zasole, miasta Oświęcimia*, 26.01.1957 r.

⁸⁴ Składnica Akt PMO: pismo PMO do MKiS CZM z dnia 20.09.1957 znak: I-2)1657)57.

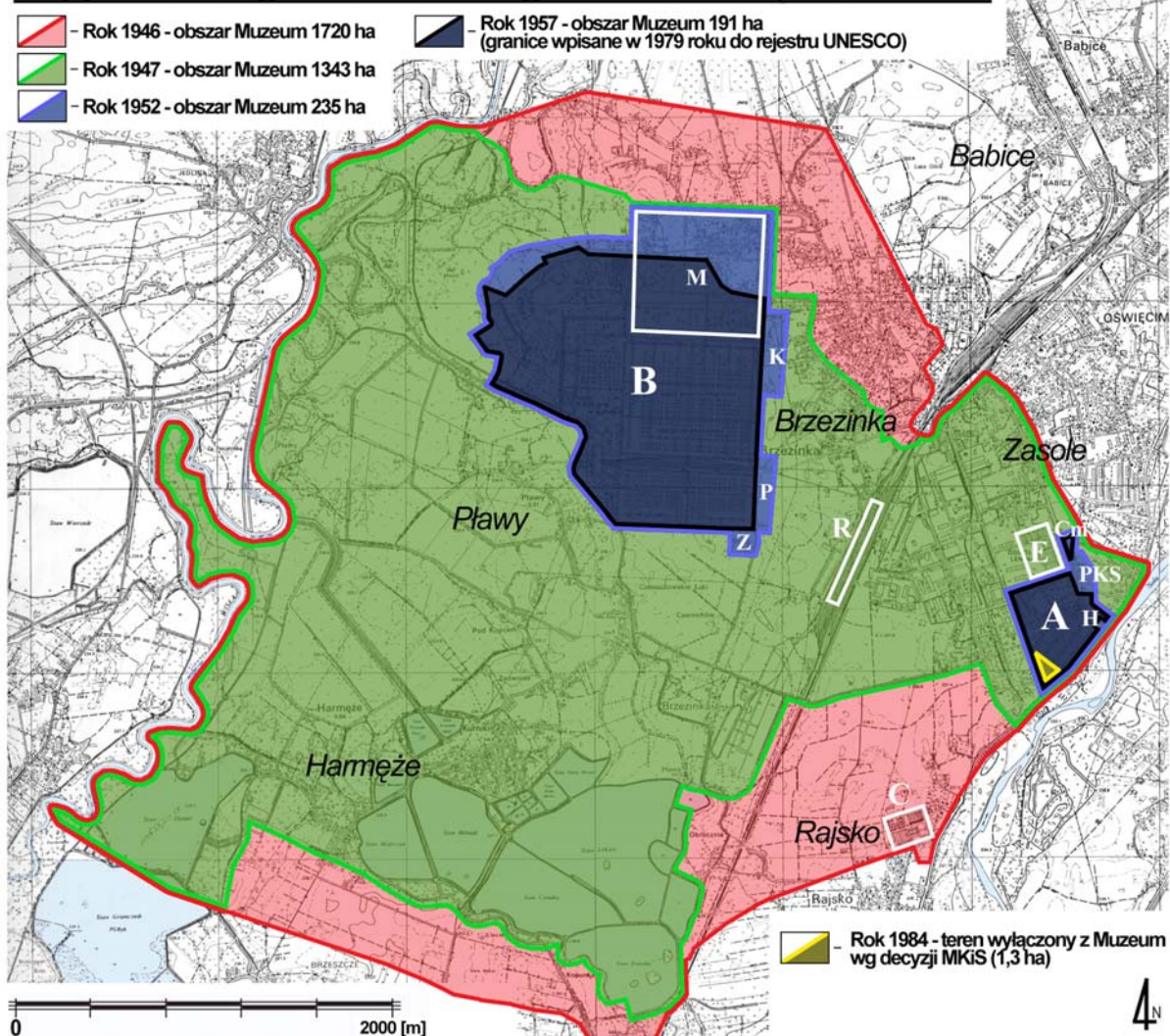
⁸⁵ uzgodnienia przeprowadzono z: Biurem Prawnym i Prezydialnym URM, Biurem Spraw Podziału Administracyjnego Kraju, Ministerstwem Gospodarki Komunalnej, Ministerstwem Rolnictwa, Ministerstwem Finansów, Komisją Planowania przy Radzie Ministrów, Komitetem do Spraw Urbanistyki i Architektury oraz z Ministrem Spraw Wewnętrznych.

⁸⁶ Dz.U. Nr 6/1958, poz.20.

sów rozporządzenie Ministerstwa zastępowało postępowanie wywłaszczeniowe we wrześniu 1958 roku Urząd Spraw Wewnętrznych w Krakowie obwieścił o wszczęciu postępowania odszkodowawczego na złożony w maju tego roku wniosek Muzeum. Postępowaniem objęto 100 właścicieli w Oświęcimiu, 464 w Brzezince i 20 w Pławach.

W międzyczasie jednak mieszkańcy Brzezinki wystąpili do Rady Państwa z zażaleniem na opieszałość w załatwianiu odszkodowań, kwestionując przy tym ponownie wielkość terenów objętych wywłaszczeniem. Przedmiotem nowego sporu była 38-hektarowa część przedwojennego pastwiska gromadzkiego ujęta w ramach „Meksyku” w granice Muzeum. „Uwzględnienie życzeń autorów petycji w podanym przez nich zakresie grozi wykorzystywaniem terenu dla wypasu bydła na terenach obozowych, która to sprawa pojawiała się niejednokrotnie na łamach prasy...” - oponowało Muzeum⁸⁷. Tego samego zdania była Rada Muzeum, która głosem Jana Sehna wypowiedziała się jednoznacznie za utrzymaniem ustalonych

Etapy określania granic Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka

Ryc.11. Mapa obrazująca etapy wyznaczania zasięgu terytorialnego Muzeum. Białe symbole literowe oznaczają: A - były obóz macierzysty (KL Auschwitz I - Stammlager); B - były KL Birkenau; C - cieplarnie w Rajsku (były podobóz KL Auschwitz); E - „Schutzhaftlagererweiterung”; Cm - Zbiorowa Mogiła Więźniów; PKS - baza PKS; H - tzw. „Dom Hoessa”; R - tzw. „Judenrampe”; P - przedpole „Bramy Śmierci”; Z - ziemniaczarki obozowe; K - teren komendatury KL Birkenau; M - tzw. „Meksyk” (opracowanie MR)

⁸⁷ Składnica Akt PMO: pismo PMO do MKiS z dnia 24.12.1958 roku znak: GM-GM-III-19/IX/11/53, s.3.

rozporządzeniem granic: „...w całej sprawie tej mści się długie załatwianie, bo gdyby była od razu załatwiona zgodnie z ustawą - dziś nie istniałyby problemy, które teraz próbuje się rozwiązać. Przy wytyczaniu granic, gdzie tylko można było zrezygnować na rzecz ludności - robiono to (...) Władze Państwowe ustaliły granice i trzeba teraz znaleźć sensowny sposób współzycia z ludnością okoliczną, ale trudno, żeby ludność obalała zarządzenia. Raz trzeba skończyć z tą sprawą - wypłacić ludności odszkodowanie za te tereny w formie pieniężnej lub przekazać tereny zamienne (...) Brzezinka działa swym ogromem i nie można tych terenów rezerwatu zmniejszać w nieskończoność”⁸⁸.

W okresie od września do grudnia 1958 roku komisja odszkodowawcza przesłuchała około 500 osób i spisała 275 protokołów ustalających stan własnościowy każdej nieruchomości. Dochodzenia były bardzo żmudne, gdyż w ciągu minionych lat zmieniło się 40 procent właścicieli terenów objętych wywłaszczeniem. Komisja wspólnie z Muzeum, przedstawicielami władz powiatowych i gromadzkich odbyła kilka konferencji, w trakcie których informowała zainteresowanych o możliwości uzyskania gruntów zamiennych z ponad 100-hektarowej rezerwy w Pławach, co między innymi miało stanowić rekompensatę za utracone przez Brzezinkę pastwisko gromadzkie. Do lutego 1959 roku komisja wydała orzeczeń na kwotę 2.288.428 zł, z czego 600.000 zł zostało wypłaconych, a 1.021.000 zł przekazano do depozytu sądowego⁸⁹.

W sierpniu 1959 roku Urząd Spraw Wewnętrznych w Krakowie obwieścił rozpisanie kolejnej rozprawy, której przedmiotem miało być definitywne rozstrzygnięcie kwestii odszkodowań i terenów zamiennych. Sprawa przeciągnęła się jednak do roku 1961 w związku z brakiem formalnego potwierdzenia przez Ministerstwo Rolnictwa przydziału gruntów w Pławach. Dopiero w grudniu tego roku rzeczoznawcy Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej spisali na miejscu protokoły z wszystkimi zainteresowanymi ustalając ostateczny obszar terenów zamiennych⁹⁰.

Strefa ochronna

Ustanowienie strefy ochronnej dla terenów muzealnych nastąpiło w 1962 roku i dotyczyło wówczas wyłącznie kompleksu poobozowego w Brzezince. Dyrekcja Muzeum w wystąpieniu do Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków w Warszawie⁹¹ tak uzasadniała konieczność wprowadzenia strefy ochronnej: „*Postępujące ostatnio budownictwo wiejskie wsi Brzezinka i Pławy coraz bardziej zbliża się do terenów b. obozów w Brzezince. Istnieje obawa, że za kilka lat b. obóz zostanie otoczony willowym budownictwem, aż po same granice Muzeum*”. W następnym piśmie, tym razem do Wojewódzkiej Rady Narodowej w Krakowie⁹², Muzeum podkreślało: „*Tereny stanowiące najbliższe otoczenie b.obozu w Brzezince winny być zachowane w podobnym wyglądzie jak w okresie istnienia obozu, tj. przeznaczone na tereny rolnicze i łąkowe*”. Wnioskodawcy uznali, że przemawia za tym:

„*Aspekt historyczny - Brzezinka powstała w zupełnie otwartej przestrzeni, a obóz był otoczony polami. Wszystkie zabudowania powstały już po wyzwoleniu. Nie należy więc zacieśniać tej zabudowy wokół b.obozu.*

Aspekt socjalny - Nie jest (...) wskazane, aby w bezpośrednim sąsiedztwie lub na terenie b.obozu bawiły się dzieci, co może być ze szkodą dla ich wrażliwości, a równocześnie teren kultu może być narażony na profanację.

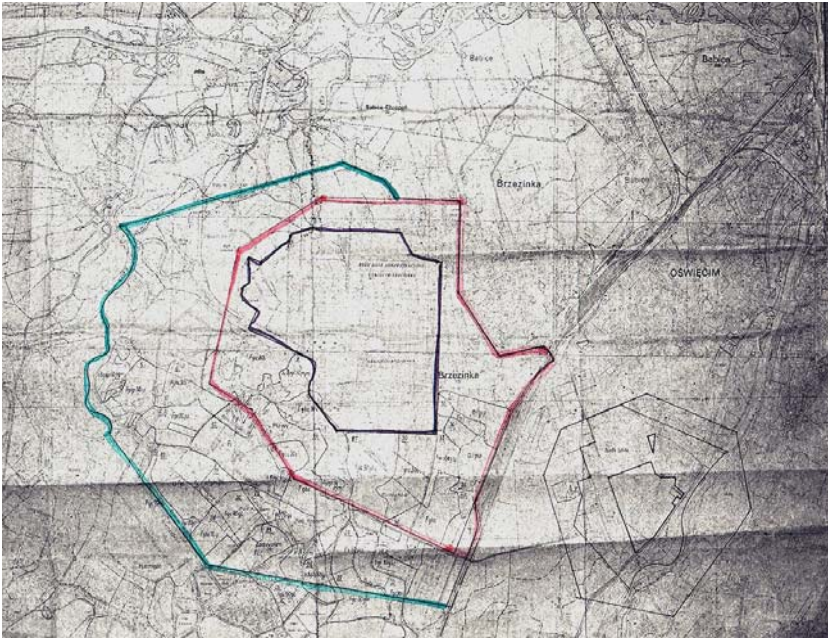
⁸⁸ Składnica Akt PMO: Protokół z obrad Rady Muzeum w dniu 23.01.1959 roku, s.16.

⁸⁹ Składnica Akt PMO: pismo Urzędu Spraw Wewnętrznych w Krakowie do MSW z dnia 12.01.1959 znak: L.Sa-21/377/58, L.Sa-19b/256/58; pismo PMO do MKiS z dnia 27.02.1959 znak: X-382/59.

⁹⁰ Składnica Akt PMO: pismo PMO do MKiS CZM z dnia 8.04.1960 znak: X-730/60; pismo PMO do MKiS CZM z dnia 21.02.1961 znak: V-325/61; pismo PMO do MKiS z dnia 1.02.1962 znak: GM-II-1 n/5/62.

⁹¹ Pismo PMO z dnia 28.12.1961 r. znak: V-3484/61 [Dział Konserwatora PMO].

⁹² Pismo PMO z dnia 14.02.1962 r. znak: V-4/666/62 [Dział Konserwatora PMO].

Ryc.12. Reprodukacja załącznika graficznego do decyzji Prezydium WRN w Krakowie z 1962 roku o ustanowieniu strefy ochronnej (kolor czerwony) dla Muzeum w Brzezince [oryg. w skali 1: 5000, Dział Konserwatora PMO]

tu Budownictwa Urbanistyki i Architektury w sprawie ustalania lokalizacji szczegółowej inwestycji budowlanych i stref ochronnych oraz wyrażania zgody na zmianę sposobu użytkowania terenu⁹⁵. W decyzji stwierdzono konieczność zachowania otoczenia terenów muzealnych w podobnym wyglądzie jak w okresie istnienia obozu oraz niedopuszczenia do lokalizacji nowych inwestycji, w tym: urządzeń i zakładów przemysłowych, składów, baz sprzętu (por. Załącznik Nr 1 s.124).

Powyższa decyzja nie dotyczyła terenów muzealnych w Oświęcimiu, które nie chronione strefą rozwijały się swobodnie w oparciu o istniejące jeszcze z okresu przedwojennego i rozbudowane przez okupanta przemysłowe zainwestowanie⁹⁶. Ustanowienie strefy ochronnej dla Muzeum w Oświęcimiu nastąpiło dopiero pod koniec lat siedemdziesiątych w wyniku pisma Ministerstwa Administracji, Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska (MAGTiOŚ) skierowanego do Głównych Architektów województw bielskiego, gdańskiego i lubelskiego⁹⁷. Ministerstwo zaleciło przestrzeganie następujących zasad przy rozpatrywaniu wniosków in-

Aspekt wizualny - Powojenne zmiany w otoczeniu b. obozu już dziś stanowią: niepożądane tło dla pomnika, obce tło dla zdjęć fotograficznych, zamykanie perspektywy od drogi dojazdowej”.

Na podstawie powyższych uzasadnień Wydział Budownictwa, Urbanistyki i Architektury Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Krakowie wydał w dniu 19 kwietnia 1962 roku *decyzję lokalizacji szczegółowej strefy ochronnej w Brzezince*⁹³ bazując na art. 3 ówczesnej *ustawy o planowaniu przestrzennym*⁹⁴ i zarządzeniu *Przewodniczącego Komite-*

⁹³ Decyzja lokalizacji szczegółowej Nr 156/62 znak: A.B.I-7/Ośw-35/62 [Dział Konserwatora PMO].

⁹⁴ Dz.U. Nr 7/ 1961, poz.47.

⁹⁵ MP Nr 62/1961, poz.268.

⁹⁶ Dla porządku należy dodać, iż do czasu ustanowienia strefy ochronnej w Oświęcimiu w 1979 roku niektóre inwestycje w otoczeniu Muzeum, mimo braku podstaw prawnych, były opiniowane przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie i dyrekcję Państwowego Muzeum w Oświęcimiu. Jednak ze względu na doraźny charakter tych działań nie ogarniano całości spraw, co oczywiście nie mogło zapobiec wszystkim przypadkom niewłaściwych lokalizacji w sąsiedztwie terenów muzealnych. Jako jeden z nielicznych przykładów skuteczności działań można podać oprotestowany w 1964 roku wniosek Krakowskich Zakładów Eksploatacji Kruszywa w sprawie budowy punktu przesywowego żwiru na historycznej bocznicie kolejowej przy ulicy Topolowej w Oświęcimiu (obecnie ul.Leszczyńskiej) w bezpośrednim sąsiedztwie budynku tzw. „Teatru” i bloku nr 11. Kolidujący obiekt nie wybudowano, a w protokole z konferencji, jaka odbyła się w tej sprawie w Oświęcimiu, zamieszczono po raz pierwszy wniosek, aby: „Muzeum w Oświęcimiu sporządziło projekt strefy ochronnej b.obozu w Oświęcimiu i po skonsultowaniu z Ministerstwem Kultury i Sztuki wniosło do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej (...) o rewizję w tym zakresie planu zagospodarowania przestrzennego Oświęcimia.”. Wniosku nie zrealizowano i dopiero w połowie lat 70. podjęto dalszą dyskusję nad sposobami zagospodarowania otoczenia Muzeum w Oświęcimiu.

⁹⁷ pismo Departamentu Urbanistyki, Architektury i Nadzoru Budowlanego MAGTiOŚ z dnia 14.03.1977 r. znak: UAN-DR/77 [Dział Konserwatora PMO].

westycyjnych w rejonie byłych obozów w Oświęcimiu, Majdanku i w Sztutowie: „každorazowego uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków i Przewodniczącym Wojewódzkiego Obywatelskiego Komitetu Ochrony Pomników Walki i Męczeństwa wniosku o ustalenie miejsca i warunków realizacji inwestycji w rejonie byłego obozu; ustanowienia strefy ochronnej zadrzewionej o szerokości co najmniej 500 metrów wokół byłego obozu; stosowanie zasady niedopuszczania lokalizacji inwestycji w pasie o szerokości 500 metrów wokół byłego obozu.”

Sformułowanie powyższych zaleceń poprzedzone było dyskusją na temat sposobów zagospodarowania terenów przyległych do Muzeum w Oświęcimiu, która toczyła się w połowie lat siedemdziesiątych w ramach Zespołu Ekspertów powołanego pod egidą Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Krakowie⁹⁸. Bezpośrednią przyczyną powołania Zespołu była konieczność rozstrzygnięcia problemów mogących wyniknąć z realizacji perspektywicznych planów zabudowy lewobrzeżnej dzielnicy Oświęcimia. Władze miejskie przewidywały bowiem wprowadzenie w bezpośrednie sąsiedztwo byłego KL Auschwitz I wielkoblokowych osiedli mieszkaniowych. W wyniku dyskusji eksperci uznali, iż zabudowa taka może powstać, ale w pewnym oddaleniu i niska. Stwierdzili, że dla stworzenia na terenie samego Muzeum warunków powagi i skupienia niezbędny jest dystans co najmniej 350 metrów niezabudowanego przedpola, a zatem trzeba usunąć wszystkie istniejące w tym pasie przedsiębiorstwa i zakłady.

Odzwierciedleniem tak sformułowanych wniosków było stanowisko Muzeum zawarte w piśmie z dnia 7 lutego 1977 roku skierowanym do Wojewódzkiego Biura Projektów w Bielsku-Białej opracowującego aktualizację planu ogólnego miasta i gminy Oświęcim: „Muzeum tak w Oświęcimiu, jak i Brzezince wymaga oddzielenia właściwym otoczeniem od rozwijającej się zabudowy mieszkaniowej i budownictwa przemysłowego”. Przedstawiono następujące postulaty: „Wokół terenów Muzeum w Brzezince zwłaszcza od strony południowej, wschodniej i zachodniej należy pozostawić tereny niezabudowane na przestrzeni co najmniej 1 km od granic Muzeum w Brzezince. Nie lokalizować w tym pasie ani baz, ani zakładów przemysłowych. (...) Wyznaczyć strefę ochronną o szerokości co najmniej 350 metrów od granic Muzeum w Oświęcimiu. Będzie ona stanowiła strefę ciszy. Muzeum proponuje następujące zagospodarowanie tej strefy:

- a) przeniesienie uciążliwych zakładów i instytucji poza strefę (KPRI, Społem, PKS i Jednostkę Wojskową),
- b) nie lokalizować w tym pasie nowego budownictwa, jak obecnie czynią to Zakłady Kruszywa i PZZ,
- c) budynki z okresu okupacji znajdujące się w tej strefie winny zachować wygląd i kubaturę bez zmiany,
- d) strefę zagospodarować jedynie zielenią. Na obrzeżu tej strefy w zieleni przewidzieć parkingi i stację obsługi samochodów”.

W 1978 roku Muzeum zwracając się do Głównego Architekta Województwa Bielskiego tak sformułowało swoje stanowisko odnośnie do stref ochronnych:

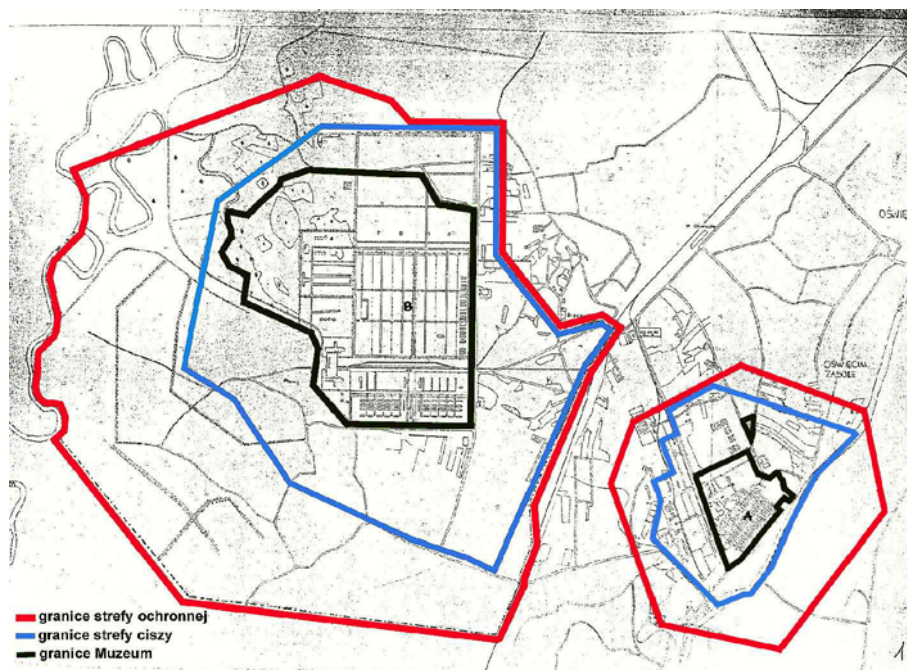
„Państwowe Muzeum w Oświęcimiu nie może wyrazić zgody na inne zagospodarowanie strefy ochronnej - jedynie jako pas zadrzewiony (...) Muzeum zgodnie z wnioskami Zespołu Ekspertów proponuje następujące zagospodarowanie stref.

1. Pozostawić wszystkie istniejące jeszcze obiekty kubaturowe z lat 1939-45 i konserwować je w niezmienionym wyglądzie zewnętrznym.
2. Obiekty zbudowane po 1945 r. należy rozebrać lub przenieść razem z przeniesieniem zakładów.
3. Utrzymywać istniejącą zielenią i uzupełniać drzewami w miarę zwalniania się terenów.”

⁹⁸ Zespół Ekspertów - Raport w sprawie Muzeum w Oświęcimiu 1973-1974, sygn.Opr./zbiorowe/189 T.60, APMO.

Prac Zespołu Ekspertów nie wznowiono, natomiast w dniu 5 maja 1979 roku uchwałą Wojewódzkiej Rady Narodowej w Bielsku-Białej został zatwierdzony *Miejscowy plan ogólny zespołu jednostek osadniczych miasta i gminy Oświęcim*. W szczegółowych ustaleniach tego dokumentu znalazło odbicie to, co wcześniej wniosowała strona muzealna - zachowanie strefy w formie niezabudowanego przedpola użytkowanego wyłącznie rolniczo (Brzezinka). Istniejąca zabudowa zagrodowa nie została ujęta, co jednoznacznie wskazywało, iż docelowo była przewidziana do likwidacji. Brzezinka miała oprzeć swój rozwój na rezerwie terenowej w północnym fragmencie wsi na granicy z Babicami, natomiast na terenie Pław pozostałyby wyłącznie uprawy polowe, pastwiska oraz łąki (por. Załącznik Nr 2 s.125). Dla Muzeum w Oświęcimiu plan wytyczył 500-metrową strefę ochronną z ogólnikowym zapisem o: „*pozostawienie dotychczasowego użytkowania bez prawa remontów i rozbudowy do czasu opracowania planu szczegółowego w oparciu o wytyczne Muzeum*”.

W 1978 roku w oparciu o podpisaną przez Polskę *Konwencję w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego*⁹⁹, były KL Auschwitz-Birkenau został wpisany na listę światowego dziedzictwa UNESCO. W złożonym wniosku¹⁰⁰ strona polska uzasadniała, że tereny byłego obozu spełniają warunki wpisu sformułowane w zaleceniach UNESCO, w szczególności kryterium wskazujące na wartość powszechną i wyjątkową zabytku,

Ryc.13. Reprodukacja załącznika graficznego do wniosku o wpis byłego Auschwitz-Birkenau na listę światowego dziedzictwa UNESCO. Oznaczenia kolorystyczne MR [oryg. czarno-biały, Dział Konserwatora PMO]

zespołu lub strefy zabytkowej w związku z istotnymi wydarzeniami historycznymi. Komitet Światowego Dziedzictwa UNESCO potwierdził zasadność inicjatywy władz polskich w tej sprawie i na swej III sesji w Kairze i Luksorze w 1979 roku podjął decyzję o: „*wpisaniu obozu oświęcimskiego na Listę, jako jedyne miejsce i ograniczeniu wpisania innych miejsc tego rodzaju*”¹⁰¹. W dokumentach dostarczonych Komitetowi zostały uwzględnione strefy ochronne. Przedstawiono granice Muzeum oraz „strefy ciszy” i „strefy ochronnej”. Zapewniano: „*Muzeum (...) obecnie poszerza strefę ochronną od 300 do 1.000 m, aby zachować lub przywrócić charakter otoczenia zbliżony do czasów okupacji lub wprowadzić pas ciszy i nie dopuścić do urbanizacji terenów otaczających to wielkie cmentarzysko*”.

⁹⁹ *Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego*, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 roku przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej 17 sesji [Dz.U. Nr 32 poz.190 z załącznikiem, 1976 r.]

¹⁰⁰ „Wniosek do UNESCO” The Secretariat World Heritage Committee, Division of Cultural Heritage UNESCO, Paris 6.06.1978 [Dział Konserwatora PMO].

¹⁰¹ por. Michel Parent: *Rapport du rapporteur de la troisième session du Comité du patrimoine mondial*, Dokument: CC79/CONF.003/13 pkt XII 46 Nr 31 s.11, Paryż 30.11.1979 r. [Dział Konserwatora PMO].

W kwietniu 1990 roku Zakład Planowania Przestrzennego Towarzystwa Urbanistów Polskich w Katowicach ukończył pod kierunkiem Jacka Mroczkowskiego prace nad *Planem ogólnym zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Oświęcim*. W odniesieniu do strefy ochronnej plan w sensie formalnym nie wniósł zasadniczych zmian. Zachowano jej przebieg i utrzymano jak dotychczas zalecenie uzgadniania wszelkich inwestycji z dyrekcją Muzeum i z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. W Brzezince i Pławach wprowadzono szereg zmian. Adaptowano istniejącą zabudowę dopuszczając nawet możliwość dopełnienia ewidentnych luk budowlanych na terenach nie przewidzianych dotąd pod inwestycje. Sprawy porządkowania funkcji mieszkaniowej i programu usługowego w Brzezince miał rozstrzygnąć plan szczegółowy opracowany przy uwzględnieniu wytycznych konserwatorskich.

Autorzy planu nie uwzględnili jednak wszystkich konsekwencji wynikających z wpisu byłego KL Auschwitz-Birkenau na listę UNESCO oraz z aktów prawnych dotyczących powołania Muzeum. Mimo operowania w tekście planu pojęciem *strefa ochronna* i *strefa widokowa* w planie uwidoczniono wyłącznie *strefę ochronną otuliny obiektów zabytkowych*, której przebieg odpowiadał granicom strefy ochronnej wg decyzji z 1962 roku i był zarazem odpowiednikiem „strefy ciszy” wg dokumentów UNESCO. *Strefa widokowa*, czyli „strefa ochronna” wg dokumentów UNESCO, nie została w ogóle naniesiona. Poważne błędy popełniono przy nanoszeniu granic muzealnych i ustalaniu kategorii użytkowania terenu. Poza granicami Muzeum znalazło się na przykład 59 hektarów, dla których ustalenia planu przyjęły klasyfikację funkcjonalną „RL” (*tereny lasów i zadrzewień*) i „RZ” (*tereny łąk i pastwisk*). Przyjęcie dla miejsca, gdzie w latach 1942-1944 odbywała się masowa eksterminacja i gdzie zalegają obecnie prochy spalonych ofiar - rolniczych kategorii użytkowania terenu, bilansowanych w dodatku w ramach pozostałych gruntów Brzezinki - należy uznać za wręcz skandaliczne (por. Załącznik Nr 3 s.126).

Powyższe błędy powieliła następną aktualizacja planu ogólnego Gminy Oświęcim opracowana w 1994 roku przez zespół projektowy Janusza Cudłysł¹⁰². Do aktualizowanego dokumentu nie wprowadzono korekty granic muzealnych i kategorii użytkowania terenu. W miejsce ustanowionych dokumentami UNESCO „strefy ochronnej” i „strefy ciszy” projektanci wprowadzili w oparciu o uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków strefę „A” - ścisłej ochrony konserwatorskiej oraz strefę „B” - częściowej ochrony konserwatorskiej. Pierwsza z nich objęła obszar samego Muzeum, jednak bez jego najistotniejszej części: dawnych stosów spaleniowych i tzw. „Białego domku” - ruin komory gazowej. Druga - to otulina, w której wg ustaleń planu dopuszcza się: „...projektowanie współczesnych obiektów kubaturowych dostosowanych do historycznej kompozycji urbanistycznej w zakresie skali, bryły, proporcji oraz w nawiązaniu form współczesnych do lokalnej tradycji i cech stylowych budownictwa miejscowego”¹⁰³ (por. Załącznik Nr 4 s.127).

Opracowania

Już w 1947 roku Jan Sehn sędzia śledczy z Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Niemieckich w Krakowie na konferencji, która odbyła się w Oświęcimiu, dowodził: „...faszyzm niemiecki nie był żadną chorobą polityczną, tylko zwykłym przestępstwem kryminalnym.(...) Dotychczasowe wyniki prac kryminologów dowiodły (...), iż dla zbadania historii tego okresu zastosować należało metody badań, którymi posługuje się nowoczesna kryminalistyka. Stawiając sobie za cel odtworzenie prawdy materialnej, traktuje ona przestępstwo jako wynik działania sił, efektem czego są zmiany w istocie, ukształtowaniu lub położeniu materii.

¹⁰² *Zmiany Miejscowego Planu Ogólnego Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Oświęcim - Ujednolicony tekst planu, Ujednolicony rysunek planu* - Załącznik do Uchwały Nr V/23/94 Rady Gminy Oświęcim z dnia 5 grudnia 1994 roku [Dz.Urz.Woj.Bielskiego Nr 13/94 poz.118 s.863÷864].

¹⁰³ *Zmiany Miejscowego Planu....* op.cit. pkt 1.11.1 s.8.

Zmiany te są śladami. Takim śladem działania niszczycielskiej siły okupanta jest między innymi także cały obóz oświęcimski”¹⁰⁴.

Takie widzenie problemu zaowocowało badaniami naukowymi. Jednak specyfika tematyki obozowej utrudniała rozwiązywanie bieżących kwestii funkcjonowania Muzeum i jego strefy ochronnej. Ze względu na pilną konieczność badania bezprecedensowej problematyki masowej zagłady nie podejmowano prac badawczych z zakresu topografii wydarzeń obozowych, co uniemożliwiło odpowiednio wczesne precyzowanie historycznych uwarunkowań zagospodarowania strefy ochronnej. W efekcie odsunęło to na wiele lat szansę wypracowania zasad ochrony zachowanych w tej strefie reliktyw, co z pewnością zapobiegłoby wielu późniejszym kolizjom i konfliktom.

Pierwszym opracowaniem próbującym odpowiedzieć na pojawiające się tuż po wojnie problemy konserwatorskie był przygotowany przez Państwowe Muzeum w marcu 1957 roku: **Plan perspektywiczny prac konserwatorskich Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka na lata 1958 - 1959** ¹⁰⁵. Wykonano ekspertyzy techniczne. Określono zakres i koszt niezbędnych prac remontowych i zabezpieczających. Ze względu jednak na trudności finansowe „Plan perspektywiczny...” ukierunkowany został wyłącznie na ratowanie tego, co znajdowało się obrębie samego Muzeum¹⁰⁶.

W listopadzie 1963 roku Miejskie Biuro Studiów i Projektów Budownictwa Kraków na zlecenie Muzeum przygotowało obszerną dokumentację autorstwa S z c z e p a n a P u z i o pt.: **Były Obóz w Oświęcimiu-Brzezince. Założenia projektowe oraz opracowanie koncepcyjne szkieletowe - zagospodarowanie i uporządkowanie terenu**¹⁰⁷. Opracowanie zawierało bogatą treść zgrupowaną w czterech tomach, a dotyczącą takich zagadnień, jak: zabudowa, układ komunikacyjny, infrastruktura techniczna, zieleń i ukształtowanie terenu - analizowanych, zarówno w zakresie stanu istniejącego, jak i w kontekście postulowanych przekształceń oraz co ważne w obszarze Muzeum i jego strefy ochronnej. W opracowanie włożono duży wkład pracy dokumentacyjnej, ale i - duży wysiłek koncepcyjny skierowany między innymi na takie ukształtowanie układu komunikacyjnego, aby udostępnić odwiedzającym wszystkie ważne miejsca i obiekty historyczne. Wiele z przedstawionych wówczas pomysłów nie straciło na aktualności. Na przykład projekt drogi obwodowej wokół terenów muzealnych. Koncepcję wydobycia szpalerem topól zatartego powojennymi przekształceniami układu urbanistycznego odcinka B III („Meksyku”) można i dzisiaj uznać za nowatorską. Inżynier Puzio ograniczył zasięg strefy ochronnej do minimum i wprowadził zapis o zamrożeniu wszelkiej działalności inwestycyjnej przeznaczając istniejącą zabudowę Brzezinki i Pław do śmierci technicznej. Podstawowym jednak mankamentem dokumentacji, jak i zresztą innych późniejszych opracowań był zupełny brak analiz urbanistycznych KL Auschwitz-Birkenau mogących dać konkretną odpowiedź na pytanie, które z miejsc w obrębie strefy winny być szczególnie chronione¹⁰⁸.

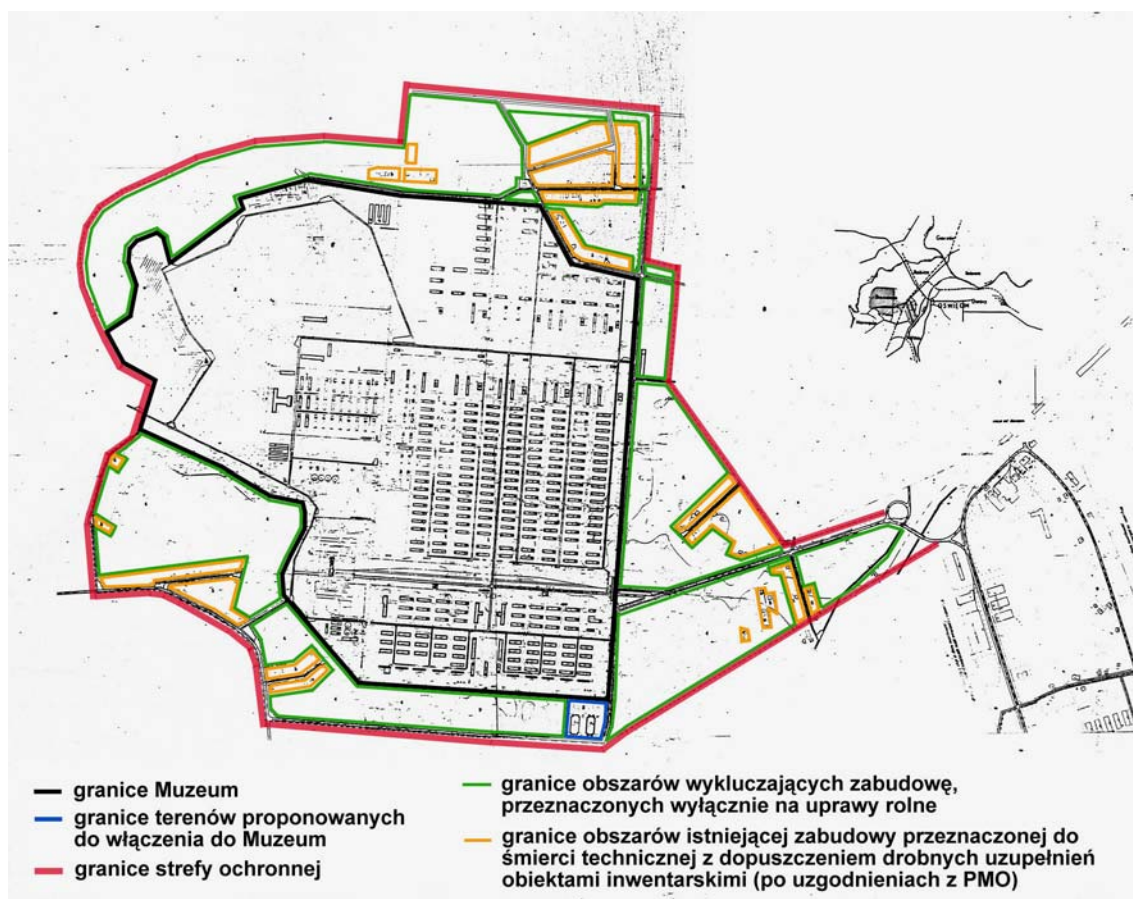
¹⁰⁴ *Historia Oświęcimia utrwalona na wieki*, „Wolni Ludzie” Nr 7 Warszawa 17.07.1947 r. s.4.

¹⁰⁵ AAN Zespół MKiS CZM 23, k.1÷103.

¹⁰⁶ Muzeum od samego początku istnienia borykało się z brakiem pieniędzy na podstawowe zabiegi konserwatorskie, co w 10 lat po wojnie zaowocowało katastrofalnym wręcz stanem obiektów w Brzezince. W omawianym „Planie perspektywicznym...” autorzy alarmowali: „Zadania, jakie spoczywają na Muzeum w zakresie prac konserwatorskich przewidzianych w ustawie przy równoczesnym skreśleniu potrzebnych limitów finansowych, nie mogą być przez Muzeum wykonane, a nadto działalność Muzeum w tym zakresie poddawana jest stałej krytyce zwiedzających. Muzeum, mimo wszelkich i usilnych starań, nie może się wywiązać z tych zadań, a równocześnie wszelkie sygnalizowanie o katastrofalnym stanie Muzeum nie odnosi skutku u władz nadrzędnych (...) Rozciągnięcie prac remontowych na więcej lat lub opóźnienie tych prac przez odsuwanie na dalsze lata spowoduje groźbę walenia się obiektów i konieczności zamykania dalszych odcinków dla zwiedzających, a co za tym idzie, może spowodować zamknięcie Muzeum w ogóle, do czego nie można dopuścić”.

¹⁰⁷ Składnica Akt PMO sygn. A-110/B-416/1,2,3,4.

¹⁰⁸ Analizy historyczne prowadzone po wojnie przez pracowników Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka albo ograniczano do obszaru byłego KL Auschwitz-Birkenau ujętego w granice Muzeum, albo dotyczyły one miejsc bardzo odległych (podobozy KL Auschwitz). Najbliższym sąsiedztwem Muzeum nie zajmowano się w ogóle.

Ryc.14. Fragmentu planu strefy ochronnej Muzeum w Brzezince z dokumentacji inż. Puzio opracowanej w 1963 roku. Oznaczenia kolorystyczne i komentarz - MR [oryg. czarno-biały w skali 1: 2000, Składnica Akt PMO, sygn.A-110/B-416]

Do tematu wrócono dopiero w początku lat siedemdziesiątych. W 1973 roku pod egidą Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Krakowie został powołany wspomniany wcześniej Zespół Ekspertów. W skład Zespołu weszli przedstawiciele Państwowego Muzeum, Ministerstwa Kultury i Sztuki, służb konserwatorskich, władz politycznych oraz naukowcy z Politechniki Krakowskiej. Na posiedzeniach eksperci dyskutowali nade wszystko kwestie zagospodarowania najbliższego otoczenia Muzeum w Oświęcimiu. Brak wyznaczonej dla tej części kompleksu muzealnego strefy ochronnej zdominował obrady. Odnośnie do Muzeum w Brzezince dyskutanci byli zgodni, że należy zachować autentyczny charakter miejsca. Istotną kwestią było też urbanistyczne powiązanie obu części Muzeum oraz uzupełnienie zagospodarowania Brzezinki o trasy komunikacyjne i parkingi umożliwiające nie tylko piesze zwiedzanie Muzeum. Pracownicy muzealni zgłosili propozycję przeniesienia punktu ciężkości z Oświęcimia na Brzezinkę poprzez zlokalizowanie na przedpolu byłego KL Birkenau na granicy jego strefy ochronnej głównej recepcji wraz z wystawą wprowadzającą. „Przy dotychczasowym systemie zwiedzania zwiedzający zapoznają się wprawdzie z dawnym KL Auschwitz w ciągu chronologicznym, a więc najpierw z byłym obozem macierzystym, potem w znacznie mniejszym procencie z Brzezinką, właściwszą jest jednak kolejność tematyczna wg kryteriów wagi problemów: najpierw masowa zagłada, a później życie więźniów” - dowodzili wnioskodawcy. W podsumowaniu prac Zespołu stwierdzono, iż należy ogłosić otwarty konkurs architektoniczno-urbanistyczny, którego przedmiotem byłaby koncepcja ogólnego planu miasta i koncepcja planu szczegółowego Zasola i Brzezinki. Zespół Ekspertów ukończył prace w 1974 roku. Nie podjęto dalszych działań.

W początku lat osiemdziesiątych stało się konieczne wszczęcie energicznych kroków dla uporządkowania strefy ochronnej. Postępująca od lat degradacja spowodowana żywiołowym

rozwojem funkcji przemysłowych i komunalnych dała w efekcie kompromitujący stan otoczenia Muzeum. Sprawiała, że Andrzej Telka nowo powołany wówczas Prezydent Miasta Oświęcimia zainicjował przy współpracy dyrekcji Muzeum i Komitetu Miejskiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej *Program prac związanych z porządkowaniem terenów przyległych do Państwowego Muzeum w Oświęcimiu*. Opracowanie programu poprzedzono przygotowaniem specjalnego filmu¹⁰⁹, który decydentom partyjnym ukazał drastyczny obraz wieloletnich zaniedbań. Niezbędne były nie tylko szeroko rozumiane prace porządkowe w posesjach prywatnych i przedsiębiorstwach (renowacja elewacji i ogrodzeń, zakładanie zieleńców), ale i modernizacja dróg dojazdowych do Muzeum, remonty chodników, parkingów, sieci kanalizacyjnej, wymiana oświetlenia ulicznego, wiat przystankowych, oznakowań. Projektodawcy oszacowali koszty realizacji pierwszego etapu na 166.800 zł. Program zaakceptowała uchwałą Miejska Rada Narodowa w Oświęcimiu¹¹⁰. Zrealizowany w latach następnych przyczynił się do wyraźnej poprawy estetyki najbliższego sąsiedztwa Muzeum. W ramach Programu wykonano między innymi rewaloryzację Zbiorowej Mogiły Więźniów, o co jeszcze 1956 roku dopominał się Tadeusz Hołuj, modernizację ulicy Stanisławy Leszczyńskiej, Obozowej, Więźniów Oświęcimia.

W listopadzie 1983 roku Komisja Techniczna Rzecznawców Towarzystwa Opieki nad Oświęcimiem grupująca byłych więźniów KL Auschwitz, a zarazem fachowców z różnych dziedzin, przygotowała *specjalny raport*¹¹¹. Poruszono w nim sprawy konserwacji i rewaloryzacji terenów muzealnych, w tym także kwestię stref ochronnych. Autorzy stwierdzili, iż należy uchronić otoczenie Muzeum przed postępującą coraz bardziej urbanistyczną ingerencją miasta Oświęcimia oraz wsi Brzezinka i Pławy. Szczególny niepokój byłych więźniów budził projekt zlokalizowania dużego osiedla mieszkaniowego dla kopalni „Czeczott” w południowo-zachodnim fragmencie strefy ochronnej w Pławach i Harmężach¹¹². Zaproponowano poszerzenie terenów muzealnych do granicy strefy ochronnej oraz odizolowanie Muzeum od otoczenia gęstym 10-metrowym pasem zieleni.

W 1990 roku na zlecenie Urzędu Miejskiego w Oświęcimiu Pracownice Konserwacji Zabytków w Krakowie opracowały dokumentację pt.: *Oświęcim - studium historyczno-urbanistyczne*¹¹³. Mimo iż - jak wynika z tytułu - zlecone prace dotyczyły miasta Oświęcimia, a już na samym wstępie wykonawca zastrzegł, że: „*Problematyka obozu koncentracyjnego (...) ze względu na swą specyficzną rangę wykracza poza tematykę studium konserwatorsko-urbanistycznego*”, w dokumentacji poddano analizom obszar dzielnicy Zasole w obszarze byłego KL Auschwitz I. Założone na wstępie przez autorów samoograniczenie pomijające lata 1940-1945 znacząco zubożyło zakres informacji potrzebnych do sformułowania prawidłowych wniosków konserwatorskich, w tym - lokalizacji dawnych miejsc kaźni i męczeństwa wymagających ochrony i upamiętnienia. W dokumentacji pojawiło się wiele błędów odnośnie do chronologii zabudowy i konserwatorskiej oceny ustaleń obowiązującego planu miejscowego. Autorzy nie ustosunkowali się w ogóle do strefy ochronnej Muzeum. W ogólnym zarysie przedstawiono natomiast zagadnienia konserwatorskie byłego KL Birkenau przygotowując krótkie uzupełniające opracowanie Barbary Wojnar¹¹⁴.

¹⁰⁹ Inicjatorem filmu pt.: *Jak cię widzą, tak cię piszą* był Andrzej Telka, a jego twórcą znany oświęcimski filmowiec-amator Henryk Lehnert [AKF Oświęcim].

¹¹⁰ Uchwała Nr XXVIII/95/83 Miejskiej Rady Narodowej w Oświęcimiu z dnia 9 marca 1983 r. w sprawie programu estetyzacji i dalszego porządkowania miasta.

¹¹¹ *Problematyka zabezpieczenia potrzeb konserwatorskich i funkcjonalnych terenów i obiektów Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka*, TOnO, Zarząd Główny, Komisja Techniczna Rzecznawców, Warszawa 1983 [ZG TOnO].

¹¹² *Notatka służbowa w sprawie możliwości zabudowy stref ochronnych Muzeum w Brzezince*, 26.02.1982 [Dział Konserwatora PMO].

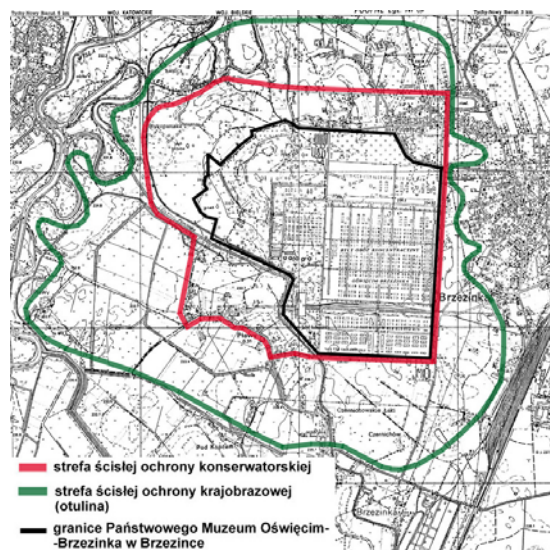
¹¹³ L.Danilczyk... op.cit.

¹¹⁴ B.Wojnar: *Państwowe Muzeum w Oświęcimiu-Brzezince. Były obóz koncentracyjny - KL Auschwitz II - Birkenau. Strefy ochrony konserwatorskiej*, PP PKZ Pracownia Dokumentacji Naukowo-Historycznej, Kraków 1990 [Dział Konserwatora PMO].

Zawierało ono opis topograficzny Brzezinki, syntetyczne kalendarium KL Birkenau, lakoniczną analizę historyczną terenu oraz wnioski konserwatorskie. Założona z góry ogólnikowość nie zwalniała jednak autorki od oparcia formułowanych wniosków na szerszej bazie źródłowej, szczególnie wobec niezwykle istotnego dla kwestii strefy ochronnej nawarstwienia uwarunkowań z różnych okresów historycznych oraz oczywistej konieczności uwzględnienia topografii KL Auschwitz-Birkenau. Opracowanie, wyznaczając dwie strefy: *ściślej ochrony konserwatorskiej* i *ściślej ochrony krajobrazowej*, nie wniosło nic nowego powielając mechanicznie zalecenia, które zostały sformułowane już w 1962 roku.

W podsumowaniu można stwierdzić, iż żadna z dotychczasowych regulacji prawnych i opracowanych dokumentacji nie dawała podstaw do prowadzenia właściwej z konserwatorskiego punktu widzenia polityki przestrzennej na terenach bezpośrednio sąsiadujących z Muzeum. Sformułowane w 1961 roku uzasadnienie wytyczenia strefy ochronnej można uznać w najlepszym przypadku za uproszczone. Utrwalany przez lata stereotyp o „historycznie pustej przestrzeni” wokół KL Auschwitz-Birkenau - nieprawdziwy i z tego względu, że hitlerowcy intensywnie rozbudowywali przemysłowo-gospodarczą infrastrukturę *Interessengebiet des KL Auschwitz* - zrodził bardzo jednostronne spojrzenie na kwestie zagospodarowania otoczenia Muzeum. Koncepcje zachowania autentyczności otoczenia Muzeum stawały się w miarę upływu lat i ze względu na brak specjalistycznych badań - praktycznie niemożliwe do wykonania. Brak szczegółowego rozeznania przez służby konserwatorskie przestrzennej specyfiki byłego obozu zagłady sprawiał, iż kolejne edycje prawa miejscowego były obciążone poważnymi błędami powodującymi postępującą degradację zachowanych w strefie relikwów i uniemożliwiający efektywne rozwiązywanie narastających problemów natury społecznej.

Uwarunkowania wynikające z wpisu byłego KL Auschwitz-Birkenau na listę UNESCO też nie zostały spełnione. Nie określono, jak w aspekcie obowiązującego prawa¹¹⁵ należy wprowadzać w życie deklarację skierowaną do UNESCO. Co gorsza, ustanowienia stref ochronnych nie poprzedzono przygotowaniem dokumentacji precyzyjnej, co i jak winno być chronione. W efekcie strefy nie tylko nie chroniły zachowanej poza Muzeum spuścizny poobozowej¹¹⁶, ale i nie były w stanie zapobiec degradacji jego otoczenia wynikającej z niekontrolowanego inwestowania. Jest godne ubolewania, że inicjatorzy wpisu nie podejmowali żadnych działań w celu urealnienia nieskutecznych ustaleń, jak również nie informowali Komitetu Światowego Dziedzictwa o pojawiających się zagrożeniach i problemach. Postulat zawarty w informacji, którą strona polska dostarczyła w 1978 roku Komitetowi nigdy nie wyszedł poza sferę teoretycznych rozważań. Już w momencie wpisu stan zagospodarowania nie dawał podstaw do wyrażonej we wniosku deklaracji o „*niedopuszczeniu do urbanizacji otoczenia Muzeum*”. Urbanizacja Oświęcimia-Zasola była faktem od co najmniej 100 lat, a procesy te uległy znacznemu nasileniu, gdy w 1940 roku hitlerowskie władze okupacyjne podjęły decyzję o lokalizacji, a potem znacznej rozbudowie KL Auschwitz oraz sprowadzeniu tu niemiec-

Ryc.15. Kopia załącznika graficznego do opracowania Barbary Wojnar z 1990 roku [oryg. Dział Konserwatora PMO]

¹¹⁵ ustawy o planowaniu przestrzennym, ustawy prawo budowlane, ustawy o ochronie dóbr kultury i o muzeach.

¹¹⁶ znamienne jest, że poza zasięgiem stref UNESCO znalazła się m.in. Judenrampa - miejsce, gdzie od maja 1942 do maja 1944 przywożone były do KL Auschwitz masowe transporty z deportowanymi z różnych krajów świata.

kich zakładów przemysłowych. Konsekwencją powojennych ustaleń odnośnie do granic muzealnych było wyłączenie znacznej części terenów poobozowych spod zarządu przyszłego Miejsca Pamięci, co miało uzasadnienie, z jednej strony, w olbrzymiej powierzchni byłego KL Auschwitz, a z drugiej - wiązało się z koniecznością zapewnienia podstawowych warunków egzystencji powracającej z okupacyjnych wysiedleń społeczności miejscowej. Uznano wtedy, iż należy upamiętnić przede wszystkim te fragmenty dawnego obozu, które najwyraźniej świadczą o popełnionych tutaj zbrodniach.

Nie można się oprzeć wrażeniu, iż wszelkie problemy związane ze strefą ochronną próbowano rozwiązywać w najlepszym przypadku poprzez inicjowane w gremiach polityczno-partyjnych debaty bez umocowania wysuwanych koncepcji choćby we wstępnym oszacowaniu wartości historycznych i ocenie rzeczywistego stanu zagospodarowania terenu. Do 1977 roku brak było prawnych podstaw do wszczęcia praktycznych kroków wynikających z podejmowanych dyskusji¹¹⁷.

Z analizy opinii lokalizacyjnych wydawanych przez Państwowe Muzeum i Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Bielsku-Białej wynika, iż tylko niektóre inwestycje w obrębie strefy były blokowane. Dotyczyło to przede wszystkim wniosków prywatnych właścicieli w Brzezince. Państwowe przedsiębiorstwa w Oświęcimiu otrzymywały pozytywne uzgodnienia dla remontów i rozbudowy istniejących obiektów oraz pod wznoszenie nowych kubatur¹¹⁸. Opinie wydawane były w trybie indywidualnego badania każdej sprawy. Jako podstawę formalno-prawną podawano wytyczne zawarte w ministerialnym piśmie z 1977 roku oraz artykuł 4, 5 i 20 ustawy o ochronie dóbr kultury i o muzeach. Taki system opiniowania miał charakter „ręcznego sterowania”, był niespójny i konfliktogenny, gdyż odmowa bądź akceptacja wnioskowanych inwestycji poza powołaniem się na cytowane wyżej przepisy i wytyczne nie była w ogóle uzasadniana. Zauważyć trzeba wątpliwe umocowanie prawne wytycznych MAGTiOŚ w przedmiotowej sprawie. Sformułowana w nich „zasada niedopuszczania lokalizacji inwestycji w pasie o szerokości 500 metrów wokół byłego obozu” nie miała żadnego odniesienia do obowiązujących przepisów ustawy o ochronie dóbr kultury i o muzeach, a ze względu na specyfikę tematu - żadnego powiązania z przepisami branżowymi i normatywnymi technicznymi ustanawiania i projektowania stref ochronnych. Ponadto wobec braku wpisu strefy ochronnej do rejestru zabytków nie mógł mieć zastosowania artykuł 20 cytowanej ustawy.

Z perspektywy czasu zauważyć trzeba, iż na taki stan zagospodarowania strefy miał też wpływ odczuwalny przez długie lata brak funduszy uniemożliwiający nie tylko spełnienie jej wytycznych, ale i nie pozwalający na realizację podstawowych zadań konserwatorskich w obrębie samego Muzeum¹¹⁹. Z tego punktu widzenia wydają się słuszne działania ówczesnej dyrekcji Muzeum i Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków opiniujące pozytywnie niektóre przedsięwzięcia inwestycyjne w strefie. Egzekwowanie od inwestorów efektywnych zabiegów konserwatorskich było w owych czasach jedyną szansą podjęcia jakichkolwiek działań rewaloryzacyjnych w otoczeniu Muzeum. Rygorystyczne spełnienie ustaleń planu ogólnego: „o pozostawienie dotychczasowego użytkowania bez prawa remontów i rozbudowy” z całą pewnością doprowadziłoby w bardzo krótkim czasie do zupełnej degradacji spuścizny po byłym KL Auschwitz.

* * *

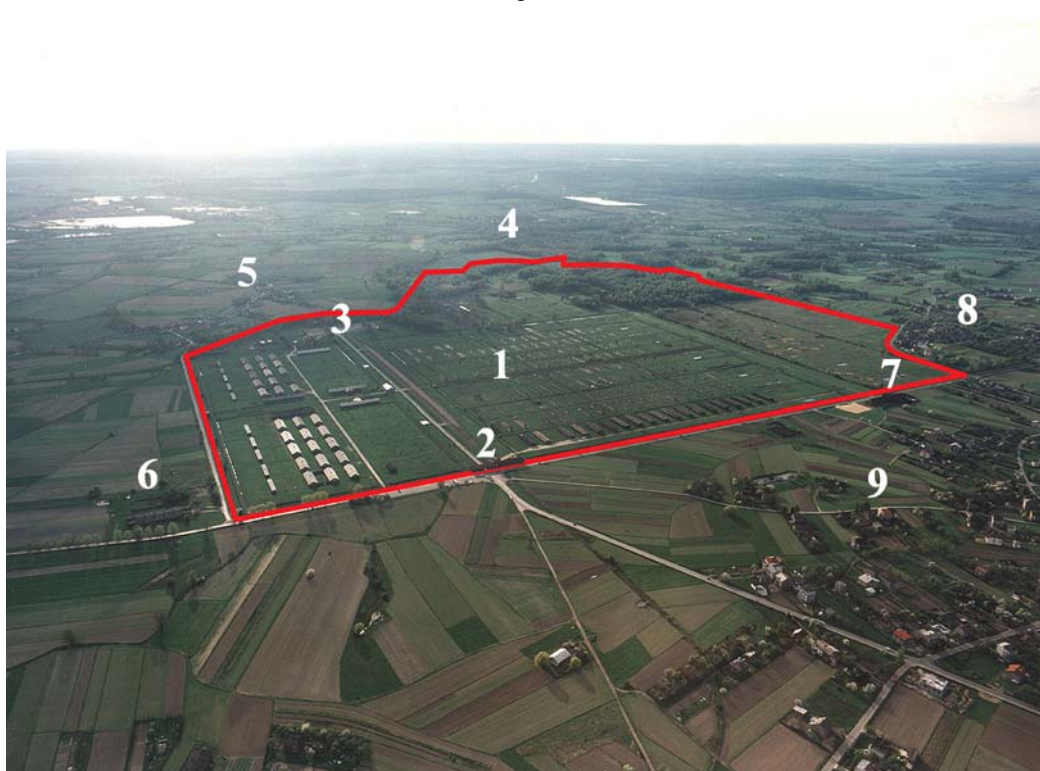
¹¹⁷ Najlepszym tego przykładem jest wypowiedź ówczesnego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie dr Hanny Pieńkowskiej na posiedzeniu Zespołu Ekspertów w dniu 16 listopada 1973 roku w Oświęcimiu: „...absolutnie kolizyjna jest rozbudowa bazy PKS i Społem i te prace winny być natychmiastową decyzją władz politycznych wstrzymane. Nie ma odnośnie tego jeszcze podstaw prawnych, ale są polityczne, ideowe”.

¹¹⁸ Za przykład takich działań może służyć rozbudowa w połowie lat osiemdziesiątych bazy PKS przy ul. Więźniów Oświęcimia i budowa olbrzymiego 8-zbiornikowego Zespołu Spichrzowego na terenie Okręgowego Przedsiębiorstwa Przemysłu Zbożowo-Młynarskiego przy ul. Kolbego.

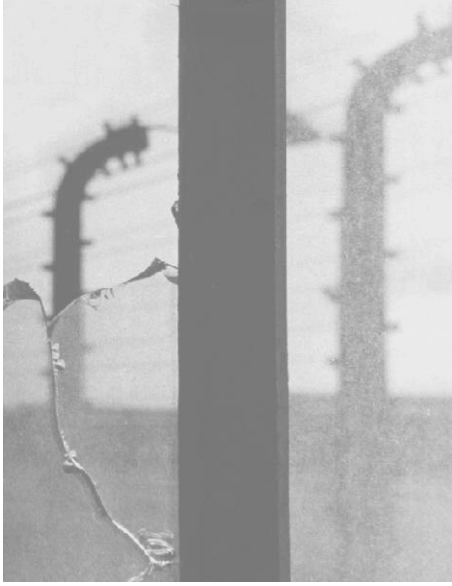
¹¹⁹ K. Smoleń: *Opinia*, Oświęcim 24.07.1994 r., s.3-4 [PLAN].

Ryc.16. Oswiecim 1996. Otoczenie Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau. Widok w kierunku północno-wschodnim. Fot.: Wojciech Gorgolewski. 1 - Muzeum (były Stammlager), 2 - Zbiorowa Mogiła Więźniów, 3 - parking dla odwiedzających, 4 - osiedle im.rtm.W.Pileckiego i Jednostka Wojskowa (dawny Schutzhaftlagererweiterung), 5 - teren tzw. „supermarketu”, 6 - Osiedle Zasole z lat 80., 7 - historyczne śródmieście Oświęcimia, 8 - tereny łęgowe rzeki Soly, 9 - tzw. „Dom Hoessa”, 10 - tzw. „Teatr” i była żwirownia KL Auschwitz. Czerwona linia - granice Muzeum. Oznaczenia MR

Ryc.17. Brzezinka 1996. Otoczenie Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau. Widok w kierunku północno-zachodnim. Fot.: Wojciech Gorgolewski. 1 - Muzeum (były KL Birkenau), 2 - „Brama Śmierci”, 3 - Międzynarodowy Pomnik Ofiar Faszyzmu, 4 - starorzecze Wisły, 5 - wieś Pławy, 6 - ziemniaczarki obozowe, 7 - była komendantura KL Birkenau, 8 - tzw. „Meksyk” w obrębie wsi Brzezinka, 9 - zabudowa Brzezinki. Czerwona linia - granice Muzeum. Oznaczenia MR

Badania wstępne

Geneza i program badań

Uczestnictwo Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej w Gliwicach w pracach badawczych nad zagadnieniami ochrony konserwatorskiej byłego KL Auschwitz-Birkenau datuje się od pierwszej połowy lat osiemdziesiątych. Wtedy to z inicjatywą opracowania studium zagospodarowania stref ochronnych Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka wystąpił profesor Z b i g n i e w G ą d e k kierownik Zespołu Urbanistyki Katedry Planowania Przestrzennego i Urbanistyki. Biorąc udział w jednym z posiedzeń Towarzystwa Opieki nad Oświęcimiem w kwietniu 1984 roku podjął takie zobowiązanie wobec byłych więźniów Auschwitz. Wytypowany zespół pracowników Katedry i studentów-dyplomantów uznał przyśpieszenie do tak szlachetnego zadania za czyn honorowy i społeczny. Efektem inicjatywy profesora Gądka było zaangażowanie się w prace Zespołu również autora, jako organizatora i bezpośredniego wykonawcy studiów i analiz planistycznych¹²⁰.

Nawiązano kontakty z Urzędem Miejskim w Oświęcimiu, Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Bielsku-Białej oraz z dyrekcją Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka. Ówczesny Prezydent Miasta Oświęcimia A n d r z e j T e l k a przyjął na siebie rolę koordynatora prac na szczeblu samorządowym i udzielał Zespołowi wszelkiej pomocy poprzez podległe mu jednostki¹²¹. Wojewódzki Konserwator Zabytków K a r o l G r u s z c z y k, służył swym wieloletnim doświadczeniem i znawstwem zagadnień lokalnych. Muzeum udostępniło posiadane archiwalia. Uzgodniono, iż w pierwszym etapie zostanie przygotowana wstępna diagnoza w oparciu o analizę materiałów historycznych i współczesnego stanu zagospodarowania stref ochronnych. Równocześnie profesor Gądek podjął się opiniowania bieżących spraw dotyczących inwestowania w bezpośrednim otoczeniu Muzeum. W listopadzie 1985 roku przeprowadzono wizję lokalną połączoną z naradą w sprawie zasad prowadzenia gospodarki przestrzennej w strefie¹²². Stwierdzono konieczność opracowania planu szczegółowego strefy, a do czasu skonstruowania jego podstawowych założeń zawieszenia wszelkiej działalności inwestycyjnej o charakterze trwałym w tym terenie.

W latach 1986-1987 powstała obszerna dokumentacja fotograficzna otoczenia Muzeum¹²³. Intencją podjętych analiz krajobrazowych było uzyskanie odpowiedzi na podstawowe pytanie: z jak dużego obszaru należy oczekiwać oddziaływań na otoczenie Muzeum, a co za tym idzie - jaka jest skala procesów urbanizacyjnych, które trzeba uwzględnić w problematyce badań. Ważne było też zarejestrowanie zmian w historycznym krajobrazie, jakie nastąpiły w latach powojennych.

W listopadzie 1987 roku ukończono prace nad raportem naukowym podsumowującym dotychczasowe działania Zespołu Politechniki Śląskiej¹²⁴. Sformułowano cele dalszych badań. Dostrzeżono szereg zagrożeń dla materialnej spuścizny KL Auschwitz-Birkenau. Już od zakończenia wojny narastały negatywne skutki inwestowania w bezpośrednim otoczeniu Muzeum, co prowadziło do systematycznej degradacji historycznego krajobrazu. O skali powojennych przeobrażeń Oświęcimia wymownie świadczył prawie dziesięciokrotny wzrost liczby mieszkańców spowodowany funkcjonowaniem Zakładów Chemicznych, a co za tym idzie - rozwojem budownictwa przemysłowego, mieszkaniowego, usługowego, inwestycji komu-

¹²⁰ pismo profesora Zbigniewa Gądka do JM Rektora i Dziekana Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej w Gliwicach z dnia 7.03.1987 [WAPŚI].

¹²¹ *Notatka służbowa ze spotkania roboczego w dniu 2 kwietnia 1985 r. w Urzędzie Miejskim w Oświęcimiu w sprawie opracowywanej przez Politechnikę Śląską w Gliwicach „analizy zagospodarowania strefy ochronnej wokół Państwowego Muzeum w Oświęcimiu”* [WAPŚI].

¹²² *Protokół z wizji w terenie i narady przeprowadzonej w Urzędzie Miejskim w Oświęcimiu w dniu 23.11.1985 w sprawie zasad prowadzenia gospodarki przestrzennej na terenach położonych w obrębie strefy ochronnej Państwowego Muzeum w Oświęcimiu* [UMO].

¹²³ M.Rawecki: *Dokumentacja fotograficzna stref krajobrazowych Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka*, listopad 1986 - kwiecień 1987 [Dział Konserwatora PMO].

¹²⁴ M.Rawecki: *Strefa ochronna Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka - Zagadnienia ogólne*, Gliwice listopad 1987 [WAPŚI].

nalnych¹²⁵. Skutki przemian postawiły pod znakiem zapytania możliwość wiernego odzwierciedlenia w przestrzeni miasta atmosfery byłego obozu. Analiza stanu istniejącego dowiodła, że w czterdzieści lat po wojnie można było jedynie myśleć o ratowaniu nielicznie zachowanych wokół Muzeum fragmentów historycznego krajobrazu. Przyjęto, że koncepcja zagospodarowania strefy ochronnej nie powinna zmierzać do restytucji historycznych obiektów, ale do pogodzenia przeciwstawnych dążeń: żywotnych potrzeb użytkowników i mieszkańców strefy z koniecznością ochrony reliktu tragicznej przeszłości.

Raport nie zyskał praktycznego wsparcia. Brak funduszy sprawił, iż w roku 1988 prace wstrzymano. Temat został podjęty dopiero po trzech latach. W marcu 1991 roku piszący te słowa zwrócił się do dyrekcji Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka z propozycją kontynuacji prac badawczych. Nowy dyrektor Muzeum, Jerzy Wróblewski po zapoznaniu się z raportem uznał ofertę za niezwykle pomocną. Propozycja wznowienia badań zbiegła się bowiem z czynionymi już od dłuższego czasu staraniami Muzeum o rozwiązanie coraz bardziej nabrzmiewającego problemu strefy¹²⁶. W związku ze zmianą na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych sytuacji politycznej w Polsce wyzwoliły się ukryte dotąd emocje społeczne. Przez wiele lat niezależnie od rzeczywistych potrzeb blokowane były wszelkie drobne inwestycje w otoczeniu Muzeum na terenach prywatnych Brzezinki i Pław. W tym samym czasie państwowe przedsiębiorstwa w Oświęcimiu swobodnie wznosiły wielkoprzestrzenne, uciążliwe obiekty przemysłowe w odległości zaledwie kilkunastu lub kilkudziesięciu metrów od ogrodzenia Muzeum. Wywoływało to rozgoryczenie i sprzeciw, ale też podważało zaufanie społeczne do zaleceń konserwatorskich. Mieszkańcy Brzezinki przedstawili swe zastrzeżenia odnośnie do zasad ochrony otoczenia byłego obozu zagłady. Zakwestionowali także samą wielkość strefy ochronnej.

W styczniu 1991 roku Samorząd Mieszkańców Brzezinki skierował do Edwarda Baścika posła ziemi bielskiej prośbę o interwencję w Ministerstwie Kultury i Sztuki w sprawie zmniejszenia strefy i partycypacji Muzeum w kosztach budowy oświetlenia i remontu dróg wokół byłego obozu¹²⁷. Wniosek mieszkańców dotarł do profesora Andrzeja Rottermunda Pierwszego Zastępcy Ministra Kultury i Sztuki. Popro-

¹²⁵ Profesor Tadeusz Tołwiński już bezpośrednio po wojnie zwracał uwagę na możliwy rozwój Oświęcimia w związku z istnieniem na jego terenie Zakładów Chemicznych. Poproszony o opinię na temat urbanistycznego planu Oświęcimia opracowanego przez arch. Wandę Wyszynską, tak pisał w 1946 roku: „...czynnikiem o dużym znaczeniu społecznym będzie odbudowa i dalszy rozwój ośrodków przemysłowych w pobliżu Brzezinki i Babic oraz na wschód od miasta - Państwowa Fabryka Paliw Syntetycznych. W szczególności ten ostatni wywoła przyływ ludności fabrycznej i nada charakter przemysłowy przeważającej części ludności Oświęcimia”. Równocześnie profesor Tołwiński odniósł się do kwestii zagospodarowania terenów byłego obozu: „Względy uczuciowe i pedagogiczne powinny doprowadzić do właściwego plastycznego ujęcia tych terenów, jedynych w świecie - w swoim rodzaju. Ogromne rozmiary około półtorej kilometra długości jednego i drugiego obozu wskazują, że należy pod względem architektonicznym i krajobrazowym skoncentrować się na pewnych tylko fragmentach i te w sposób właściwy ukształtować pod względem przestrzennym i architektonicznym.” Uznał, iż należy: „w architekturze miasta i jego przyszłej gospodarce uwzględnić napływ turystów związany z odwiedzaniem miejsc pamiątkowych i pomników obozów koncentracyjnych”, a także, że: „nieodzownym jest (...) przewidzenie dróg pieszych i dojazdowych, które będą prowadziły od stacji kolejowej do przystanków i linii autobusów i miejsc postojowych samochodów oraz hoteli i schronisk turystycznych dla obozów koncentracyjnych”, [T.Tołwiński: Referat o programie planu Oświęcimia, 11.03.1946 AP Kraków Zespół OPOW, Materiały dot. planów zagospodarowania przestrzennego terenu m.Oświęcimia].

¹²⁶ por. A.Molenda: *Strefa ochronna*, „Przegląd Tygodniowy” Nr 29 (538) z 19.07.1992.

¹²⁷ w piśmie podkreślono, iż propozycje korekty strefy ochronnej zgłoszone przez mieszkańców i samorząd Brzezinki w 1985 roku w trakcie aktualizowania planu ogólnego nie zostały przez projektantów w ogóle wzięte pod uwagę. A dotyczyły one: „a) zmniejszenia strefy z 60 do 30 metrów od osi ulicy Męczeństwa Narodów, b) przesunięcia strefy za istniejące już budynki mieszkalne, tj. do 300 metrów od „Bramy Śmierci”, c) zmniejszenia strefy ze 150 do 100 metrów wzdłuż ulicy Ofiar Faszyzmu poczynając od osi jezdni z uwagi na istniejącą już zabudowę, d) udostępnienia terenów przy ulicy Pławskiej i Czernichowskiej do celów budowlanych do odległości 400 metrów od obozu, e) ustalenia strefy ochronnej od północnej strony obozu środkiem ulicy Bohaterów Radzieckich, a także Leśnej” [pismo Samorządu Mieszkańców Brzezinki z dnia 14.01.1991 - Sołectwo Brzezinka].

szo o opinię profesorów: Olgierda Czernerera (Polski Komitet Narodowy ICOMOS), Janusza Bogdanowskiego (Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej) i Bohdana Rymaszewskiego (Zespół Ekspertów Międzyresortowej Komisji ds. Rewaloryzacji Miast i Zespołów Staromiejskich). Prezes PKN ICOMOS stwierdził, iż nie jest możliwe rzeczowe ustosunkowanie się do wystąpienia mieszkańców bez analizy planu zagospodarowania przestrzennego, dokumentacji konserwatorskiej i muzealnej; profesor Bogdanowski sugerował utrzymanie obowiązujących stref przy uwzględnieniu niektórych wniosków¹²⁸, natomiast profesor Rymaszewski wypowiedział się jednoznacznie przeciwko zmniejszaniu strefy ochronnej uznając równocześnie zasadność ubiegania się o pomoc na rzecz gminy Oświęcim dla wykonania koniecznych robót komunalnych wokół Muzeum. W opiniach podkreślano konieczność zorganizowania spotkania fachowców (Czerner) lub powołania specjalnej komisji dla wydania orzeczenia w przedmiotowej sprawie (Bogdanowski).

Komisji nie powołano, natomiast z inicjatywy dyrektora Wróblewskiego już od kwietnia 1991 organizowano robocze spotkania z przedstawicielami władz samorządowych i konserwatorskich dla uzyskania wspólnego stanowiska odnośnie do celu i zakresu koniecznych prac przy strefie. Zarysowały się możliwości sfinansowania ich ze środków powołanej rok wcześniej i działającej przy Muzeum - Fundacji Pamięci Ofiar Obozu Zagłady Auschwitz-Birkenau. Bazując na opracowanym w 1987 roku raporcie przedstawiono uzgodnione z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków etapy prac badawczych: I - Studium krajobrazowe terenów otaczających Muzeum, II - Plan akustyczny Muzeum i jego otoczenia, III - Inwentaryzacja urbanistyczna otoczenia Muzeum, IV - Studium historycznego zainwestowania KL Auschwitz-Birkenau, V - Studium wynikowe.

Powyższy zakres prac był efektem przyjęcia tezy, iż podstawą rozstrzygnięcia problemu strefy winna być diagnoza stanu istniejącego nie tylko w zakresie uwarunkowań historycznych, ale i współczesnych determinant zagospodarowania przestrzennego, aczkolwiek rozważanych pod kątem wymogów ochrony historycznej spuścizny. Było to swoiste novum. Do tej pory studia urbanistyczno-konserwatorskie nie analizowały tak podstawowych czynników, jak: aktualnego stanu własnościowego, lokalizacji infrastruktury technicznej, parametrów układu komunikacyjnego, zamierzeń inwestycyjnych - czynników mających przecież bezpośredni wpływ na stan zachowania historycznej spuścizny i możliwości jej ochrony. Jak dotąd nie prowadzono też negocjacji i nie zaznajamiano zainteresowanych stron już ze wstępnymi fazami prac studialnych. Upodmiotowienie realizacji prac badawczych miało stworzyć platformę wspólnej dyskusji i umożliwić identyfikację wszelkich problemów i zagrożeń dla priorytetów konserwatorskich.

Autorska prezentacja programu badań na posiedzeniach Komisji Konserwatorskiej i Prezydium Międzynarodowej Rady Państwowego Muzeum spotkała się z dużym zainteresowaniem. W dniu 21 lipca 1991 roku, Międzynarodowa Rada pod przewodnictwem profesora Władysława Bartoszewskiego uznała podjęcie postulowanych prac za sprawę niezwykle pilną¹²⁹.

Obszar opracowania

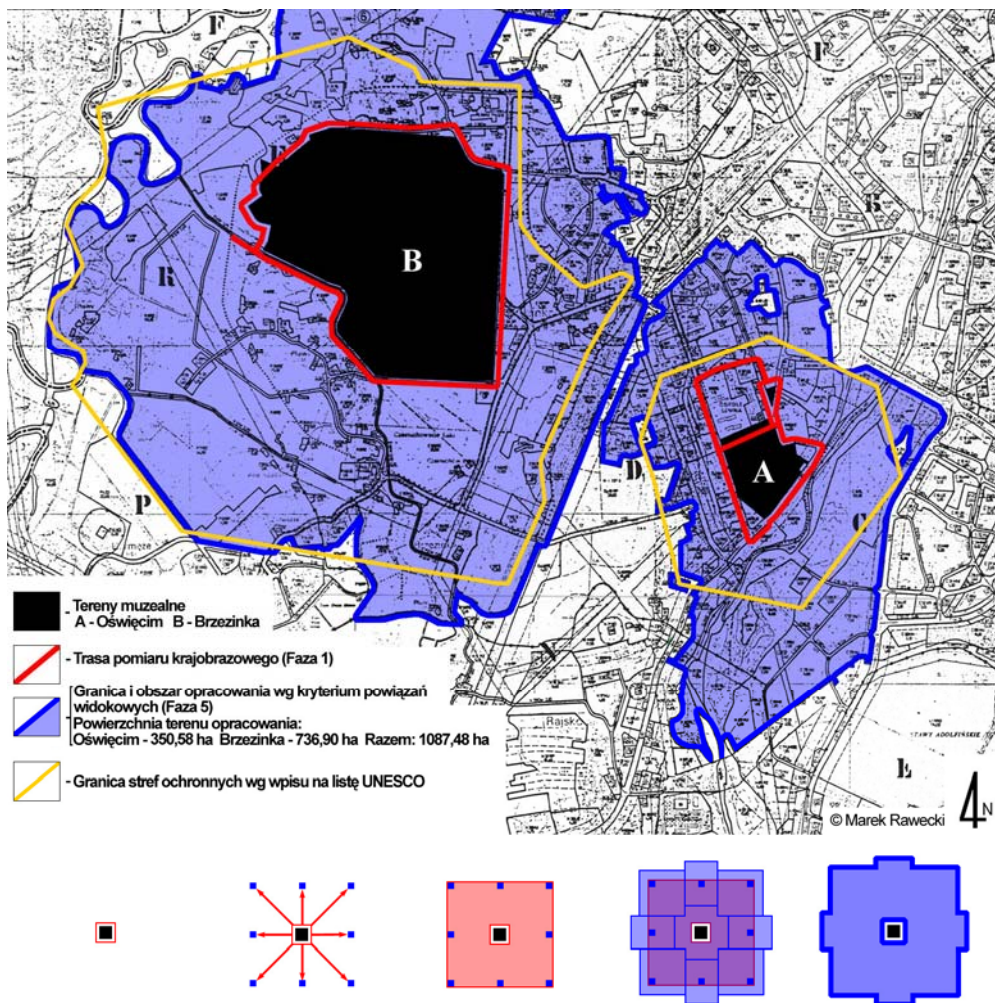
W ustaleniu zakresu opracowania przyjęto kryterium powiązań widokowych w relacji Muzeum - otoczenie. Wynikało to z przesłanek, na jakich bazowało wyznaczenie dotychczasowych stref ochronnych - konieczności zachowania w sąsiedztwie Muzeum niezmienionego, historycznego krajobrazu. Obowiązujące strefy operowały jednak wyłącznie sztywnym

¹²⁸ Profesor uznał za możliwe uwzględnienie wniosku mieszkańców dotyczącego udostępnienia pod zabudowę terenów strefy w odległości 400 metrów od Muzeum, przy założeniu określonego rodzaju i gabarytów tej zabudowy [pismo prof. Bogdanowskiego do MKiS z dnia 10.06.1991, PMO].

¹²⁹ Komunikat z zebrania Prezydium Międzynarodowej Rady Państwowego Muzeum w Oświęcimiu, s.1-2, [PMO]; por. też: *Oświęcimskie muzeum potrzebuje pieniędzy*, „Trybuna Śląska” Nr 166 z dnia 22.07.1991.

dystansem 500 czy 1.000 metrów, bez umotywowania, dlaczego taki, a nie inny promień jest najwłaściwszy do ochrony terenów muzealnych. W sytuacjach kolizyjnych trudno było uzasadnić, a nawet jednoznacznie określić konkretny przebieg strefy, gdyż ta w wielu przypadkach przechodziła przez środek budynku czy działki zagrodowej. W ten sposób zacierał się zakres obowiązywania ograniczeń konserwatorskich, co w oczywisty sposób nie sprzyjało ich egzekwowaniu. Należało zatem wyjść od studiów krajobrazowych i tą drogą uściślić rzeczywistą wielkość terenów powiązanych wizualnie z Muzeum.

Powyższe prace wykonał autor w Katedrze Urbanistyki i Planowania Przestrzennego Politechniki Śląskiej w ramach badań własnych. Do analiz wykorzystano opracowaną w latach 1986-1987 dokumentację fotograficzną oraz specjalnie przygotowaną dokumentację filmową. Ogółem zostało wykonanych 2.500 zdjęć w 288 ujęciach panoramicznych oraz nagranych ponad 18 godzin filmu w 242 ujęciach. Granicę opracowania zdeterminowało usytuowanie obiektów krańcowych widocznych od trasy rejestracji. Po zlokalizowaniu ich na mapie nałożono rysunek obowiązującego planu miejscowego w celu identyfikacji jednostek bilansowych, do których przynależą. Z istoty rzeczy zawierał on bowiem zakres możliwych prawnie przekształceń funkcjonalnych i przestrzennych. Granicę opracowania w formie zamkniętej linii okalającej Muzeum uzyskano po wyborze tych obiektów krańcowych, których jednostki bilansowe sąsiadowały ze sobą. Dla obiektów odległych powstały natomiast wyspowe obszary opracowania. Nie włączono ich w zakres dalszych analiz albo ze względu na niezmienny charakter przestrzenny (pasma górskie), własne ograniczenia rozwoju (ochrona konserwatorska dominant), znikomy zakres ekspozycji w kontekście analizowanego otocze-

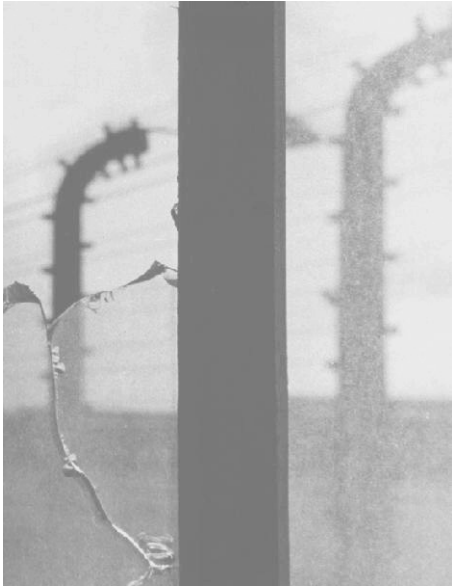
Ryc.18. Mapa ilustrująca obszar opracowania studium strefy ochronnej wyznaczony na podstawie analiz krajobrazowych (opracowanie MR)

nia, lub ze względu na możliwość dokonania korekt w samym obszarze opracowania. Wytypowano natomiast te, dla których należało w sąsiedztwie Muzeum stworzyć warunki ekspozycyjne poprzez ograniczenia wysokościowe nowej zabudowy i zieleni¹³⁰.

W następstwie analiz krajobrazowych powiązано widokowe determinanty stref ochronnych z ustaleniami planu miejscowego, co stworzyło szansę oceny tych ostatnich z punktu widzenia przesłanek, jakie przyświecały ochronie otoczenia Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka.

* * *

¹³⁰ Po waloryzacji odległych dominant stwierdzono, iż należy chronić w otoczeniu Muzeum widok Beskidu Małego od strony południowej byłego KL Birkenau (23-33 km) oraz panoramę śródmieścia Oświęcimia od strony wschodniej (3 km). W literaturze wspomnieniowej i relacjach świadków często pojawia się bowiem motyw odległych gór, których widok podtrzymywał więźniów na duchu, stwarzał nadzieję odzyskania wolności i dawał siły do przeżycia obozowego koszmaru (por. S.Szmaglewska: *Dymy nad Birkenau*, „Czytelnik”, Warszawa 1982, s.101-102).

Studium strefy w Oświęcimiu

Studium strefy ochronnej Muzeum w Oświęcimiu to całokształt działań organizacyjnych i realizacyjnych z lat 1992-1995, których celem było wdrożenie programu prac badawczych zaakceptowanych przez Międzynarodową Radę Państwowego Muzeum w lipcu 1991 roku. Koordynatorem oraz bezpośrednim wykonawcą przeważającej części programu był Zespół Autorski architektów Jadwigi i Marka Raweckich z Pracowni Projektowej PLAN w Gliwicach. Zespół występował z ramienia Muzeum w uzgodnieniach programu z władzami samorządowymi miasta Oświęcim, a w realizacji badań - z upoważnienia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Bielsku-Białej. Był także inicjatorem zlecenia dodatkowych opracowań, których potrzeba ujawniła się dopiero w toku prac. Każdy etap Studium był poprzedzony konsultacją z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków¹³¹.

Opracowania branżowe

W marcu 1992 roku przystąpiono do opracowania *inwentaryzacji urbanistycznej*¹³². Prace mające objąć teren o łącznej powierzchni 1.075 hektarów wokół obu części Muzeum musiały się jednak ograniczyć początkowo do Oświęcimia. Okazało się, że prowadzenie badań w Brzezince napotyka na zdecydowany opór miejscowej ludności pomimo odbytych wcześniej spotkań wyjaśniających i dokonanych ustaleń z samorządem. Dało o sobie znać nawarstwione i tłumione od lat poczucie krzywdy z powodu rygorów obowiązującej tu od 1962 roku strefy ochronnej, a wcześniej - długotrwałego procesu ustalania granic muzealnych. Pojawiły się też irracjonalne obawy wywłaszczeń skutkujące agresywną postawą mieszkańców Brzezinki wobec osób wykonujących prace terenowe¹³³. Nie pomagały wyjaśnienia. Niepokój społeczny narastał i znalazł odzwierciedlenie w uchwale Zebrania Wiejskiego Brzezinki z września 1992 roku o „likwidacji stref ochronnych”¹³⁴. Wobec niezrozumienia przez społeczność lokalną intencji podjętych działań skupiono wysiłki na realizacji badań wyłącznie w Oświęcimiu. Prace w Brzezince miały zostać podjęte w późniejszym terminie po uregulowaniu z samorządem warunków i trybu prowadzenia badań.

Ostatecznie inwentaryzacja objęła obszar o powierzchni 408 hektarów w obrębie administracyjnym miasta Oświęcimia. W terenie zamieszkałym przez 7.722 osoby zidentyfikowano i oszacowano 845 obiektów. Okazało się, iż występuje tu w przewadze zabudowa powojenna (81%) i to zarówno przemysłowa, jak i mieszkalna. Budynki przemysłowe głównie z lat 1960-1980 o trwałej konstrukcji szkieletowej tworzą wydzielone zespoły o jednolitym wyrazie przestrzennym. Zabudowa mieszkaniowa to, z jednej strony, wielkoblokowe osiedle Zasole z lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych, z drugiej - rozrastająca się wzdłuż ulic zabudowa jednorodzinna na wydzielonych działkach, bezstylowa, wznoszona w technologii tradycyjnej, tworząca zarówno zespoły osiedleńcze, jak i punktowe lokalizacje pośród zabudowy usługowej i blokowej. Obiekty usługowe to przede wszystkim budownictwo uprzemy-

¹³¹ K.Gruszczyk: *Opinia w sprawie umowy pomiędzy Państwowym Muzeum w Oświęcimiu a firmą PLAN Architektura-Urbanistyka mgr inż.arch. Marek Rawecki - Gliwice na opracowanie dokumentacji studium zagospodarowania stref ochronnych PMO*, 14.03.1992 [PSOZ o.Bielsko-Biała]; *Opinia konserwatorska w sprawie programu i zakresu opracowania „Studium zagospodarowania przestrzennego strefy ochronnej Państwowego Muzeum w Oświęcimiu”*, pismo WKZ z dnia 5.06.1993 [PLAN].

¹³² *Inwentaryzacja urbanistyczna strefy krajobrazowej Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka. Strefa A - Oświęcim*, Pracownia Projektowa PLAN Gliwice, grudzień 1992 [Dział Konserwatora PMO].

¹³³ K.Gruszczyk i M.Rawecki: *Informacja w sprawie mieszkańców i użytkowników domostw w strefie ochronnej dawnego obozu w Brzezince*, 15.05.1992 [PSOZ o.Bielsko-Biała]; K.Gruszczyk: *Strefa ochronna wokół Muzeum w Oświęcimiu i niepokoje* [PSOZ o.Bielsko-Biała]; pismo Wojewody Bielskiego do MKiS z dnia 3.06.1992 [Sołectwo Brzezinka]; pismo Wójta Gminy Oświęcim do Przewodniczącego Sejmiku Samorządowego woj. Bielskiego z dnia 7.08.1992 znak: UG-7322/10/92 [UGO]; por. też publikacje prasowe: B.Wisłocka-Trombska: *Brzezinka nie Birkenau*, „Kronika Beskidzka” Nr 31 z dn.31.07.1992; M.Kęskrawiec: *Strefa*, „Dziennik Toruński” Nr 108 z dn. 4-6.06.1993; A.Woźniak: *Przekleństwo Brzezinki*, „Dziennik Zachodni” Nr 72 z dn. 13.04.1994.

¹³⁴ *Protokół nr 1/92 z Zebrania Wiejskiego wsi Brzezinka gm. Oświęcim odbytego dnia 25.09.1992* [Sołectwo Brzezinka].

słowione w formie pawilonów handlowych i typowych obiektów szkolnych na wydzielonych działkach. Stwierdzono, iż zabudowa historyczna występuje w formie zespołów zachowanych w pierwotnej formie (Zakład Produkcji Tytoniowej, osiedle im. rtm. W. Pileckiego), w formie zespołów przekształconych (Oświęcimskie Zakłady Naprawy Samochodów, Walcownia Blach „Czechowice”) oraz w formie pojedynczych obiektów historycznych zachowanych i przekształconych. Obiekty historyczne nie przejawiają wysokich walorów architektonicznych. To budynki o bardzo skromnym wystroju elewacji i prostej bryle najczęściej z okresu 1920-1944, rzadko z przełomu wieku, w przewadze murowane, z dachami dwu- i czterospadowymi, drewnianymi, pokrytymi dachówką lub papą. Zespoły zabudowy historycznej nie dominują w pejzażu tej części miasta, a pojedyncze obiekty stanowią jedynie reliktołą pozostałość dawnych pierzei. Mają one jednak ścisły związek z historią obozu, gdyż stanowiły jego mieszkalne i gospodarcze zaplecze. Po wojnie prawie wszystkie wykorzystano do współczesnych potrzeb albo kontynuując pierwotną funkcję (budynki mieszkalne), albo przystosowując je do wymagań produkcji przemysłowej lub adaptując na magazyny, składy czy bazy. W podsumowaniu prac inwentaryzacyjnych odnotowano, że dzielnica przemysłowo-składowa, a także tereny mieszkalne wokół Muzeum przejawiają wysoki stopień zainwestowania. Procesy rozwojowe mogą tu zatem zachodzić tylko w oparciu o modernizację istniejących zasobów bądź w następstwie ich wymiany. W okresie gdy prowadzono badania, większość przedsięwzięć nie przewidywała jednak żadnych inwestycji dążąc poprzez oferty sprzedaży do ograniczenia swojego stanu posiadania.

W kwietniu 1992 roku Państwowe Muzeum Oświęcim-Brzezinka zleciło o p r a c o w a n i e dendrologiczne¹³⁵. Autorki dokumentacji Anna Fabiańczyk i Barbara Gołąb wykonały prace inwentaryzacyjne w zakresie identyfikacji zasobów dendroflory w łącznym obszarze 1.100 hektarów w Oświęcimiu, Brzezince, Pławach i Harmężach. Opisano 85 jednostek krajobrazowych. Jednostki skatalogowano wraz z określeniem charakteru, chronologii i roli w krajobrazie, przekształceń terenu, rodzaju i typu kompozycji, zestawienia gatunkowego i wiekowego dendroflory. Stwierdzono, że stan zieleni jest pod względem biologicznym pomimo skażenia środowiska dobry, a pod względem kompozycyjnym w niektórych obszarach ulega wyraźnej degradacji. Wydzielono strefy ochrony wg zasad przyjętych przez Międzyresortową Komisję ds. Rewaloryzacji Miast i Zespołów Staromiejskich¹³⁶ formułując szczegółowe postulaty konserwatorskie. Z obszaru opracowania wyłączono wielkoblokowe osiedle Zasole w Oświęcimiu ze względu na brak walorów dendrologicznych. Z powodu agresywnej formy krajobrazowej osiedla zaproponowano wprowadzenie od strony Muzeum, elementów neutralizujących (osłonowych). Autorki zasugerowały objęcie ochroną zespołu pałacowo-parkowego w Harmężach i ogrodnictwa w Rajsku. W podsumowaniu za najpilniejszą potrzebę uznano stworzenie poprzez ustalenia planu miejscowego prawnych podstaw utrzymania stref otulinowych. W ich obrębie krajobraz oraz jego ewentualne przekształcenia winny być podporządkowane naczelnej idei izolacji terenów muzealnych od współcześnie toczącego się życia w celu zapewnienia właściwego odbioru i tworzenia nastroju skupienia w tym szczególnym miejscu.

W sierpniu 1993 roku wyniknęła konieczność opracowania specjalistycznej d o k u m e n t a c j i hydrologicznej rzeki Soły¹³⁷. Brak obwałowań prawego brzegu Soły w sąsiedztwie Muzeum uniemożliwiał sprecyzowanie zasad zagospodarowania terenu

¹³⁵ A. Fabiańczyk, B. Gołąb: *Waloryzacja przestrzeni komponowanej zielenią strefy ochronnej Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka*, Pracownia Konserwatorska AKANT, Katowice 1992 [Dział Konserwatora PMO].

¹³⁶ strefy „A”, „B”, „K” i „E” por. M. Witwicki: *Strefy ochrony konserwatorskiej (cechy obszarów chronionych, wyznaczenie granic ochrony, podstawowe wytyczne konserwatorskie)*, Zespół Ekspertów Międzyresortowej Komisji ds. Rewaloryzacji Miast i Zespołów Staromiejskich, Warszawa 1984 (m-pis).

¹³⁷ *Ocena zasięgu wielkich wód rzeki Soły w Oświęcimiu w sąsiedztwie Muzeum wraz z ogólną charakterystyką klimatologiczną regionu*, Instytut Meteorologii i Gospodarki Wodnej, Kraków 1994 [Dział Konserwatora PMO].

znajdującego się w obrębie 500-metrowej strefy UNESCO, a poddawanego różnorodnym naciskom inwestycyjnym¹³⁸. Istotne było też rozeznanie, czy wielkie wody powodziowe mogą zagrozić obiektom historycznym na terenie samego Muzeum. Nawiązano kontakty z Instytutem Meteorologii i Gospodarki Wodnej w Krakowie. W styczniu 1994 roku Instytut przekazał dokumentację, w ramach której zrealizowano obliczenia hydrometryczne i w formie izolacji zalewów naniesiono na mapy. Okazało się, iż dolna terasa Soły na wysokości Muzeum w całości podlega zalewom wód stuletnich. Wykluczyło to, z korzyścią dla ochrony historycznego krajobrazu, możliwość innego niż zieleń parkowa zagospodarowania tego terenu.

We wrześniu 1993 roku zlecono wykonanie dokumentacji geologicznej¹³⁹ dla rozeznania, jak z punktu widzenia uwarunkowań geologicznych kształtują się możliwości zagospodarowania otoczenia Muzeum. Na podstawie zebranych materiałów Krzysztof Sobol opracował *Mapę warunków geotechnicznych*. Wykorzystano liczne profile otworów archiwalnych z dokumentacji technicznych badań podłoża gruntowego, geologiczno-inżynierskich oraz hydrogeologicznych zgromadzonych w Wojewódzkim Archiwum Geologicznym w Urzędzie Wojewódzkim w Bielsku-Białej. Opisana została morfologia i hydrografia terenu, jego budowa geologiczna i warunki hydrogeologiczne. W terenie opracowania wydzielono 6 rejonów o zbliżonych warunkach geotechnicznych. Rejony sklasyfikowano w dwóch grupach: I - o warunkach geologiczno-inżynierskich korzystnych dla budownictwa, II - o warunkach geologiczno-inżynierskich utrudniających budownictwo. W wyniku przeprowadzonych badań stwierdzono, iż w terenie opracowania występują utwory czwartorzędowej akumulacji rzecznej, które generalnie stwarzają korzystne warunki geotechniczne.

W 1993 roku przeprowadzono też uzgodnienia branżowe¹⁴⁰ z jednostkami, które w obrębie terenu opracowania posiadały infrastrukturę lub z mocy odrębnych przepisów administrowały różnymi komponentami środowiska przyrodniczego i kulturowego. Istotne było uzyskanie informacji nie tylko na temat aktualnego stanu zainwestowania, ale i zamierzeń poszczególnych administracji resortowych w celu ich oceny z punktu widzenia ochrony konserwatorskiej byłego KL Auschwitz.

W kwietniu 1994 przygotowano operat w ł a s n o ś c i o w y¹⁴¹ dla uzyskania aktualnych danych o właścicielach i użytkownikach nieruchomości. Podstawą sporządzenia tego dokumentu był zestaw wypisów z rejestru gruntów Wydziału Geodezji i Gospodarki Grunta-

¹³⁸ Przykładem może być zlokalizowanie przez władze Oświęcimia wysypiska śmieci o powierzchni 6 hektarów w historycznym wyrobisku żwirowym byłego KL Auschwitz w odległości 80 metrów od Soły vis-à-vis Muzeum. Dyrekcja Muzeum zwracała uwagę władzom miejskim na jego uciążliwość dla odwiedzających (fetor). W grudniu 1993 roku zaprzestano składowania tu odpadów w związku z uruchomieniem nowego wysypiska w dzielnicy Monowice. Innym przykładem może być propozycja z 1992 roku ulokowania w lesie łęgowym prawego brzegu Soły buddyjskiej świątyni „Peace Pagoda” zakonu Nipponzan Miyohoji. Realizacja pagody wiązałaby się z koniecznością wycięcia 4 hektarów lasu łęgowego. Pomysł wprowadzenia w pobliże Muzeum świątyni o dominującej przestrzennie formie architektonicznej nie zyskał akceptacji Międzynarodowej Rady Państwowego Muzeum i ostatecznie nie został zrealizowany.

¹³⁹ K. Sobol: *Opis warunków geotechnicznych w rejonie strefy ochronnej Państwowego Muzeum w Oświęcimiu*, Bielsko-Biała 1993 [w:] *Studium Zagospodarowania Przestrzennego Strefy Krajobrazowej Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka w Oświęcimiu*, Tom 5 [Dział Konserwatora PMO].

¹⁴⁰ *Studium Zagospodarowania ... w Oświęcimiu*, op.cit., Tom 1, 2, 3, 4, 5, 6, 9, 24, 26. Dokonano uzgodnień z następującymi jednostkami: Państwowa Służba Ochrony Zabytków o.Bielsko-Biała, Zakład Energetyczny Bielsko-Biała, Rejon Energetyczny Kęty, Miejskie Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji w Oświęcimiu, Górnośląski Zakład Gazowniczy Rozdzielnia Gazu Oświęcim; Telekomunikacja Polska SA Oświęcim, Miejski Zakład Energetyki Ciepłej Oświęcim, Rejonowy Zarząd Wodnych Melioracji w Oświęcimiu, Inspektorat Eksploatacji Wód w Żywcu, Okręgowa Dyrekcja Gospodarki Wodnej o.Kraków, Wydział Gospodarki Miejskiej Urzędu Miejskiego w Oświęcimiu, Wydział Ochrony Środowiska Urzędu Wojewódzkiego w Bielsku-Białej, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Bielsku-Białej, Okręgowy Urząd Górniczy w Krakowie, Dział Geologiczno-Mierniczy KWK „Czeczott”, Śląska Okręgowa Dyrekcja Kolei Państwowych, Dyrekcja Okręgowa Dróg Publicznych w Krakowie, Wojewódzka Dyrekcja Dróg Miejskich w Bielsku-Białej - Placówka terenowa Oświęcim, Wojskowy Rejonowy Zarząd Kwaterunkowo-Budowlany w Krakowie, Miejski Inspektorat Obrony Cywilnej Urzędu Miejskiego w Oświęcimiu.

¹⁴¹ *Studium Zagospodarowania ... w Oświęcimiu*, op.cit., Tom 10, 11, 12, 13, 14.

mi Urzędu Miejskiego w Oświęcimiu przygotowany przez pracowników Urzędu pod kierunkiem Krystyny Iżyczek. W wyniku przeprowadzonych prac stwierdzono w terenie opracowania następującą strukturę własności: Skarb Państwa - 51,1%, tereny prywatne - 30,4%, tereny komunalne - 13,1%, tereny spółdzielcze - 4,0%, tereny organizacji religijnych - 0,9%, tereny organizacji społecznych - 0,5 %.

Studium historyczne

Zgodnie z przyjętym programem badań celem studium historycznego¹⁴² było zobrazowanie stanu zainwestowania terenów KL Auschwitz I w latach 1940-1945 (zabudowa, układ drogowy i kolejowy, infrastruktura techniczna, tereny rolnicze i gospodarcze) oraz ustalenie charakteru zagospodarowania Zasola przed 1939 rokiem. Materiały do analiz wybrano pod kątem oceny roli poszczególnych obiektów w strukturze przestrzennej, funkcjonalnej i administracyjnej obozu oraz zlokalizowania udokumentowanych miejsc kaźni i męczeństwa (katorżniczej pracy więźniów, masowych egzekucji, usuwania prochów spalonych ofiar masowej zagłady). Istotne było uzyskanie informacji pomocnych w precyzowaniu wytycznych ochrony konserwatorskiej dla ustalenia zakresu i skali działań adaptacyjnych i rewaloryzacyjnych. Z tego względu kwerendy archiwalne musiały objąć szeroką (zarówno w aspekcie czasowym, jak i tematycznym) i bardzo rozproszoną bazę źródłową zawierającą dokumenty planistyczne i projektowe, relacje świadków, wspomnienia byłych więźniów, materiały ikonograficzne.

W okresie od października 1993 do stycznia 1994 przeprowadzono kwerendę w Archiwum Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka w celu rozeznania zasobów ocalałej po wojnie spuścizny Centralnego Zarządu Budowlanego SS. Zamówiono 170 kserokopii niemieckich planów i projektów z lat 1940-1944. Poddano je analizom porównawczym w kontekście współczesnego stanu zagospodarowania otoczenia Muzeum. W związku z faktem, iż znaczną część obozowych dokumentów Armia Czerwona wywiozła po wyzwoleniu do ZSRR, w grudniu 1993 roku przeprowadzono dodatkową kwerendę w Centrum Przechowywania Zbiorów Historyczno-Dokumentalnych w Moskwie. Zidentyfikowano szereg materiałów uzupełniających zasoby archiwalne oświęcimskiego Muzeum. Wybrane do szczegółowych analiz dokumenty zostały wypożyczone z Centrum i udostępnione autorom opracowania (mikrofilmy).

Dokumenty planistyczne i projektowe byłego KL Auschwitz z natury rzeczy wymagały konfrontacji z innymi materiałami źródłowymi: zdjęciami fotograficznymi, relacjami świadków w celu stwierdzenia ich przydatności dla przyjętego celu badań. Zinterpretowano topograficznie zachowane w muzealnym Archiwum fotografie. Zebrany materiał podzielono na trzy grupy: zdjęcia Zasola, Osady Barakowej, koszar Wojska Polskiego wykonane do 1939 roku; zdjęcia z czasów okupacji 1939-1945 wykonane zarówno przez SS, jak i przez lotniczy wywiad aliancki nad Oświęcimiem oraz zdjęcia z okresu powojennego obrazujące pozostałości gospodarczo-przemysłowej zabudowy obozu oraz drzewostan. Przyjęto zasadę analizy zdjęć nawet tematycznie nie związanych z celem kwerendy, jeśli we fragmentach, planach dalszych, szczegółach występowały obiekty historycznego zainwestowania terenu. Wyżej wymienionymi badaniami objęto również zbiory muzealnej filmoteki wybierając pozycje, w których występują sceny obrazujące stan zagospodarowania terenów byłego KL Auschwitz I bezpośrednio po wojnie, jak również w latach późniejszych. W Pracowni Fotograficznej Muzeum zamówiono wielkoformatowe odbitki alianckich zdjęć lotniczych z lat 1944-1945, które nałożone na współczesne mapy umożliwiły pełne rozpoznanie obecnego stanu zachowania obiektów poobozowych.

Kolejnym źródłem informacji były relacje zgromadzone w Zespole Oświadczeń Archiwum Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka składane w latach powojennych przez

¹⁴² *Studium Zagospodarowania ... w Oświęcimiu*, op.cit., Tom 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23.

byłych więźniów, przymusowych pracowników niemieckich firm budowlanych wykonujących prace w obozie, mieszkańców Oświęcimia i Brzezinki (w tym kobiet pracujących w domach esesmanów, jako pomoce domowe), a także relacje długoletnich pracowników Muzeum biorących udział w jego organizowaniu w pierwszych latach po wyzwoleniu.

W poszukiwaniach sięgnięto też do Zespołu Wspomnień Archiwum Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka. Okazało się jednak, iż wspomnienia świadków w dość nikłym stopniu odzwierciedlają problematykę kwerendy. We wspomnieniach występowały przede wszystkim opisy emocji, cierpień, refleksje natury ogólnej, charakterystyki współwięźniów i esesmanów. Topografia pojawiała się marginalnie, najczęściej jako tło relacjonowanych wydarzeń i sytuacji.

Dla rozpoznania przedwojennej historii terenu opracowania przeprowadzono kwerendę w Archiwum Państwowym w Oświęcimiu. Zapoznano się tu z dokumentami dotyczącymi przestrzennego rozwoju miasta na przełomie XIX i XX wieku¹⁴³.

Uzyskane informacje posłużyły do opracowania map historycznego zagospodarowania. Wykonano je na aktualnym podkładzie mapowym. Umożliwiło to precyzyjną lokalizację elementów przestrzennej i funkcjonalnej struktury KL Auschwitz w kontekście współczesnego zagospodarowania, a co za tym idzie - określenie sposobów ich ochrony konserwatorskiej.

Studium wynikowe

*Wytyczne ogólne zagospodarowania zaktualizowanej strefy ochronnej Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka*¹⁴⁴ były pierwszym etapem precyzowania uwarunkowań konserwatorskich. Teren zaktualizowanej strefy podzielono na 21 jednostek bilansowych biorąc pod uwagę wnioski wpływające z uzyskanych materiałów i opracowań. Podstawą ich wyodrębnienia był zasięg występowania obiektów historycznych analizowany w kontekście współczesnego użytkowania i struktury własności. Do zaktualizowanej strefy włączono obszary tworzące kontekst przestrzenny Muzeum, zarówno w aspekcie historycznym (utrzymanie powiązań widokowych i ekspozycja), jak i współczesnym (ograniczenia w użytkowaniu dla utrzymania klimatu powagi i skupienia).

Przyjęto zasadę wstępnego uzgadniania z zainteresowanymi stronami przyjętych sposobów ochrony konserwatorskiej, warunków działalności budowlanej oraz proponowanej korekty granic strefy. Istotne było, aby już na tym etapie uzyskać rozeznanie, czy przedstawione propozycje spełniają oczekiwania społeczne, a tym samym sprzyjają łagodzeniu kolizji narosłych na styku Muzeum - Miasto. Wpłynęły pozytywne opinie Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Kazimierza Smolenia¹⁴⁵, profesora Bohdana Rymaszewskiego¹⁴⁶. Urząd Wojewódzki w Bielsku-Białej nie zajął żadnego stanowiska. Komisja Rozwoju i Planowania Rady Miejskiej w Oświęcimiu zaproponowała bardzo radykalne okrojenie zaktualizowanej strefy (wykreślenie jednostek nr 9, 11, 12, 13, 18, 19, 20 - por. Ryc.23 s.86)¹⁴⁷.

Wobec tak dużych rozbieżności w ocenie niezbędnej wielkości terenów strefy ochronnej w lipcu 1994 roku przeprowadzono spotkanie konsultacyjne z Komisją Konserwatorską Międzynarodowej Rady Państwowego Muzeum. W wyniku dyskusji członkowie Komisji Konserwatorskiej uznali ustalenia *Wytycznych* w całości za słuszne i zgodne z zasadami rewaloryzacji miast historycznych przyjmując ograniczenie zasięgu dwóch jednostek (nr 12 i 13 -

¹⁴³ zezwolenia na budowę, plany, protokoły z licytacji, księgi uchwał Rady Miejskiej, korespondencja, sprawy administracyjno-gospodarcze, protokoły rozpraw budowlanych, konsensy na zamieszkanie.

¹⁴⁴ *Studium Zagospodarowania ... w Oświęcimiu*, op.cit., Tom 25/1.

¹⁴⁵ były więzień KL Auschwitz, dyrektor Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka w latach 1955-1990, wiceprzewodniczący Międzynarodowego Komitetu Oświęcimskiego.

¹⁴⁶ przewodniczący Komisji Konserwatorskiej Międzynarodowej Rady Państwowego Muzeum w Oświęcimiu.

¹⁴⁷ pismo Przewodniczącego Rady Miejskiej w Oświęcimiu do dyrektora PMO z dnia 25 maja 1994 roku znak: BR-0058/901/94.

nieużytki na obrzeżach strefy) za jedyny dopuszczalny ze stanowiska konserwatorskiego kompromis w stosunku do propozycji Komisji Rozwoju i Planowania Rady Miejskiej. Następnie przedyskutowano sprawę zagospodarowania jednostki nr 11 w związku z wystąpieniem Wiceprezydenta Miasta Oświęcimia kwestionującym ustalenia dla tego terenu. Komisja Konserwatorska uznała za niezbędne zachowanie tej jednostki w obecnym sposobie użytkowania, jako miejskiej zieleni (błonia), ze względu na potrzebę ochrony przed zabudową udokumentowanego historycznie miejsca kaźni więźniów KL Auschwitz. Słuszność tego stanowiska znalazła również potwierdzenie w niezależnej opinii Kazimierza Smoleńa¹⁴⁸.

Wytyczne ogólne stały się przedmiotem wystąpienia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków do Przewodniczącego Rady Miejskiej w Oświęcimiu z wnioskiem o włączenie problematyki strefy ochronnej Muzeum w zakres aktualizacji planu ogólnego miasta Oświęcimia. Wcześniej z podobnym wnioskiem wystąpiło do Urzędu Miejskiego w Oświęcimiu Państwowe Muzeum Oświęcim-Brzezinka. Projekt aktualizacji planu nie uwzględnił jednak tekstu *Wytycznych*. Ograniczono się jedynie do zaznaczenia granicy zaktualizowanej strefy ochronnej¹⁴⁹. Uniemożliwiło to prezentację ustaleń konserwatorskich na etapie wyłożenia projektu planu do publicznego wglądu. W następstwie projekt aktualizacji planu uzyskał negatywne opinie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka. Wobec nieuregulowanej sprawy włączenia *Wytycznych ogólnych* w zakres aktualizacji planu ogólnego Zespół Autorski przystąpił do sporządzania *Wytycznych szczegółowych* w oparciu o uzyskane opinie, uwzględniając ostatecznie stanowisko Komisji Konserwatorskiej Międzynarodowej Rady Państwowego Muzeum.

*Wytyczne szczegółowe zagospodarowania zaktualizowanej strefy ochronnej Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka*¹⁵⁰ były finalnym etapem precyzowania uwarunkowań strefy. Rozwinięto w nich uzgodnione ustalenia *Wytycznych ogólnych* dzieląc 46 jednostek bilansowych (wyodrębnionych w kolejnym uszczegółowieniu) na 170 podjednostek o ustalonych na potrzeby Studium umownych kategoriach użytkowania terenu. W następstwie szczegółowej analizy historycznych, funkcjonalnych, przyrodniczych i własnościowych cech terenu przypisano podjednostkom odpowiednie kategorie użytkowania i wymagane działania. Granice strefy oparto na liniach podziału własnościowego wg obowiązujących map ewidencji gruntu.

W *Wytycznych szczegółowych* sformułowano zasady ochrony i ekspozycji zidentyfikowanych w otoczeniu Muzeum miejsc i obiektów związanych z historią obozu oraz zasady prowadzenia w strefie działalności budowlanej. Przyjęto, iż nowa strefa winna spełniać dwie nadrzędne funkcje. Pierwsza to ochrona zachowanej w tym obszarze spuścizny poobozowej; druga - wyeliminowanie z sąsiedztwa Muzeum działalności nie licującej z charakterem miejsca martyrologii. Dla stworzenia warunków realizacji tych funkcji istotne było jednak uelastycznienie wytycznych konserwatorskich tak, by dawały możliwość wyboru różnych kierunków rozwoju w zależności od rzeczywistej sytuacji i wynikających z niej potrzeb społecznych. Wobec zidentyfikowanej w trakcie prac badawczych olbrzymiej skali przestrzennej kompleksu obozowego, dużego rozproszenia jego zachowanych reliktyw oraz rozmiaru powojennych przekształceń - uznano, iż najwłaściwsza będzie ekspozycja konkretnych miejsc i obiektów w formie chronionych enklaw, bez zbędnego ograniczania działalności inwestycyjnej na pozostałych obszarach.

Wykorzystano tu zastosowaną wcześniej do prac konserwatorskich na terenie Muzeum zasadę „świadomej izolacji”¹⁵¹. W intencji uzyskania klarownego rozdziału obiektów histo-

¹⁴⁸ K.Smoleń: *Opinia*, op.cit.

¹⁴⁹ J.Kowacz: *Aktualizacja miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Oświęcim*, Oświęcim 1994 (nie zatwierdzona) [UMO].

¹⁵⁰ *Studium Zagospodarowania ... w Oświęcimiu*, op.cit., Tom 25/2.

¹⁵¹ Chodzi tu o akcentowanie wszelkich ingerencji konserwatorskich w celu utrzymania niezafałszowanej treści autentyku. Profesor Bohdan Rymaszewski podczas sympozjum zorganizowanego w Oświęcimiu w 1993 roku zauważył: „Gdy w 1903 r. Alois Riegl opublikował pracę definiującą istotę wartości zabytków, nie mógł przewidzieć zdarzeń, które rozegrały się w pierwszej połowie lat czterdziestych naszego stulecia na terenie Oświęci-

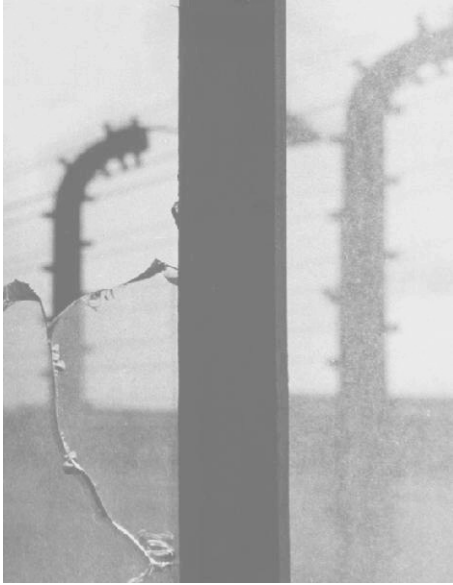
rycznych od współczesnych należało doprowadzić do przestrzennego wyodrębnienia spuścizny poobozowej, zapewnienia jej odpowiedniego kontekstu ekspozycyjnego nie paralizując przy tym działalności tych podmiotów, które były dysponentami owych obiektów. W celu uzyskania dobrej percepcji budowli historycznych zaproponowano ograniczenia gabarytowe nowej zabudowy. Dla obiektów współczesnych przyjęto też zasadę „neutralności estetycznej” realizowaną poprzez architektoniczne odróżnienie ich od zabudowy historycznej. W praktyce powinno to polegać na stosowaniu obojętnych w wyrazie plastycznym materiałów elewacyjnych i stonowanej kolorystyki. Ta sama zasada winna dotyczyć i innych elementów zagospodarowania terenu: małej architektury (ławek, koszy, wiat przystankowych), ogrodzeń, oświetlenia ulicznego. Celem tak sformułowanych wytycznych było uzyskanie klarownego obrazu strefy: zaakcentowania chronologii obiektów, a tym samym skierowanie uwagi odwiedzających na to, co pomogłoby im właściwie ukształtować pierwsze doznania jeszcze przed wejściem na teren Muzeum. Nie związane z wiodącą funkcją strefy dysharmonijne elementy współczesne (przemysłowo-składowe, gospodarcze, infrastruktury technicznej i komunalne) zaproponowano otoczyć pasami parawanowej zieleni izolacyjnej, a w skrajnych przypadkach usunąć.

Nie bez znaczenia była też ocena sposobów użytkowania terenu i obiektów. Przedstawiono wykaz funkcji, które ze względu na potrzebę uzyskania klimatu ciszy i skupienia nie powinny się znaleźć blisko Muzeum. Zaproponowano wprowadzenie zakazu rozwijania w strefie: przemysłu uciążliwego, baz transportowych, otwartych składowisk, targowisk, obiektów szkolnictwa podstawowego, sportu, rekreacji, rozrywki, prowadzenia w jakiegokolwiek formie działalności reklamowej i akwizycji. Uznano, iż wobec dotychczasowych konfliktów nie należy też tworzyć w strefie nowych miejsc kultu religijnego.

Granice strefy dostosowano do rzeczywistego usytuowania obiektów historycznych i praktycznych możliwości wyeksponowania ich w terenie. Równocześnie zaproponowano wzmocnienie nadzoru konserwatorskiego poprzez objęcie tak zaktualizowanej strefy (i znajdujących się poza tą strefą enklaw historycznej zabudowy) - wpisem do rejestru zabytków.

* * *

mia-Brzezinki. Siłą rzeczy, nie brał pod uwagę, że przedstawione, jako źródło kultu zabytków wartości: „historyczna”, „pamiątkowa”, „dokumentu”, czy „dawności” tkwią w pozostałościach poobozowych. Wśród cech zabytkowych, zdefiniowanych przez Riegla i dziś traktowanych na całym świecie, jako podstawa wartościowania chronionego dziedzictwa, jedynie wartość „artystyczna” nie przystaje do zabytkowości zespołu oświęcimskiego. [...] Ten kompleks zabytkowy [...] posiada dla ludzkiej pamięci szczególne znaczenie: nie z racji dokumentowania osiągnięć twórczych, czy technicznych, lecz jako nie mogący ulec zapomnieniu instrument unicestwienia człowieczeństwa. Jeśli się więc wytycza strefę ochrony i zakłada ochronę poobozowego układu przestrzennego, to chodzi tu o utrzymanie czytelności niezwyklej wagi dokumentu; czytelności historycznej funkcji, a nie godnej uwagi kompozycji przestrzennej”.

Studium strefy w Brzezince

Spoleczny kontekst badań

W sierpniu 1996 roku wznowiono prace badawcze nad strefą ochronną w Brzezince. Fundacja Pamięci Ofiar Obozu Zagłady Auschwitz-Birkenau zleciła Pracowni Projektowej PLAN kontynuację badań w oparciu o program uzgodniony przed pięciu laty z Międzynarodową Radą Muzeum. Doświadczenie, jakie zyskano przy wykonywaniu dokumentacji w Oświęcimiu, ułatwiło przystąpienie do nowego zadania o jakże odmiennej specyfice społecznej i urbanistycznej.

W 1992 roku nieprzychylnie nastawienie mieszkańców Brzezinki uniemożliwiło prowadzenie prac. Podejmowane wspólnie przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, dyrekcję Muzeum i Zespół Jadwigi i Marka Raweckich próby przekonania nieufnych do podjętego trudu badawczego spełzły na niczym. Na osoby, które rozpoczęły wtedy działania, spadło całe odium lokalnej społeczności, z którą nikt wcześniej spraw strefy nie konsultował. Ujawniły się emocje i skrywane latami zarzuty o bagatelizowanie żywotnych interesów ludności przez służby konserwatorskie i muzealne. Krytykowano wielkość strefy, oskarżano dyrekcję Muzeum o brak współpracy z samorządem przy organizowaniu masowych uroczystości.

W liście ze stycznia 1992 roku kierowanym do Rzecznika Praw Obywatelskich Rada Sołecka Brzezinki tak przedstawiała swoje stanowisko odnośnie do strefy ochronnej: *„Do dnia dzisiejszego nie znaleźliśmy zrozumienia u żadnego z adresatów pism kierowanych w imieniu mieszkańców Wsi Brzezinka (...) Mieszkańcy tracą już cierpliwość, jako że uciążliwości zamieszkiwania i posiadania nieruchomości ciągną się już od 1941 r., kiedy to zostawali wysiedlani z własnych posesji przez faszystów pod budowę Obozu Zagłady, a zatem ponad 50 lat. Po wyzwoleniu i ustaniu działań wojennych znowu wywłaszczano nie pytając o zgodę, a później ustanawiano różne przepisy ograniczające prawa obywateli do własnych gruntów (...) Nie da się tylko brać, nie dając nic w zamian. Jeśli się chce decydować o czyjejs własności, należy najpierw wyjść z inicjatywą jej nabycia i wtedy mówić o przeznaczeniu. W innym przypadku (np. braku funduszy) trzeba pogodzić się z faktem własności obywatela albo też ułatwić mu życie, proponując ewentualną zamianę terenów.”*

Wicewojewoda bielski P i o t r M o l l w odpowiedzi zauważył, iż dla rozwiązania problemu musi dojść do wykupienia nieruchomości w strefie ochronnej. *„Przeprowadzę przez podległe mi służby rozpoznanie możliwości pozyskania funduszy w organizacjach o charakterze międzynarodowym, które w działalności statutowej realizują cele zabezpieczające obiekty o takim znaczeniu”* - stwierdził.

W Brzezince odczytano to jako zapowiedź stopniowej likwidacji wsi. Rozpoczęte już prace inwentaryzacyjne mieszkańcy odebrali jako przygotowanie gruntu pod przyszłe wywłaszczenia. Nie skutkowały rzeczowe argumenty. Na domiar złego w związku z fatalną organizacją jednego z pierwszych „Marszów Żywych”¹⁵² pojawiły się niedorzeczne posądenia, iż za całą sprawą kryją się organizacje żydowskie, które - jak głosiła lokalna plotka - miały po wykupieniu terenów strefy wybudować hotele w otoczeniu Muzeum¹⁵³. Wicewojewoda bielski tłumaczył, iż to sama Rada Sołecka zasugerowała wykup nieruchomości. *„Nie było i nie jest zamiarem żadnych władz pozbawienie prawowitych właścicieli ich własności. Koniecz-*

¹⁵² Wójt Gminy Oświęcim w korespondencji do Przewodniczącego Sejmiku Samorządowego Województwa Bielskiego pisał: *„...dolegliwością mieszkańców Brzezinki są organizowane uroczystości i manifestacje na terenie b.obozu, wówczas drogi zamieniane są na parkingi i ruch zostaje zablokowany. Przykładem tego może być zorganizowany w dniu 30 kwietnia 1992 r. „marsz żywych”. W okresie tym zastosowano całkowitą blokadę w ten sposób, że mieszkańcy zostali „ubezwłasnowolnieni” i zdarzyły się b. przykre wypadki np. powracający z przedszkola ojciec z dzieckiem nie został przez ochronę przepuszczony przez drogę do własnego domu, pracownicy nie dojechali do zakładów pracy (...) zwykła przyzwoitość wymaga, aby organizator (...) wcześniej zawiadamiał o organizowaniu planowanych uroczystości, aby mieszkańcy byli przygotowani na tego typu niedogodności i znali czas obchodów (...) w czasie uroczystości drogi są dewastowane teren zaśmiecany (bowiem brak wcześniejszego przygotowania) natomiast Urząd Gminy nie posiada żadnych środków finansowych na ten cel...”* [pismo z dnia 7.08.1992 znak: UG-7322/10/92, UGO].

¹⁵³ por. publikacje prasowe: B.Wisłocka-Trombska, op.cit.; M.Kęskrawiec: op.cit.; A.Woźniak: op.cit.

nym jest natomiast poszukiwanie dróg, które pozwolą rozwiązać ten skomplikowany problem (...) Temu właśnie celowi służą prowadzone obecnie prace studialno-dokumentacyjne. Uporządkowanie problemu pozwoli na stwierdzenie, co i w jakim zakresie można zrobić w strefie ochronnej” - konkludował. W podobnie uspokajającym tonie brzmiało stanowisko Piotra Łukasiewicza, podsekretarza stanu w Ministerstwie Kultury i Sztuki. Po zasięgnięciu opinii Generalnego Konserwatora Zabytków stwierdził: „Objęcie ochroną konserwatorską tego obszaru nie stanowi przeszkody w rozsądnych i możliwych do zaakceptowania przez służby konserwatorskie ewentualnych zmianach w zagospodarowaniu terenu.”

Powyższe argumenty nie trafiały do przekonania zainteresowanym. Już w dniu 8 września 1992 roku, na posiedzeniu Międzynarodowej Rady Państwowego Muzeum, Stanisław Dzibek ówczesny sołtys Brzezinki napominał zebranych: *„Należy wreszcie zakończyć prowizorkę ze strefami wokół byłego obozu. W tej materii nie może być improwizacji. Skoro mamy „Państwo prawa”, interesy mieszkańców muszą też być zauważone, a nie tylko jak było do tej pory - interesy Muzeum. Należy ostatecznie ustalić, gdzie się kończy Muzeum, a gdzie zaczyna normalne życie. Wnioskujemy o maksymalne zmniejszenie strefy ochronnej, zaś poza nią o zezwolenie na rozwój wsi”*¹⁵⁴. Poruszył też inną bolesną mieszkańców sprawę - masowe uroczystości na terenie byłego obozu. Stwierdził nawet, iż ze względu na złą organizację samorząd wsi traktuje te imprezy jak przysłowiowe „plagi egipskie”:

„Przez kilkadziesiąt lat kierownictwo Muzeum nie zrobiło prawie nic, by przygotować teren wokół Muzeum na przyjmowanie tak wielkiej ilości turystów, pielgrzymów. Myślę głównie o parkingach stałych i przenośnych szaletach, zorganizowaniu zbiórki i wywozu śmieci i choćby jakiejś namiastce handlu i usług obsługujących turystów. Jeśli względy finansowe i organizacyjne są dla kierownictwa Muzeum barierą nie do przekroczenia - charakter imprez winno się zmienić, dostosowując je do możliwości, to znaczy organizując imprezy nieliczne osobowo, skromne, bez niepotrzebnego rozmachu. Organizator imprezy musi mieć świadomość, że nie działa na pustyni, tylko w terenie zamieszkałym, gdzie istnieje władza i samorząd mieszkańców...”

Międzynarodowa Rada ze zrozumieniem odniosła się do uwag sołtysa. Profesor Władysław Bartoszewski stwierdził, iż przedstawiona odezwa zawiera szereg sprecyzowanych zagadnień, które mogłyby być przedmiotem dyskusji władz centralnych, zwłaszcza jeśli chodzi o wielkość strefy ochronnej: *„Należy myśleć przyszłościowo, w perspektywie przyszłych pokoleń, które nie będą już tak emocjonalnie odbierać tych wydarzeń, ale bardziej praktycznie podchodzić do życia na tym terenie. Można by więc zastanowić się, czy nie upamiętnić tylko wybranych miejsc w formie symbolu czy tablicy”*¹⁵⁵.

W sytuacji wzrastającego napięcia społecznego uznano, iż nie należy prowadzić prac w Brzezince, ale cały wysiłek skupić na dokończeniu badań w Oświęcimiu i dopiero później przystąpić do studium strefy byłego KL Birkenau¹⁵⁶. Z perspektywy lat takie podejście okazało się niezwykle trafne. Po ukończeniu Studium w Oświęcimiu nawet najbardziej nieufni mieszkańcy Brzezinki i Pław mogli się przekonać, jaka była intencja, a w konsekwencji i efekty podjętych badań. Okazało się, że ograniczenia konserwatorskie nie muszą się wcale kojarzyć z administracyjnymi „szykanami”, ale mogą tworzyć normalne warunki życia, a władze samorządowe znacząco wspomóc z budżetu państwa dla wykonania niezbędnych prac rewaloryzacyjnych i komunalnych¹⁵⁷.

¹⁵⁴ Wystąpienie Sołtysa Brzezinki na posiedzeniu Międzynarodowej Rady Państwowego Muzeum w Oświęcimiu w dniu 8 września 1992 r. [Sołectwo Brzezinka]. Wystąpienie sołtysa poparł Wójt Gminy Oświęcim.

¹⁵⁵ Protokół z posiedzenia Międzynarodowej Rady Państwowego Muzeum w Oświęcimiu w dniu 8 września 1992 r., s.11-12 [PMO].

¹⁵⁶ Notatka służbowa spisana w PSOZ Oddział Wojewódzki w Bielsku-Białej 7.04.1995 [PSOZ o.Bielsko-Biała].

¹⁵⁷ Mowa tu Programie Oświęcimskim i Oświęcimskim Strategicznym Programie Rządowym - dokumentach, których powstanie było możliwe dzięki opracowanemu w latach 1992-1994 Studium Zagospodarowania Przestrzennego Strefy Krajobrazowej Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka w Oświęcimiu. Szerzej na ten temat w rozdziale: *Wdrożenia*.

Jednakowoż z korzyściami wykonanej dla Oświęcimia dokumentacji mieszkańcy Brzezinki zapoznali się dopiero w maju 1996 roku, czyli półtora roku po przekazaniu jej zlecającemu. Mimo wcześniejszych zapewnień nie podjęto od razu dalszych działań. Na oferty współpracy Zespół Autorski otrzymywał ze strony Muzeum odpowiedzi o „braku środków finansowych”. Odroczenie badań uniemożliwiło jednoczesne opracowanie dla Oświęcimia i Brzezinki Programu Oświęcimskiego i Oświęcimskiego Strategicznego Programu Rządowego. W efekcie miasto zrealizowało już wiele zadań rewaloryzacyjnych, a gmina nie jest nawet na progu ich precyzowania.

Wznowienie badań w Brzezince paradoksalnie przyspieszył zaistniały w międzyczasie konflikt o tzw. „supermarket”. W obliczu płynących ze świata irracjonalnych zarzutów i oskarżeń uzmysłowiono sobie w Muzeum potrzebę powrotu do prac przy strefie. Konflikt wniósł do problematyki strefy ochronnej kontekst międzynarodowy, a równocześnie uświadomił społeczności krajowej i światowej wagę i całe skomplikowanie spraw lokalnych Oświęcimia i Brzezinki.

Z początkiem 1996 roku Zespół Autorski rozpoczął intensywne przygotowania. Odnowiono kontakty z Józefem Strycharskim, nowym sołtysem Brzezinki¹⁵⁸. Już w marcu tego roku odbyło się pierwsze spotkanie z Radą Sołecką. Zapoznano zebranych z dokumentacją wykonaną dla Oświęcimia. Dla wyciszenia dotychczasowych konfliktów i sprawnego przebiegu badań Zespół Autorski zaapelował o stworzenie warunków ścisłego kontaktu badaczy i projektantów z zainteresowanymi mieszkańcami. Zaproponowano formułę Zebrań Wiejskich. Ustalono, iż Zespół przygotowuje odezwę do mieszkańców, która opublikowana w lokalnej prasie ułatwi uzyskanie ich akceptacji na wznowienie prac¹⁵⁹. Od zgody społeczności lokalnej dyrekcja Muzeum uzależniała bowiem finansowanie dalszych badań. Miesiąc później zaprezentowano problematykę strefy ochronnej na posiedzeniu Rady Sołeckiej Pław. Zespół Autorski uzyskał jednogłośnie aprobatę.

W dniu 8 maja 1996 roku odbyło się Zebranie Wiejskie Brzezinki. Jednym z punktów programu była dyskusja nad wznowieniem prac przy strefie. Mieszkańcy mieli sposobność poznania nie tylko prezentowanych przez Jadwigę i Marka Raweckich wniosków z opracowanych już dokumentacji, ale i wysłuchania opinii szerokiego gremium zaproszonych gości. Grażyna Staniszevska, posłanka ziemi bielskiej, uwypukliła niezajomość problemów Oświęcimia i Brzezinki w kręgach decyzyjnych, czego efektem był jej zdaniem brak właściwej reakcji na sprawę „supermarketu”. Uznała, iż „urzędniczą” decyzję o wpisie byłego KL Auschwitz-Birkenau na listę UNESCO należy skorygować po opracowaniu wnioskowanego studium. Stwierdziła, iż finansowanie lokalnej infrastruktury z budżetu państwa i międzynarodowych funduszy jest możliwe, aczkolwiek powinno być poprzedzone stosowną dokumentacją. Prezydent Miasta Oświęcimia Andrzej Telka apelował o wyrażenie zgody na kontynuację prac przez Jadwigę i Marka Raweckich, gdyż w jego opinii był to warunek nieodzowny do podejmowania skoordynowanych działań w sferze infrastruktury komunalnej, a także zminimalizowania uciążliwości strefy. Podobną opinię przedstawił Stanisław Rydzon, Przewodniczący Rady Gminy Oświęcim. Popierając stanowisko Prezydenta Miasta wyraził przekonanie o korzyściach mogących wyniknąć dla mieszkańców i władz samorządowych z prowadzonych badań naukowych. Natomiast dyrektor

¹⁵⁸ Perspektywa rychłego zlecenia prac w Brzezince sprawiła, iż mimo braku formalnego zlecenia już w 1995 roku Zespół Autorski nawiązał robocze kontakty z przedstawicielami władz samorządowych, z przyszłymi wykonawcami dokumentacji branżowych oraz przeprowadził kwerendy archiwalne. Był to efekt spotkania w Urzędzie Miejskim w Oświęcimiu w dniu 10 grudnia 1994 roku, w którym uczestniczyli: Prezydent Miasta, Przewodniczący Rady i Wójt Gminy Oświęcim, Wojewódzki Konserwator Zabytków, dyrektor i konserwator Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka. Ustalono wtedy, iż Zespół Autorski będzie koordynatorem działań dotyczących studium strefy w Brzezince.

¹⁵⁹ *Protokół nr 4 z zebrania Rady Sołeckiej, Radnych i zaproszonych gości*, 22.02.1996 [Sołectwo Brzezinka]. Wzmiankowana odezwa Jadwigi i Marka Raweckich do mieszkańców Brzezinki i Pław ukazała się w kwietniowym numerze „Oświęcimskiej Gminy” (1996).

Muzeum Jerzy Wróblewski uspokajał zebranych przekonując, że studium nie będzie prowadziło do naruszania własności prywatnej. W wyniku głosowania Zebranie Wiejskie podjęło uchwałę o „wyrażeniu zgody na rozpoczęcie studium strefy”¹⁶⁰.

We wrześniu 1996 roku przystąpiono do realizacji studium. Ze względu na trudności w sfinansowaniu przez Fundację Pamięci Ofiar Obozu Zagłady Auschwitz-Birkenau całości zamierzonych prac, badania rozłożono na dwa etapy, z których pierwszy miał objąć przygotowanie materiałów wejściowych, drugi - syntezy problemowe i wytyczne konserwatorskie. Powyższy tryb działań już wcześniej skonsultowano z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków uzyskując jego pozytywną opinię¹⁶¹.

Inna niż w Oświęcimiu specyfika terenu wymagała odmiennego podejścia do poszczególnych punktów programu badań. Duża presja społeczności lokalnej na odblokowanie terenów budowlanych w strefie sprawiła, iż większy nacisk położono na analizę uwarunkowań infrastruktury technicznej i ograniczeń w inwestowaniu wynikających z innych niż konserwatorskie przyczyn. W celu zapobieżenia potencjalnym napięciom społecznym ograniczono do niezbędnego minimum wszelkie oględziny prywatnych posesji. Było to podyktowane również inną rolą tego terenu w okresie okupacji: prawie całkowitym brakiem historycznej zabudowy spowodowanym wysiedleniami i fizyczną likwidacją wsi przez okupanta, a także brakiem tak intensywnego zagospodarowania, jakie występowało w sąsiedztwie byłego KL Auschwitz I. Charakter terenu wymagał też uwzględnienia w większym stopniu problematyki terenów rolnych, uwarunkowań górniczych i komunikacyjnych.

Opracowania branżowe

W 1998 roku wykonano inwentaryzację urbanistyczną¹⁶² terenu wokół byłego KL Birkenau o łącznej powierzchni 666 hektarów w sołectwach Brzezinka, Pławy i Harmęże. Zinwentaryzowano 397 obiektów, z czego na Brzezinkę przypadło 282, na Pławy - 98, a na Harmęże - 17. Stwierdzono, iż w przewadze występuje tu zabudowa powojenna (94%). Obiekty historyczne to zaledwie 6% zasobów, z czego 18 budynków pochodzi z okresu przed 1939 rokiem. Reszta to relikty poobozowe: komendantura KL Birkenau, ruiny stacji wodociągowej, dwie ziemniaczarki i jeden magazyn warzyw. Charakter funkcjonalny zabudowy okazał się względnie jednorodny - 83% zasobów to domy mieszkalne jednorodzinne na wydzielonych działkach wraz z przynależnym zapleczem (garaże, stodoły, obory, warsztaty przydomowe). Budynki przemysłowe występują wyłącznie w dwóch działających przedsiębiorstwach: *Przedsiębiorstwie Produkcyjno-Wdrożeniowym „Polinowa”* i *Przedsiębiorstwie Przerobu Wtórnych Metali Nieżelaznych „Wtórmet”*. Obiekty użyteczności publicznej reprezentuje w Pławach jedynie sklep i świetlica, natomiast w Brzezince - kościół parafialny (w budynku poobozowym) i dom wycieczkowy. W terenie opracowania występuje przede wszystkim zabudowa prywatna (84%). Pozostałe 16% obiektów należy do Skarbu Państwa, Gminy Oświęcim, *Spółki Pastwiskowej* w Pławach, *Rolniczej Spółdzielni Produkcyjnej* i organizacji religijnych. Mieszaną formę własności ma 6 obiektów, a o nieuregulowanym statusie prawnym jest tylko jeden. Budynków murowanych jest 91%. Obiekty o konstrukcji szkieletowej stalowej i żelbetowej stanowią 6%, a o drewnianej jedynie 3%. Wszystkie są w dobrym stanie technicznym.

W terenie objętym badaniami mieszka 1.329 osób, z czego w Brzezince 955, w Pławach - 309, a w Harmężach - 65. Bardziej miarodajny jest jednak bilans w kontekście całkowitej

¹⁶⁰ 82 głosami przy 4 głosach wstrzymujących i 2 przeciwnych - Protokół z zebrania wiejskiego Sołectwa Brzezinka w dniu 8.05.1996 [Sołectwo Brzezinka]; por. też: *Mieszkańcy Brzezinki wyrazili zgodę*, „Oświęcimska Gmina” Nr 3/96.

¹⁶¹ *Opinia konserwatorska do zakresu studium zagospodarowania stref ochronnych b.obozu Auschwitz II (Birkenau) w Brzezince* (pismo WKZ o.Bielsko-Biała do JM Raweckich z dnia 19.05.1995 znak: PSOZ-BB-534u/19/95 oraz z dnia 5.02.1995 znak: PSOZ-BB-534u/19/95) [PLAN].

¹⁶² *Studium Zagospodarowania ...w Brzezince*, op.cit. Tom 20 [Dział Konserwatora PMO].

liczby mieszkańców poszczególnych sołectw pokazujący stopień zaangażowania w problematykę strefy ochronnej Muzeum. Według takiej analizy pierwsze miejsce zajmuje wieś Pławy, w której aż 94% mieszkańców (z 328) mieszka w terenie opracowania, drugie miejsce ma Brzezinka (43% z 2.201), a trzecie - Harmężę (11% z 537).

Analiza całości zebranych informacji ukazała otoczenie Muzeum jako teren w przewadze zainwestowany zabudową jednorodzinną usytuowaną na wydzielonych działkach wzdłuż istniejących dróg. W części północno-wschodniej i wschodniej (Brzezinka) oraz w centralnej (Pławy) budynki mieszkalne mają charakter gęstej zabudowy podmiejskiej skupionej wzdłuż wąskich uliczek, natomiast w północno-zachodniej i zachodniej (nad Wisłą) - występują w formie wydzielonych enklaw i niewielkich luźnych skupisk zagrodowych, pomiędzy którymi rozpościerają się pastwiska i grunty orne o łanowym układzie pól. Charakter architektoniczny budynków mieszkalnych jest jednolity w zakresie gabarytów (2-3 kondygnacje na rzucie 10x10 m) i typu (wolno stojące), a zróżnicowany w zakresie elewacji (cegła, tynk, siding), konstrukcji dachów (dwu- i czterospadałowe, namiotowe, stropodachy), ich pokrycia (papa, blacha, eternit, dachówki cementowe i ceramiczne) oraz ogrodzeń. W podsumowaniu stwierdzono, iż teren wykazuje rezerwy dla nowej zabudowy, która albo może się rozwijać wzdłuż istniejących dróg przy wykorzystaniu zlokalizowanej tam infrastruktury, albo poprzez dopełnienie licznych luk w pierzejach ulic. Rozwój wydzielonych enklaw jest ograniczony brakiem połączeń do sieci uzbrojenia.

W listopadzie 1996 roku wykonano dokumentację geologiczno-inżynierską¹⁶³. Ujęto w niej opis morfologii i hydrologii terenu, analizę budowy geologicznej, analizę warunków hydrogeologicznych, charakterystykę wydzielonych rejonów o określonych warunkach geologiczno-inżynierskich. Stwierdzono występowanie utworów czwartorzędowej akumulacji rzecznej stwarzających w przewadze niekorzystne warunki geotechniczne. W Brzezince i w Pławach występuje 60% terenów utrudniających budownictwo, w Harmężach - 6%. Ogółem: 55% powierzchni terenu opracowania stwarza poważne utrudnienia w lokalizowaniu zabudowy.

Dla oszacowania zasobów środowiska glebowego w kontekście realizowanego Studium Urząd Gminy Oświęcim udostępnił Zespołowi Autorskiemu jedyne posiadane z tego zakresu opracowanie z 1975 roku¹⁶⁴. Według tej dokumentacji w terenie opracowania występują przede wszystkim mady brunatne o średnim i ciężkim składzie mechanicznym posiadające poziom próchnicy od 25-35 cm. Są to gleby, których poziom wód gruntowych znacznie się waha w różnych porach roku i zależy od opadów i roztopów oraz od poziomu lustra wody na Wiśle. Ich urodzajność jest dość wysoka, ale bywa zawodna. Proporcja gruntów rolniczych do terenu opracowania wynosi 62% (416 hektarów), z czego grunty orne stanowią 27%, a użytki zielone 35%.

W listopadzie 1996 roku wykonano zdjęcia lotnicze¹⁶⁵ z wysokości 300 i 4.000 metrów. Fotografie precyzyjnie odzwierciedliły zarówno współczesny stan zagospodarowania otoczenia Muzeum, jak i stan zachowania historycznych miejsc i obiektów. Dało to podstawę do analiz porównawczych ze zdjęciami wykonanymi w 1944 i 1945 roku przez lotniczy wywiad aliantów¹⁶⁶ oraz z dokumentacją fotogrametryczną opracowaną przez Państwowe Przedsiębiorstwo Geodezyjno-Kartograficzne w Warszawie w latach 1979-1981¹⁶⁷.

¹⁶³ K.Sobol: *Dokumentacja geologiczno-inżynierska dla rejonu strefy ochronnej Państwowego Muzeum w Brzezince*, Bielsko-Biała listopad 1996; *Studium Zagospodarowania ...w Brzezince*, op.cit. Tom 7 poz.1-7.

¹⁶⁴ M.Wywiół: *Środowisko glebowo-rolnicze dla gm. Oświęcim (Aneks do map glebowo-rolniczych w skali 1: 5000)*, Wojewódzkie Biuro Geodezji i Urządzeń Rolnych w Krakowie, 1975; *Studium Zagospodarowania... w Brzezince*, op.cit. Tom 7 poz.8-25.

¹⁶⁵ Autorem zdjęć był Wojciech Gorgolewski; *Studium Zagospodarowania ...w Brzezince*, op.cit. Tom 8A i 8B.

¹⁶⁶ sygn. Opr./Klein/194 [APMO]; por. też Dino A.Brugioni, Robert G.Poirier: *The Holocaust revisited: A retrospective analysis of the Auschwitz-Birkenau extermination complex*, sygn. Opr./Brugioni i Poirier/187 [APMO].

¹⁶⁷ zdjęcia lotnicze w skalach 1:5000 i 1:2000 z terenu miasta i gminy Oświęcim, Państwowe Przedsiębiorstwo Geodezyjno-Kartograficzne Warszawa [WAPŚI].

Dokumentację własnościową terenu¹⁶⁸ zlecił Urząd Gminy Oświęcim w 1997 roku. Prace objęły obszar o łącznej powierzchni 683 hektarów, z czego na Brzezinkę przypadło 297 hektarów (43% obszaru opracowania), na Pławy - 270 ha (40%), na Harmężę - 88 ha (13%), na miasto Oświęcim - 11 ha (2%), a na Jedlinę - 17 ha (2%). Stwierdzono, iż w terenie opracowania występuje zróżnicowana struktura własności. Ponad połowę (60%) stanowią nieruchomości we władaniu osób fizycznych, reszta to różne formy władania nieprywatnego; na rzecz Skarbu Państwa przypada niecałe 9,6%, na spółdzielnie rolnicze i spółki pastwiskowe - 13,6%; grunty gminne zajmują 1,2%, gromadzkie - 5,7%. Dobra tabularne i publiczne to 8,9%. Nikły jest udział mieszanych form własności (Skarb Państwa i prywatni oraz Skarb Państwa i spółdzielnie) - 0,11%, organizacji religijnych (parafie) - 0,07% oraz przedsiębiorstw - 0,24%. Tereny o nieuregulowanym statusie zajmują 0,2%. Znaczne różnice w strukturze własności występują w poszczególnych obrębach. W Brzezince własność prywatna stanowi 77% gruntów, w Pławach - 44%, w Harmężach - 70%, a w Oświęcimiu - 13%. W obrębie Jedliny całość gruntów w zakresie opracowania przynależy Skarbowi Państwa. Badania hipoteczne ujawniły to, co od dłuższego już czasu sygnalizowali mieszkańcy Brzezinki - nieuregulowany od czasów wojny stan własności dróg, które wytyczył okupant pod realizację obozu¹⁶⁹. Okazało się, że ulice Męczeństwa Narodów i Ofiar Faszyzmu, będące obecnie drogami wojewódzkimi, nadal figurują w rejestrach jako tereny prywatne.

W latach 1996-1997 przeprowadzono u z g o d n i e n i a b r a n ż o w e¹⁷⁰ z jednostkami, które w terenie opracowania posiadały infrastrukturę lub z mocy odrębnych przepisów administrowały różnymi komponentami środowiska przyrodniczego i kulturowego.

Od Państwowej Służby Ochrony Zabytków w Bielsku-Białej uzyskano wykaz miejsc i obiektów podlegających ochronie prawnej i przewidzianych do objęcia ochroną ze względu na istotne wartości historyczne. Okazało się, że w terenie opracowania z wyjątkiem zespołu poobozowego KL Birkenau nie występują inne obiekty objęte ochroną w formie wpisu do rejestru zabytków. Pośrednią ochroną prawną, w formie zapisu w tekście planu miejscowego¹⁷¹ ujęto jedynie pięć obiektów. W Brzezince - była komendanturę KL Birkenau i kapliczkę na ulicy Brzozowej. W Pławach - budynek murowany z 1920 roku i figurę św. J. Nepomucena z końca XIX wieku. W Harmężach - krzyż przydrożny z początku XX wieku. Do wpisu do rejestru zabytków zaplanowano w Brzezince ziemniaczarki poobozowe przy ulicy Piwnicznej, ziemniaczarki poobozowe przy ulicy Kombatantów, bocznice kolejową (do „Bramy Śmierci”), tzw. „Czerwony domek” - miejsce usytuowania pierwszej komory gazowej KL Birkenau, ruiny stacji wodociągowej KL Birkenau. Wojewódzki Konserwator Zabytków poinformował ponadto, że w zachodnim fragmencie terenu opracowania, przy wale przeciwpowodziowym rzeki Wisły, znajduje się stanowisko archeologiczne - ślad osadnictwa późnośredniowiecznego.

Po przeprowadzeniu uzgodnień z Wydziałem Ochrony Środowiska Urzędu Wojewódzkiego w Bielsku-Białej określono obszary i elementy środowiska podlegające ochronie prawnej ze względu na istotne wartości przyrodniczo-krajobrazowe. Według informacji udzielonych przez Wojewódzkiego Konserwatora Przyrody w północno-zachodnim fragmencie terenu

¹⁶⁸ *Rejestr posiadaczy gruntów w „Strefie widokowej” Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka w Brzezince*, Z. Dąbrowski, Centrum Obsługi Geodezyjnej Inwestycji i Rolnictwa, Oświęcim listopad 1997 [UGO].

¹⁶⁹ por.: *Protokół Zebrania Wiejskiego w dn. 18.09.1999* [Sołectwo Brzezinka].

¹⁷⁰ *Studium Zagospodarowania ... w Brzezince*, op.cit. Tom 1, 2, 3, 4, 5, 6. Dokonano uzgodnień z następującymi jednostkami: Państwowa Służba Ochrony Zabytków o. Bielsko-Biała, Urząd Gminy Oświęcim, Zakład Energetyczny Bielsko-Biała, Rejon Energetyczny Kęty, Oddział Eksploatacji Sieci Przesyłowych Polskich Sieci Elektroenergetycznych SA Katowice, Miejskie Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji w Oświęcimiu, Górnośląski Zakład Gazowniczy Rozdzielnia Gazu Oświęcim, Telekomunikacja Polska SA Oświęcim, Rejonowy Zarząd Wodnych Melioracji w Oświęcimiu, Okręgowy Urząd Górniczy w Tychach, Wydział Ochrony Środowiska Urzędu Wojewódzkiego w Bielsku-Białej, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Bielsku-Białej, Dział Geologiczno-Mierniczy KWK „Czeczott”, Śląska Okręgowa Dyrekcja Kolei Państwowych w Katowicach, Dyrekcja Okręgowa Dróg Publicznych w Krakowie, Zarząd Dróg w Wadowicach.

¹⁷¹ *Zmiany Miejscowego Planu...* op.cit., pkt 1.11.3. s.11, 12, 14.

opracowania przeprowadzono badania przyrodnicze w celu utworzenia Zespołu Przyrodniczo-Krajobrazowego „Stare Wiślicko” chroniącego walory zbiorowisk roślinnych, fauny oraz elementów krajobrazowych tego obszaru¹⁷².

Od Urzędu Gminy Oświęcim uzyskano dane na temat nowo projektowanej przez Generalną Dyрекcję Dróg Publicznych w Warszawie drogi ekspresowej „S1”¹⁷³ Kosztowy - Bielsko-Biała, której planowana trasa ma przebiegać przez zachodni fragment terenu opracowania, pomiędzy Wisłą a terenami Muzeum. Według studium lokalizacyjnego tej drogi¹⁷⁴ stanowi ona istotny element układu podstawowego dróg o znaczeniu ogólnopolskim łącząc Górnośląski Okręg Przemysłowy z wylotem na Słowację. Od strony północnej ma tworzyć powiązanie z autostradą A-4 (Berlin-Katowice-Kraków-Kijów) i przedłużenie w kierunku autostrady A-1 (Gdańsk-Katowice-Wiedeń), natomiast od południa wiązać kierunki drogi ekspresowej Bielsko-Cieszyn i kierunek Bielsko-Zwardoń. Znaczenie tego kierunku bardzo wzrosło po zawarciu umów pomiędzy Ministrem Transportu i Gospodarki Morskiej RP a Ministerstwem Transportu Republiki Słowackiej¹⁷⁵, w wyniku których strona polska zobowiązała się do wytyczenia przez teren Podbeskidzia drogi tranzytowej dwujezdniowej znajdującej się w sieci Transeuropejskiej Autostrady Północ-Południe. Jej przebieg w terenie opracowania przewidziano w dwóch wariantach, natomiast powiązanie z układem dróg lokalnych Gminy Oświęcim - w formie dwupoziomowego węzła „Muzeum” w Pławach. W wyniku szczegółowej analizy Zespół Autorski stwierdził jednak dużą kolizyjność projektowanej inwestycji. Okazało się, iż droga w jej zasadniczym wariantcie przebiega zbyt blisko Muzeum (100 m) uniemożliwiając zapewnienie godnych warunków upamiętnienia ofiar obozu, których szczątki zalegają w tzw. stosach spaleniskowych. Drugi wariant, mimo iż biegnie w większym oddaleniu (350 m), koliduje z uwarunkowaniami ochrony Zespołu Przyrodniczo-Krajobrazowego „Starego Wiślicka”. Ze względu na potrzebę zapewnienia sprawnego dojazdu do Muzeum w związku ze stale wzrastającym ruchem odwiedzających¹⁷⁶ podkreślenia wymaga wysoka przydatność nowej drogi dla obsługi ruchu turystycznego - bezwzględnie konieczne jest jednak odsunięcie projektowanej trasy od Muzeum¹⁷⁷.

Po przeprowadzeniu uzgodnień z Kopalnią Węgla Kamiennego „Czczott”, Okręgowym Urzędem Górniczym w Tychach i Urzędem Gminy Oświęcim określono uwarunkowania zagospodarowania terenu z tytułu projektowanej eksploatacji złóż na terenie Brzezinki, Pław i Harmęż. Teren opracowania usytuowany jest w obrębie obszaru górniczego „Wola” KWK „Czczott” w Miedznej Woli¹⁷⁸. Kopalnia podjęła decyzję o niepodejmowaniu w przyszłości eksploatacji węgla w granicach administracyjnych Gminy i Miasta Oświęcim. Naczelny Inżynier KWK „Czczott” stwierdził, iż wpływy z prowadzonej obecnie i projektowanej eksploatacji nie będą obejmowały swym zasięgiem terenów objętych opracowaniem. Tymczasem, po przeprowadzeniu rozeznania w Urzędzie Gminy Oświęcim, okazało się, iż terenowo

¹⁷² J.Żarnowiec, H.Klama, A.Herczek: *Waloryzacja przyrodnicza projektowanego Zespołu Przyrodniczo-Krajobrazowego „Stare Wiślicko” w Gminie Oświęcim*, Bielsko-Biała 1998 [Wydział Ochrony Środowiska Urzędu Wojewódzkiego w Bielsku-Białej].

¹⁷³ Załącznik do *Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 stycznia 1996 r. w sprawie ustalenia sieci autostrad i dróg ekspresowych* [Dz.U. Nr 12 poz.63].

¹⁷⁴ *Studium rozpoznawcze lokalizacji trasy ekspresowej Kosztowy (d.k. nr 15) - Bielsko-Biała*, Biuro Planowania Rozwoju Sieci Drogowej Warszawa, Pracownia Studiów Sieci Drogowej „Południe” Kraków, Warszawa-Kraków, styczeń 1996 [UGO].

¹⁷⁵ tamże, s.3: *Porozumienie pomiędzy Ministrem Transportu i Gospodarki Morskiej RP a Ministerstwem Transportu Republiki Słowackiej o miejscu połączenia planowanej autostrady D18 po stronie słowackiej i planowanej drogi dwujezdniowej po stronie polskiej na granicy państwowej, pomiędzy miejscowościami Skalite i Zwardoń oraz ich przebiegu w strefie przygranicznej* podpisane w Bratysławie 29 listopada 1995.

¹⁷⁶ obecna roczna ilość odwiedzających Muzeum wynosi ok. 500.000 osób, z czego, wg ocen Działu Obsługi Odwiedzających PMO, tylko 10% dojeżdża do Oświęcimia koleją.

¹⁷⁷ na odcinku km 12+800,00 ÷ km 16+710,00.

¹⁷⁸ Obszar górniczy „Wola” utworzony decyzją Ministra Górnictwa z dnia 8 grudnia 1977 r. znak: VMP/136/77, obejmujący teren miasta i gminy Oświęcim, wpisany do rejestru obszarów górniczych w tomie 1/1 pod lp.155 - Obwieszczenie wojewody bielskiego z dnia 25 stycznia 1978 r. o utworzeniu obszaru górniczego „Wola”.

właściwy Okręgowy Urząd Górniczy w Tychach wprowadzał dla inwestorów występujących o pozwolenie na budowę w przedmiotowym obszarze nakaz zabezpieczenia projektowanych obiektów przed wpływami eksploatacji górniczej w zakresie: II - III kategorii górniczej terenu, podniesienia zwierciadła wody gruntowej do wysokości 0-0 m oraz wstrząsów sejsmicznych o wielkościach przyspieszeń 20-50 mm/s². W związku z tym zwrócono się do Okręgowego Urzędu Górniczego o wyjaśnienie powyższej kwestii. Gdyby bowiem wpływy z eksploatacji złóż rzeczywiście miały się kształtować w podanych wyżej parametrach, według ocen ekspertów nie pozostałoby to bez wpływu na stan zachowania historycznych obiektów poobozowych usytuowanych na terenie Muzeum w Brzezince i w obszarze jego strefy ochronnej¹⁷⁹. Okręgowy Urząd Górniczy wystąpił do Kierowników Ruchu Zakładu Górniczego Kopalń: „Czczott”, „Piast” i „Brzeszcze” celem zajęcia wspólnego stanowiska odnośnie do dokonanych, bieżących i projektowanych wpływów eksploatacji górniczej na teren opracowania. KWK „Czczott” poinformowała, iż w ramach przygotowania dokumentacji zagospodarowania złoża zostaną uwzględnione uwarunkowania konserwatorskie poprzez ustanowienie filara ochronnego pod Muzeum i jego strefą ochronną. W kwietniu 1997 roku Zespół Autorski otrzymał odpowiedź od Okręgowego Urzędu Górniczego: *„Bezpośrednie wpływy dokonanej, bieżącej i projektowanej eksploatacji górniczej przez KWK „Ziemowit”, „Piast” i „Czczott” do 2010 r. nie obejmują i nie będą obejmować swym zasięgiem terenów Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka w Brzezince.”*

Studium historyczne¹⁸⁰

Opracowanie realizowano od stycznia 1997 do kwietnia 1998 roku w analogicznym trybie jak dla Studium w Oświęcimiu. Wykorzystano zebrane w roku 1993 materiały¹⁸¹ oraz przeprowadzono uzupełniające kwerendy w Archiwum Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka i w Wojewódzkim Ośrodku Dokumentacji Geodezyjno-Kartograficznej Delegatura w Oświęcimiu. Celem badań było zobrazowanie stanu zainwestowania terenów KL Birkenau w latach 1941-1945 (zabudowa, układ drogowy i kolejowy, infrastruktura techniczna, tereny rolnicze i gospodarcze) oraz ustalenie charakteru zagospodarowania okolicznych wsi (Brzezinka, Pławy, Harmęże) przed 1941 rokiem. Materiały do analiz wybrano pod kątem oceny roli poszczególnych obiektów w strukturze przestrzennej, funkcjonalnej i administracyjnej obozu. Istotne było uzyskanie informacji pomocnych w precyzowaniu wytycznych ochrony konserwatorskiej dla ustalenia zakresu i skali działań adaptacyjnych i rewaloryzacyjnych.

Szczegółowej analizie poddano dział planów Zespołu Zentralbauleitung Archiwum Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka. W Zespole Oświadczeń zebrano dane o historii zagospodarowania przestrzennego byłego KL Birkenau w obrębie przedwojennych wsi Brzezinka, Pławy i Harmęże. W trakcie badań zwracano szczególną uwagę na informacje mogące wyjaśnić istniejące powiązania tego kompleksu obozowego z pozostałymi terenami KL Au-

¹⁷⁹ Opracowana w 1993 roku ekspertyza tak przedstawia powyższe zagadnienie: *„W przypadku gdyby po 2015 roku prowadzono pod Muzeum w Brzezince eksploatację o prognozowanych (...) parametrach odkształceń terenu (III kategoria), to miałaby ona istotny wpływ na obiekty. Wszystkie obiekty znajdujące się na terenie Brzezinki nie są bowiem w żaden sposób zabezpieczone na wpływy deformacji górniczych. Ponadto cechują się one bardzo niską odpornością na omawiane wpływy. Zgodnie z 5-stopniową skalą odporności istniejących budowli na wpływy deformacji ciągłych, większość obiektów w Brzezince (mieszkalne baraki murowane, Brama Śmierci, sauna, kuchnie, łaźnie) zalicza się do kategorii 0 (...) W budynkach o konstrukcji murowanej odkształcenia zaliczane do III kategorii spowodowałyby poważne uszkodzenia w postaci rys, pęknięć oraz przemieszczeń z możliwością utraty stateczności fragmentów budowli. Wszystkie te obiekty należałoby w takim przypadku zabezpieczyć stosownymi zabiegami konstrukcyjnymi w postaci ściągów, kotwi, opasek, nowych dylatacji, podpór, itp.”* za: M.Gryczmański, J.Sękowski, G.Mutke, Z.Pająk: *Ekspertyza o stanie technicznym budowlanych obiektów Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka. Część I: Warunki gruntowo-wodne i analiza wpływów górniczych na terenie Brzezinki*; P.A.Nova Zakład Wielobranżowy Oświęcim 1993 [Dział Konserwatora PMO].

¹⁸⁰ *Studium Zagospodarowania ... w Brzezince*, op.cit. Tom 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19.

¹⁸¹ *Studium Zagospodarowania ... w Oświęcimiu*, op.cit., Tom 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23.

schwitz. Dlatego rozszerzono kwerendę o poszukiwanie danych na temat podobozów w Rajsku, Budach i Babicach, a także o informacje dotyczące przemieszczeń więźniarskich komand roboczych w związku z realizacją działań inwestycyjnych i gospodarczych okupanta. Zbierano również te informacje, które identyfikują w obrębie terenu opracowania miejsca masowych egzekucji, miejsca grzebania zwłok więźniów oraz miejsca składowania bądź usuwania przez SS prochów spalonych ofiar masowej zagłady. Istotnym zagadnieniem było, w powiązaniu z prowadzoną równolegle kwerendą działu „Zentralbauleitung” - określenie charakteru i stopnia realizacji poszczególnych zamierzeń inwestycyjnych okupanta, wynikających z zachowanej dokumentacji planistycznej i projektowej SS, poprzez ich skonfrontowanie z relacjami świadków biorących udział w budowie i rozbudowie kompleksu obozowego. Źródłem informacji były relacje składane w latach powojennych m.in. przez: byłych więźniów, przymusowych pracowników cywilnych niemieckich firm budowlanych wykonujących prace na terenie KL Birkenau, mieszkańców Oświęcimia, Brzezinki, Pław, Babic, Rajska, a także relacje długoletnich pracowników Muzeum biorących udział w jego organizowaniu w pierwszych latach po wyzwoleniu.

Zamówiono 146 kserokopii niemieckich planów i projektów z lat 1940-1944 oraz 992 stron wybranych fragmentów z 292 relacji świadków zawierających oprócz opisów także plany topograficzne i szkice. Informacji historycznych dopełniła bogata literatura wspomnieniowa oraz liczne opracowania naukowe wydane przez Muzeum. Przygotowany w ten sposób materiał posłużył do wstępnego sformułowania uwarunkowań konserwatorskich terenu opracowania.

Studium wynikowe - Etap I¹⁸²

W wyniku rozeznania współczesnych uwarunkowań zagospodarowania przestrzennego i wstępnej analizy determinant historycznych zidentyfikowano szereg problemów wymagających niezwłocznego rozwiązania, bowiem w perspektywie najbliższych lat mogłyby stworzyć stan zagrożenia dla miejsc i obiektów w szczególności związanych z tragiczną historią KL Auschwitz-Birkenau. W pierwszym rzędzie odnotowano wadliwie skonstruowane zapisy planu miejscowego¹⁸³. Projektodawcy nie uwzględnili rzeczywistych granic Muzeum, nie wniesiono także stref UNESCO. W ich miejsce wprowadzono po uzgodnieniach z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków¹⁸⁴ strefę ścisłej ochrony konserwatorskiej „A” oraz strefę częściowej ochrony konserwatorskiej „B”, które w szczegółowych zapisach nawiązywały do teorii stref konserwatorskich. Nieprzystawalność tej teorii do relikwów byłego KL Auschwitz została dowiedziona w trakcie prac badawczych nad strefą ochronną Muzeum w Oświęcimiu w latach 1992-1994. Zawarty w obowiązującym planie wymóg projektowania w strefie „B” *„współczesnych obiektów kubaturowych dostosowanych do historycznej kompozycji urbanistycznej w zakresie skali, bryły i proporcji”* w przypadku relikwów poobozowych nie powinien mieć miejsca, ze względu na specyficzne, nie spotykane gdzie indziej, znaczenie tych obiektów i ich rozplanowania - jako materialnego dowodu zbrodni.

Sprawy właściwego kształtowania nowej zabudowy w sąsiedztwie Muzeum były wielokrotnie dyskutowane i konsultowane w trakcie posiedzeń Komisji Konserwatorskiej Międzynarodowej Rady Muzeum w latach 1993-1994. Uznano wtedy, iż w stosunku do materialnej spuścizny byłego obozu powinna obowiązywać zaproponowana przez profesora Rymaszewskiego zasada „świadomej izolacji”, a nie działania wynikające z teorii stref konserwatorskich, szczególnie zaś - nie w zakresie rekonstrukcji zabytkowego układu przestrzennego. Postulowane w obowiązującym planie *„nawiązanie form współczesnych do lokalnej tradycji*

¹⁸² *Studium Zagospodarowania ...w Brzezince*, op.cit. Tom 9 i 10.

¹⁸³ *Zmiany Miejscowego Planu...* op.cit.

¹⁸⁴ por.: *Wtyczne konserwatorskie dot. projektu zmian w miejscowym Planie Ogólnym Zagospod. Przestrzennego gminy Oświęcim*, listopad 1994 [PSOZ o.Bielsko-Biała]; *Uzgodnienie-Opinia*, Bielsko-Biała 2.12.1994 r. [PSOZ o.Bielsko-Biała].

i cech stylowych budownictwa miejscowego”, w przypadku Brzezinki i Pław, nie jest możliwe do realizacji. I to nie tylko dlatego, że pojawia się wątpliwość, do jakiej cezury czasowej należałoby się odwołać przy wprowadzaniu w życie tego postulatu, ale przede wszystkim ze względu na fakt, iż w czasie okupacji obie wsie zostały całkowicie zniszczone. Współczesny obraz zabudowy wiejskiej Brzezinki i Pław jest więc wyłącznie efektem powojennego procesu odtwarzania na dawnych lokalizacjach rozebranych przez okupanta gospodarstw. Jediną zachowaną do dziś wartością historycznego układu przestrzennego wsi jest układ sieci drożnej, bo ten mimo destrukcyjnych działań okupanta w większości nie został zatarty. Dla realizacji wytycznych konserwatorskich istotne jest zatem dostosowanie nowej zabudowy do charakteru istniejących już obiektów, zarówno w skali przestrzennej, jak i w konkretnych rozwiązaniach architektonicznych w celu uzyskania efektu neutralności w stosunku do relikwów poobozowych.

Niezwykle istotną okazała się sprawa uwarunkowań komunikacyjnych. W obecnym układzie ulica Ofiar Faszyzmu w Brzezince obsługuje nie przewidziany w planie miejscowym tranzyt z drogi krajowej Katowice-Oświęcim. Skutkuje to wzmożonym ruchem w bezpośrednim sąsiedztwie obiektów byłego KL Birkenau. Szczególnie narażona na niekorzystne oddziaływania (wstrząsy) jest „Brama Śmierci”. Występują przy tym podstawowe kolizje pomiędzy ruchem odwiedzających, którego szczególne nasilenie koncentruje się właśnie w pobliżu „Bramy Śmierci”, a ruchem ciężkim. Jeszcze w połowie lat osiemdziesiątych opracowano projekt odsunięcia ulicy Ofiar Faszyzmu i Męczeństwa Narodów od „Bramy Śmierci”. Wprowadzone do planu miejscowego na bazie tego projektu korekty układu komunikacyjnego dały jednak negatywne efekty. Dopuszczono mianowicie możliwość budowy w rejonie „Bramy Śmierci” obiektów usługowo-handlowych, co w obliczu uwarunkowań ochrony krajobrazu w żadnym przypadku nie powinno mieć miejsca (por. Załącznik Nr 4 s.127). Zespół Autorski jeszcze przed przystąpieniem do prac badawczych w 1996 roku uznał za sprawę priorytetową korektę powyższych ustaleń. Po rozpoczęciu badań wystąpiono z wnioskiem do dyrekcji Muzeum o zlecenie specjalistycznej ekspertyzy mającej na celu kompleksową ocenę wpływu oddziaływań ruchu kołowego na konstrukcję budynku „Bramy Śmierci”¹⁸⁵. Równocześnie zaproponowano bardziej radykalną korektę układu komunikacyjnego uwzględniającą całkowite odsunięcie ruchu kołowego spod granic Muzeum (od strony wschodniej i południowej).

Po przeprowadzeniu prac terenowych stwierdzono postępującą degradację ziemniaczarek, ruin dawnej stacji wodociągowej KL Birkenau, bocznic kolejowej na odcinku od Judenrampy do „Bramy Śmierci”. Zawnioskowano przygotowanie odpowiedniej dokumentacji konserwatorskiej oraz podjęcie praktycznych zabiegów technicznych. Postulowane przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wpisanie powyższych obiektów do rejestru zabytków winno zostać niezwłocznie podjęte. Natomiast stan zachowania wpisanej już do rejestru zabytków tzw. Judenrampy¹⁸⁶ jest krytyczny i wobec niezwykle doniosłej wagi dokumentacyjnej i moralnej tego obiektu - wymaga natychmiastowej interwencji. Zaproponowano też objęcie ochroną prawną rowów melioracyjnych byłego KL Birkenau usytuowanych poza Muzeum. Dotyczy to przede wszystkim tzw. „Königsgraben” (obecnie potok „Pławianka”) oraz tzw. „Meksyku” - III odcinka poobozowego.

Po przeanalizowaniu parametrów współczesnych sieci infrastruktury technicznej stwierdzono, iż następujący w oparciu o usytuowanie sieci uzbrojenia rozwój przestrzenny Brzezinki i Pław w perspektywie najbliższych lat nie stwarza zagrożenia dla zachowania, ochrony

¹⁸⁵ W powyższej sprawie Zespół Autorski nawiązał w 1996 roku kontakt z zespołem dr Witolda Mrukwy - rzeczoznawcy MOŚZNiL w zakresie ochrony przed hałasem i drganiami, pracującego w Laboratorium Akustyki Technicznej, Techniki Laserowej i Radiometrii Głównego Instytutu Górnictwa w Katowicach. W dniu 13 lutego 1996 roku przeprowadzono wizję lokalną w obecności rzeczoznawców GIG oraz konserwatora Muzeum. Uzyskano potwierdzenie technicznych możliwości zabezpieczenia budynku „Bramy Śmierci” poprzez zastosowanie dylatacji wibroakustycznej.

¹⁸⁶ Bocznic i rampa wyładownicza na terenie dworca towarowego zachodniego w Oświęcimiu - nr rej. A-483/87.

i ekspozycji reliktyw byłego KL Birkenau. Usytuowanie ciągów komunikacyjnych wymusza bowiem sytuowanie nowo projektowanej zabudowy w pobliżu dróg poprzez dopełnienia luk budowlanych w ich pierzejach. Ustalania planu miejscowego pod tym względem nie stwarzają zagrożenia dla spuścizny poobozowej.

W lutym 1997 roku na Zebraniu Wiejskim Brzezinki przedstawiono pierwsze wyniki Studium (uzgodnienia branżowe, dokumentacja fotograficzna, uwarunkowania historyczne). Uzgodniony z przedstawicielami samorządu lokalnego tryb prowadzenia badań przyniósł wymierne efekty. Cykliczne informowanie o bieżąco osiągniętych rezultatach prac uspokoiło negatywne nastroje, umożliwiło wstępne uzgodnienie priorytetów konserwatorskich i rzeczowe sprecyzowanie oczekiwań społecznych. Spotkanie poprzedzono rozmowami z Radą Sołecką. Sołtys zaproponował, aby zainteresowani mieszkańcy zapoznali się z dokumentami jeszcze przed Zebraniem. Taki tryb prezentacji badań sprawił, iż Zespół Autorski mógł przeprowadzić indywidualne rozmowy i konsultacje poznając w ten sposób życzenia i wnioski poszczególnych właścicieli nieruchomości w strefie ochronnej. Odwołując się do współczesnych uwarunkowań zagospodarowania uzmysłowiono zebranym, że strefa ochronna Muzeum nie jest, jak dotąd sądzono, jedynym hamulcem przestrzennego rozwoju wsi. Aż 64 hektary w Brzezince i w Pławach są wyłączone spod zabudowy tylko ze względu na przebieg linii energetycznych wysokiego napięcia. Ograniczenia stwarzają także tereny kolejowe, gospodarka rolna (gleby, melioracje), budowa geologiczna terenu (wysoki poziom wód gruntowych), istniejąca infrastruktura (duże koszty uzbrojenia nowych terenów), rozlokowanie usług (konieczność zapewnienia izochron dojścia), układ sieci drożnej (duże koszty obsłużenia nowych terenów). Mieszkańcy przyjęli to ze zrozumieniem. Najczęściej zgłaszanym życzeniem była potrzeba wydzielenia nowych terenów budowlanych. Z powodu międzynarodowego rozgłosu, jaki strefie ochronnej nadała sprawa tzw. „supermarketu”, ponownie pojawiła się kwestia wywłaszczeń. Zespół Autorski po raz kolejny uspokajał, że nie ma powodów do obaw, gdyż podpisana przez Polskę konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego wymaga od każdego państwa-strony upodmiotowienia wszelkich działań konserwatorskich.

Następne Zebranie Wiejskie odbyło się w czerwcu 1997 roku. Zespół Autorski przedstawił wstępną koncepcję zagospodarowania uwzględniającą zarówno zgłoszone wnioski, jak i uwarunkowania historyczne. Istotą zaproponowanych rozwiązań było wprowadzenie lokalnej obwodnicy od strony wschodniej i południowej byłego KL Birkenau rozdzielającej zainwestowane już tereny Brzezinki od gruntów, które ze względu na ochronę ekspozycji kompleksu poobozowego powinny pozostać nadal niezabudowane. Przebieg drogi skonsultowano wcześniej z radami Sołeckim Brzezinki i Pław¹⁸⁷. Projekt spotkał się z dużym zainteresowaniem. Klarowne rozgraniczenie konfliktogennych dotąd obszarów pomogłoby usunąć kolizje pomiędzy ruchem odwiedzających a ruchem lokalnym i tranzytowym. Muzeum gwarantowałoby utrzymanie historycznego kontekstu, społeczności lokalnej dałoby rezerwy budowlane pomiędzy proponowaną obwodnicą a istniejącą zabudową wiejską. Nie do przecenienia był fakt, iż pojawiała się szansa uzbrojenia nowych terenów, gdyż z natury rzeczy infrastruktura techniczna prowadzona jest wzdłuż ciągów komunikacyjnych. W prezentowanej koncepcji uwypuklono kwestię ochrony reliktyw poobozowych. Podkreślono, że historyczne znaczenie tych obiektów wcale nie musi oznaczać konieczności przejęcia ich przez Skarb Państwa. Istnieją bowiem procedury umożliwiające aktywną ochronę zabytków przy utrzymaniu ich dotychczasowego stanu własności. Na właścicielach spoczywa obowiązek zgodnej z zaleceniami konserwatorskimi opieki, ale też pojawiają się możliwości refundacji przez państwo znacznej części kosztów z tym związanych. W wyniku dyskusji zaproponowano poddać pod głosowanie przedstawioną koncepcję. Odezwały się jednak głosy, że z ostateczną oceną nale-

¹⁸⁷ Protokół z Zebrania Rady Sołeckiej, Radnych i Państwa Raweckich, Brzezinka 26.04.1997 r. [Sołectwo Brzezinka].

ży się wstrzymać do czasu, gdy „projekt zaopiniują Rząd Polski i środowiska żydowskie”. Ostatecznie do protokołu przyjęto zapis, że mieszkańcy zapoznali się z kierunkiem prac¹⁸⁸.

W czerwcu 1998 roku Zespół Autorski przekazał zlecającemu pierwszy etap dokumentacji Studium. Wbrew wcześniejszym ustaleniom Fundacja Pamięci Ofiar Obozu Zagłady Auschwitz-Birkenau nie podjęła dalszej współpracy dla uzyskania docelowego efektu badań w postaci sformułowania ogólnych i szczegółowych wytycznych zagospodarowania strefy. W wyniku rozmów prowadzonych z dyrekcją Muzeum w lipcu i w sierpniu 1998 roku Zespół Autorski uzyskał informację, iż brak jest pieniędzy, a dyrekcji nie był znany konkretny termin, w którym mogłaby podjąć starania o znalezienie funduszy.

Przerwanie badań spotkało się z rozczarowaniem mieszkańców Brzezinki, szczególnie tych, którzy w prowadzonych pracach upatrywali szansę wyznaczenia nowych terenów budowlanych czy ostatecznego rozwiązania kwestii obiektów poobozowych będących w ich posiadaniu (bocznicy kolejowej, ruin wodociągów). Głos zabrała, pilnie śledząca sprawę, prasa. „Mieszkańcom nie podoba się, że prace nad strefą przerwano. Teraz nadal będą musieli biegać po urzędach i pytać, czy w jakimś miejscu mogą sobie wykopać studnię czy zbudować stodołę. Gdyby strefa została definitywnie wyznaczona - nie byłoby takich problemów” - donosiła „Gazeta Wyborcza”¹⁸⁹. Wcześniej, w dniu 18 września 1998 roku na Zebraniu Wiejskim Brzezinki podjęto uchwałę „zobowiązującą Wojewodę do podjęcia działań w celu umożliwienia pp. Raweckim kontynuowania prac nad studium strefy wokół Muzeum”¹⁹⁰.

W lutym 1999 roku zarysowały się perspektywy kontynuacji prac. Po żmudnych uzgodnieniach w maju 1999 roku Fundacja Pamięci Ofiar Obozu Zagłady Auschwitz-Birkenau podpisała z Zespołem Autorskim Jadwigi i Marka Raweckich umowę na realizację drugiego etapu prac badawczych ograniczając jednak zakres do *Wytycznych ogólnych*.

* * *

¹⁸⁸ Protokół z Zebrania Wiejskiego Nr II, Brzezinka 23.06.1997 r., s.2 [Sołectwo Brzezinka].

¹⁸⁹ M.Nycz: *Nie będzie map? Brzezinka. Koniec prac przy strefie?*, „Gazeta Wyborcza” z dnia 22.12.1998; por. też: A.Wolna: *Stop dla Brzezinki*, „Trybuna Śląska” z dnia 23.11.1998; BK: *Strefa Brzezinki. Zabrakło pieniędzy na dokończenie studium zagospodarowania terenów wokół byłego obozu*, „Dziennik Polski” z dnia 27.11.1998.

¹⁹⁰ Protokół z Zebrania Wiejskiego dn.18.09.1998 r. Uchwały zebrania Wiejskiego, pkt I [Sołectwo Brzezinka].

Wyniki

Ustalenia konserwatorskie

W wyniku przeprowadzonych prac badawczych sformułowane zostały generalne ustalenia dla zaktualizowanych stref ochronnych Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau:

I. Ochrona konserwatorska zachowanych obiektów byłego KL Auschwitz-Birkenau oraz udokumentowanych miejsc kaźni i męczeństwa, polegająca w szczególności na:

1. utrzymaniu historycznej formy architektonicznej budynków, ich wystroju elewacyjnego i pokrycia dachu,
2. zabezpieczeniu i utrzymaniu formy architektonicznej ruin budynków poobozowych,
3. utrzymaniu parametrów technicznych i struktury (lokalizacji, formy przestrzennej, funkcji) innych obiektów historycznych: bocznic kolejowych, ogrodzeń, schronów przeciwlotniczych, basenów przeciwpożarowych, rowów melioracyjnych, wałów przeciwpowodziowych,
4. wyłączeniu spod dotychczasowego użytkowania gospodarczego i rolniczego udokumentowanych miejsc kaźni i męczeństwa,
5. opracowaniu dokumentacji projektowej zawierającej zakres prac konserwatorskich i koncepcję adaptacji, ekspozycji przestrzennej i udostępnienia obiektów,
6. przeprowadzeniu specjalistycznych badań obiektów i miejsc: inwentaryzacji architektoniczno-budowlanej, studiów historycznych, ekspertyz technicznych, analizy struktury i faktury obiektu (odkrywki architektoniczne i archeologiczne, badania termofotograficzne i termowizyjne, geofizyka poszukiwawcza),
7. przeprowadzeniu specjalistycznych badań terenu w celu identyfikacji miejsc zalegania szczątków i prochów ofiar masowej zagłady oraz zachowanych pod ziemią relikwii infrastruktury KL Auschwitz-Birkenau (badania archeologiczne, fotogrametria termowizyjna),
8. prowadzeniu prac konserwatorskich (remonty bieżące i kapitalne, adaptacje, modernizacje) w oparciu o zachowaną dokumentację techniczną byłego KL Auschwitz-Birkenau, materiały ikonograficzne oraz opracowania historyczne,
9. opracowaniu projektu i wykonaniu upamiętnienia udokumentowanych miejsc kaźni i męczeństwa oraz oznaczenia i opisu obiektów historycznych w formie ujednoliconego systemu informacji plenerowej,
10. opracowaniu i wykonaniu projektu udostępnienia historycznych miejsc i obiektów poprzez przygotowanie dojazdów i dojść pieszych oraz zaplecza parkingowego.

II. Ochrona konserwatorska historycznego krajobrazu, polegająca w szczególności na:

1. utrzymaniu parametrów historycznej rzeźby terenu: rowów, nasypów, wkopów, podziału parcelacyjnego rozłogów,
2. utrzymaniu istniejącej sieci drożnej - zachowaniu przebiegu: dróg dojazdowych byłego KL Auschwitz-Birkenau, przedwojennych ulic, dróg śródpolnych i duktów,
3. utrzymaniu istniejących kompleksów leśnych, obsadzeń śródpolnych i obsadzeń dróg (starodrzew),
4. utrzymaniu istniejącej zieleni łąkowej starorzecza Soły, Wisły i potoku Pławianka,
5. zakazie wprowadzania dosadzeń zieleni wysokiej ograniczającej ekspozycję przestrzenną zespołu poobozowego,
6. zakazie powiększania istniejących zasobów leśnych poprzez dolesienia.

III. Zakaz rozbiórki, rekonstrukcji, odbudowy, rozbudowy, przebudowy i nadbudowy obiektów poobozowych.

IV. Nakaz wprowadzenia „obszaru ciszy reklamowej”, polegający w szczególności na:

1. zakazie instalowania na elewacjach obiektów, ogrodzeniach, słupach oświetleniowych lub wolno stojących, reklam wielkogabarytowych i innych form informacji wizualnej związanej z działalnością komercyjną,
2. zakazie prowadzenia działalności reklamowej w eksponowanej publicznie formie akwizytorskiej,
3. zakazie prowadzenia handlu obwoźnego i targowego,
4. zakazie montowania sygnalizacji świetlnej na skrzyżowaniach ulic,
5. zakazie stosowania podświetlanych: znaków drogowych, tablic kierunkowych, oznakowań przystanków autobusowych i taxi, tablic informacyjnych i adresowych, tabliczek z nazwami ulic i placów,
6. zakazie stosowania farby fluorescencyjnej do malowania lub oznakowania obiektów i urządzeń innych niż znaki drogowe,
7. wprowadzeniu ujednoliconego systemu informacji wizualnej w zakresie: oznakowania siedzib podmiotów gospodarczych i instytucji, tabliczek kierunkowych, realizacji Zbiorczych Punktów Informacyjnych usytuowanych przy głównych traktach komunikacyjnych doprowadzających na tereny muzealne.

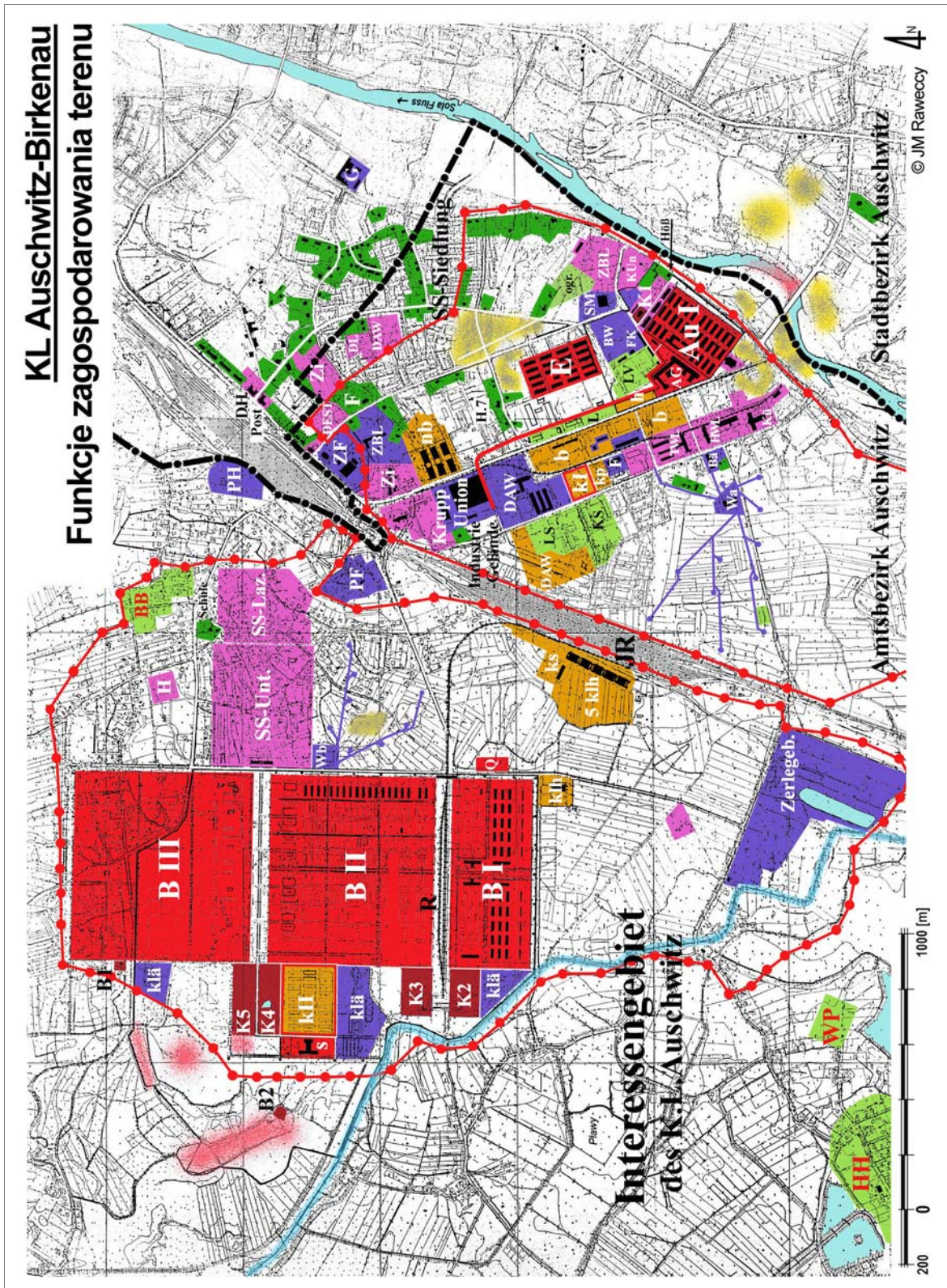
V. Zachowanie istniejącej zabudowy mieszkalnej oraz istniejących miejsc i obiektów kultu religijnego.**VI. Zachowanie istniejącej struktury użytkowania terenu, poza przypadkami, w których zmiana funkcji będzie efektem negocjacji i uzgodnień z poszczególnymi właścicielami nieruchomości w celu realizacji ustaleń konserwatorskich (Brzezinka, Pławy).****VII. Zachowanie istniejącej struktury własności terenu i obiektów, poza przypadkami, w których zmiana statusu prawnego będzie efektem podziałów rodzinnych lub wynikiem negocjacji i uzgodnień z poszczególnymi właścicielami nieruchomości w celu realizacji ustaleń konserwatorskich (dotyczy obiektów i miejsc historycznych oraz terenów niezabudowanych w Brzezince i Pławach).****VIII. Realizacja nowych inwestycji budowlanych wyłącznie w celu obsługi odwiedzających Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau oraz zaspokojenia podstawowych potrzeb społeczności lokalnej, polegająca w szczególności na:**

1. budowie nowego centrum recepcyjnego i nowego zaplecza parkingowego dla odwiedzających Muzeum,
2. adaptacji istniejących dróg i budowie lokalnej obwodnicy w celu rozdzielenia potoków ruchu lokalnego od ruchu odwiedzających Muzeum i pełnego udostępnienia terenów muzealnych (Brzezinka i Pławy),
3. zaspokojeniu potrzeb mieszkaniowych społeczności lokalnej wyłącznie przez realizację jednorodzinnej zabudowy wolno stojącej na wydzielonych działkach (Brzezinka i Pławy),
4. zapewnieniu usług podstawowych społeczności lokalnej przez adaptację istniejących obiektów lub realizację nowej zabudowy pod funkcje handlu detalicznego i małej gastronomii (Brzezinka i Pławy).

IX. Realizacja inwestycji budowlanych wg następujących wytycznych:

1. zakaz nawiązywania rozplanowaniem i charakterem architektonicznym (ukształtowaniem bryły, wystrojem elewacyjnym i detalem) do historycznych obiektów byłego KL Auschwitz-Birkenau,

2. stosowanie zasady kontrastowania w stosunku do historycznych obiektów byłego KL Auschwitz-Birkenau, realizowanej poprzez użycie współczesnych materiałów elewacyjnych (zabudowa związana z obsługą odwiedzających Muzeum),
 3. stosowanie zasady neutralności estetycznej w stosunku do historycznych obiektów byłego KL Auschwitz-Birkenau, realizowanej poprzez użycie współczesnych materiałów elewacyjnych w nawiązaniu do cech stylowych istniejącej zabudowy (obiekty związane z zaspokojeniem potrzeb społeczności lokalnej),
 4. zakaz stosowania stylizacji architektonicznej, plastycznej i rzeźbiarskiej w elewacjach, ogrodzeniach i małej architekturze,
 5. zabudowa mieszkalna wyłącznie w formie wolno stojących budynków jednorodzinnych na wydzielonych działkach lokalizowana wzdłuż linii zabudowy istniejących lub projektowanych dróg (Brzezinka i Pławy),
 6. wykopy fundamentowe i inne prace ziemne prowadzone pod nadzorem archeologicznym.
- X. Zakaz poszukiwania, rozpoznawania i pozyskiwania kopalin podstawowych i pospolitych oraz prowadzenia w tym celu robót geologicznych, a także zakaz bezziornikowego magazynowania substancji w górotworze.**
- XI. Zakaz adaptacji, rozbudowy i nadbudowy istniejących budynków lub realizacji nowych obiektów i aranżacji terenu do następujących funkcji, kolidujących z martyrologicznym charakterem Muzeum, z potrzebą uzyskania w jego bezpośrednim otoczeniu klimatu skupienia i powagi, lub do funkcji mogących wywołać kontrowersje społeczne:**
1. mieszkalnictwa, w zakresie obiektów wielorodzinnych i zamieszkania zbiorowego,
 2. przemysłu i rzemiosła uciążliwego, baz transportowych, składowisk otwartych i zamkniętych,
 3. infrastruktury technicznej nie związanej z obsługą istniejącego zainwestowania: magistralnych (tranzytowych) obiektów i ciągów uzbrojenia podziemnego, naziemnego i nadziemnego,
 4. komunikacji, w zakresie realizacji ciągów tranzytowych: autostrad i tras układu podstawowego klasy Z, G, GP, S,
 5. transportu, w zakresie: stacji paliwowych, nowych obiektów infrastruktury kolejowej, zajezdni, garaży zbiorowych i zespołów garaży indywidualnych,
 6. handlu hurtowego, a także handlu detalicznego i gastronomii, w zakresie obiektów wielkogabarytowych,
 7. oświaty i wychowania, w zakresie wydzielonych obiektów szkolnictwa,
 8. kultury, w zakresie: obiektów rozrywki i rekreacji (plenerowych i kubaturowych) oraz nowych budynków i obiektów kultu religijnego,
 9. turystyki, w zakresie: hoteli, moteli, domów wypoczynkowych, pól campingowych, namiotowych i biwakowych,
 10. sportu.
- XII. Nadzór konserwatorski nad obrotem nieruchomości w celu realizacji przyjętych ustaleń (dotyczy obiektów i miejsc historycznych oraz terenów niezabudowanych).**

Ryc.19. Schemat przedstawia północny fragment „Interessengebiet des KL Auschwitz”. Prezentuje obecny stan wiedzy na temat przestrzennego zagospodarowania dwóch największych części kompleksu Auschwitz-Birkenau w latach 1940-1945. Dla uanoocnienia charakteru i skali przedsięwzięć inwestycyjnych okupanta posłużono się współczesnym językiem planowania przestrzennego. Sklasyfikowano udokumentowane zainwestowanie wg poszczególnych kategorii użytkowania terenu i obiektów (opracowanie: Jadwiga i Marek Raweccc)

Legenda:

 Ścisle tereny obozu KL Auschwitz-Birkenau - przystosowane do przetrzymywania więźniów (wraz z zapleczem administracyjno-gospodarczym)

- Au I** — tereny KL Auschwitz I - tzw. "obozu macierzystego"
- AG** — "Kuchnia-gebäude" budynek przyjęć dla więźniów nowo przywiezionych do obozu
- E** — "Schutzlagererweiterung" 20 nowo wzniesionych bloków obozowych, będących realizacją projektów rozbudowy KL Auschwitz
- Au II** — tereny KL Auschwitz II - Birkenau
- BI** — "Bauberschritt 1" - pierwszy zrealizowany odcinek obozu w Birkenau
- B II** — "Bauberschritt 2" - drugi odcinek obozu w Birkenau
- B III** — "Bauberschritt 3" - tzw. "Meksyk" - trzeci, nieukończony odcinek obozu w Birkenau
- Q** — Kwarantanna wyjściowa dla więźniark
- S** — przylotowania nowych transportów więźniarskich

 Urządzenia masowej zagłady
K1 - krematorium i komora gazowa w KL Auschwitz I
B1 - tzw. "Czerwony Domek", pierwsza prowizoryczna komora gazowa w Birkenau
B2 - tzw. "Biały Domek", druga prowizoryczna komora gazowa w Birkenau
K2, K3, K4, K5 - komory gazowe i krematoria w Birkenau

JR — "Judenrampe" - rampa wydłobowa, na którą w okresie od maja 1942 do maja 1944 roku, kierowano transporty deportowanych do obozu
R — rampa wydłobowa, na którą w okresie od maja 1944 roku kierowano transporty deportowanych do obozu

- Miejsca wysypywania prochów spalonych ofiar masowej zagłady
- Żwirownie związane z rozbudową obozu.
- Miejsca katorżniczej pracy i karni więźniów i więźniarek
- "Große Postenkette" - linie posterunków dużego łańcucha strazy wokół obozu macierzystego i Birkenau
- Granica wydzielająca "Interessengebiet des KL Auschwitz" - administracyjnej i gospodarczej obszar obozu KL Auschwitz - Birkenau o powierzchni 40 km kwadratowych
- "Königsgraben" - rów melioracyjny odprowadzający wodę z terenu Birkenau do Wisły, przy kopaniu którego zatrudnieni byli więźniowie z karniej kompanii

 Miejska, socjalne, administracyjne i gospodarcze zapleczce załogi obozowej i przedsiębiorstw SS (kwatery, biura, magazyny, opieka medyczna)
TWL — "Truppenwirtschaftslager / Hauptwirtschaftslager SS" - główne zapleczce magazynowo-gospodarcze załogi SS: pralnia, magazyny żywnościowe i odzieżowe, magazyn broni i rusznic, magazyny mienia zagrabionego ofiarom masowej zagłady

 Tereny przemysłu, zapleczce produkcyjno-warsztatowe, obozowe i obiekty infrastruktury technicznej i zapleczka transportowego

- SM** — "prov. Schlachthaus mit Molkerei" - rzeźnia i mleczarnia obozowa
- G** — "Lederfabrik"
- BW** — Przebojeńska Garbarnia (zak. w 1897 r., przez Enochów)
- FK** — "prov. Bauleitungs-Hilfungs-Werkstätten" - obozowe warsztaty budowlane
- FK** — "Fahrbereitschaft der Kommandantur" - zapleczce transportowe Komendatury obozowej w Auschwitz I
- F** — "prov. Fernheizwerk" - elektrociepłownia wzniesiona na potrzeby obozu Auschwitz I i obiektów przemyślowych (Krupp-Union)
- DAW** — tereny przemysłowe "Deutsche Ausrüstungs Werke GmbH"
- Krupp Union** - tereny przemysłowe "Krupp A.G. Werke" (VI.43 →X.43)
- Union** - tereny przemysłowe "Weichsel Metall-UNION" Werk" (od X.43)
- ZBL** — "Pierdeställe u. Werkstätten der Zentralbauleitung" - stajnie i warsztaty kierownictwa budów SS "Zentralbauleitung"
- ZF** — "Zinkfabrik Metallwalzwerke" - Walcownia cynku, zak. w 1882 r., przez Austriackie Tow.Przemysłowe
- PF** — "Papierfabrik" - Przędzalnica Papiernia "Kuznitsky" (zak. w 1888 r.)
- PH** — "Pragahalle" - Przędzalnica Zakład "Zjednoczone Fabryki Maszyn" (Samochodów S.A. "Oskwitem" - (zak. w 1929 r.)
- Bä** — "prov. Backerei" - piekarnia obozowa
- Wa** — "Wasserbereitungsanlage" - stacja wodociągowa KL Auschwitz I
- Wb** — "Wasserbereitungsanlage" - stacja wodociągowa KL Auschwitz II - Birkenau
- klä** — "Kläranlage" - oczyszczalnie ścieków w Birkenau
- Zerleggeb.** — zbonowisko zakładów "L.W.Zerlegbetrieb Ost-Auschwitz"

Obiekty związane z gospodarką rolną

- LV** — "prov.Landwirtsch.Viehstallung" - stajnia, kuznia i obory gospodarstwa rolnego przy KL Auschwitz I
- L** — obory gospodarstwa rolnego przy KL Auschwitz I
- ogr.** — ogródki warzywne SS
- L.S, KS** — "Landwirtschaftliche Stallhof" - "Kommandantur Stallhof" - stajnie gospodarstwa rolnego i Komendatury KL Auschwitz
- BB** — "Betriebshof Birkenau" - gospodarstwo rolne SS w Brzezince (podoboz KL Auschwitz)
- WP** — "Wirtschaftshof Plawy" - gospodarstwo rolne SS w Plawach (podoboz KL Auschwitz)
- HH** — "Hühnerfarm Harmense" - farma SS hodowli drobiu w Harmętach (podoboz KL Auschwitz)

Obiekty mieszkalne załogi obozowej SS: kwatery dla kadry oficerskiej (SS-Siedlung) wraz z zapleczem usługowym

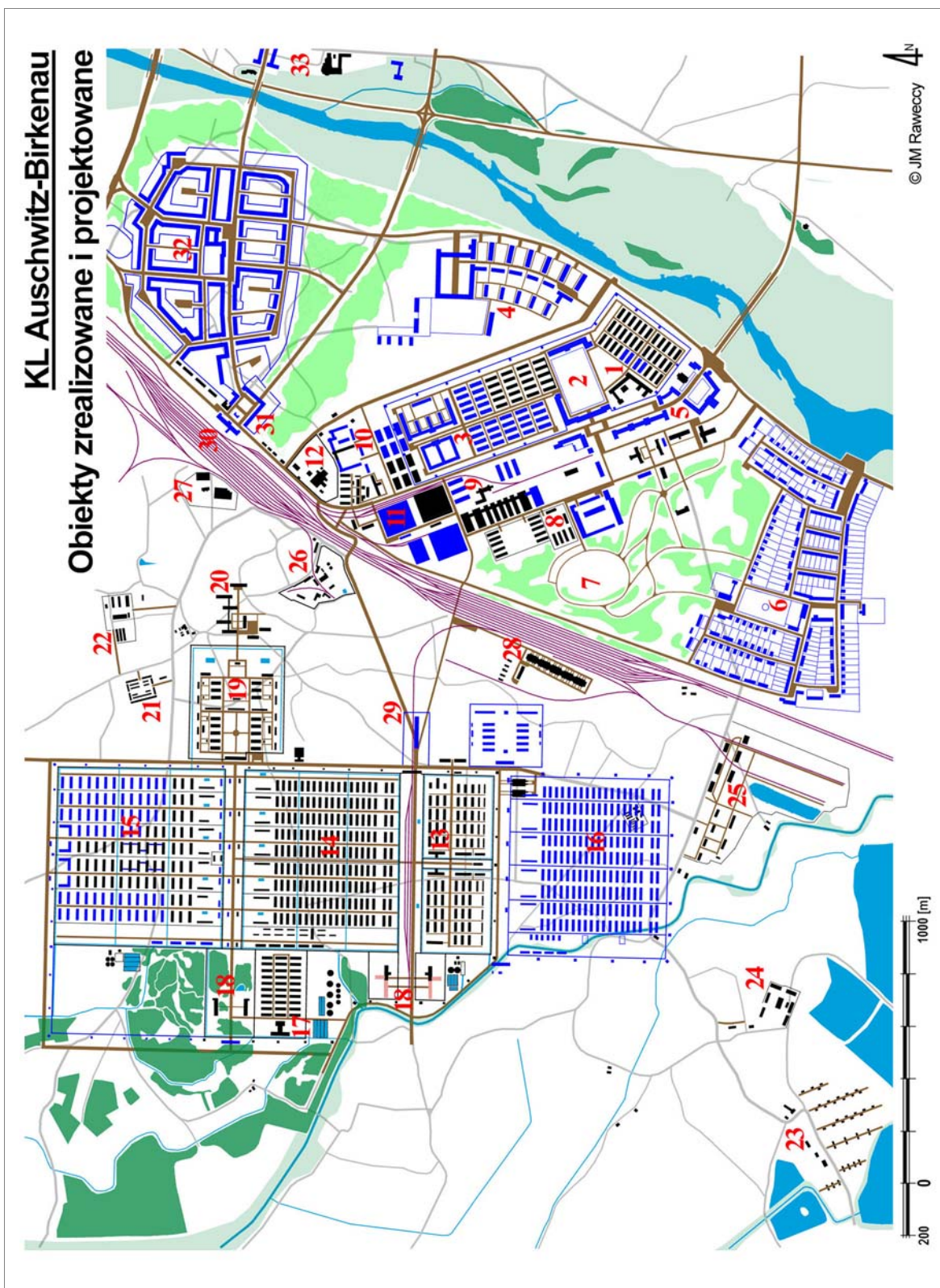
- F** — "Führerheim" - hotel oficerski SS z kasynek i ogrodem
- H.7** — "Haus 7" - sklep dla rodzin esesmanów

Kü — "SS-Küche" - kuchnia dla załogi obozowej SS wraz z kantyną, zapleczem magazynowym i jadalnią będącą równocześnie salą widowiskowo-kinową

- KUn** — "Kommandant Mannschaftsunterkunftbaracken" - baraki dla podoficerów SS (kwatery, toaleta, sauna, w tym - barak, w którym preparowano złoto dentystyczne)
- ZBL** — "Zentralbauleitung der Waffen SS und Polizei Auschwitz O/S" - biuro projektowe i zapleczce gospodarczo-mieszkalne kierownictwa budów SS
- Zi** — "Zivilarbeiterlager" - tereny zakwaterowania cywilnych pracowników firm budowlanych biorących udział w rozbudowie obozu
- DEST** - Zapleczce administracyjno-gospodarcze i mieszkalne przedsiębiorstw SS:
- DAW** - "Deutsche Erd- und Stein Werke GmbH"
- DL** - "Deutsche Ausrüstungs Werke GmbH"
- DL** - "Deutsche Lebensmittel GmbH"
- SS-Unt.** - "Truppenunterkünfte" - zespół baraków mieszkalnych dla załogi wartowniczej SS w Birkenau wraz z nowym budynkiem Komendatury SS
- SS-L.A.Z.** - "Truppenlazarett" - zespół baraków szpitalnych w Birkenau dla załogi obozowej SS
- H** - "Hundezwinger" - pomieszczenia dla psów esesmańskich w Birkenau wraz z zapleczem kuchennym i weterynaryjnym
- D.H.** - "Deutsches Haus - Haus der Waffen SS" - hotel SS wraz z restauracją i izbą fryzjerską przy dworcu kolejowym w Auschwitz
- Post** - "Postamt" - pomieszczenia administracyjne i magazynowe poczty niemieckiej przy dworcu kolejowym w Auschwitz

 Zapleczce magazynowo-gospodarcze obozu: magazyny budowlane, magazyny mienia zagrabionego ofiarom masowej zagłady, magazyny ziemniaków i warzyw

- b** - skład magazynowy materiałów budowlanych podlegający kierownictwu budów SS "Zentralbauleitung"
- h** - skład magazynowy drewna podlegający kierownictwu budów SS "Zentralbauleitung"
- nb** - szopy magazynowe materiałów budowlanych będące w dyspozycji przedsiębiorstwa SS-Union Werke
- kp** - "Kohlenplatz" - skład węgla
- DAW** - "Holzlager-Platz der D.A.W." - skład magazynowy drewna przedsiębiorstwa "Deutsche Ausrüstungs Werke GmbH"
- Skh** - "5 Kartoffellagerhallen bei der Rampe"
- klh** - "Kartoffellagerhalle I u.II" - magazyny ziemniaków przy rampie i przy południowo-wschodnim narożniku odcinka B1 w Birkenau
- ks** - "Krautsilo" - kwaszarnia
- kl** - "Effektenkammer" - "Kanada I" - magazyny mienia zagrabionego ofiarom masowej zagłady
- klII** - "Effektenlager" - "Kanada II" - magazyny mienia zagrabionego ofiarom masowej zagłady

Ryc.20. Schemat przedstawia obiekty adaptowane i nowo wzniesione przez okupanta w latach 1940-1945 na potrzeby dwóch części kompleksu Auschwitz-Birkenau. Dla ukazania rzeczywistej skali i charakteru planowanych inwestycji naniesiono też na schemacie obiekty projektowane, lecz nie zrealizowane (z zachowanej dokumentacji „Zentralbauleitung” i planów rozbudowy miasta Auschwitz Hansa Stosberga - APMO) (opracowanie: Jadwiga i Marek Raweccc)

Legenda:

- - Obiekty istniejące, adaptowane lub wzniesione w 1940-1945
- - Obiekty projektowane (nie realizowane)
- - Linie kolejowe i bocznicze
- - Drogi adaptowane lub zbudowane w 1940-1945
- - Drogi przedwojenne
- - Istniejące lasy
- - Zielenią łęgowa
- - Zielenią projektowana
- - Wody otwarte (w tym rowy melioracyjne i baseny p.poż.)

Obiekty w obrębie KL Auschwitz I

- 1 -** Rozbudowany obóz macierzysty (Stammlager) 33 bloki więźniarskie i budynek pralni
 - 2 -** Projektowany plac apelowy dla 30 000 więźniów wyzielony od zachodu budynkiem wejściowym, od wschodu - budynkiem kuchni więźniarskiej
 - 3 -** Rozbudowany obóz macierzysty (Stammlager) 50 bloków więźniarskich wraz z budynkami więzienia i szpitala (od północy)
 - 4 -** Projektowany kompleks budynków koszarowych SS
 - 5 -** Projektowana komendantura KL Auschwitz zawierająca dwuskrzydłowy gmach główny, wartownię, kasyno, kwatery oficerskie i sztabowe, budynek wystaw
 - 6 -** Projektowane osiedle 191 domów mieszkalnych dla SS (SS-Siedlung) wraz z budynkami usługowymi
 - 7 -** Projektowane tereny rekreacyjne dla SS
 - 8 -** Stajnie i projektowane garaże dla SS
 - 9 -** Obiekty przemysłowe DAW (Deutsche Ausrüstungs Werke GmbH)
 - 10 -** Rozbudowany zespół stajni i warsztatów kierownictwa budów SS Zentralbauleitung
 - 11 -** Rozbudowany zespół hal przemysłowych koncernu Krupp A.G. Werke
 - 12 -** Obiekty przemysłowe walcowni cynku
- ### Obiekty w obrębie KL Birkenau
- 13 -** Bauabschnitt 1 - pierwszy realizowany odcinek obozu
 - 14 -** Bauabschnitt 2 - drugi realizowany odcinek obozu
 - 15 -** Bauabschnitt 3 - trzeci, częściowo realizowany odcinek obozu (tzw. "Meksyk")
 - 16 -** Bauabschnitt 4 - czwarty projektowany odcinek obozu (nie realizowany)
 - 17 -** 30 baraków-magazynów mienia zagrabionego ofiarom masowej zagłady (tzw. "Kanada II") oraz budynek łaźni obozowej (tzw. "Nowa Sauna")

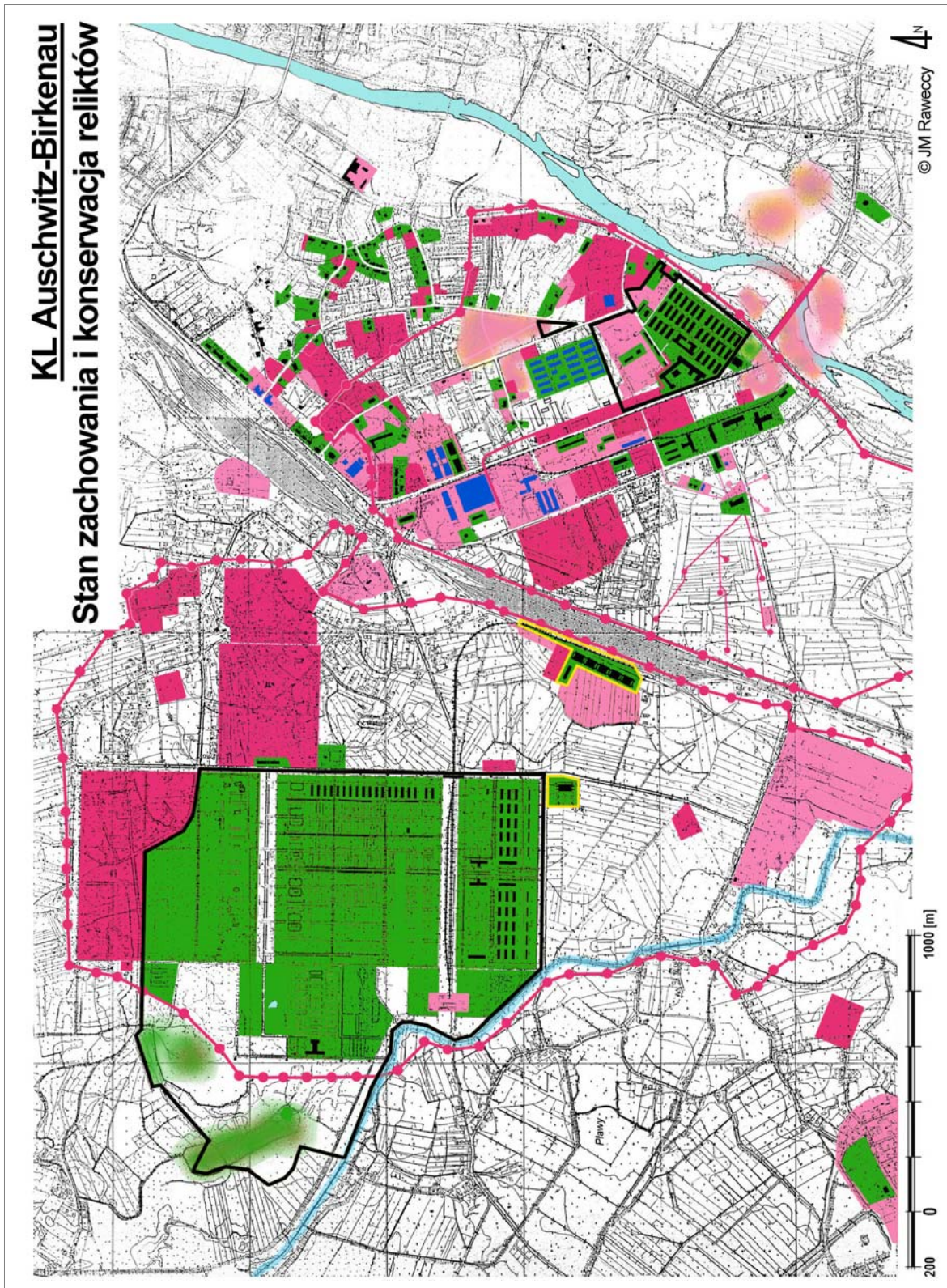
- 18 -** Urządzenia masowej zagłady - krematoria i komory gazowe
- 19 -** Nowa komendantura SS wraz z barakami mieszkalnymi dla załogi wartowniczej
- 20 -** Zespół baraków szpitalnych dla załogi obozowej SS
- 21 -** Psarnia z zapleczem kuchennym i weterynaryjnym dla psów esesmańskich

Obiekty w obrębie Birkenau

- 22 -** Gospodarstwo rolne SS w Birkenau
- 23 -** Farma hodowlana SS w Harmężach
- 24 -** Gospodarstwo rolne SS w Pławach
- 25 -** Złomowisko zakładów L.W. Zerlegebetriebe Ost Auschwitz
- 26 -** Obiekty przemysłowe papowni
- 27 -** Obiekty przemysłowe Praga-Halle

Obiekty transportu kolejowego

- 28 -** Towarowy dworzec kolejowy Auschwitz Bahnhof West wraz z tzw. "Judenrampe" i magazynami ziemniaków i warzyw
 - 29 -** Projektowana hala magazynowa przy bocznicy do KL Birkenau
 - 30 -** Pasażerski dworzec kolejowy miasta Auschwitz
- ### Obiekty w obrębie miasta Auschwitz
- 31 -** Projektowany kompleks budynków placu dworcowego
 - 32 -** Neustadt-West projektowana dzielnica mieszkaniowa miasta Auschwitz
 - 33 -** Przebudowane historyczne śródmieście miasta Oświęcimia

Ryc.21. Schemat przedstawia współczesny stan zachowania historycznych obiektów i terenu Auschwitz-Birkenau. Ilustruje w trzystopniowej skali zakres przekształceń wywołanych powojenną urbanizacją. Stan zachowania relikwów jest jednym z kluczowych wskaźników dla zagospodarowania otoczenia Miejsca Pamięci. Obrazuje, co z rozległej spuścizny poobozowej przetrwało do naszych czasów w niezmienionej formie, co zostało przekształcone i może być poddane ewentualnym zabiegom rewaloryzacyjnym, a co już nie istnieje i może być dokumentowane jedynie poprzez prezentację materiałów archiwalnych i ikonograficznych. W schemacie wytypowano dwie enklawy historycznej zabudowy, które winny być objęte ochroną muzealną (opracowanie: Jadwiga i Marek Raweccc)

Legenda:

Nie przekształcone tereny poobozowe z zachowaną w formie reliktowych enklaw - historyczną zabudową. Rzeźba terenu zachowana, przy częściowych lub całociowych przekształceniach nawierzchni

Zalecane działania:

Bieżąca konserwacja stanu istniejącego w celu utrzymania lub ucyfelenienia historycznych cech zabudowy

Przekształcone obszary poobozowe z częściowo lub całkowicie zatartymi cechami historycznej zabudowy oraz częściowo lub całkowicie zmienioną rzeźbą i nawierzchnią terenu

Zalecane działania:

W zależności od funkcji obszaru, jego kontekstu przestrzennego oraz wyników szczegółowych ekspertyz faktograficzno-konserwatorskich: albo podjęcie intensywnych działań rewolucyjnych w celu wydobycia historycznych cech istniejącej zabudowy, albo podjęcie jedynie działań porządkujących stan obecny w celu konserwacji zachowanej oryginalnej substancji obiektów

Obiekty przedwojenne i poobozowe zachowane w pierwotnej formie architektonicznej i w nie przekształconym lub w nieznacznie zmienionym kontekście przestrzennym

Obiekty przedwojenne i poobozowe architektonicznie przekształcone, o zmienionej konstrukcji, usytuowane w całości lub częściowo zmienionym kontekście przestrzennym

Tereny poobozowe ujęte w granicach Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu i w Brzezince

Tereny poobozowe proponowane do ujęcia w granicach Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu i w Brzezince

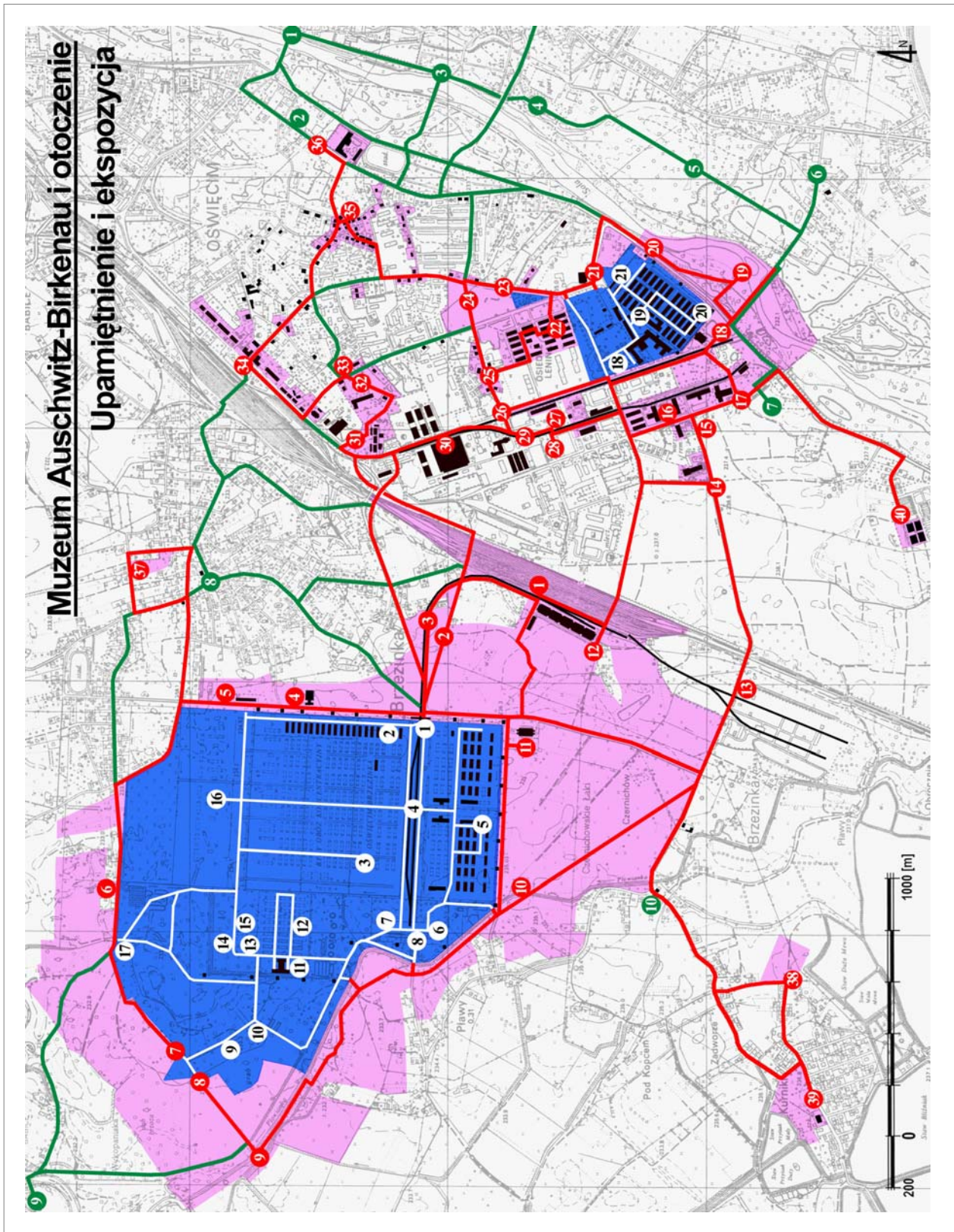

Całkowicie przekształcone tereny poobozowe bez zachowanych obiektów i urządzeń byłego KL Auschwitz lub z nielicznie występującymi obiektami, lecz w bardzo ograniczonym i zniekształconym kontekście przestrzennym uniemożliwiającym ich pełną ekspozycję.

Tereny adaptowane w całości i przystosowane do współczesnych funkcji mieszkalno-usługowych, przemysłowych i komunalnych.

Zalecane działania:

Utrzymanie dotychczasowego sposobu zagospodarowania terenów przy pełnej ochronie konserwatorskiej nielicznie występujących obiektów poobozowych

Ryc.22. Schemat przedstawia system ekspozycji miejsc związanych z historią KL Auschwitz usytuowanych w obrębie Muzeum i w jego otoczeniu. Wytyczono też trasy łączące Muzeum ze śródmieściem Oświęcimia, dworcem kolejowym, obiektami edukacyjnymi i turystycznymi, a także z terenami zieleni łąkowej i parkowej. Zaproponowano nową trasę pieszą łączącą Muzeum w Oświęcimiu z Muzeum w Brzezince. Realizacja kładki nad torami kolejowymi na wysokości Judenrampy umożliwi przesunięcie dotychczasowej trasy łączącej obie części byłego obozu w miejsce gwarantujące wyciszenie, spokój i bezkolizyjne przejście (opracowanie MR)

Legenda:

Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau

Zachowane obiekty historyczne

Zachowany krajobraz historyczny lub zespoły obiektów historycznych

Trasy odwiedzania w obrębie Muzeum

Proponowane trasy odwiedzania w otoczeniu Muzeum

Ścieżki łączące Muzeum i otoczenie z miastem i gminą Oświęcim

Muzeum w Brzezince (KL Birkenau)

- 1 Budynek "Barak Śmierci" - główne wejście na teren byłego KL Birkenau
- 2 Barak kwarantanny dla więźniów KL Birkenau
- 3 Miejsce Pamięć Romów
- 4 Rampa kolejowa, na którą od maja 1944 roku kierowano deportowanych do obozu
- 5 Barak Kamej Kompanii
- 6 Ruiny komory gazowej i krematorium (II)
- 7 Ruiny komory gazowej i krematorium (III)
- 8 Międzynarodowy Pomnik Ofiar Fascyzmu (z 1987 r.)
- 9 "Stosy spaleniiskowe" - miejsce spalania na otwartej przestrzeni zwłok ofiar masowej zagłady
- 10 Pozostałości drugiej prowizorycznej komory gazowej KL Birkenau - tzw. "Białe Domek"
- 11 Łazienka obozowa tzw. "Nova Sauna", równocześnie miejsce przyjmowania nowych transportów więźniarskich
- 12 Pozostałości tzw. "Kanady II" - magazynów mienia zagrabionego ofiarom masowej zagłady
- 13 Pozostałości komory gazowej i krematorium (IV)
- 14 Pozostałości komory gazowej i krematorium (V)
- 15 Staw, do którego wsypanyo popioły spalonych ofiar masowej zagłady
- 16 Tzw. "Mejsyk" - trzeci, nieukończony odcinek KL Birkenau
- 17 Misowce mogły ratować jeńców wojennych

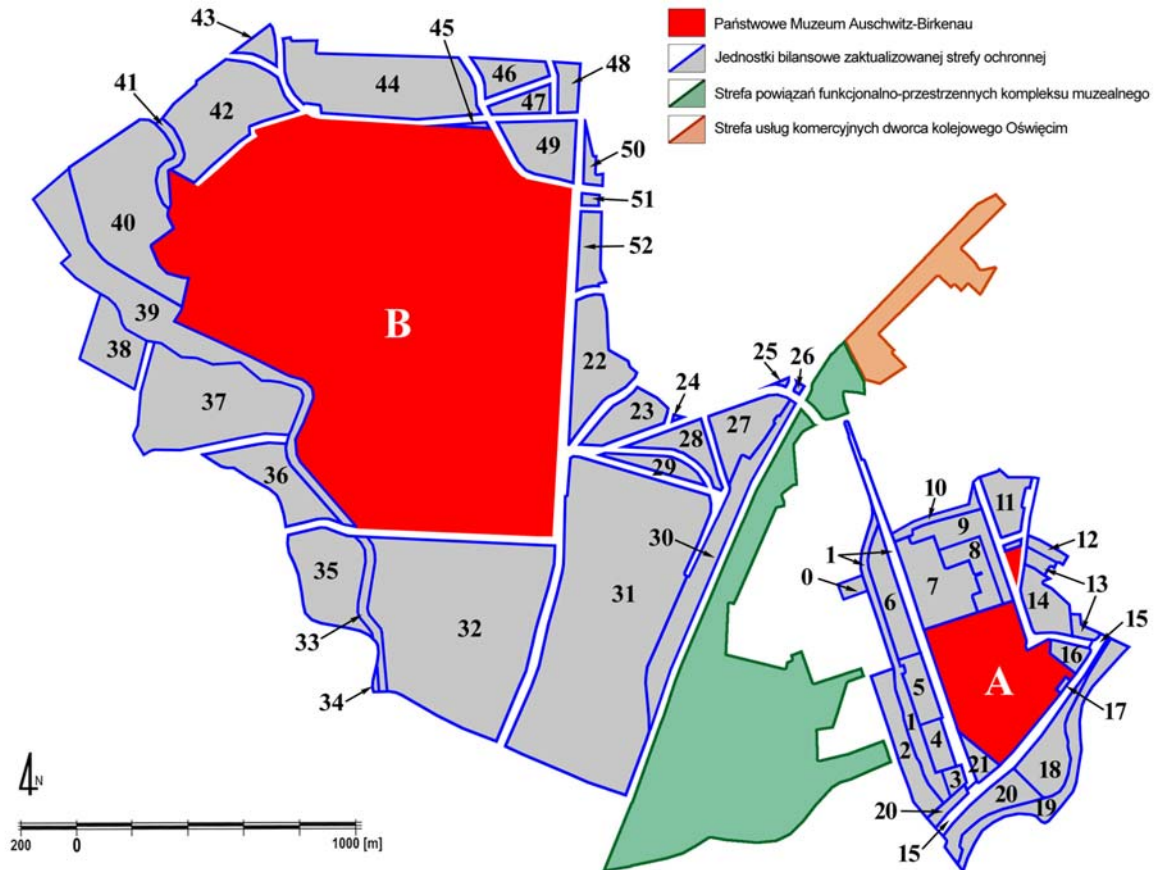
Muzeum w Oświęcimiu (KL Auschwitz I)

- 18 Tzw. "Holzofen" - teren składowi drewna KL Auschwitz I, obecnie - parking dla odwiedzających Muzeum
- 19 Brama "Abbat macchi friar" z wartownią SS i biurem kierownika obozu
- 20 Szlana Stróżka i blok 11 (tzw. "Blok Śmierci")
- 21 Komora gazowa i krematorium (I)

Otoczenie Muzeum w Oświęcimiu i Brzezince

- 1 Tzw. "Judenrampe" - miejsce, gdzie w latach 1942-1944 przywożono transporty deportowanych do obozu
- 2 Droga, która w 1941 roku kierowano z KL Auschwitz I więźniów do budowy KL Birkenau, a okresie 1942 - 1944 prowadzono z "Judenrampe" transporty deportowanych do obozu
- 3 Bocznicza kolejowa do KL Birkenau, czynna od maja 1944 roku, którą dowożono deportowanych w pobliże komór gazowych
- 4 Ruiny budynku wodociągów KL Birkenau
- 5 Budynek komendantury KL Birkenau, obecnie kościół parafialny w Brzezince
- 6 Miejsce, gdzie znajdowała się piensza prowizoryczna komora gazowa KL Birkenau, tzw. "Czerwony Domek"
- 7 Miejsce na teren, gdzie znajdowały się tzw. "Stosy spaleniiskowe", miejsce spalania na otwartej przestrzeni zwłok ofiar masowej zagłady
- 8 Były "Königsgraben" - row melioracyjny odprowadzający wodę z terenu KL Birkenau; miejsce pracy "kuchni więźniów kamej" kompanii, obecnie - polek "Paniak"
- 9 "Kartoffelagerhalle" - "Krautlo" - obozowe magazyny ziemniaków i warzyw
- 10 Byłe złomowisko zakładów "L.W. Ziergebühler Ost Auschwitz", obecnie prywatna firma przetwórcy metali nieżelaznych
- 11 Budynek stacji wodociągowej KL Auschwitz, obecnie Miejskie Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji w Oświęcimiu
- 12 Piakarnia obozowa KL Auschwitz, obecnie budynek Przedsiębiorstwa Eksploatacji Kruszywa w Oświęcimiu
- 13 Zespół obiektów przedwojennego Polskiego Monopoli Tytoniowego; miejsce ublokowania pierwszego transportu więźniów 14.06.1940; zaplecze magazynowo-gospodarcze SS
- 14 Barak karny SS-mańskiej "SS-Küche"
- 15 Budynek tzw. "Teatru" - magazyn cyfłonu B i mienia ofiar masowej zagłady, obok budynku - zwirównia, miejsce masowych egzekucji i kazi więźniów kamej kompanii
- 16 Miejsce wysypywania prochów ofiar masowej zagłady
- 17 Tzw. "Dom Hessa" - przedwojenny budynek mieszkalny, w którym w czasie okupacji mieszkał wraz z rodziną komendant obozu Rudolf Hess
- 18 Miejsce pierwszej egzekucji w KL Auschwitz w listopadzie 1940 roku oraz była reżyna i meczarna obozowa; obecnie baza Przedsiębiorstwa Komunikacji Samochodowej PKS
- 19 Zespół bloków byłego "Schutzhaftlagerverwaltung" oraz miejsce ostatniej egzekucji w KL Auschwitz w styczniu 1945 roku; obecnie osiedle mieszkaniowe
- 20 Zbiornica Mogła Więźniów poddawanych po wyzwoleniu obozu w dniu 28 lutego 1945 roku

- 24 Teren jednej z największych zwirówni obozowych - "Kiesgrube Haus Palitzsch" - miejsce kazi więźniów i więźniarek KL Auschwitz
- 25 Przedwojenna zabudowa mieszkalna Zasada adaptowana na potrzeby SS; była karnia "Haus 7" oraz kwatery dla karni oficerskiej SS
- 26 Przekształcona bocznicza kolejowa "Barak" adaptowana na potrzeby KL Auschwitz
- 27 Teren tzw. "Bauhof" - obozowego składowi materiałów budowlanych; miejsce kazi historycznej pracy więźniów
- 28 Teren tzw. "Kanady I" - obozowych magazynów mienia zagrabionego ofiarom masowej zagłady; miejsce, gdzie w dniu 28.09.1944 roku historycy zagazowali 200 żydów z Sonderkommando
- 29 Przedwojenna bocznicza "Do Monopoli", która w czerwcu 1940 roku przybył pierwszy transport więźniów do obozu;
- 30 Była hala przemysłowa Zakładów Kruppa w Auschwitz; miejsce niewolniczej pracy więźniów i więźniarek KL Auschwitz;
- 31 Budynek w sąsiedztwie - szczyt magazynowe tzw. "Neuer Bauhof", składowi materiałów budowlanych KL Auschwitz; obecnie baza Miejskiego Zakładu Komunikacji
- 32 Przedwojenne domy robotnicze Włocławni Cynku, adaptowane w czasie okupacji na obóz pracowników cywilnych
- 33 Były budynek stajni i warsztatów Centralnego Zarządu Budowlanego SS
- 34 Były hotel oficerski SS z kasynem "Führerheim"
- 35 Zespół przedwojennej zabudowy mieszkalnej w okolicach dworca kolejowego
- 36 Enklawa przedwojennej zabudowy mieszkalnej Zasada, adaptowanej w czasie okupacji na kwatery oficerów SS z rodzinami "SS-Seedlung"
- 37 Budynek przedwojennej Garbarni, adaptowanej w czasie okupacji na zaplecze gospodarcze i magazynowe KL Auschwitz
- 38 Miejsce lokalizacji gospodarstwa rolnego SS w Birkenau (podbóz KL Auschwitz)
- 39 Miejsce lokalizacji gospodarstwa rolnego SS w Pławach (podbóz KL Auschwitz)
- 40 Miejsce lokalizacji farmy drobiu i hodowli ryb SS w Hameżach (podbóz KL Auschwitz)
- 41 Miejsce lokalizacji gospodarstwa ogrodniczego SS w Rajsku (podbóz KL Auschwitz)
- 1 Historyczne śródmieście miasta Oświęcim
- 2 Międzynarodowy Dom Spotkań Młodziarzy (MDSM)
- 3 Park miejski
- 4 Ośrodek sportowy
- 5 Park Pojednania Narodów
- 6 Zjazd turystyczny w zespole pałacowo-parkowym "Kamieniec"
- 7 Centrum Dialogu i Modlitwy w Oświęcimiu
- 8 Centrum wsi Brzezinka
- 9 Zespół przyrodniczo-krajoznawczy "Stare Waleśko"
- 10 Centrum wsi Pławy

Ryc.23. Schemat ilustrujący terytorialny zasięg poszczególnych jednostek zaktualizowanej strefy ochronnej Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau i stref wspomagających (opracowanie MR)

O Ś W I Ę C I M

Jednostka Nr 0 - Tereny składowe ulica Kolbego 12

W latach 1915-1924 niezabudowany teren Osady Barakowej. W okresie 1942-1944 tzw. „Kanada I”. W związku z podjętą przez SS grabieżą na wielką skalę mienia ofiar masowej zagłady władze obozowe utworzyły sieć składowisk i magazynów wszelkich dóbr i ruchomości odebranych deportowanym („Effenlager” - w więziarskim żargonie - tzw. „Kanada”). W połowie 1942 roku w tym miejscu utworzono „Kanadę I”. Był to zespół sześciu baraków i komora dezynfekcyjna w adaptowanym do tego celu przedwojennym budynku mieszkalnym - całość ogrodzona drutem kolczastym i otoczona posterunkami SS na wieżach strażniczych. W barakach specjalne komando więźniów rozpakowywało, przeszukiwało i sortowało rzeczy przywiezione z rampy wyladowniczej. Odzież poddawana była dezynfekcji Cyklonem B. Tak przygotowane mienie było następnie wysyłane transportami kolejowymi do Rzeszy (z pobliskiej bocznicy). W dniu 25 września 1944 roku SS przywiozło do „Kanady I” grupę 200 Żydów z Sonderkommando, którzy byli zatrudnieni przy spalaniu zwłok w Birkenau w dołach spaleniskowych. Pod pretekstem prze-

niesienia do innego obozu wzięto ich do „kąpeli”, wprowadzono do komory gazowej, a następnie uśmiercono Cyklonem B.

Zachowane obiekty historyczne: brak

Jednostka Nr 1

Ulica Stanisławy Leszczyńskiej - dawna ulica Topolowa, budowana w okresie tworzenia Osady Barakowej (1915-1916) jako jej główna oś komunikacyjna. Obsługiwała zespół baraków mieszkalno-usługowych usytuowanych w obu pierzejach ulicy oraz fabrykę papy Nathansona Melcera, a także budynki Walcowni Cynku SA w Brzezince. Od 1925 roku - jedna z dróg dojazdowych do koszar Wojska Polskiego i Zakładu Polskiego Monopoli Tytoniowego. W latach 1940-1945, główna droga dojazdowa na teren KL Auschwitz I, obsługująca skład drewna *Holzhof*, skład materiałów budowlanych *Bauhof*, magazyny „*Theatergebäude*” i *Landwirtschaft*, jak również obiekty przemysłowe *Deutsche Ausrüstungs Werke*, *Krupp A.G. Werke* i obóz pracowników cywilnych.

Bocznica kolejowa „Baraki” - budowana w okresie tworzenia Osady Barakowej, obsadzona szpalerem topól w 1916 roku. W latach 1916-1939, związana z obsługą Osady Barakowej i koszar Wojska Polskiego oraz - z eksploatacją żwiru i piasku z koryta rzeki

Soły (załadunek odbywał się na wysokości budynku „Teatru” z położonej na wysokości 3 metrów rampy, na którą doprowadzano wagoniki kolejki wąskotorowej z prawego brzegu Soły). W okresie 1940-1945, bocznicą związana z KL Auschwitz I, obsługująca transporty deportowanych do obozu, dowóz więźniów do stacji Dwory do pracy przy budowie zakładów I.G. Farbenindustrie (tzw. *Lagerzug* kursujący codziennie od jesieni 1941 roku). Bocznicą dostarczano również materiały budowlane do składu *Bauhof*, przywożono żywność do magazynów obozowych, wywożono żwir z rampy przy „*Theatergebäude*”, wywożono mienie po ofiarach masowej zagłady z magazynów „Kanada I”.

Bocznicą kolejową „Do Monopoli” - odgałęzienie bocznic „Baraki” zbudowane w 1931 roku do uruchomienia w 1924 roku Zakładu Polskiego Monopoli Tytoniowego. W okresie 1940-1945, bocznicą związana z KL Auschwitz I, obsługująca obiekty gospodarcze obozu: „Kanadę I” - magazyny mienia zagrabionego ofiarom masowej zagłady, które to mienie po przygotowaniu (sortowanie, dezynfekcja) wysyłano do Rzeszy, skład węgla *Kohlenplatz*, skład *Bauhof*, magazyny gospodarcze i żywnościowe SS. Bocznicą doprowadzono w dniu 14 czerwca 1940 roku pierwszy transport do KL Auschwitz 728 więźniów Polaków z Tarnowa. W latach 1942-1943, w sąsiedztwie bocznic wybudowano podziemny kanał centralnego ogrzewania prowadzący od wznoszonej pomiędzy „Kanadą I” a TWL/HWL elektrociepłownią (*Fernheizwerk*) do budynku *Aufnahmegebäude*.

Zachowane obiekty historyczne: torowiska i rozjazdy bocznic kolejowych

Jednostka Nr 2 - Tereny przemysłowe

W latach 1915-1924 teren Osady Barakowej, miejsce usytuowania piekarni oraz szpitali - chirurgicznego i chorób wewnętrznych. Od 1924 roku teren w posiadaniu Polskiego Monopoli Tytoniowego, obiekty adaptowane na magazyny tytoniu. W 1939 roku, po ewakuacji Zakładu bezpośrednio przed wybuchem wojny - miejsce stacjonowania 5 Dywizjonu Artylerii Konnej. W okresie 1940-1945, TWL/HWL - zaplecze magazynowo-gospodarcze i mieszkalne formacji wojskowych SS, miejsce umieszczenia w dniu 14 czerwca 1940 roku pierwszego transportu więźniów z Tarnowa. Miejsce zakwaterowania i pracy więźniarek komanda „*SS-Wäscherei*” oraz komand: „*TWL*”, „*Koksablader und Heizer*”, „*Getreidespeicher*”, „*Lagerdruckerei*”, „*SS-Küche*”, „*Kartoffelschälerei*”. W latach 1941-1942 wzniesiono tu barak *SS-Küche* mieszczący kuchnię i jadalnię dla SS, która pełniła też funkcję sali widowiskowo-kinowej ze sceną i ekranem kinowym.

Zachowane obiekty historyczne: dawne budynki *SS-Unterkunftsgebäude*, *SS-Stabsgebäude*, *Truppenwirtschaftslager-Hauptwirtschaftslager*, *Lagerhaus*, barak *SS-Küche*, szalet, budynki magazynowo-garażowe *Scheune-I*, *Scheune-II* i *prov.Kartoffelbunker 2*

Jednostka Nr 3 - Tereny nieużytkowane

W latach 1915-1924 teren Osady Barakowej, miejsce usytuowania rampy załadowniczej żwiru wydobywane-

go z koryta rzeki Soły. Od 1924 roku, część terenu w posiadaniu Polskiego Monopoli Tytoniowego. W 1939 roku miejsce ćwiczeń żołnierzy 5 Dywizjonu Artylerii Konnej, w tym czasie rozpoczęta budowa murowanych stajni dla garnizonu oświęcimskiego. W okresie 1940-1945 teren w obrębie KL Auschwitz, miejsce realizacji (1943-1944) wykopów fundamentowych pod niezrealizowany zespół nowej komendantury KL Auschwitz (?). Przedwojenne stajnie wojskowe wyburzono w 1940 roku przeznaczając materiał rozbiórkowy pod rozbudowę obozu.

Zachowane obiekty historyczne: brak

Jednostka Nr 4 - Tereny zieleni

W latach 1915-1924 teren Osady Barakowej, miejsce usytuowania rampy załadowniczej żwiru wydobywanego z koryta rzeki Soły. Od 1924 roku część terenu w posiadaniu Polskiego Monopoli Tytoniowego. W 1939 roku miejsce ćwiczeń żołnierzy 5 Dywizjonu Artylerii Konnej, w tym czasie rozpoczęta budowa murowanych stajni dla garnizonu oświęcimskiego. W okresie 1940-1945 miejsce usytuowania dwóch baraków typu *Pferdestall*, gdzie magazynowano i sortowano obuwie po ofiarach masowej zagłady; w pobliżu - miejsce realizacji (1943-1944) wykopów fundamentowych pod niezrealizowany zespół nowej komendantury KL Auschwitz *Kommandantur-gebäude* (?). Przedwojenne stajnie wojskowe wyburzono w 1940 roku przeznaczając materiał rozbiórkowy pod rozbudowę obozu.

Zachowane obiekty historyczne: brak

Jednostka Nr 5 - Tereny usługowe

W latach 1915-1924 miejsce usytuowania drewnianych baraków mieszkalnych Osady Barakowej. Od 1924 roku teren częściowo zajęty przez Polski Monopol Tytoniowy adaptujący baraki na magazyny zakładowe. W 1939 roku - miejsce ćwiczeń żołnierzy 5 Dywizjonu Artylerii Konnej stacjonujących do wybuchu wojny w budynkach po ewakuowanym zakładzie Polskiego Monopoli Tytoniowego. W okresie 1940-1945 teren gospodarczy KL Auschwitz - ogrodzony skład materiałów budowlanych *Bauhof* (początkowo określane jako *Industriehof II*), przechowujący też materiały budowlane prywatnych firm biorących udział w rozbudowie obozu. Tu były składowane części do krematoriów nadsyłane z firmy *Topf und Söhne* z Erfurtu. Miejsce katorżniczej pracy tysięcy więźniów komanda *Bauhof* polegającej na rozładunku dostarczanych koleją materiałów budowlanych; praca odbywała się w morderczym tempie i okupiona była cierpieniami i śmiercią wielu więźniów (śmiertelność dochodziła do 20 procent stanu osobowego). W latach 1942-1943 przez teren *Bauhofu* przeprowadzono podziemny kanał centralnego ogrzewania prowadzący od wznoszonej w pobliżu elektrociepłowni do budynku *Aufnahmegebäude*. Od września 1944 roku hitlerowcy przystąpili do ewakuacji *Bauhofu* sukcesywnie przewożąc w głąb Rzeszy zgromadzone tu materiały budowlane.

Zachowane obiekty historyczne: basen przeciwpożarowy i kanał centralnego ogrzewania KL Auschwitz I

Jednostka Nr 6 - Tereny produkcyjne, składowe

W latach 1915-1939 teren Osady Barakowej, miejsce usytuowania budynku lokalnej elektrowni, drewnianych baraków mieszkalnych, szkoły podstawowej i kaplicy katolickiej poświęconej w dniu 23 maja 1916 roku przez ks. bp krakowskiego Adama Sapiehę. W okresie 1940-1945 teren KL Auschwitz - ogrodzony skład materiałów budowlanych *Bauhof*, zaplecze garażowe i warsztatowe *Fahrbereitschaft-Bauleitung* obsługujące tabor samochodowy Zarządu Budowlanego SS (wykorzystywany m.in. do przewozu materiałów przeznaczonych do budowy krematoriów i baraków w Birkenau oraz rozbudowy podobozów KL Auschwitz). Miejsce pracy komand więźniarskich „*Betonkolone*” i „*Eisenbiegerei*” (w baraku betoniarni wzniesionym w 1941/1942 roku). W latach 1943-1944 miejsce budowy stacji przekąźnikowej dla KL Auschwitz z rozdzielnią 30kV/6kV, budynku awaryjnego agregatu prądowłórczego i wieży ciśnień dla sieci wodociągowej KL Auschwitz.

Zachowane obiekty historyczne: budynki infrastruktury KL Auschwitz: stacji przekąźnikowej i awaryjnego agregatu prądowłórczego, barak byłej betoniarni

Jednostka Nr 7 - Jednostka wojskowa

W latach 1915-1939 część terenu w obrębie Osady Barakowej, część w obrębie gruntów rolniczych wsi Brzezinka na tzw. „Dołach”. Miejsce usytuowania drewnianych i murowanych baraków mieszkalnych. W okresie 1940-1945 teren KL Auschwitz - magazyny nawozów sztucznych i warsztat gospodarstwa rolniczego *Landwirtschaft*. Miejsce pracy komanda więźniarskiego „*Landwirtschaft*” (utworzonego latem 1940 roku w celu zagospodarowania ziemi po wysiedlonych mieszkańcach Zasola i hodowli pozostawionego w gospodarstwach bydła i drobiu). W grudniu 1944 roku wykonano w pobliżu baraków *Landwirtschaft* ogrodzone drutem przejście dla więźniów tzw. *Löwengang* prowadzące spod bramy „*Arbeit macht frei*” do obiektów *Deutsche Ausrüstungs Werke* i *Wiechsel Metall-Union*. *Löwengang* zbudowano dla usprawnienia przejścia więźniów do pracy i zredukowania ilości wartowników potrzebnych do konwojowania. Pod koniec 1942 roku rozpoczęto budowę bloków więźniarskich *Schutzhaftlagererweiterung* w ramach projektu rozbudowy obozu macierzystego. Na terenie *Schutzhaftlagererweiterung* znalazły pomieszczenie magazynu odzieżowego z mieniem po ofiarach masowej zagłady, placówka profesora Carla Clauberga prowadzącego zbrodnicze eksperymenty sterylizacyjne, obóz dla kobiet *Frauenlager*, w którym zakwaterowano 6.000 więźniarek przeniesionych z Birkenau.

Zachowane obiekty historyczne: 8 bloków byłego *Schutzhaftlagererweiterung*

Jednostka Nr 8 - Osiedle mieszkaniowe

Do 1939 roku teren w obrębie gruntów rolniczych wsi Brzezinka na tzw. „Dołach”. W okresie 1940-1945 obszar KL Auschwitz, miejsce, gdzie pod koniec 1942 roku rozpoczęto budowę bloków więźniarskich *Schutzhaftlagererweiterung* w ramach projektu rozbudowy obozu macierzystego. Na terenie *Schutzhaft-*

lagererweiterung znalazły pomieszczenie obozowe warsztaty krawieckie i szewskie, drukarnia obozowa, obóz dla kobiet *Frauenlager*, koszary załogi wartowniczej SS, magazyn umundurowania. W obrębie *Schutzhaftlagererweiterung* pracowały komanda więźniarskie: „*SS-Schneiderei*”, „*SS-Schuhmacherei*”, „*Häftlings-Schuhmacherei*”, „*Trennerei*”, „*Lagerdruckerei*”, „*SS-Unterkunfstsammer*”, „*SS-Bekleidungskammer*”. Od lipca (sierpnia?) 1944 roku do połowy września 1944 roku kwatrowali na terenie *Schutzhaftlagererweiterung* żołnierze z rozbitej dywizji pancerniej SS-Viking. W dniu 13 września 1944 roku w wyniku alianckiego bombardowania śmierć poniosło 40 więźniów i 15 esesmanów. W dniu 6 stycznia 1945 hitlerowcy wykonali egzekucję przez powieszenie czterech więźniarek-Żydówek, które skazano na śmierć za pomoc więźniom - członkom Sonderkommando w wywołaniu buntu w dniu 7 października 1944 roku.

Zachowane obiekty historyczne: 12 bloków byłego *Schutzhaftlagererweiterung*

Jednostka Nr 9 - Skwery osiedlowe

Do 1939 roku teren w obrębie gruntów rolniczych wsi Brzezinka na tzw. „Dołach”. W latach 1934-1939, miejsce budowy domów Horodeckich, Łukawskich i Wojasów. W okresie 1940-1945 obszar KL Auschwitz, zaplecze budowy bloków *Schutzhaftlagererweiterung*, miejsce wydobywania żwiru (*Kiesgrube*). W 1940 roku wysiedlenie rodzin i adaptacja budynków mieszkalnych na potrzeby SS (kwatery dla podoficerów). W 1944 roku, budowa schronu przeciwlotniczego dla załogi wartowniczej SS i basenu przeciwpożarowego.

Zachowane obiekty historyczne: basen przeciwpożarowy KL Auschwitz

Jednostka Nr 10 - Ulica Jaracza i skwer

Do 1939 roku teren w obrębie gruntów rolniczych wsi Brzezinka na tzw. „Dołach”, fragment drogi śródpolnej. Od 1934 roku (?) szutrowa droga dojazdowa do wznoszonej w tym terenie zabudowy mieszkalnej. W okresie 1940-1945 obszar KL Auschwitz - budowa drogi łącznikowej pomiędzy ulicami obozowymi *Straße „A”* (dawna Topolowa, obecnie Leszczyńskiej) i *Straße „B”- Führerheimstraße* budowaną w latach 1943-1944 (obecnie Więźniów Oświęcimia). Droga obsługiwała przedwojenne domy po wysiedlonych rodzinach adaptowane na kwatery dla podoficerów SS i sklep-kantynę dla rodzin esesmanów tzw. „*Haus 7*”.

Zachowane obiekty historyczne: brak

Jednostka Nr 11 - Tereny zieleni niskiej

Do 1939 roku niezabudowane tereny w obrębie gruntów ornych wsi Brzezinki. W okresie 1940-1945 obszar gospodarczy KL Auschwitz - żwirownia „*Kiesgrube Haus Palitzsch*” (nazwa pochodzi od nazwiska jednego z największych zbrodniarzy obozowych - Rapportführera Palitzscha mieszkającego w pobliżu, w domu wysiedlonej rodziny Kapuścińskich). Żwirownia była miejscem morderczej pracy, w wyniku której umierało wielu więźniów - albo z powodu wyczerpania, lub od kuli strażników po

samobójczym lub prowokowanym przekroczeniu linii posterunków. Część terenu użytkowana przez Centralny Zarząd Budowlany SS jako pole uprawne. W dniu 28 lutego 1945 roku miejsce uroczystego pogrzebu więźniów, którzy zmarli w ostatnich dniach istnienia obozu.

Zachowane obiekty historyczne: brak

Jednostka Nr 12 - Tereny zieleni nieurządzonej

Do 1939 roku niezabudowany teren w obrębie gruntów ornych miasta Oświęcimia, miejsce eksploatacji żwiru przez prywatnych właścicieli. W okresie 1940-1945 teren gospodarczy KL Auschwitz użytkowany przez Centralny Zarząd Budowlany SS jako pole uprawne.

Zachowane obiekty historyczne: brak

Jednostka Nr 13 - Tereny zabudowy jednorodzinnej

Do 1934 roku (?) teren w obrębie gruntów ornych miasta Oświęcimia; w latach 1936-1938 miejsce budowy dwóch domów jednorodzinnych. W okresie 1940-1945 obszar KL Auschwitz - przedwojenne budynki adaptowane na kwatery dla kadry oficerskiej SS z rodzinami. Od 1941 roku również miejsce lokalizacji baraku biurowego i szopy garażowej Centralnego Zarządu Budowlanego SS.

Zachowane obiekty historyczne: dwa przedwojenne budynki mieszkalne

Jednostka Nr 14 - Tereny bazy autobusowej PKS

Do 1939 roku teren w obrębie gruntów ornych miasta Oświęcimia i wsi Brzezinki, miejsce usytuowania bunkrów amunicyjnych koszar Wojska Polskiego. W okresie 1940-1945 obszar KL Auschwitz, żwirownia, gdzie w dniu 22 listopada 1940 roku hitlerowcy przeprowadzili egzekucję przez rozstrzelanie czterdziestu Polaków dostarczonych przez policję kryminalną z Katowic. Od 1941 do 1943 roku miejsce budowy rzeźni i mleczarni obozowej. Miejsce lokalizacji wzniesionego w 1942 roku baraku mieszkalno-gospodarczego Centralnego Zarządu Budowlanego SS (przy baraku założono ogródki warzywne dla esesmanów wg projektu więźnia Ludwika Lawina). Od 1944 roku (?) część terenu użytkowana przez Centralny Zarząd Budowlany SS jako pole uprawne.

Zachowane obiekty historyczne: budynek dawnej rzeźni i mleczarni obozowej

Jednostka Nr 15 - Ulica Legionów

Pierwotnie gościniec rządowy Oświęcim - Rajsko, droga państwowa nr 13/12 nazwana w 1932 roku „ulicą Legionów”. W 1917 roku budowa lewobrzeżnego wału przeciwpowodziowego rzeki Soły. W okresie 1940-1945 ulica określana jako *Reichstraße Auschwitz-Bielitz* przemianowana na *Kasernenstraße* - ulicę obsługującą w obszarze KL Auschwitz główny wjazd służbowy na teren obozu, dojazd do willi komendanta Rudolfa Hößa i połączoną z innymi ulicami obozowymi - *Straße „A”* (dawna Topolowa, obecnie Leszczyńskiej), *Straße „B”* (zrealizowana w latach 1943-1944, obecnie ulica Więźniów Oświęcimia), *Straße „D”* (zrealizowana w latach 1943-1944, obecnie ulica Obozowa), *Straße „F” HWL-DAW* (zreali-

zowana w latach 1943-1944, obecnie ulica Kolbego). *Kasernenstraße* była połączona z usytuowaną na drugim brzegu Soły *Hauptdurchgangstraße Auschwitz - Kenty* poprzez drewniany most wzniesiony siłami więźniów w latach 1942-1943 i nowo wybudowaną drogę łącznikową *Verbindungstraße* (obecnie ulica Kamieniec). Wzdłuż *Kasernenstraße* przebiegała granica posterunków obozowego „dużego łańcucha straży” (*Grosse Postenkette*).

Zachowane obiekty historyczne: trasa ulicy, lewobrzeżny wał przeciwpowodziowy

Jednostka Nr 16 - Tereny zabudowy jednorodzinnej i upraw ogrodniczych

Do 1939 roku teren w obrębie gruntów ornych miasta Oświęcimia i wsi Brzezinki; miejsce usytuowania zabudowań rodziny Witalskich, domu Marii Herod i domu Augusta Borowskiego. W okresie 1940-1945 obszar KL Auschwitz. W dniu 8 lipca 1940 roku wysiedlenie mieszkańców ulicy Legionów (*Kasernenstraße*), na przełomie 1940-1941 - wyburzenie przedwojennej zabudowy. Od 1941 roku miejsce usytuowania 4 drewnianych baraków mieszkalnych załogi obozowej SS, baraku-izolatki dla chorych esesmanów i baraku, w którym preparowano złoto dentystyczne. W grudniu 1943 roku ukończono tu budowę drewnianej sauny dla SS, a do czerwca 1944 roku - schronu przeciwlotniczego.

Zachowane obiekty historyczne: schron przeciwlotniczy i dawna sauna dla załogi obozowej

Jednostka Nr 17 - Tereny zabudowy jednorodzinnej

Do 1935 roku niezabudowany teren w obrębie gruntów ornych miasta Oświęcimia przylegający do zespołu murowanych budynków Osady Barakowej, od 1925 roku należący do koszar garnizonu Wojska Polskiego. Parcela rodziny Sojów, na której w latach 1935-1937 wzniesiono piętrowy budynek mieszkalny (Józef Soja - przed wybuchem wojny starszy sierżant Wojska Polskiego). W okresie 1940-1945 obszar KL Auschwitz. W kwietniu 1940 roku wysiedlenie rodziny Sojów z domu; od maja tego roku - dom zamieszkały przez rodzinę SS-Hauptsturmführera Rudolfa Hößa, komendanta obozu KL Auschwitz. W latach 1940-1942 obiekt przebudowany na potrzeby komendanta KL Auschwitz - zmieniono konstrukcję dachu, wykończono łazienki, zainstalowano centralne ogrzewanie, wybudowano schron przeciwlotniczy dostępny z piwnic budynku. W okresie 1941-1942 zrealizowano przy willi Hößów ogród z ciepłarnią i altaną wg projektu więźnia Ludwika Lawina; bezpośrednio przy willi komendanta znajdował się główny wjazd do obozu macierzystego obsługujący budynki komendantury, administrację obozową, szpital esesmański i baraki *Politische Abteilung*.

Zachowane obiekty historyczne: była willa komendanta KL Auschwitz

Jednostka Nr 18 - Tereny zalewowe rzeki Soły

Starorzecze Soły, pierwotnie „Pastwiska” - dawne tereny nadbrzeżne; na przełomie XIX i XX wieku miejsce eksploatacji żwiru i piasku wydzierżawione firmie „Weissenberg” przez Gminę Miasta Oświęcim.

W okresie 1940-1945 obszar gospodarczy KL Auschwitz, miejsce eksploatacji żwiru przez komanda więziarskie „Sola Kiesgrube” i „Flusskiess DEST”.

Zachowane obiekty historyczne: brak

Jednostka Nr 19 - Rzeka Soła

Rzeka Soła, od zarania dziejów związana z rozwojem Oświęcimia; rzeka spławna umożliwiająca dawniej transport drewna z Żywiecczyzny do Wisły. Do XX wieku nieuregulowana, czyniąca wiele zniszczeń licznymi powodziami (1803, 1813, 1894, 1915). Pierwsze wzmianki o regulacji Soły pochodzą z 1810 roku, kiedy to powstał projekt umocnienia brzegów rzeki; jeszcze w okresie zaboru austriackiego, przed 1914 rokiem, przeprowadzono roboty regulacyjne polegające na wykonaniu tam faszynowych; budowę wałów przeciwpowodziowych rozpoczęto w 1916 roku z inicjatywy ówczesnych władz miejskich; w latach 1928-1937 wybudowano zaporę na Sole w Porąbce. W latach międzywojennych, na wysokości ówczesnych koszar, Państwowe Zakłady Kruszywa wydobywały żwir i piasek przez bagrowanie koryta rzeki, a urobek transportowano kolejką wąskotorową na rampę załadowniczą w okolicach budynku „Teatru”. W okresie 1940-1945 teren w bezpośrednim sąsiedztwie KL Auschwitz; do marca 1941 roku kontynuowano eksploatację żwiru i piasku, po tym okresie rampę załadowniczą rozebrano. W latach 1942-1943 wybudowano na Sole w pobliżu KL Auschwitz drewniany most wraz z drogą łącznikową (obecnie ulica Kamieniec). W dniu 27 stycznia 1945 roku wycofujące się oddziały wojsk niemieckich wysadziły kilka przęseł mostu; most rozebrano całkowicie w latach powojennych. W okresie okupacji hitlerowcy prowadzili prace przy regulacji koryta Soły wykorzystując w tym celu więźniów obozu; prace te polegały m.in. na układaniu darni na pochyłach brzegach rzeki i stabilizowaniu jej siatką drucianą; komanda więziarskie pracowały też przy wydobywaniu żwiru („Sola Kiesgrube” i „Flusskiess DEST”). Z drewnianego mostu wysypywano do rzeki prochy spalonych ofiar masowej zagłady.

Zachowane obiekty historyczne: brak

Jednostka Nr 20 - Tereny zalewowe rzeki Soły, I strefa ochrony ujęć wody pitnej

Starorzecze Soły, na przełomie XIX i XX wieku miejsce eksploatacji żwiru i piasku wydzierżawione przez Gminę Miasta Oświęcim firmie „Weissenberg”. W latach międzywojennych miejsce usytuowania drewnianego mostu kolejki wąskotorowej transportującej żwir i piasek eksploatowany przez Państwowe Zakłady Kruszywa z bagrowanego koryta Soły. W okresie 1940-1945 obszar gospodarczy KL Auschwitz, miejsce eksploatacji żwiru przez komanda więziarskie (?) „Sola Kiesgrube” i „Flusskiess DEST”. W latach 1942-1943 miejsce budowy drewnianego mostu, wysadzonego 27 stycznia 1945 roku przez wycofujące się oddziały wojsk niemieckich, rozebranego całkowicie w latach powojennych.

Zachowane obiekty historyczne: brak

Jednostka Nr 21 - Teren administracji

W latach 1915-1925 teren w obrębie Osady Barakowej, miejsce usytuowania tzw. „Teatru”, budynku wzniesionego w latach 1915-1917 z przeznaczeniem na giełdę pracy dla stacji emigracyjnej robotników sezonowych, gdzie miały się odbywać kontrakty pomiędzy najemcami a emigrantami. W latach 1925-1939 teren w obrębie koszar Wojska Polskiego, budynek „Teatru” - nieukończony, w stanie surowym; obok budynku - wojskowy plac ćwiczeń. W okresie 1940-1945 obszar KL Auschwitz; teren żwirowni (Kiesgrube) - miejsce wycieńczającej pracy i śmierci wielu więźniów karnej kompanii, miejsce masowych egzekucji: w dniu 14 marca 1941 roku SS rozstrzelało tu siedemdziesięciu dwóch polskich więźniów politycznych. Budynek „Teatru”, w czasie okupacji - „Theatergebäude”, adaptowany na magazyn mienia po ofiarach masowej zagłady, główny magazyn Cyklonu B, skład wody mineralnej dla kantyny SS; miejsce pracy komanda „Warenlager” i specjalnej drużyny więźniów zajmujących się przetwarzaniem mydła i przeszukiwaniem innego mienia odebranego deportowanym do obozu, w celu znalezienia ukrytych kosztowności. Teren przyległy do budynku - miejsce wykopów fundamentowych pod niezrealizowany zespół budynków nowej komendantury obozu (istniejący budynek „Teatru” miał pełnić funkcję kasyna SS).

Od 1958 roku teren w obrębie Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka, w 1979 roku wpisany na listę światowego dziedzictwa UNESCO. W latach 1984-1993 Klasztor Sióstr Karmelitanek Bosych.

Zachowane obiekty historyczne: budynek byłego „Theatergebäude” i żwirownia KL Auschwitz

Strefa powiązań funkcjonalno-przestrzennych kompleksu muzealnego

Obszar integrujący obie części zespołu poobozowego. Daje możliwość wprowadzenia nowych powiązań komunikacyjnych byłego Auschwitz I i Auschwitz II, nie kolidujących z dotychczasowym zainwestowaniem terenów usytuowanych pomiędzy nimi. Umożliwia dogodny pieszy połączenie Muzeum z dworcem kolejowym Oświęcim. Znaczny procent gruntów zajmuje tu ekstensywna gospodarka rolna. Może to stanowić w przyszłości dogodną rezerwę pod ewentualne inwestycje związane z działalnością naukową, edukacyjną, ruchami pojednania i współpracy. W celu większej integracji zespołu poobozowego proponuje się:

- przeprowadzenie kładki pieszej przez tory kolejowe na wysokości południowego krańca Judenrampy,
- utworzenie „Parku Pamięci” na bazie zrehabilitowanych terenów Zachodniego Dworca Towarowego Oświęcim,
- zlokalizowanie u zbiegu ulic Kolbego, Leszczyńskiej, Wyzwolenia i Męczeństwa Narodów wieży widokowej umożliwiającej odwiedzającym unaczynienie przestrzennej skali, kontekstu historycznego oraz współczesnego oblicza Miejsca Pamięci Auschwitz-Birkenau.

W strefie utrzymuje się dotychczasowy sposób użytkowania nielicznych terenów przemysłowych, przedsiębiorstw komunalnych, infrastruktury technicznej oraz enklaw zabudowy mieszkalnej, przy równoczesnym realizowaniu zadań rewaloryzacyjnych Oświęcimskiego Strategicznego Programu Rządowego.

Strefa usług komercyjnych dworca kolejowego Oświęcim

Obejmuje obszar dworca kolejowego oraz tereny kolejowe usytuowane wzdłuż północnej pierzei ulicy Wyzwolenia i Powstańców Śląskich w Oświęcimiu. W 1997 roku ówczesny Zarząd Miasta Oświęcim zainicjował koncepcję przekształcenia tego obszaru w strefę rozwoju funkcji komercyjnych. Uwolniłoby to najbliższe sąsiedztwo Muzeum od niezbędnej, lecz uciążliwej infrastruktury turystycznej oraz zapewniłoby odwiedzającym kompleksową i nieskrępowaną obsługę w zakresie handlu, usług, informacji turystycznej, wypożyczalni samochodów i rowerów, bazy noclegowej.

B R Z E Z I N K A

Jednostka Nr 22 - Tereny rolnicze

Do 1941 roku obszar użytków rolnych wsi Brzezinka z pojedynczą działką zagrodową zlikwidowaną przez SS po wysiedleniu wsi w kwietniu 1941 roku. W latach 1942-1944 miejsce pracy komand więźniarskich, miejsce lokalizacji licznych torowisk kolejek polowych i żwirowni dostarczającej żwir do rozbudowy KL Birkenau; w latach 1943-1944 miejsce budowy stacji wodociągowej KL Birkenau - *Wasseraufbereitungsanlage K.G.L* wraz z siecią wodociągową prowadzącą od ujęć głębinowych do budynku stacji; miejsce budowy części gospodarczej kwater załogi obozowej SS *Truppenunterkünfte*; tereny rolnicze KL Birkenau.

Zachowane obiekty historyczne: ruiny stacji wodociągowej KL Birkenau; pozostałości rowów melioracyjnych wokół terenu byłych kwater załogi obozowej

Jednostka Nr 23 - Tereny rolnicze

Do 1941 roku tereny rolnicze wsi Brzezinka; w latach 1943-1944 miejsce realizacji ujęć głębinowych stacji wodociągowej KL Birkenau - *Wasseraufbereitungsanlage K.G.L*; tereny rolnicze KL Birkenau.

Zachowane obiekty historyczne: brak

Jednostka Nr 24 - Tereny zabudowy jednorodzinnej

Do 1941 roku tereny rolnicze wsi Brzezinka; w okresie 1942-1944 tereny rolnicze KL Birkenau.

Zachowane obiekty historyczne: brak

Jednostka Nr 25 - Tereny zieleni towarzyszącej

Do 1941 roku tereny rolnicze wsi Brzezinka na przedpolu Papowni „Emil Kuźnitsky” (1888); w 1942 roku - miejsce budowy nowej drogi dojazdowej do KL Birkenau.

Zachowane obiekty historyczne: brak

Jednostka Nr 26 - Tereny zieleni towarzyszącej

Wiadukt pomiędzy Oświęcimiem a Brzezinką wzniesiony po wybudowaniu w 1856 roku Kolei Północnej Cesarza Ferdynanda, do 1990 czynny, w 1991 rozebrany w związku z realizacją nowego wiaduktu.

Zachowane obiekty historyczne: zachodni przyczółek historycznego wiaduktu

Jednostka Nr 27 - Tereny rolnicze i zabudowy jednorodzinnej

Do 1941 roku tereny rolnicze wsi Brzezinka z zabudową mieszkalną zlikwidowaną przez SS po wysiedleniu wsi w kwietniu 1941 roku; w okresie 1942-1944 tereny rolnicze KL Birkenau i zaplecze gospodarcze dworca towarowego *Auschwitz Bahnhof West* (place składowe).

Zachowane obiekty historyczne: brak

Jednostka Nr 28 - Tereny rolnicze i zabudowy jednorodzinnej

Do 1941 roku tereny rolnicze wsi Brzezinka z zabudową mieszkalną zlikwidowaną przez SS po wysiedleniu wsi w kwietniu 1941 roku; w okresie 1942-1944 tereny rolnicze KL Birkenau i zaplecze gospodarcze dworca towarowego *Auschwitz Bahnhof West* (place składowe).

Zachowane obiekty historyczne: brak

Jednostka Nr 29 - Tereny rolnicze i zabudowy jednorodzinnej

Do 1941 roku tereny rolnicze wsi Brzezinka; w okresie 1942-1944 tereny rolnicze KL Birkenau i zaplecze gospodarcze dworca towarowego *Auschwitz Bahnhof West* (place składowe).

Zachowane obiekty historyczne: brak

Jednostka Nr 30 - Obszar kolejowy PKP Oświęcim

Tereny dawnej Kolei Północnej Cesarza Ferdynanda zbudowanej w 1856 roku; do 1941 roku tereny rolnicze wsi Brzezinka z zabudową mieszkalną zlikwidowaną przez SS po wysiedleniu wsi w kwietniu 1941 roku. W okresie 1942-1944 teren 18-stanowiskowego dworca towarowego *Auschwitz Bahnhof West* i rampy wyładowniczej tzw. Judenrampy - miejsca, gdzie hitlerowcy przywozili transportami kolejowymi ludzi deportowanych z różnych krajów okupowanych przez nazistowskie Niemcy, a także z innych obozów, gett i więzień. W okresie od wiosny 1942 roku do maja 1944 roku na rampie w otoczeniu kordonu posterunków SS odbywały się selekcje prawie wszystkich nowo przybyłych Żydów. Segregacja na zdolnych i niezdolnych do pracy odbywała się na rampie bezpośrednio po zatrzymaniu pociągu. Przywożeni do KL Auschwitz na zagładę nie byli ewidencjonowani, a przy życiu pozostawało jedynie 20 procent ludzi z każdego transportu. Przeznaczonych na natychmiastową śmierć prowadzono do komór gazowych; słabych, kalekich i chorych - przewożono ciężarówkami. Przybywały tu także transporty innych narodowości, głównie Polaków i Cyganów. Cały bagaż pozostawał na rampie, odwożony potem do tzw. „Kanady”, a zdolni do pracy szli kolumnami do obozu.

Przypuszczalne miejsce lokalizacji zbiorowego grobu ofiar obozu, których zwłoki zostały zakopane przez

hitlerowców w marcu lub kwietniu 1942 roku przed budową dworca towarowego.

Zachowane obiekty historyczne: torowiska

Jednostka Nr 31 - Tereny rolnicze

Do 1941 roku tereny rolnicze wsi Brzezinka z zabudową mieszkalną zlikwidowaną przez SS po wysiedleniu wsi w kwietniu 1941 roku; w okresie 1942-1944 tereny rolnicze KL Birkenau i zaplecza gospodarczo-magazynowego obozu - miejsce lokalizacji dwóch obiektów gospodarczych KL Birkenau wybudowanych w latach 1943-1944: magazynu ziemniaków (*fünf Kartoffellagerhallen*) i kwaszarni (*Krautsilo*); miejsce lokalizacji otwartego składowiska drewna i węgla (*Holz u. Kohle*), dwóch baraków kwarantanny wyjściowej wzniesionych w 1943 roku, bocznic kolejowej do złomowiska zakładów *L.W. Zerlegetriebe Auschwitz Ost* oraz lokalnych dróg dojazdowych obsługujących obozowe składowiska i tymczasowe obiekty magazynowe.

Zachowane obiekty historyczne: były magazyn ziemniaków i magazyn warzyw KL Birkenau, bocznic kolejowa do byłego złomowiska zakładów *L.W. Zerlegetriebe Auschwitz Ost*

Jednostka Nr 32 - Tereny rolnicze

Do 1941 roku tereny rolnicze wsi Brzezinka na tzw. „Czernichowie” z zabudową mieszkalną zlikwidowaną przez SS po wysiedleniu wsi w kwietniu 1941 roku; w okresie 1942-1944 tereny rolnicze KL Birkenau i zaplecza gospodarczo-magazynowego obozu - miejsce lokalizacji dwóch magazynów ziemniaków KL Birkenau (*I u. II Kartoffellagerhalle*) wybudowanych w latach 1943-1944; miejsce planowanej i nie zrealizowanej rozbudowy KL Birkenau (*IV Bauabschnitt* - IV odcinek budowlany dla 60.000 więźniów).

Zachowane obiekty historyczne: były magazyn ziemniaków KL Birkenau (*I Kartoffellagerhalle*)

Jednostka Nr 33 - Rów melioracyjny Pławianka

Do 1941 roku potok „Strumieniec” i tereny rolnicze wsi Pławy z zabudową mieszkalną wyburzoną przez SS pod budowę rowu melioracyjnego po wysiedleniu wsi w marcu 1941 roku; w okresie 1942-1944 miejsce budowy *Königsgraben* - głównego rowu melioracyjnego KL Birkenau, realizowanego katorżniczą pracą więźniów.

Zachowane obiekty historyczne: *Königsgraben* - rów melioracyjny byłego KL Birkenau

Jednostka Nr 34 - Tereny rolnicze

Do 1941 roku tereny użytków zielonych wsi Pławy z zabudową mieszkalną; w okresie 1942-1944 tereny użytków zielonych KL Birkenau.

Zachowane obiekty historyczne: brak

Jednostka Nr 35 - Tereny rolnicze i zabudowy jednorodzinnej

Do 1941 roku tereny rolnicze wsi Pławy z zabudową mieszkalną (5 działek zagrodowych) zlikwidowaną przez SS po wysiedleniu wsi w marcu 1941 roku; w okresie 1942-1944 tereny rolnicze KL Birkenau.

Zachowane obiekty historyczne: brak

Jednostka Nr 36 - Tereny rolnicze i zabudowy jednorodzinnej

Do 1941 roku potok „Strumieniec” i użytki rolnicze wsi Pławy z zabudową mieszkalną zlikwidowaną przez SS po wysiedleniu wsi w marcu 1941 roku; w okresie 1942-1944 tereny rolnicze KL Birkenau.

Zachowane obiekty historyczne: brak

Jednostka Nr 37 - Tereny rolnicze i zabudowy jednorodzinnej

Do 1941 roku tereny rolnicze wsi Pławy z zabudową mieszkalną zlikwidowaną przez SS po wysiedleniu wsi w marcu 1941 roku; w okresie 1942-1944 tereny rolnicze KL Birkenau.

Zachowane obiekty historyczne: brak

Jednostka Nr 38 - Tereny rolnicze

Do 1941 roku tereny rolnicze wsi Pławy; w okresie 1942-1944 tereny rolnicze KL Birkenau.

Zachowane obiekty historyczne: brak

Jednostka Nr 39 - Międzywałę rowu melioracyjnego Pławianka, tereny leśne

Do 1941 roku tereny potoku „Strumieniec” i upraw rolniczych wsi Pławy z zabudową mieszkalną; w okresie 1942-1944 miejsce budowy *Königsgraben* - głównego rowu melioracyjnego KL Birkenau i obwałowań przeciwpowodziowych, realizowanych katorżniczą pracą więźniów.

Zachowane obiekty historyczne: obwałowania i rów melioracyjny *Königsgraben*

Jednostka Nr 40 - Tereny rolnicze, tereny leśne

Do 1941 roku tereny rolnicze i zalesienia wsi Brzezinka; w okresie 1942-1944 tereny rolnicze KL Birkenau.

Zachowane obiekty historyczne: brak

Jednostka Nr 41 - Tereny melioracji

Do 1941 roku tereny zalesień wsi Brzezinka; w okresie 1942-1944 miejsce budowy rowu melioracyjnego KL Birkenau.

Zachowane obiekty historyczne: rów melioracyjny byłego KL Birkenau

Jednostka Nr 42 - Tereny rolnicze, tereny leśne

Do 1941 roku tereny rolnicze i zalesienia wsi Brzezinka; w okresie 1942-1944 tereny rolnicze KL Birkenau.

Zachowane obiekty historyczne: brak

Jednostka Nr 43 - Tereny rolnicze

Do 1941 roku tereny rolnicze wsi Brzezinka; w okresie 1942-1944 tereny rolnicze KL Birkenau.

Zachowane obiekty historyczne: brak

Jednostka Nr 44 - Tereny rolnicze i zabudowy jednorodzinnej

Do 1941 roku zalesienia i tereny rolnicze wsi Brzezinka z zabudową mieszkalną częściowo zlikwidowaną przez SS po wysiedleniu wsi w kwietniu 1941 roku; w okresie 1942-1943 miejsce lokalizacji obiektu masowej zagłady tzw. „Czerwonego domku” - pierwszej tymczasowej komory gazowej KL Birkenau. Komorę gazową hitlerowcy urządzili w wysiedlonym domu polskiej rodziny Gryzików w marcu 1942 roku.

W opustoszałym budynku wiejskim zamurowano okna pozostawiając tylko małe otwory zamykane uszczelnionymi filcem klapami. Liczbę pomieszczeń zredukowano z czterech do dwóch wyburzając ściany wewnętrzne. Każde z nich wyposażono w drzwi z desek z napisem „Zur Desinfektion”. Drzwi nie posiadały wzierników, a zamykano je za pomocą dwóch rygli dokręczanych śrubami. Obydwa pomieszczenia pomalowano na biało, a na podłodze rozrzucone były trociny. Wokół domu rosły drzewa owocowe. Esesmani informowali deportowanych, że przed zakwaterowaniem w obozie będą poddani kąpieli i dezynfekcji. Polecali im się rozebrać, a następnie bijąc i szczując psami pędzili do komory gazowej. Po wypełnieniu komory ludźmi (wg Hößa mieściło się w niej ok. 800 osób) zamykano gazoszczelne drzwi, po czym esesmani wsypywali przez małe otwory Cyklon B. Śmierć następowała w ciągu kilku minut. Zwłoki usuwano do przygotowanych w pobliżu i zamaskowanych płotami z gałęzi zbiorowych mogił, a później stosów spalenskowych. Zwłoki transportowano wózkami i platformami przetaczanymi do mogił i stosów specjalnie przygotowanymi torami kolejki polowej. „Czerwony domek” zburzono wiosną 1943 po uruchomieniu nowych komór gazowych i krematoriów w KL Birkenau.

W latach 1943-1944 miejsce realizacji III odcinka budowlanego KL Birkenau tzw. „Meksyku”, stopniowo likwidowanego pod koniec 1944 roku; miejsce lokalizacji rowów melioracyjnych KL Birkenau.

Zachowane obiekty historyczne: rowy melioracyjne KL Birkenau

Jednostka Nr 45 - Tereny rolnicze

Do 1941 roku tereny rolnicze wsi Brzezinka; w latach 1943-1944 miejsce realizacji trzeciego odcinka budowlanego KL Birkenau tzw. „Meksyku”, stopniowo likwidowanego pod koniec 1944 roku.

Zachowane obiekty historyczne: brak

Jednostka Nr 46 - Tereny zabudowy jednorodzinnej

Do 1941 roku tereny rolnicze wsi Brzezinka z zabudową mieszkalną zlikwidowaną przez SS po wysiedleniu wsi w kwietniu 1941 roku; w latach 1943-1944 miejsce realizacji III odcinka budowlanego KL Birkenau tzw. „Meksyku”, stopniowo likwidowanego pod koniec 1944 roku; miejsce lokalizacji rowów melioracyjnych KL Birkenau.

Zachowane obiekty historyczne: rowy melioracyjne byłego KL Birkenau

Jednostka Nr 47 - Tereny zabudowy jednorodzinnej

Do 1941 roku tereny rolnicze wsi Brzezinka z zabudową mieszkalną zlikwidowaną przez SS po wysiedleniu wsi w kwietniu 1941 roku; w latach 1943-1944 miejsce realizacji III odcinka budowlanego KL Birkenau tzw. „Meksyku”, stopniowo likwidowanego pod koniec 1944 roku; miejsce lokalizacji rowów melioracyjnych KL Birkenau.

Zachowane obiekty historyczne: brak

Jednostka Nr 48 - Tereny zabudowy jednorodzinnej

Do 1941 roku tereny rolnicze wsi Brzezinka z zabudową mieszkalną zlikwidowaną przez SS po wysie-

dleniu wsi w kwietniu 1941 roku; w latach 1943-1944 miejsce realizacji III odcinka budowlanego KL Birkenau tzw. „Meksyku”, stopniowo likwidowanego pod koniec 1944 roku; miejsce lokalizacji rowów melioracyjnych KL Birkenau.

Zachowane obiekty historyczne: rowy melioracyjne III odcinka budowlanego byłego KL Birkenau

Jednostka Nr 49 - Tereny zabudowy jednorodzinnej

Do 1941 roku tereny rolnicze wsi Brzezinka z zabudową mieszkalną zlikwidowaną przez SS po wysiedleniu wsi w kwietniu 1941 roku; w latach 1943-1944 miejsce realizacji trzeciego odcinka budowlanego KL Birkenau tzw. „Meksyku”, stopniowo likwidowanego pod koniec 1944 roku; miejsce lokalizacji rowów melioracyjnych KL Birkenau.

Zachowane obiekty historyczne: rowy melioracyjne III odcinka budowlanego byłego KL Birkenau

Jednostka Nr 50 - Tereny rolnicze i zabudowy jednorodzinnej

Do 1941 roku tereny rolnicze wsi Brzezinka; w latach 1942-1944 tereny nieużytków.

Zachowane obiekty historyczne: brak

Jednostka Nr 51 - Tereny zabudowy jednorodzinnej

Do 1941 roku tereny rolnicze wsi Brzezinka z zabudową mieszkalną zlikwidowaną przez SS po wysiedleniu wsi w kwietniu 1941 roku; w latach 1942-1944 tereny rolnicze KL Birkenau.

Zachowane obiekty historyczne: brak

Jednostka Nr 52 - Tereny rolnicze, usług i zabudowy jednorodzinnej

Do 1941 roku tereny rolnicze wsi Brzezinka na tzw. „Sapotce”; w okresie 1942-1944 miejsce pracy komand więziarskich; miejsce lokalizacji licznych torowisk kolejek polowych dostarczających materiały do rozbudowy KL Birkenau; w okresie 1943-1944 miejsce budowy kompleksu kwater załogi obozowej SS *Truppenunterkünfte* wraz z budynkiem komendantury, zapleczem gospodarczym i rekreacyjnym.

Zachowane obiekty historyczne: budynek byłej komendantury KL Birkenau, pozostałości rowów melioracyjnych wokół terenu byłych kwater załogi obozowej SS

Bocznica do byłego KL Birkenau

Bocznica wytyczona i zrealizowana w ramach budowy KL Birkenau, łącząca tereny zachodniego dworca towarowego *Auschwitz Bahnhof West* z rampą wylądowczą w obrębie KL Birkenau usytuowaną pomiędzy odcinkami BA I i BA II; czynna od maja 1944 roku, doprowadzająca transporty deportowanych do obozu w pobliże komór gazowych i krematoriów II i III.

Bocznica do byłego Zerlebetrieb

Bocznica wytyczona i zrealizowana w ramach budowy KL Birkenau w 1943 roku (?), łącząca tereny zachodniego dworca towarowego *Auschwitz Bahnhof West* ze złomowiskiem zakładów *L.W. Zerlebetrieb Auschwitz Ost*.

Droga Nr 04-104 - Droga wojewódzka Babice - Brzezinka - Harmęże

Na odcinku od skrzyżowania z ulicą Skotnicką do skrzyżowania z ulicą Męczeństwa Narodów - trasa drogi wytyczonej i zrealizowanej w latach 1942-1943 w ramach budowy KL Birkenau; na odcinku od skrzyżowania z ulicą Męczeństwa Narodów do skrzyżowania z ulicą Pławianka - trasa przedwojennej drogi głównej łączącej Brzezinkę, Pławy i Harmęże.

Droga Nr 04-105 - Droga wojewódzka Brzezinka - Pławy

Na odcinku od skrzyżowania z ulicą Brzozową do skrzyżowania z ulicą Ofiar Faszyzmu - trasa drogi wytyczonej i zrealizowanej w latach 1942-1943

w ramach budowy KL Birkenau; na odcinku od skrzyżowania z ulicą Ofiar Faszyzmu do skrzyżowania z ulicą Pławianka - trasa drogi wytyczonej i zrealizowanej w latach powojennych; na odcinku od skrzyżowania z ulicą Pławianka - trasa przedwojennej drogi lokalnej wsi Pławy.

Ulica Boczna - Droga gminna

Pierwsza droga wytyczona i zrealizowana w 1941 roku w ramach budowy KL Birkenau (*Zufahrtstrasse*); droga, którą w 1941 roku kierowano z KL Auschwitz I komanda więźniarskie do budowy KL Birkenau, a okresie od wczesnej wiosny 1942 do maja 1944 prowadzono z rampy wylądowczej (tzw. Judenrampy) transporty deportowanych do obozu.

Wnioski

W wyniku przeprowadzonych prac badawczych stwierdza się pilną konieczność podjęcia dalszych działań w celu kompleksowego i efektywnego wdrożenia do praktyki wypracowanych metod ochrony konserwatorskiej obiektów byłego KL Auschwitz-Birkenau oraz ochrony, upamiętnienia, ekspozycji i udostępnienia miejsc związanych z historią obozu zagłady:

- I. Wpis do rejestru zabytków województwa Małopolskiego obszaru zaktualizowanej strefy ochronnej Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau w nawiązaniu do przepisów ratyfikowanej przez Polskę konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego.**
- II. Podjęcie negocjacji i uzgodnień z poszczególnymi właścicielami i użytkownikami nieruchomości w obrębie zaktualizowanej strefy ochronnej w celu określenia:**
 1. warunków udostępnienia do badań specjalistycznych, konserwacji, adaptacji i oznakowania obiektów poobozowych oraz upamiętnienia i udostępnienia miejsc związanych z faktografią KL Auschwitz-Birkenau,
 2. form i wielkości rekompensat za ograniczania w dysponowaniu nieruchomościami z tytułu uwarunkowań strefy ochronnej,
 3. docelowego stanu własności miejsc i nie użytkowanych obiektów (w tym ruin) związanych z faktografią KL Auschwitz-Birkenau oraz terenów niezabudowanych podlegających ograniczeniom z tytułu ochrony konserwatorskiej krajobrazu,
 4. szczegółowej lokalizacji oraz warunków prawnych i technicznych inwestycji związanych z usprawnieniem obsługi ruchu odwiedzających Muzeum (centrum recepcyjne, parkingi, nowe drogi lokalne i dojazdowe),
 5. zakresu oczekiwanego zaangażowania społeczności lokalnej w sprawy obsługi ruchu odwiedzających Muzeum.
- III. Opracowanie *Wytycznych szczegółowych zagospodarowania przestrzennego zaktualizowanej strefy ochronnej Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau w Brzezince*, w nawiązaniu do zakresu i trybu sporządzonej w latach 1993-1995 dokumentacji urbanistyczno-konserwatorskiej dla zespołu poobozowego KL Auschwitz I w Oświęcimiu, w celu ostatecznego sformułowania wytycznych konserwatorskich dla zespołu poobozowego KL Birkenau.**
- IV. Przeprowadzenie specjalistycznych badań terenu poza obrębem zaktualizowanej strefy ochronnej Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau w celu identyfikacji miejsc zalegania szczątków i prochów ofiar masowej zagłady oraz zachowanych relikwii KL Auschwitz-Birkenau (inventaryzacje architektoniczno-budowlane, ekspertyzy techniczne, studia historyczne, badania archeologiczne, fotogrametria termowizyjna, geofizyka poszukiwawcza) w celu objęcia ich ochroną konserwatorską w formie wydzielonych enklaw wpisanych do rejestru zabytków województwa małopolskiego.**
- V. Opracowanie planu akustycznego otoczenia Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau w celu aktualizacji „strefy ciszy” zapisanej w rejestrze UNESCO¹⁹¹.**

¹⁹¹ Badania akustyczne strefy ochronnej, mimo iż były objęte programem prac badawczych zaakceptowanym przez Międzynarodową Radę Państwowego Muzeum w 1991 roku - nie zostały zlecone w ramach *Studium Zagospodarowania Przestrzennego Strefy Krajobrazowej Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka* ze względu na brak funduszy.

VI. Podjęcie przez Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau w porozumieniu z władzami resortowymi działań mających na celu:

1. określenie programu użytkowego i wielkości nowych obiektów obsługi ruchu odwiedzających Muzeum: centrum recepcyjnego, parkingu głównego i parkingów wspomagających,
2. reorganizację tras zwiedzania w kontekście nowego systemu obsługi komunikacyjnej Muzeum,
3. określenie zakresu objęcia zarządem muzealnym miejsc i nie użytkowanych obiektów związanych z faktografią KL Auschwitz-Birkenau usytuowanych w zaktualizowanej strefie ochronnej Muzeum,
4. udział jednostek naukowo-badawczych i służb konserwatorskich Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau w pracach i badaniach specjalistycznych dotyczących identyfikacji, ochrony, ekspozycji i upamiętnienia miejsc i obiektów związanych z faktografią obozu usytuowanych w, i poza obrębem, zaktualizowanej strefy ochronnej.

* * *

Wdrożenia

Uwarunkowania prawne

Studium Zagospodarowania Przestrzennego Strefy Krajobrazowej Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka w Oświęcimiu zgodnie z przyjętym celem opracowania udostępniono zainteresowanym stronom¹⁹². W oparciu o ustalenia *Studium* służby konserwatorskie rozpoczęły działalność opiniodawczą w obrębie zaktualizowanej strefy ochronnej. Zapobiegło to wielu niewłaściwym lokalizacjom w sąsiedztwie Muzeum, nawet tym, które miały prawne umocowanie w obowiązującym planie miejscowym¹⁹³. Z informacji zawartych w ustaleniach planu wynikało bowiem, iż w momencie jego opracowywania brak było podstaw do jednoznacznego przesądzenia charakteru i sposobu zagospodarowania stref ochronnych, i jak stwierdzili sami projektodawcy: „*W tym stanie rzeczy plan ogólny musi stanowić wytyczne zagospodarowania stref, aczkolwiek sytuacja powinna wyglądać odwrotnie*”. Tak sformułowaną uwagę poprzedzono konstatacją, iż: „*Szereg kolizji obszaru stref widokowych i ochronnych polega na ocenie stanu istniejącego oraz potrzebuje ustaleń programowo inwestycyjnych, które powinny być rozwiązane w najbliższym czasie*”. Jako ostateczną formę tych ustaleń przyjęto opracowanie planu szczegółowego strefy. Do czasu spełnienia tego warunku miała obowiązywać zasada prowadzenia „całości polityki lokalizacyjnej” i „wszelkiej działalności inwestycyjnej” w uzgodnieniu z dyrektcją Muzeum i Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Ten specjalny zapis, którego brak było w ustaleniach dla innych jednostek strukturalnych, świadczył o odrębnym traktowaniu strefy ochronnej, dla której przyjęto nadrzędne co do skutków prawnych znaczenie uzgodnień z dyrektcją Muzeum i Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Ustalenia szczegółowe dla tej części miasta i gminy miały więc charakter tymczasowy i posiłkowy.

Takie ujęcie problemu staje się zrozumiałe, gdy weźmie się pod uwagę okoliczności, jakie towarzyszyły opracowywaniu planu. W połowie lat osiemdziesiątych władze miejskie Oświęcimia podjęły wysiłek opracowania kompleksowego studium zagospodarowania strefy ochronnej Muzeum. Do opracowania *Studium*, o czym już wspomniano, zobowiązał się profesor Zbigniew Gądek¹⁹⁴. Na etapie formułowania koncepcji planu sygnalizowano, iż: „...*dla możliwości podejmowania trafnych rozwiązań programowych i przestrzennych, stwierdzono konieczność poszerzenia materiałów wyjściowych opracowaniem studiów i analiz dotyczących: (...) - zagospodarowania strefy ochronnej i widokowej Muzeum w Oświęcimiu i Brzezince*”¹⁹⁵. W momencie kończenia prac nad planem powyższe studia i analizy były jednak w fazie początkowej, co nie dawało podstawy do jednoznacznego przesądzenia ustaleń zgodnych z wymogami ochrony dóbr kultury. W dokumentacji planu pojawiła się uwaga, że: „*Plan zagospodarowania strefy wokół Muzeum w Oświęcimiu, a także wokół obozu w Brzezince opracowywany jest przez Politechnikę Śląską w Gliwicach*”¹⁹⁶ i dlatego politykę lokalizacyjną w obrębie strefy oddano tymczasowo w formie uzgodnień pod nadzór Muzeum i Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

W sytuacji braku merytorycznych podstaw do prowadzenia poprzez ustalenia planu właściwej z konserwatorskiego punktu widzenia polityki przestrzennej takie „ręczne sterowanie”

¹⁹² W kwietniu 1995 roku egzemplarz studium wynikowego został przekazany Państwowej Służbie Ochrony Zabytków w Bielsku-Białej, a w grudniu tegoż roku - Urzędowi Miejskiemu w Oświęcimiu.

¹⁹³ *Plan ogólny zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Oświęcim*, [Dz.Urz.Woj.Bielskiego Nr 9/90 poz.124]. Dzięki ustaleniom *Studium* powstrzymano na przykład inicjatywę wybudowania na terenie jednej z największych byłych żwirowni KL Auschwitz *Europejskiego Centrum Dokumentacji i Badań Martyrologii Cyganów*, co w świetle ustaleń obowiązującego planu było możliwe (jednostka B 84UK).

¹⁹⁴ por. *Protokół ze spotkania w Urzędzie Miejskim w Oświęcimiu w dn.16.01.1988r. w sprawie stanu zaawansowania prac nad planem ogólnym zagospodarowania przestrzennego miasta Oświęcimia*, pkt 4 s.1. [UMO].

¹⁹⁵ *Koncepcja planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Oświęcim. Opis Planu. Tekst Planu*, TUP Zakład Planowania Przestrzennego Pracownia w Katowicach, pkt 2 - *Podstawowe uwarunkowania obszaru. Ocena materiałów wyjściowych*, s.9.

¹⁹⁶ *Plan ogólny...* op.cit. „Opis Planu” pkt 5.1 s.8.

było jedynie słuszne, gdyż umożliwiło włączenie w nadzorowanie działalności inwestycyjnej tych instytucji i urzędów, które gwarantowały (przynajmniej teoretycznie) spełnienie wymogów ochrony dóbr kultury. Było to tym bardziej istotne, iż jak się okazało, w planie zaistniały liczne błędy oraz ewidentne niedopatrzenia i tylko zapis o konieczności uzgadniania działalności inwestycyjnej z dyrektorem Muzeum i Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków mógł zapobiec realizacji wielu kolizyjnych, ale zgodnych z „literą prawa” inwestycji¹⁹⁷.

Do przyjętego trybu prowadzenia uzgodnień konserwatorskich *Studium* wniosło jeden istotny aspekt - kompleksowość ujęcia problemu. Wspólna dla Muzeum i Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków baza źródłowa mogła przeciwdziałać nieuniknionym błędom „ręcznego sterowania” bazującego siłą rzeczy na indywidualnym badaniu każdego przypadku. Dotychczasowe działania z pewnością nie służyły kreowaniu spójnego obrazu strefy, a czasem przynosiły wręcz szkodliwe decyzje¹⁹⁸ i już na pewno nie sprzyjały planowaniu jakichkolwiek całościowych zabiegów rewaloryzacyjnych.

Program Oświęcimski

Opracowanie programu zainicjował w kwietniu 1996 roku Prezydent Miasta Oświęcimia Andrzej Telka. Bezpośrednim impulsem tej inicjatywy była konieczność podjęcia praktycznej rewaloryzacji najbliższego otoczenia Muzeum, nie tylko w kontekście wieloletnich zaniedbań, ale i zwiększonego zainteresowania opinii społecznej problematyką strefy ochronnej po zaistnieniu w lutym 1996 roku konflikcie o tzw. „supermarket”.

Konflikt związany ze skromną inwestycją spółki „Maja” uświadomił zainteresowanym, że próba racjonalnego rozwiązania nawarstwionych od lat problemów strefy może być przedmiotem politycznych nacisków środowisk i osób słabo zorientowanych w złożonych zagadnieniach Oświęcimia, ale też, że jest sprawą nadzwyczaj pilną.

Kontrowersje wokół „supermarketu” zasadały się na błędnych i tendencyjnych doniesieniach prasowych „Trybuny Śląskiej”¹⁹⁹, co wywołało falę bezzasadnych oskarżeń kierowanych zarówno pod adresem inwestora, dyrekcji Muzeum, jak i samorządu Oświęcimia. Owe kontrowersje w efekcie przyniosły jednak zainteresowanie władz rządowych sprawą strefy i w konsekwencji stworzyły szansę sfinansowania przez budżet państwa znacznej części kosztów związanych z realizacją koniecznych zmian w otoczeniu Muzeum. Do tej pory bowiem wszelkie działania w strefie prowadzone były wyłącznie skromnymi środkami władz miejskich i mimo międzynarodowego charakteru miejsca martyrologii nie dofinansowywano ich z budżetu centralnego. Oświęcim, jako 40-tysięczne miasto, nie był w stanie sam realizować wszystkich prac modernizacyjnych, szczególnie zaś tych z zakresu infrastruktury turystycznej i inwestycji komunikacyjnych w dostosowaniu do potrzeb ponad 500-tysięcznej rzeszy pielgrzymów i turystów odwiedzających corocznie tereny byłego obozu zagłady. Dotychczasowa regulacja prawna strefy ochronnej nie ułatwiała tego zadania, a praktyka jej funkcjonowania pokazała, że przez prawie 20 lat nie udało się wypracować całościowej koncepcji zagospodarowania terenów przyległych do Muzeum.

W związku z wagą, jaką władze centralne zaczęły przykładac do powyższego zagadnienia, Prezydent Miasta podjął intensywne starania o przygotowanie dokumentu, który ukazując najbardziej palące problemy miasta i Muzeum stworzyłby równocześnie bazę do wszczęcia praktycznych kroków w kierunku ich rozwiązywania. Zaproszono do współpracy Zespół Autorski Jadwigi i Marka Raweckich, który na zlecenie Zarządu Miasta Oświęcimia opracował

¹⁹⁷ por. opinię Zespołu Autorskiego JM Raweckich zawartą w piśmie do Przewodniczącego Samorządowego Kolegium Odwoławczego Województwa Bielskiego z dnia 8.07.1996 r. znak: L.dz.88/7/96 [PLAN].

¹⁹⁸ W takim trybie na przykład komisja Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka wydała w 1993 roku zgodę na rozbiórkę części historycznej boczniczy w Oświęcimiu, do czego szczęśliwie nie doszło - por. *Protokół nr 2 z posiedzenia Komisji doradczej do Zadań Konserwatorskich PMO*, Oświęcim 9.12.1993 [Dział Konserwatora PMO].

¹⁹⁹ Bebak J.W.: *Supermarket „Auschwitz”!*; tenże: *Lagergeszäft*, „Trybuna Śląska” z 19.02.1996.

główne założenia Programu Oświęcimskiego w odniesieniu do zagadnień strefy ochronnej²⁰⁰. Konstrukcję programu oparto na czterech grupach zagadnień:

- I. Modernizacji układu komunikacyjnego w dostosowaniu do wymogów obsługi ruchu odwiedzających Państwowe Muzeum w Oświęcimiu i w Brzezince, przy uwzględnieniu potrzeb obsługi ruchu tranzytowego i lokalnego;
- II. Wskazaniu dotychczasowych funkcji zagospodarowania terenów otaczających Muzeum kolidujących z charakterem i naruszających powagę miejsca pamięci oraz określeniu metod eliminacji kolizji;
- III. Ustaleniu miejsc i obiektów wpływających negatywnie na stan estetyczny najbliższego sąsiedztwa Muzeum oraz określeniu zakresu działań sanacyjnych;
- IV. Określeniu sposobów ekspozycji, udostępnienia oraz upamiętnienia historycznych miejsc i obiektów związanych z byłym obozem zagłady, usytuowanych poza Muzeum oraz obiektów zabytkowych związanych z przedwojennymi dziejami miasta Oświęcimia.

Opracowane już *Studium Zagospodarowania Przestrzennego Strefy Ochronnej Państwowego Muzeum w Oświęcimiu* ustaliło skalę i zakres możliwych z konserwatorskiego punktu widzenia działań w najbliższym sąsiedztwie terenów muzealnych. Pozwoliło, przy uwypukleniu zagadnień związanych z ochroną spuścizny historycznej, uwzględnić elementarne potrzeby miasta i tych jego mieszkańców, którzy mieszkają i pracują w zasięgu strefy ochronnej. W oparciu o ustalenia *Studium* przygotowano szereg konkretnych zadań inwestycyjnych Programu Oświęcimskiego. Określono ich cele, harmonogram i koszty realizacji. Uwzględniono przy tym zalecenia Międzynarodowej Rady Państwowego Muzeum i specjalnej komisji ministerialnej w odniesieniu do sprawy „supermarketu”: konieczności poszerzenia obszaru ciszy i skupienia w obrębie samego Muzeum poprzez usunięcie znajdującego się tam parkingu i obiektów obsługi odwiedzających i przeniesienie ich na teren wstrzymanej inwestycji spółki „Maja”²⁰¹.

Pracownicy Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka przedstawili w ogólnym zarysie potrzeby tej instytucji w związku z koniecznością dostosowania jej do współczesnych funkcji: wykonania nowej wystawy głównej, opracowania nowego systemu udostępnienia terenów muzealnych i obsługi odwiedzających, usunięcia mieszkań służbowych z terenów Muzeum, a także szereg propozycji organizatorskich w zakresie nauczania historii holocaustu i współpracy w tym względzie z Ministerstwem Edukacji Narodowej.

W ramach kompleksowego traktowania zagadnień Oświęcimia w Programie Oświęcimskim pojawiły się też przygotowane przez pracowników Urzędu Miejskiego i Muzeum propozycje kreowania nowego wizerunku miasta, jako europejskiego ośrodka kongresowego i turystyki edukacyjnej. Zaproponowano: utworzenie „Międzynarodowego Centrum Kongresowego i Seminaryjnego”, „Międzynarodowego Ośrodka Edukacji”, „Europejskiego Instytutu Kształcenia Nauczycieli”; renowację starego miasta; renowację najciekawszych obiektów zabytkowych Oświęcimia; stworzenie zaplecza turystycznego dla pielgrzymów i odwiedzających Oświęcim.

Opracowano trzy warianty Programu Oświęcimskiego: od najbardziej oszczędnego po obejmujący całość zgłoszonych przez władze samorządowe i Muzeum potrzeb. Na wniosek Jadwigi i Marka Raweckich przyjęto, iż we wszystkich wariantach problematyka strefy

²⁰⁰ JM Rawecy: *Ramowy program niezbędnych prac modernizacyjno-inwestycyjnych w obrębie strefy ochronnej Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka w Oświęcimiu*, Pracownia Projektowa PLAN, kwiecień 1996 [UMO].

²⁰¹ por. *Komunikat z zebrania Prezydium Międzynarodowej Rady Muzeum Oświęcim-Brzezinka w dniu 30.IV.1996 r.*, pkt 2 s.1 [PMO]; *Sprawozdanie z działania Komisji powołanej przez Ministra Kultury i Sztuki w dniu 12 marca 1996 r. dla zbadania zgodności z prawem działań Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Bielsku-Białej oraz dyrekcji Muzeum w Oświęcimiu w sprawie budowy pawilonu handlowego w strefie ochronnej wokół byłego Obozu Koncentracyjnego w Oświęcimiu*, pkt IV s.5 [PLAN].

ochronnej będzie ujęta w pełnym zakresie (65,8 mln zł) ze względu na priorytetowy charakter tego tematu. Łączny koszt realizacji programu zamykał się w kwotach²⁰²: 247,3 mln zł (wariant I), 329,8 mln zł (wariant II), 416,3 mln zł (wariant III).

W Programie Oświęcimskim nie ujęto zagadnień zagospodarowania strefy ochronnej w Brzezince. W uwagach końcowych zasygnalizowano jedynie konieczność podjęcia dalszych prac naukowo-badawczych. Oparciem dla zadań rewaloryzacyjnych programu było bowiem *Studium Zagospodarowania Przestrzennego Strefy Krajobrazowej Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka*, a to obejmowało wtedy wyłącznie problematykę byłego KL Auschwitz I. Sytuacja polityczna i społeczna powstała po konflikcie o „supermarket” wymusiła szybsze praktyczne odniesienie się do problematyki strefy ochronnej niż przyjęty przez Muzeum harmonogram prac badawczych²⁰³.

Oświęcimski Strategiczny Program Rządowy

W dniu 25 czerwca 1996 roku Program Oświęcimski był rozpatrywany na posiedzeniu Rady Ministrów RP. Rada Ministrów uznała, że rozwiązanie problemów związanych z właściwym upamiętnieniem masowej zagłady Żydów oraz męczeństwa narodu polskiego i innych narodów w Oświęcimiu wymaga kompleksowych działań w ramach wieloletniego programu przyjętego i realizowanego w porozumieniu i współdziałaniu wszystkich zainteresowanych instytucji i środowisk w kraju i za granicą. Stwierdzono, że rozmiary niezbędnych prac uzasadniają podzielenie przedsięwzięcia na etapy. Przyjęto, że realizacja pierwszego etapu²⁰⁴ powinna się odbywać w ramach Strategicznego Programu Rządowego, natomiast kolejne etapy wymagają zaangażowania środków społecznych, także pochodzących od społeczności międzynarodowej. Wyrażono nadzieję, że w realizację tego zadania włączą się autorytety w kraju i za granicą. Rada Ministrów zdecydowała, że szef Urzędu Rady Ministrów, współdziałając z Ministrem Kultury i Sztuki i wykorzystując Wariant I Programu Oświęcimskiego przedstawi rządowi do 15 września 1996 roku projekt Strategicznego Programu Rządowego. Zobowiązała też Ministra Finansów, by umieścić w projekcie budżetu na rok 1997 rezerwę celową na sfinansowanie pierwszych zadań Strategicznego Programu Rządowego²⁰⁵.

Po konsultacji szefa Urzędu Rady Ministrów z Prezydentem Oświęcimia ustalono, że władze samorządowe przygotowują w formie załączników materiały rozwijające zapisy Wariantu I Programu Oświęcimskiego. W związku z powyższym Zarząd Miasta Oświęcimia zlecił Zespołowi Jadwigi i Marka Raweckich opracowanie „Załącznika Nr 3 do Programu Oświęcimskiego” pt.: *Uporządkowanie i zagospodarowanie strefy ochronnej wokół Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka*. Dyrekcja Muzeum zobowiązała się do przygotowania „Załącznika Nr 4” pt.: *Dostosowanie Państwowego Muzeum w Oświęcimiu do nowych funkcji*. Urząd Miejski w Oświęcimiu podjął się opracowania „Załącznika Nr 1” pt.: *Najważniejsze przedsięwzięcia związane z modernizacją układu komunikacyjnego na terenie miasta Oświęcimia*, bazując na przygotowanym przez Jadwigę i Marka Raweckich dokumencie²⁰⁶, a Urząd Gminy Oświęcim - „Załącznika Nr 2” pt.: *Najważniejsze przedsięwzięcia związane z modernizacją układu komunikacyjnego na terenie Gminy Oświęcim - sołectw Brzezinka i Pławy*.

²⁰² wg poziomu cen z maja 1996 roku.

²⁰³ Powodem znacznych opóźnień w realizacji studium strefy było, o czym już wspomniano, nieprzychylnie nastawienie ludności miejscowej. Gdyby w 1992 roku mieszkańcy Brzezinki nie oprotestowali prac terenowych, w 1996 roku władze gminne dysponowałyby pełnym rozeznaniem uwarunkowań konserwatorskich byłego KL Birkenau, co umożliwiłoby sformułowanie w pełnym zakresie zadań Programu Oświęcimskiego.

²⁰⁴ uporządkowanie i zagospodarowanie strefy ochronnej oraz modernizacja układu komunikacyjnego w rejonie muzeum.

²⁰⁵ *Komunikat po Radzie Ministrów - 25.06.1996.*

²⁰⁶ JM Rawecy: *Ramowy program... op.cit.* pkt I.

Pod koniec sierpnia 1996 roku przekazano Urzędowi Miasta Oświęcimia „Załącznik Nr 3” określający: zakres niezbędnych prac związanych z rewaloryzacją otoczenia Muzeum, terminy wykonania poszczególnych zadań w rozbiciu na etapy realizacyjne, szacunkowe wielkości i rozdział nakładów finansowych. Ze względu na syntetyczny charakter zleconego dokumentu, we wszystkich zadaniach umieszczono delegację do *Studium Zagospodarowania Prze-strzennego Strefy Krajobrazowej Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka w Oświęcimiu*, który to dokument był merytoryczną podstawą sformułowanych zadań.

W dniu 8 października 1996 roku Rada Ministrów przyjęła Oświęcimski Strategiczny Program Rządowy. Znalazły się w nim przygotowane przez władze lokalne dokumenty-załączniki. W komunikacie z posiedzenia stwierdzono, że program zakłada modernizację architektoniczną i urbanistyczną miasta i gminy Oświęcim, a jego celem jest:

- * stworzenie warunków uszanowania ofiar ludobójstwa oraz poznawania problemów związanych ze spuścizną wojny i martyrologią narodów,
- * uporządkowanie strefy wokół byłego obozu zagłady i podniesienie jej estetyki,
- * rozpoczęcie działalności Międzynarodowego Centrum Edukacji.

Uznano, iż pierwszy etap (do 2001 roku) powinien obejmować uporządkowanie i zagospodarowanie strefy ochronnej oraz modernizację układu komunikacyjnego w rejonie Muzeum (oddzielenie ruchu związanego z Muzeum od tranzytowego i miejskiego). Stwierdzono, że zadania inwestycyjne i modernizacyjne w otoczeniu Muzeum będą finansowane głównie z rezerwy celowej budżetu państwa. Udział miasta i gminy przewidywany był jedynie w finansowaniu prac bezpośrednio służących mieszkańcom.

„Załącznik Nr 4” nie został uwzględniony w programie. Koszty dostosowania Muzeum do współczesnych funkcji mieli pokryć Minister Kultury i Sztuki i Generalny Konserwator Zabytków ze swych budżetów i rezerwy celowej.

W grudniu 1996 roku wyszło rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie ustanowienia urzędu Pełnomocnika Rządu do Spraw Realizacji Oświęcimskiego Strategicznego Programu Rządowego²⁰⁷. W wyniku porozumień zawartych przez Wojewodę Bielskiego z Zarządami Miasta i Gminy Oświęcim powierzono władzom samorządowym do wykonania zadania Oświęcimskiego Strategicznego Programu Rządowego²⁰⁸. Przy Urzędzie Miejskim w Oświęcimiu powołano Biuro ds. Realizacji Programu Oświęcimskiego.

Ryc.24. Oświęcim. Przykład praktycznej realizacji zadań „Załącznika Nr 3” Oświęcimskiego Strategicznego Programu Rządowego. Końcowy etap Zadania Nr 6/II „Tereny historycznej bocznicy kolejowej - odgałęzienie do Monopolu”. Zdjęcie z lewej - stan w roku 1996. Zdjęcie z prawej - stan w roku 1999. Widok z ulicy Spółdzielców w kierunku północnym. Fot.: M.Rawecki

²⁰⁷ Dz.U. Nr 145 poz. 672.

²⁰⁸ Dz.Urz.Woj.Bielskiego Nr 15/97 poz.129 i 130.

Ryc.25. Oświęcim. Końcowy etap Zadania Nr 6/II „Tereny historycznej bocznicy kolejowej - odgałęzienie do Monopoli”. Zdjęcie z lewej - stan w roku 1996. Zdjęcie z prawej - stan w roku 1999. Widok w kierunku południowym środkowego odcinka bocznicy. Fot.: M.Rawecki

Ryc.26. Oświęcim - ulica Stanisławy Leszczyńskiej. Końcowy etap Zadania Nr 2/III „Ogrodzienia” w zakresie terenu jednostki wojskowej. Zdjęcie z lewej - stan w roku 1996. Zdjęcie z prawej - stan w roku 1999. Widok w kierunku północnym od strony głównego wjazdu do Muzeum. Fot.: M.Rawecki

Strategia

W marcu 1997 roku Zespół Autorski Jadwigi i Marka Raweckich wystąpił do dyrekcji Muzeum z wnioskiem o opracowanie dokumentu, który w syntetycznej formie przedstawiłby zasady ochrony konserwatorskiej kompleksu KL Auschwitz-Birkenau wypracowane w efekcie wieloletnich prac badawczych i praktycznie zastosowane w Programie Oświęcimskim i Oświęcimskim Strategicznym Programie Rządowym. Intencją tej inicjatywy było podjęcie dialogu z propozycjami zagospodarowania strefy ochronnej Muzeum, jakie przedłożyli władzom polskim przedstawiciele organizacji żydowskich w 1997 roku. Jeszcze w lipcu 1996 odbyła się autorska prezentacja Programu Oświęcimskiego w Kancelarii Prezydenta RP. **Aleksander Kwasiński** poparł całe zamierzenie, a w czasie swej wizyty w USA przedstawił założenia programu organizacjom żydowskim skupionym przy United States Holocaust Memorial Museum w Waszyngtonie. Program Oświęcimski stał się impulsem do nawiązania kontaktów z międzynarodowymi środowiskami naukowymi związanymi z przechowaniem pamięci o Auschwitz, a także poznania oczekiwań strony żydowskiej co do sposobów zagospodarowania otoczenia Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka.

Przedstawiciele organizacji żydowskich zaproszeni przez United States Holocaust Memorial Museum w Waszyngtonie przygotowali *Odpowiedź na Program Oświęcimski*²⁰⁹ przed-

²⁰⁹ USHMM: *Odpowiedź na Program Oświęcimski. Wymagania stawiane przyszłemu planowi*, 4 grudnia 1996 [UMO i PMO].

stawiając szereg konkretnych rozwiązań dotyczących przyszłego zagospodarowania strefy ochronnej²¹⁰. Za główny mankament Programu Oświęcimskiego uznano brak „konceptyjnego planu ogólnego”, bez którego zdaniem opiniujących niemożliwe było ocenienie szczegółowych propozycji zawartych w programie. W związku z powyższym strona żydowska zaproponowała *Conceptual Master Plan for Auschwitz-Birkenau*²¹¹, jako kontrpropozycję do Programu Oświęcimskiego. Jednakowoż, w konfrontacji z rzeczywistym stanem zagospodarowania strefy okazało się, iż postulaty teoretyczne zawarte w *Odpowiedzi na Program Oświęcimski* są możliwe do rozważenia, natomiast ich praktyczna realizacja w zaproponowanej formie jest nierealna i może doprowadzić do naruszeń praw społeczności lokalnej²¹².

W dniach 3-4 marca 1997 roku podczas spotkań w Warszawie i Oświęcimiu przedstawiciele organizacji żydowskich z władzami centralnymi, resortowymi, samorządowymi, członkami Międzynarodowej Rady Muzeum w Oświęcimiu, pracownikami oświęcimskiego Muzeum i byłymi więźniami Auschwitz opiniujący przedłożyli kolejny dokument pt.: *Strategy for the State Museum of Auschwitz-Birkenau*²¹³. Ta nowa propozycja uwzględniła część krytycznych uwag strony polskiej zawierając jednak nadal wiele kontrowersyjnych rozwiązań. W dokumencie brak było pełnego rozeznania historycznej specyfiki terenu i współczesnych uwarunkowań jego zagospodarowania. Pomimo tych niedoskonałości *Strategy for the State Museum of Auschwitz-Birkenau* stał się konstruktywnym krokiem do podjęcia rzeczowej dyskusji nad przedstawionymi przez stronę żydowską rozwiązaniami. W efekcie przeprowadzonej dyskusji skonstatowano konieczność wypracowania takich rozwiązań, które spowodują większą integrację funkcjonalno-przestrzenną kompleksu poobozowego oraz usprawnią i wzbogacą dostęp odwiedzających do obu części Muzeum. W dniu 5 marca uczestnicy spotkania sygnowali *Deklarację w sprawie zasad realizacji Programu Oświęcimskiego*.

Bezpośrednim efektem spotkań było podjęcie przez Muzeum opracowania *Strategii uporządkowania, zagospodarowania i upamiętnienia terenów otaczających Miejsce Pamięci i Muzeum Auschwitz-Birkenau*²¹⁴. Świadomie nawiązano w tytule do *Strategy for the State Museum of Auschwitz-Birkenau*. Zaproponowana przez stronę żydowską forma dyskusji ułatwiła prezentację kluczowych zagadnień zagospodarowania strefy ochronnej, a tym samym sprzyjała precyzowaniu stanowiska wynikającego z przeprowadzonych analiz i badań. W grudniu 1997 roku ukończono prace nad *Strategią*. Przygotowano koncepcję, która uwzględniła wyniki wcześniejszych prac badawczych, ustalenia Programu Oświęcimskiego i Oświęcimskiego Strategicznego Programu Rządowego, wytyczne zawarte w *Deklaracji w sprawie zasad realizacji Programu Oświęcimskiego* oraz autorskie projekty rozwiązań poszczególnych elementów programu. Przedstawiono propozycje:

²¹⁰ Do zaopiniowania Programu Oświęcimskiego strona żydowska powołała „Komitet ds. Przeglądu Programu Oświęcimskiego”, w skład którego weszli przedstawiciele: *Amerykańskiego Zgromadzenia Żydów Ocalałych z Holocaustu, Amerykańskiego Komitetu Żydów, Ligi przeciwko Zniesławieniu, Fundacji Ronalda S.Laudera, Muzeum Pamięci Holocaustu Stanów Zjednoczonych, Światowego Kongresu Żydów, Instytutu Yad Vashem* oraz jako doradcy: prof. Deborah Dwork (Clark University) i prof. Robert Jan van Pelt (University of Waterloo).

²¹¹ R.J.Pelt, D.Dwork, V.Rynnimeri: *Conceptual Master Plan for Auschwitz-Birkenau. Preliminary Proposal*, 25 listopada 1996, University of Waterloo i Clark University [UMO i PMO].

²¹² Autorzy *Conceptual Master Plan* zaproponowali na przykład powiększenie obszaru Muzeum o 60 hektarów w Oświęcimiu i o 20 w Brzezince. Realizacja tej propozycji wymagałaby wyburzenia 100 prywatnych budynków mieszkalnych, 70 obiektów przemysłowych i gospodarczych, likwidacji 5 zakładów pracy; por.: JM Rawecy: *Stanowisko Zespołu Autorskiego w sprawie opinii środowisk żydowskich na temat „Programu Oświęcimskiego”*, Gliwice 27.01.1997 [UMO i PMO]; S.Bubin: *Niezgoda na niezgodę. Środowiska żydowskie proponują w sprawie Oświęcimia koncepcje oderwane od rzeczywistości - twierdzą polscy naukowcy*, „Dziennik Zachodni” z 28.02.1997; P.Włodarczyk: *Życie na cmentarzu. Strefa niepokoju*, „Fakty” z 3.04.1997.

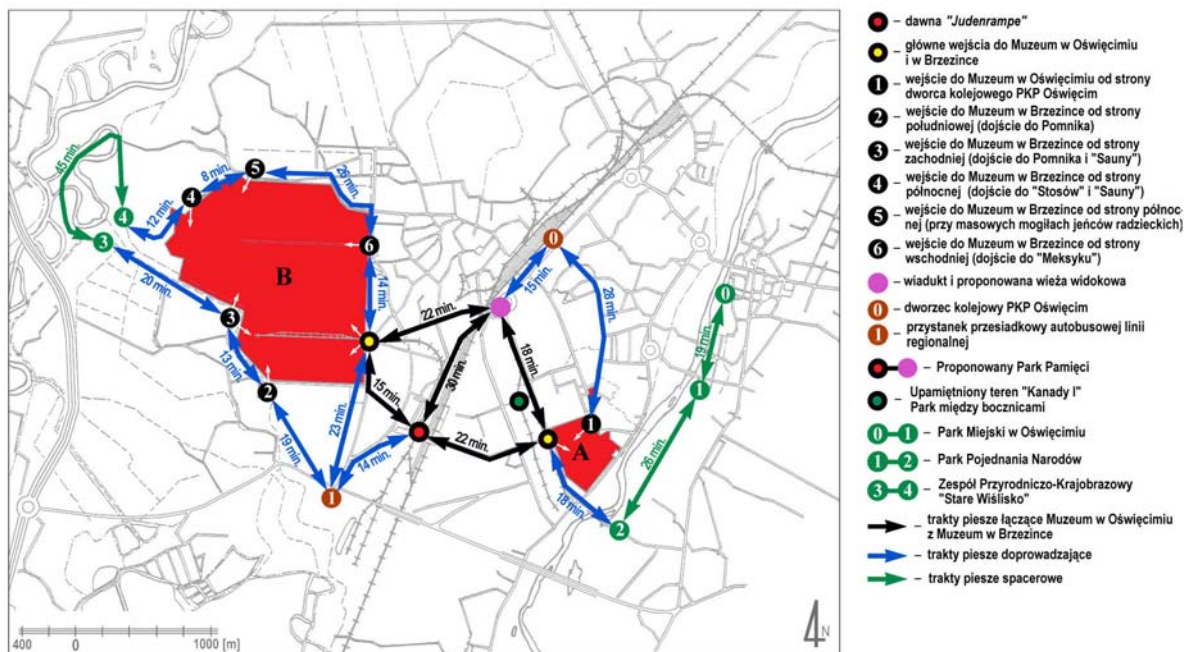
²¹³ R.J.Pelt z Zespołem: *Strategy for the State Museum of Auschwitz-Birkenau*, Auschwitz-Birkenau Collaborative, marzec 1997, School of Architecture University of Waterloo, Center for Holocaust Study - Clark University [UMO i PMO].

²¹⁴ JM Rawecy: *Strategia uporządkowania, zagospodarowania i upamiętnienia terenów otaczających Miejsce Pamięci i Muzeum Auschwitz-Birkenau*, Pracownia Projektowa PLAN Gliwice, 1997 [PMO].

- * upamiętnienia miejsc kaźni i męczeństwa usytuowanych poza Muzeum,
- * usprawnienia sposobu odwiedzin Muzeum,
- * większej integracji kompleksu poobozowego,
- * wydzielenia terenów pod przyszłościowe lokalizacje obiektów związanych z procesami integracyjnymi wokół Miejsca Pamięci: działalnością naukową, edukacyjną oraz ruchami pojednania i współpracy.

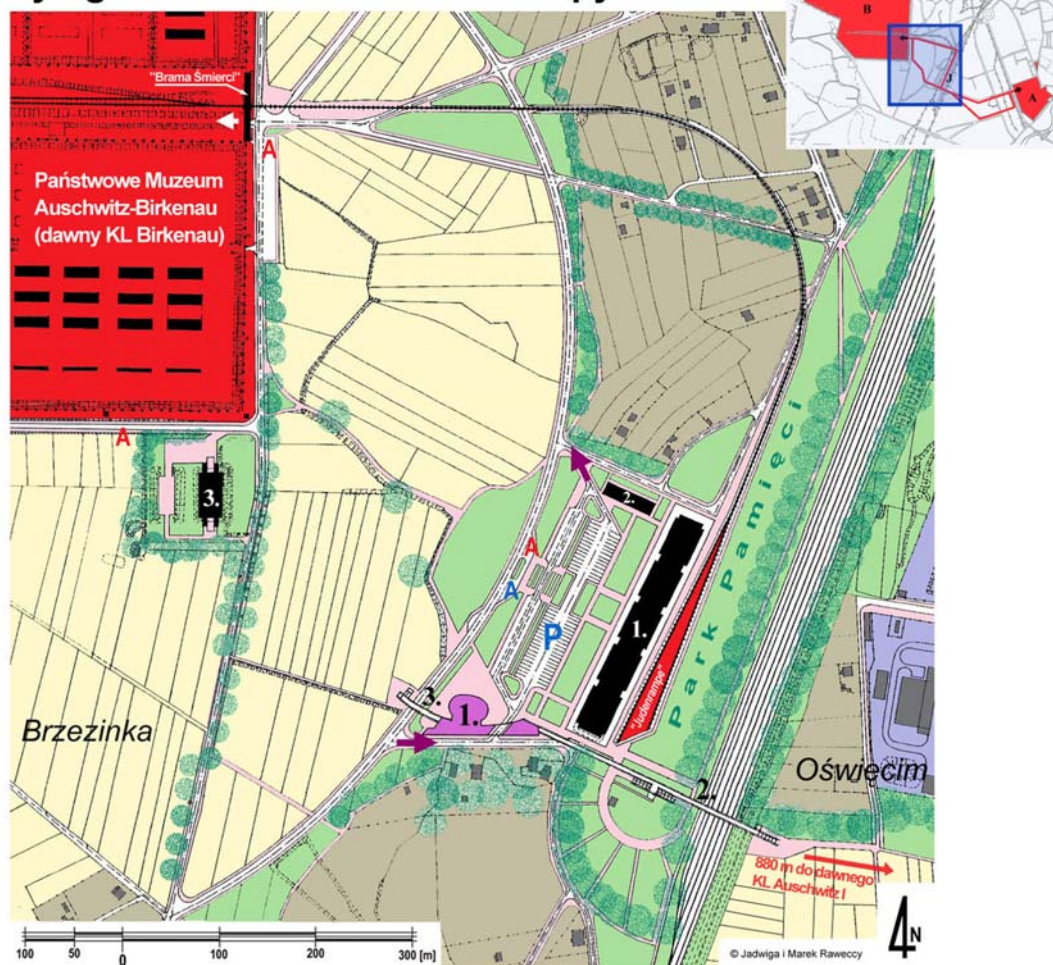
W *Strategii* położono nacisk na wyeksponowanie Judenrampy, rampy wylądowczej, na którą w latach 1942-1944 hitlerowcy kierowali transporty deportowanych do obozu. To szczególne miejsce, nie objęte dotąd zarządem muzealnym i strefą ochronną, jest usytuowane centralnie w stosunku do obu części kompleksu poobozowego. Inne istotne miejsce - to bocznic kolejowa w Oświęcimiu, na którą przybywały pierwsze transporty więźniów do KL Auschwitz I. Przyjęto, iż przybywający do Muzeum pielgrzymi winni rozpoczynać odwiedzanie od tych właśnie miejsc, by następnie podążać trasami, którymi szły tysiące ofiar obozu. Dlatego obsługę odwiedzających ulokowano na dwóch głównych parkingach (dla Auschwitz I - w pobliżu historycznej bocznic, a dla Birkenau - w pobliżu Judenrampy). Ze względu na rozległy obszar byłego KL Birkenau zaplanowano cztery dodatkowe parkingi wspomagające rozlokowane wokół muzealnych granic. Aby ruch odwiedzających nie zakłócił specyficznej atmosfery Miejsca Pamięci, zaproponowano zlokalizowanie przy parkingach wszelkiej niezbędnej infrastruktury usytuowanej dotąd w obrębie samego Muzeum (toalety, gastronomia, punkty przewodnickie, sprzedaż wydawnictw, kwiatów etc.) oraz wprowadzenie minibusów kursujących pomiędzy nimi. Uznano za celowe zaprojektowanie lokalnej obwodnicy od strony południowej i wschodniej byłego KL Birkenau. Takie rozwiązanie pozwoliłoby oddalić ruch samochodowy od terenów muzealnych oraz klarownie rozgranaczyć niezabudowane obszary podlegające rygorom konserwatorskim od terenów rozwojowych Brzezinki.

Dla wykreowania nowego sposobu odwiedzania Muzeum i zaakcentowania dawnej wielkości kompleksu obozowego rozdzielonego po wojnie na dwie części odległe od siebie o 3 kilometry - zaprojektowano trasę pieszą łączącą były Auschwitz I z byłym KL Birkenau.

Ryc.27. Koncepcja nowej obsługi komunikacyjnej Muzeum uwzględniająca priorytetową rolę Judenrampy w integracji terenów poobozowych (opracowanie MR)

Koncepcja rewitalizacji przedpola byłego KL Birkenau i Judenrampy

Legenda:

	- Tereny Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau		1. - Nowe centrum recepcyjne dla odwiedzających
	- Upamiętnienie ofiar obozu		2. - Kładka piesza nad torami kolejowymi połączona z pierwszym piętrzem centrum recepcyjnego
	- Bocznicą kolejową wybudowaną w 1944 i uruchomioną w maju tego roku, łączącą "Judenrampe" z KL Birkenau, doprowadzającą nowo przybyłe transporty deportowanych w bezpośrednie sąsiedztwo komór gazowych		3. - Kładka piesza nad projektowaną obwodnicą połączona z pierwszym piętrzem centrum recepcyjnego
	- Ogólnodostępne tereny zieleni niskiej i parkowej		- Główny wjazd i wyjazd z centrum recepcyjnego
	- Istniejąca zieleni wysoka (w tym starodrzew) i projektowana (dosadzenia i zieleni izolacyjna)		- Główny parking dla odwiedzających
	- Ogólnodostępne ciągi piesze		- Przystanki minibusów muzealnych
	1. 2. 3. - Gospodarcze obiekty poobozowe adaptowane na cele muzealne		- Przystanki komunikacji miejskiej
	- Pozostałe obiekty współczesne niezwiązane z Muzeum		- Prywatne tereny zabudowy zagrodowej (wraz z rezerwą terenową)
			- Prywatne tereny upraw polowych
			- Restrukturyzowane tereny istniejącego przemysłu, składów i przedsiębiorstw komunalnych w Oświęcimiu

Ryc.28. Koncepcja rewitalizacji przedpola byłego KL Birkenau uwzględniająca upamiętnienie Judenrampy, nowy parking i centrum recepcyjne dla odwiedzających oraz budowę lokalnej obwodnicy odsuwającej ruch kołowy od granic muzealnych i rozgraniczającej tereny podlegające ochronie konserwatorskiej krajobrazu od terenów rozwojowych wsi Brzezinka (opracowanie: Jadwiga i Marek Raweccc)

Budowa kładki pieszej nad torami kolejowymi usytuowanymi w połowie drogi między obiema częściami Muzeum nie tylko umożliwiłaby skrócenie przejścia pomiędzy nimi, ale i włączyłaby w tryb odwiedzin centralnie usytuowaną Judenrampe, w pobliżu której mogłoby powstać w przyszłości nowe miejsce upamiętnienia ofiar obozu (Park Pamięci), a także centrum recepcyjne dla odwiedzających. Trasę pieszą poprowadzono tak, aby omijała tereny przemysłowe, usługowe i zabudowę wiejską, co sprzyjałoby pokonaniu tego dystansu w ciszy i skupieniu. W celu udostępnienia miejsc związanych z historią obozu zaproponowano wytyczenie specjalnych ścieżek dla grup studyjnych i osób, które, by lepiej poznać historię byłego obozu zagłady, przyjeżdżają do Oświęcimia na dłużej niż jeden dzień. Dla zobrazowania przyjętych rozwiązań przygotowano makietę obejmującą tereny stref ochronnych i ich najbliższego otoczenia.

Już w trakcie opracowywania *Strategii* prowadzono szerokie konsultacje wśród zainteresowanych stron²¹⁵. Ostateczny jej kształt był również efektem uwzględnienia przyszłościowych planów ekspozycyjnych i reorganizacyjnych dyrekcji Muzeum zawartych w „Załączniku Nr 4” do Programu Oświęcimskiego. Prezentacja *Strategii* na plenarnym posiedzeniu Międzynarodowej Rady Państwowego Muzeum w Oświęcimiu w dniach 2-3 lutego 1998 roku spotkała się z wysoką oceną członków Rady. Zalecono kontynuację prac²¹⁶.

Planowanie miejscowe

W czerwcu 1996 roku Rada Miejska w Oświęcimiu podjęła uchwałę o przystąpieniu do sporządzenia projektu zmiany planu miejscowego zagospodarowania przestrzennego dla terenu położonego w obszarze strefy ochronnej Państwowego Muzeum w Oświęcimiu wraz z terenami przyległymi do tej strefy²¹⁷. W tej samej uchwale Rada postanowiła:

„Zapiniować pozytywnie „*Studium Zagospodarowania Przestrzennego Strefy Krajobrazowej Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka. Strefa A - Oświęcim - Strefa Ochronna Państwowego Muzeum w Oświęcimiu*” opracowane przez Zespół Autorski: mgr inż.arch. Jadwiga Rawecka i mgr inż.arch. Marek Rawecki”.

Powyższe decyzje były efektem licznych prezentacji przez autorów problematyki strefy ochronnej na posiedzeniach Rady Miejskiej oraz wynikiem długiego procesu negocjacji i uzgodnień proponowanych w *Studium* zasad ochrony konserwatorskiej. Po przekazaniu w grudniu 1995 roku Urzędowi Miejskiemu w Oświęcimiu egzemplarza *Studium* władze samorządowe zleciły przeprowadzenie niezależnej oceny tego dokumentu w aspekcie jego przydatności dla potrzeb planowania przestrzennego, jako materiału wyjściowego do zmiany planu miejscowego w obrębie strefy ochronnej Państwowego Muzeum w Oświęcimiu.

W marcu 1996 roku architekt Andrzej Mastej przedstawił kompleksową, jednoznacznie pozytywną ocenę pisząc m.in.²¹⁸: „Zawartość merytoryczna „*Studium*”, niezwykle bogata, stanowi kompendium wiedzy na dzień dzisiejszy o obszarze objętym strefą krajobrazową PMO. Opiniujący uważa, że opracowanie może stanowić podstawowy i istotny materiał

²¹⁵ Główne założenia *Strategii* uzgodniono z: Radą Gminy Oświęcim, Radą Miejską w Oświęcimiu, Radami Sołeckimi Brzezinki, Pław, Sołtysem Harmęż, Przewodniczącym Komisji Konserwatorskiej Międzynarodowej Rady przy Państwowym Muzeum w Oświęcimiu, Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, Wojewódzkim Konserwatorem Przyrody, Towarzystwem Opieki nad Oświęcimiem, Stowarzyszeniem Romów w Polsce, Federacją Zielonych w Oświęcimiu, a także z jednostkami branżowymi - Śląską Dyрекcją Okręgową Kolei Państwowych w Katowicach, Biurem Planowania Rozwoju Sieci Drogowej w Krakowie, Miejskim Przedsiębiorstwem Wodociągów i Kanalizacji w Oświęcimiu.

²¹⁶ *Komunikat z posiedzenia plenarnego Międzynarodowej Rady Muzeum*, pkt 3 s.2 [PMO].

²¹⁷ *Uchwała Nr XXVIII/235/96 Rady Miejskiej w Oświęcimiu z dnia 5 czerwca 1996 roku w sprawie przystąpienia do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego*, § 2 - 6.

²¹⁸ A.Mastej: *Opinia do wykonanego opracowania pt.: Studium Zagospodarowania Przestrzennego Strefy Krajobrazowej Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka. Strefa A - Oświęcim - Strefa Ochronna Państwowego Muzeum w Oświęcimiu*, Katowice, marzec 1996, pkt B s.7 (m-pis) [UMO].

do prac opiniodawczych, projektowych, wdrożeniowych w zakresie prowadzenia polityki przestrzennej, a po odpowiednim poddaniu jego rygorom urbanistycznym i przystosowaniu szczególnie w zakresie proceduralnym i formalnym do wymogów sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania, oraz po spełnieniu warunków tychże, opracowane „Studium”, jako plan zagospodarowania może stanowić prawo miejscowe (lokalne)”.

Do zmiany planu miejscowego przystąpiono jednak dopiero w rok po uchwale Rady Miejskiej. Przetarg na wykonanie projektu wygrało Biuro Rozwoju Krakowa S.A. Urząd Miejski w Oświęcimiu udostępnił J e r z e m u G r z y m k o w i generalnemu projektantowi planu dokumentację *Studium*, a w piśmie do autorów Prezydent Miasta Oświęcimia informował autorów: „Państwa opracowanie zostało potraktowane jako jeden z kluczowych materiałów wyjściowych do planu, tym bardziej że wartość „Studium zagospodarowania...” potwierdził Wojewódzki Konserwator Zabytków - jako przedstawiciel najbardziej kompetentnych służb Wojewody Bielskiego”.

Długotrwała procedura uzgodnień na szczeblu centralnym i międzynarodowym sprawiła, iż wyłożenie opracowanego już projektu zmiany planu do publicznego wglądu było wielokrotnie przesuwane.

W czerwcu 1998 roku Rada Gminy Oświęcim podjęła uchwałę w sprawie przystąpienia do zmiany miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego gminy Oświęcim w obszarze strefy ochronnej Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka²¹⁹. W przygotowanej do przetargu przez Zarząd Gminy specyfikacji warunków zamówienia wyszczególniono *Studium Zagospodarowania Przestrzennego Strefy Krajobrazowej Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka*, jako jeden z głównych materiałów wyjściowych do projektu zmiany planu. W wyniku postępowania przetargowego wybrano ofertę Biura Rozwoju Krakowa SA.

Działalność dydaktyczna

Studium Zagospodarowania Przestrzennego Strefy Krajobrazowej Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka, jak również wszystkie późniejsze związane z nim opracowania zostały wprowadzone przez autora jako materiały wyjściowe do zajęć dydaktycznych na Wydziale Architektury Politechniki Śląskiej w Gliwicach. Już w październiku 1992 roku studenci V roku otrzymali do opracowania temat pt.: *Park nad Solą* w ramach przedmiotu „Rewaloryzacja” prowadzonego w Zespole Urbanistyki Katedry Planowania Przestrzennego i Urbanistyki.

Przygotowanie merytoryczne studentów, stojących już u progu pracy dyplomowej, umożliwiło postawienie im jakże trudnego zadania: opracowania koncepcji rewaloryzacji i zagospodarowania obszaru międzywała rzeki Soły w sąsiedztwie Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka w Oświęcimiu. Trudnego, bo teren będący przedmiotem opracowania znajduje się w polu oddziaływań wielu czynników i uwarunkowań: historycznych, przyrodniczych, hydrologicznych, społecznych, politycznych, a czas przewidziany na opracowanie koncepcji zagospodarowania był krótki. Trudnego, gdyż specyfika zadania, wymagająca uwzględnienia wielu na pozór przeciwstawnych potrzeb i oczekiwań, zmuszała do szczególnej ostrożności w proponowaniu konkretnych rozwiązań projektowych. W założeniach projektowych tkwił podstawowy dylemat strefy ochronnej:

„*Park nad Solą. Obszar będący w polu oddziaływań dwóch elementów: rozwijającego się miasta i byłego Obozu Zagłady... Dwa elementy, dwie wartości: Życie i Śmierć. Jak znaleźć dla nich wspólną przestrzeń? Jak zrealizować równocześnie i w tym samym miejscu potrzebę refleksji, zadumy i potrzebę relaksu, odpoczynku po pracy, zabawy? Jak sprawić, aby dwie Prawdy historyczne i współczesne: Oświęcim i Auschwitz oraz Miasto i Muzeum współistniały w przestrzeni Parku? Idea Parku jako elementu łączącego w sobie potrzeby mieszkańców*

²¹⁹ Uchwała Nr XXXV/259/98 Rady Gminy Oświęcim z dnia 17 czerwca 1998 r.

*Oświęcimia i potrzeby odwiedzających Muzeum. Zwornik pomiędzy Muzeum a normalnym życiem...*²²⁰

Pod kierunkiem profesora Zbigniewa Gądka i opieką dydaktyczną pracowników Zespołu Urbanistyki powstało kilkanaście projektów studenckich dotyczących tego terenu. W latach następnych temat kontynuowano i w październiku 1996 roku po zainteresowaniu projektami Prezydenta Miasta Oświęcimia zorganizowano ich wystawę w Domu Kultury w Oświęcimiu. Prace studenckie stały się impulsem do podjęcia społecznej dyskusji nad zagospodarowaniem tego specyficznego i trudnego terenu²²¹. Jedną z grup studenckich tak widziała przyszłą rolę Parku nad Sołą: „*Park to miejsce pozwalające na wszechstronne wykorzystanie. Spełnia wiele funkcji np. wypoczynkową, integrującą (wspólne spacerowanie rodzinne). Mimo sztucznego układu przestrzennego pobyt w parku jest nadal dla człowieka spotkaniem ze światem przyrody. Jednakże w zestawieniu z Muzeum park powinien być miejscem rozładowania napięcia psychicznego powstałego w wyniku zetknięcia się ze „śmiertelną maszyną”, jaką był obóz koncentracyjny. Realizuje potrzebę refleksji, niweluje kontrast pomiędzy śmiercią a dynamiką życia miejskiego. Zieleń, stojące ławki, zapraszają, aby krótką chwilą milczenia oddać hołd poległym - dalekim i bliskim. Widok wypoczywających mieszkańców uświadamia natomiast, iż śmierć wymordowanych miała swoją wartość - wartość życia dla przyszłości*”²²²

Otwartość i świeżość spojrzenia studentów nie skażonych zawodową rutyną, polaryzacja determinantów wpływających na decyzje projektowe w strefie ochronnej Muzeum, a równocześnie bardzo bogaty zestaw materiałów źródłowych - to przesłanki, które skłoniły autora do kontynuacji tematu strefy ochronnej w sferze dydaktyki w latach następnych. Od 1997 roku jest on stałym punktem programu zajęć w ramach przedmiotów „Centra miejskie” (IV rok studiów) i „Rewaloryzacja” (V rok studiów). Podjęcie tematu poprzedzone jest zawsze wizją w terenie i odwiedzeniem Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau. Dzięki nawiązanej współpracy z dyrekcją Muzeum, Urzędem Miejskim i Urzędem Gminy w Oświęcimiu studenci mogą liczyć nie tylko na pomoc w uzyskaniu materiałów wyjściowych, ale i na praktyczne zainteresowanie tych jednostek rezultatami ich pracy. Już obecnie w Katedrze Urbanistyki i Planowania Przestrzennego jest kilkanaście projektów studenckich dotyczących bardzo ważkich i oczekiwanych w Oświęcimiu i Brzezince rozwiązań: w sferze obsługi odwiedzających Muzeum, upamiętnienia miejsc związanych z faktografią KL Auschwitz-Birkenau.

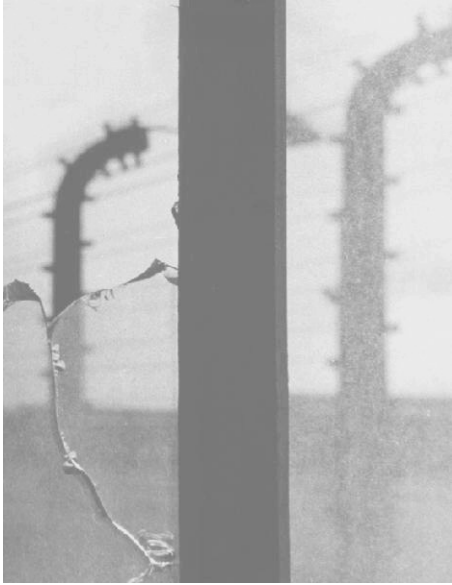
Osiągnięty poziom projektów potwierdza, że tego trudnego tematu studenci nie traktują tylko jako „wprawki projektowej”, ale jest on okazją do głębszej refleksji nad zobowiązaniami współczesnych wobec spuścizny historycznej.

* * *

²²⁰ M. Rawecki: *Oświęcim - Park nad Sołą*, założenia projektowe do przedmiotu „Rewaloryzacja”, Gliwice 12.10.1992, s.1 [WAPŚI].

²²¹ *Park nad Sołą - wystawa i temat do dyskusji*, „Głos Ziemi Oświęcimskiej” Nr 18 z dnia 11.10.1996; *I love Soła*, „Głos Ziemi Oświęcimskiej” Nr 19 z dnia 25.10.1996.

²²² M. Poznachowska, A. Griksa, A. Hławiczka, E. Stawowa, B. Dobrzańska: Komentarz do projektu; por. też: *Park z marzeń*, „Głos Ziemi Oświęcimskiej” Nr 18 z dnia 11.10.1996.

Zakończenie

Prezentowane w niniejszej publikacji prace badawcze przyjmują w swej warstwie ideowej wolę, którą wyraził Sejm Polski w dniu 2 lipca 1947 roku w ustawie powołującej do życia Państwowe Muzeum Oświęcim-Brzezinka. Przesłanki, na jakich oparł się ten akt prawny, są nadal aktualne. Niezmieniony upływem czasu jest bowiem moralny nakaz zachowania relikwów poobozowych *po wsze czasy*, jako przejmującego dowodu zbrodni, a zarazem znaku pamięci o tych, którzy tu cierpieli i ginęli. Jak stwierdził kiedyś Jan Sehn, jest to: „*święty mandat złożony w ręce Narodu Polskiego przez wszystkie narody i kraje, których obywatele za drutami tego obozu życie swe złożyli w ofierze*”.

W obliczu niezwyklej doniosłości faktów i wagi moralnej, jakie niesie w sobie teren, obiekty i wszelkie inne pozostałości byłego KL Auschwitz-Birkenau, podjętym pracom badawczym przyświecała idea uzyskania takiego stanu zagospodarowania otoczenia Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau, w którym:

- * zapewniona będzie pełna ochrona zidentyfikowanej w tym terenie spuścizny poobozowej i stworzone będą warunki umożliwiające jej ekspozycję i udostępnienie,
- * sposób użytkowania obszarów bezpośrednio sąsiadujących z Miejscem Pamięci, będzie współgrał z potrzebą zapewnienia klimatu dostojności i powagi należnej ofiarom KL Auschwitz.

W toku badań wyodrębniono zagadnienia, które wymagają podejmowania praktycznych działań dla osiągnięcia założonego modelu przekształceń:

U p o r z ą d k o w a n i e

Nieodzowne jest uzyskanie ładu przestrzennego, który sprzyjałby skupieniu i refleksji, a przez to - kreowaniu u odwiedzających właściwych postaw jeszcze przed wejściem na tereny muzealne. Należy usunąć lub wyizolować z otoczenia Muzeum wszystko, co koliduje z nadrzędną funkcją Miejsca Pamięci, utrudnia lub zakłóca percepcję relikwów poobozowych, zaciera specyficzny charakter tego miejsca.

Utrzymany być winien stały i nieskrępowany dostęp do obu części kompleksu poobozowego przy równoczesnym spełnieniu standardów, jakie przysługują obiektom wpisanym na listę światowego dziedzictwa UNESCO. Międzynarodowy charakter i wielkość ruchu odwiedzających wymagają kompleksowych rozwiązań w zakresie modernizacji układu komunikacyjnego zarówno w bezpośrednim otoczeniu Muzeum, jak i w skali regionu.

Istotnym zagadnieniem jest uczytelnienie powiązań funkcjonalno-przestrzennych kompleksu poobozowego. Usytuowanie dwóch części tego kompleksu w różnych jednostkach administracyjnych, w odmiennych kontekstach urbanistycznych - wymaga pełnej koordynacji działań organów samorządowych Miasta i Gminy Oświęcim oraz skłania do szukania, z jednej strony rozwiązań indywidualizujących problemy konserwatorskie, a z drugiej - rozwiązań sprzyjających integracji przestrzennej rozdzielonych i rozproszonych w terenie miejsc i obiektów związanych z KL Auschwitz.

Przemodelowanie strefy ochronnej umożliwi reorganizację samego Muzeum stwarzając szansę wyprowadzenia istniejących tu dotychczas uciążliwych funkcji: parkingów, bazy gastronomicznej, handlu, a także mieszkań służbowych i garaży.

U p a m i ę t n i e n i e

Niezwykle pilne jest objęcie ochroną prawną zidentyfikowanej spuścizny poobozowej oraz oznakowanie miejsc kaźni i męczeństwa usytuowanych poza terenami muzealnymi.

W obliczu intensywnych przekształceń terenów poobozowych - nie ujętych po wojnie w granice Muzeum - nie jest możliwe upamiętnienie ich wszystkich na drodze powiększania obszaru Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau. Ze względu na ilość, rozproszenie, a zarazem zróżnicowany stan własności i stopień zachowania objęcie zarządkiem muzealnym

może dotyczyć wyłącznie niewielkiego procentu zachowanej spuścizny. Szczególnie istotne jest więc wypracowanie zasad długofalowego współdziałania z władzami samorządowymi Miasta i Gminy Oświęcim oraz z poszczególnymi właścicielami w celu wynegocjowania innych sposobów upamiętnienia i udostępnienia zachowanych reliktyw.

Upamiętnienie nie może prowadzić do rekonstrukcji nieistniejących obiektów poobozowych i odtwarzania na bazie dokumentacyjnej KL Auschwitz „krajobrazu obozowego”. Po pięćdziesięciu latach nie jest ani możliwe, ani celowe odtworzenie w realnej przestrzeni współczesnego miasta i gminy rzeczywistego krajobrazu obozowego z lat 1940-1945 obejmującego 40 kilometrów kwadratowych. Całościowe zobrazowanie historycznego stanu zagospodarowania terenów KL Auschwitz w poszczególnych fazach jego rozwoju powinno następować przez prezentację dokumentów, ikonografii, planów, map i makiet na ekspozycjach i w przewodnikach muzealnych, w publikacjach naukowych i popularyzatorskich.

Z a g o s p o d a r o w a n i e

Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau znajduje się wraz ze strefami ochronnymi w obrębie granic administracyjnych miasta Oświęcimia oraz sołectw: Brzezinka, Pławy i Harmęż. W związku z powyższym większość problemów związanych z ochroną konserwatorską, z obsługą ruchu odwiedzających czy z masowymi uroczystościami jest też udziałem społeczności lokalnej i ma bezpośredni wpływ na funkcjonowanie całych jednostek osadniczych. I odwrotnie: aktywność społeczna, przemysłowa i gospodarcza oraz implikowany przez tę aktywność rozwój przestrzenny wpływają na sposób percepcji i możliwość ekspozycji zarówno samego Miejsca Pamięci, jak i jego otoczenia.

Zagospodarowanie otoczenia Muzeum wymagało precyzyjnego wyważenia programu przemian i ustalenia priorytetów zagospodarowania. W wyniku przeprowadzonych badań określono, jak otoczenie Muzeum może być integrowane z pozostałą częścią struktury miejskiej i wiejskiej, a gdzie winno być ono od niej izolowane.

Istotną sprawą było dokonanie klarownego rozdziału miejsc i obiektów, które muszą podlegać ograniczeniom rozwoju z tytułu uwarunkowań historycznych, od tych, które mogą się rozwijać w sposób nieskrępowany z pożytkiem dla odwiedzających i społeczności lokalnej (rozwój usług, mieszkalnictwa, tworzenie nowych miejsc pracy).

Konieczne było wyszukanie rezerwy terenowej pod potencjalnie realny w przyszłości rozwój szeroko rozumianych usług kultury będących pochodną procesów integracyjnych wokół byłego obozu zagłady: inwestycji związanych z działalnością naukową i edukacyjną, z tworzeniem zaplecza dla spontanicznego kreowania się nowych form współpracy i pojednania (siedzib międzynarodowych i krajowych organizacji społecznych i pozarządowych, stowarzyszeń wyznaniowych, fundacji, filii uniwersyteckich etc.). Powyższe inwestycje nie mogą naruszać chronionego układu przestrzennego i reliktyw byłego KL Auschwitz-Birkenau. Nie mogą też powstawać w izolacji bądź wchodzić w kolizję z żywotnymi interesami społeczności lokalnej, wręcz przeciwnie - winny sprzyjać włączaniu mieszkańców Oświęcimia, Brzezinki, Pław, Harmęż w dzieło tworzenia wokół Miejsca Pamięci nowoczesnego, otwartego dla wszystkich ośrodka pojednania i współpracy.

Przyjętemu modelowi winny towarzyszyć następujące zasady i sposoby realizacji:

S t o s o w a n i e i e g z e k w o w a n i e p r a w a

Dla bezkonfliktowej realizacji założonego modelu przekształceń konieczne jest przestrzeganie istniejących procedur prawnych państwa demokratycznego oraz respektowanie ratyfikowanej przez Polskę konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa.

Jednym z powodów nieskuteczności strefy ochronnej był nie tyle brak prawnych uwarunkowań ochrony, ile niestosowanie ich w praktycznej działalności konserwatorskiej, planistycznej i wykonawczej. Obowiązująca w Polsce od 1962 roku ustawa o ochronie dóbr kultu-

ry i o muzeach daje, poprzez wpis do rejestru zabytków, dobre podstawy do przeprowadzania efektywnych działań rewaloryzacyjnych w otoczeniu Muzeum. Konsekwencją umieszczenia strefy ochronnej w międzynarodowym rejestrze UNESCO winno być natychmiastowe podjęcie analogicznych decyzji na poziomie prawa krajowego w celu uruchomienia procedur realizacyjnych. Tak się jednak nie stało. Tereny Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau zostały wpisane do rejestru zabytków województwa bielskiego dopiero w 1995 roku. Strefa ochronna czeka nadal na taką decyzję.

I n f o r m o w a n i e

Obroną jest według mnie przede wszystkim informacja
Simon Wiesenthal

Źródłem większości konfliktów „wokół byłego KL Auschwitz” jest często brak wiedzy na temat odmiennego postrzegania tego miejsca przez różne grupy społeczne, środowiskowe, wyznaniowe, narodowościowe.

Jedyną obroną przed konfliktami jest wypracowanie mechanizmu pełnej i szybkiej wymiany informacji pomiędzy zainteresowanymi stronami, natomiast opinii publicznej - umożliwienie swobodnego dostępu do jej źródeł. Nawet najlepiej opracowane wytyczne i koncepcje zagospodarowania terenów otaczających Miejsce Pamięci nie zdadzą się na nic, gdy nie będą podbudowane wiedzą o wzajemnych odczuciach, potrzebach oraz planowanych i wykonywanych działaniach, gdy zabraknie mechanizmów ułatwiających ich sygnalizowanie.

W s p ó ł c z e s t n i c t w o

Duże zróżnicowanie otoczenia Muzeum: historyczne, administracyjne, funkcjonalne, własnościowe, techniczne, krajobrazowe, przyrodnicze, architektoniczne, urbanistyczne - przy obserwowanym nacisku społecznym na rzecz realizacji własnych oczekiwań i interesów środowiskowych - wymusza wręcz przyjęcie tej zasady, jako podstawowej normy postępowania.

Zobowiązuje to do wypracowania ram organizacyjnych umożliwiających nieskrępowaną wymianę myśli, prezentację i popularyzację zagadnień dotyczących otoczenia Miejsca Pamięci oraz aktywne uczestnictwo opinii społecznej w dyskusji na ten temat. Proces dochodzenia do ostatecznych rozwiązań powinien uwzględnić udział przedstawicieli wielu środowisk, organizacji i instytucji.

W s p o m a g a n i e

Zakres przedsięwzięć inwestycyjnych w otoczeniu Miejsca Pamięci wymaga finansowego wspierania samorządu lokalnego przez władze rządowe.

Liczba odwiedzających tereny byłego obozu zagłady dziesięciokrotnie przekracza w skali roku łączną liczbę mieszkańców Oświęcimia, Brzezinki i Pław. Wskazuje to wyraźnie, iż inwestycje z zakresu modernizacji układu komunikacyjnego oraz dostosowania uzbrojenia terenu do obsługi nowych funkcji (zaplecze dla odwiedzających, przyszłe centra edukacyjne, ośrodki badawcze etc.) muszą być finansowane z budżetu państwa. Dotyczy to również rewaloryzacji najbliższego sąsiedztwa Muzeum w zakresie podnoszenia estetyki obiektów współczesnych i zabiegów konserwatorskich na spuściznie poobozowej.

K o o r d y n a c j a

Problematyka zagospodarowania otoczenia Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau dotyka w swej istocie bardzo wielu dziedzin życia. Charakter zainwestowania sprawia, iż w zarządzanie, obsługę i rozwój terenu zaangażowane są różne jednostki administracji rządowej, samorządowej i specjalnej.

Poza specyficzną kwestią ochrony materialnej spuścizny byłego KL Auschwitz-Birkenau występują tu prawie wszystkie typowe dla zurbanizowanych obszarów problemy związane z infrastrukturą techniczną, układem komunikacyjnym, gospodarką komunalną i obrotem

gruntami, gospodarką wodną i leśną, rolnictwem, budownictwem, ochroną środowiska, działalnością przemysłową, transportem, szkolnictwem i oświatą, wojskowością i obroną cywilną.

Przy założeniu nadrzędności uwarunkowań konserwatorskich powyższa sytuacja wymaga koordynacji działań wielu urzędów dla realizacji priorytetów Miejsca Pamięci.

K o m p l e k s o w o ś ć

Prowadzenie skutecznej polityki ochrony i aranżacja obsługi ruchu odwiedzających są utrudnione przez różnicowanie funkcjonalne otoczenia Muzeum i jego rozbitcie na kilka odrębnych jednostek administracyjnych.

Dwie, oddzielnie wyznaczone strefy ochronne nie sprzyjają integrowaniu obu części zespołu poobozowego, wręcz przeciwnie - utrwalają jego funkcjonalne rozbitcie.

Kompleksowość działań wymaga zestrojenia procedur i harmonogramów miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego Miasta Oświęcim i Gminy Oświęcim. Ułatwi to jednoczesne organizowanie dla obu części muzealnych zaplecza obsługi odwiedzających i wykreowanie niezbędnych powiązań funkcjonalnych pomiędzy nimi.

I n d y w i d u a l i z a c j a

W przeciwieństwie do konieczności funkcjonalnego integrowania terenów muzealnych - indywidualnego potraktowania wymaga sprawa priorytetów ochrony konserwatorskiej dla otoczenia każdej z części zespołu poobozowego.

Otoczenie byłego KL Auschwitz I w Oświęcimiu przejawia niejednorodny charakter: występuje tu znaczne zagęszczenie obiektów o różnym sposobie użytkowania, usytuowanych w dodatku bardzo blisko Muzeum. Liczne relikty poobozowe wplecione są w kontekst współczesnej, przemysłowej zabudowy.

W Brzezince i w Pławach jest inaczej: użytkowane rolniczo rozległe przedpole Muzeum stwarza dobrą ekspozycję dla reliktyw byłego KL Birkenau.

Tak więc podstawową treścią działań konserwatorskich w Oświęcimiu winna być ochrona poszczególnych enklaw historycznej zabudowy, natomiast w Brzezince i w Pławach - przede wszystkim ochrona ocalałych fragmentów historycznego krajobrazu i ekspozycja nielicznych reliktyw.

M o n i t o r i n g

Obserwowany powszechnie wzrost złożoności procesów rozwojowych narzuca konieczność systematycznego śledzenia zmian zachodzących w otoczeniu człowieka w celu zapobieżenia tym, które mogą niekorzystnie oddziaływać na stan środowiska przyrodniczego i kulturowego.

Otoczenie Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau również nie jest wolne od takich zagrożeń. Jednakowoż na problemy związane z ochroną środowiska nakłada się tutaj nietypowy obowiązek ochrony pozostałości KL Auschwitz. Relikty te poddane po wojnie intensywnym adaptacjom były i mogą być nadal narażane na utratę cech, które zaświadczać o charakterze i skali dokonanych zbrodni. Niezbędny jest zatem system cyklicznej oceny stanu ich zachowania w celu identyfikowania potencjalnych zagrożeń i podejmowania w porę odpowiednich kroków zapobiegawczych.

B a d a n i a n a u k o w e

„Obowiązkiem międzynarodowej grupy ekspertów jest burzenie mitów i budowanie wiedzy o historii Auschwitz-Birkenau na bazie prawdy historycznej. Efekt rzetelnych badań historycznych to jedyna prawda, którą zobowiązani jesteśmy wyrażać wspólnie i tak samo.”

Taką deklarację złożono w lipcu 1997 roku w Warszawie na międzynarodowym spotkaniu dotyczącym koordynacji prac studialnych i planistycznych w obszarze strefy ochronnej byłego KL Auschwitz-Birkenau. Powyższe oświadczenie trafnie ujmuje naczelną zasadę, która winna przyświecać wszystkim przy podejmowaniu jakichkolwiek działań w otoczeniu byłego obozu zagłady.

Wyjątkowość tego miejsca, a szczególnie jego unikalny wymiar symboliczny, skłaniają bowiem niekiedy do szukania abstrakcyjnych rozwiązań planistycznych, projektowych lub artystycznych eksponujących nie tyle obiektywną prawdę historyczną i moralne przesłanie, jakie z niej płynie - ile indywidualne zapatrywania twórców, grup zainteresowanych osób czy środowisk wyznaniowych. Oparcie koncepcji zagospodarowania otoczenia Muzeum na obiektywnych przesłankach wynikających z przeprowadzonych badań naukowych może zagwarantować wyeliminowanie rozwiązań kreujących nieautentyczny, fałszywy lub zdeformowany obraz byłego obozu zagłady.

W podsumowaniu można stwierdzić, iż przyjęta teza i metoda badań znalazły weryfikację w praktyce realizacyjnej. Potwierdziło się przekonanie, iż partnerski udział zainteresowanych stron może zagwarantować bezkonfliktową realizację priorytetów konserwatorskich przy uwzględnieniu żywotnych interesów społeczności lokalnej. Obecnie rysują się perspektywy kolejnych poszukiwań badawczych. Prace przy strefie odsłoniły bowiem nie ujawnione dotąd obszary. Konieczne się staje ukierunkowanie wysiłków na inicjowanie dalszych badań poszerzających wiedzę na temat faktografii i topografii KL Auschwitz, a także rozszerzanie pola badawczego na prace analizujące również i inne determinanty zagospodarowania otoczenia Muzeum (socjologia, psychologia, teologia, kulturoznawstwo). Kompleksowa identyfikacja wszystkich czynników mogących mieć wpływ na stan zagospodarowania otoczenia Muzeum zapewne wzbogaci, już stworzoną i akceptowaną społecznie, bazę dla podejmowania w przyszłości dalszych kroków rewaloryzacyjnych.

* * *

Podziękowania

Ukończenie pracy naukowej daje okazję do podziękowania Tym, którzy mieli udział w jej powstawaniu, pomagali w trakcie realizacji, wspierali autora swoją wiedzą i doświadczeniem, mobilizowali w chwilach zwątpienia i studzili w momentach nieuzasadnionego optymizmu.

Osobą, która w szczególny sposób przyczyniła się do powstania mojej pracy doktorskiej, był Nieodżałowany Profesor Z b i g n i e w G ą d e k. Niespodziewana śmierć nie pozwoliła Mu pełnić roli Promotora w końcowej fazie doktoratu. To On, jako pierwszy, dostrzegł, że problematyka strefy ochronnej Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau zobowiązuje współczesnych architektów, że KL Auschwitz winien być rozpatrywany również w płaszczyźnie zagadnień urbanistycznych, że istnieje ciemna strona naszego zawodu, ujawniona najdotkliwiej właśnie w Oświęcimiu i w Brzezince. Bo przecież, bez planistycznego i projektowego wsparcia - KL Auschwitz nie mógłby powstać w tak krótkim czasie, w takim zakresie i w takim kształcie. To z inicjatywy Profesora urbanistyczne konsekwencje byłego obozu zagłady stały się tematem wielu dyskusji i rozważań w kręgu osób bliskich Mu osobiście i zawodowo. Wspominam, jako niezwykle inspirujące, spotkania w Chełmku, gdzie mieszkał, i gdzie często toczyliśmy długie rozmowy. Z ciepłem w sercu wspominam też atmosferę domu, który stworzyli wspólnie z architekt E w ą S z y m a ń s k ą, ich otwartość i cierpliwość, ale i wnikliwy osąd pierwszych moich poczynań zawodowych, gdy, jeszcze jako student, dzieliłem się z Nimi własnymi przemyśleniami i koncepcjami, również na życie. Bez tej atmosfery z całą pewnością nie wiedziałbym, czym naprawdę jest zawód architekta. Bez niej nie podołałbym wyzwaniom, jakie postawił przede mną temat pracy doktorskiej.

Dziękuję Profesorowi T. P r z e m y s ł a w o w i S z a f e r o w i, że zechciał podjąć się roli Promotora i pomóc mi swoim doświadczeniem i wiedzą w finalizowaniu pracy. Wskazówki Pana Profesora, jako uczestnika dyskusji na temat KL Auschwitz oraz charyzmatycznego inicjatora wielu spotkań naukowych, w których atmosferze kształtowałem własne widzenie zawodu - były dla mnie bardzo cenne.

Słowa podziękowania kieruję do Pana magistra J e r z e g o W r ó b l e w s k i e g o, Dyrektora Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau i Prezesa Zarządu Fundacji Pamięci Ofiar Obozu Zagłady Auschwitz-Birkenau, który podjął trud zlecenia rozległych prac badawczych nad strefą ochronną, a następnie udzielał wszechstronnej pomocy zarówno w udostępnieniu materiałów źródłowych, organizowaniu narad i spotkań konsultacyjnych, jak i w sprawach technicznych i praktycznych. Dziękuję Panu Dyrektorowi za możliwość uczestniczenia w realizacji zadań, jakie postawiła współczesnym tragiczna spuścizna KL Auschwitz, a także za otwartość, a zarazem cierpliwość, z jaką przyjmował Pan wszelkie problemy wynikające z prowadzonych przeze mnie prac. Trudno byłoby podołać obowiązkom, które na siebie przyjąłem, bez tej nieustającej, ojcowskiej wręcz opieki.

Dziękuję członkom Międzynarodowej Rady Państwowego Muzeum w Oświęcimiu, na czele z jej przewodniczącym, Profesorem W ł a d y s ł a w e m B a r t o s z e w s k i m, za możliwość przedstawienia w 1991 roku programu badań i za wsparcie go swoim autorytetem, za możliwość prezentacji zrealizowanych etapów prac badawczych, a przez to uzyskania opinii Wysokiej Rady i wielu cennych wskazówek co do dalszego działania.

Muszę w tym miejscu wspomnieć Pana magistra K a r o l a G r u s z c z y k a, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Bielsku-Białej, który zmarł nagle w 1998 roku. Jego bezgraniczne zaangażowanie w sprawy ochrony zabytków było dla mnie niedościgłym wzorem i sprawiło, że zawsze, gdy tylko tego potrzebowałem, mogłem liczyć na Jego życzliwe i fachowe wsparcie oraz praktyczną pomoc w realizacji badań. Był Osobą gotową poświęcić każdą wolną chwilę dla przedyskutowania trudnych kwestii rewaloryzacji otoczenia Muzeum.

Podziękowania składam Panu magistrowi inżynierowi A n d r z e j o w i T e l c e, wieloletniemu Prezydentowi Miasta Oświęcimia, że zechciał dojrzeć szansę praktycznego wykorzystania wysiłków młodego naukowca w realizowaniu swojej wizji miasta Oświęcimia, jakże mi bliskiej. Jestem wdzięczny Panu Prezydentowi, iż miałem swój udział w Programie Oświęcimskim i Oświęcimskim Strategicznym Programie Rządowym, które, jak to Pan kiedyś określił, są historyczną szansą dla Oświęcimia. Dzięki współpracy z Panem mogłem się przekonać, że za wizjonerskim patrzyeniem w przyszłość może iść konsekwentne i skuteczne realizowanie projektów dla dobra ogółu.

Panu magistrowi Kazimierzowi Smoleniowi, byłemu więźniowi Auschwitz i dyrektorowi Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau w latach 1955-1990, dziękuję za wiele ważnych informacji z okresu funkcjonowania obozu i z lat powojennych, gdy tworzone Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau, a także za praktyczne wskazówki na etapie formułowania wytycznych zagospodarowania strefy ochronnej.

Panu Profesorowi Bohdanowi Rymaszewskiemu, Przewodniczącemu Rady Państwowego Muzeum w Oświęcimiu, za inspirujące uwagi do Studium Zagospodarowania Przestrzennego Strefy Krajobrazowej Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka.

Panu magistrowi Zbigniewowi Rogożowi, długoletniemu Wójtowi Gminy Oświęcim, za pełną zaangażowania współpracę na etapie ustalania trybu prowadzenia badań w Brzezince i w Pławach oraz za udostępnianie dokumentów Urzędu Gminy.

Panu Józefowi Strycharskiemu, sołtysowi Brzezinki, za wiele cennych rad i wskazówek odnośnie do sposobów prezentowania i konsultowania spraw strefy ochronnej z mieszkańcami Brzezinki.

Wielce jestem zobowiązany pracownikom Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau, z którymi w ciągu minionych lat miałem okazję współpracować, korzystać z Ich pomocy i poznać serdeczny, pełen poparcia stosunek do mojej osoby i pracy. Szczególnie dziękuję Pani magister Dorocie Greli za troskliwą opiekę, jaką nade mną roztoczyła w czasie moich pierwszych wizyt w Muzeum, za bezcenną pomoc w zdobywaniu informacji źródłowych, za nieustające wspieranie w chwilach zwątpienia. Paniom magister: Barbarze Jarosz, Stanisławie Iwaszko i Pani Helenie Śliż, z Archiwum Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau, za życzliwe i cierpliwe, wieloletnie udostępnianie obozowych akt i dokumentów oraz spisywanych po wojnie relacji i wspomnień byłych więźniów. Panu inżynierowi Witoldowi Smrekowi, Konserwatorowi Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau, za sugestię powołania własnej pracowni projektowej dla realizacji programu badań i za możliwość stałego korzystania z zasobów dokumentacyjnych Działu Konserwatora. Panom doktorom: Franciszkowi Piperowi i Andrzejowi Strzeleckiemu oraz Panu magistrowi Piotrowi Setkiewiczowi, za wiele ważkich uwag do opracowania „Strategia uporządkowania, zagospodarowania i upamiętnienia terenów otaczających Miejsce Pamięci i Muzeum Auschwitz-Birkenau”. Pani magister Emeryce Iwaszko za duchowe wsparcie w chwilach rozterek. Panu Julianowi Ledwoniowi za prezentację zasobów muzealnej Filmoteki. Panu magistrowi Mirosławowi Obstarczykowi za ciekawe, pobudzające do refleksji rozmowy oraz kompetentne i uczynne oprowadzanie studentów Politechniki Śląskiej po terenie Państwowego Muzeum.

Wdzięczny jestem Panu Ministrowi Markowi M. Siwcowi z Kancelarii Prezydenta RP i Panu Ministrowi Lechowi Nikolskiemu, pierwszemu Pełnomocnikowi Rządu ds. Realizacji Oświęcimskiego Strategicznego Programu Rządowego, za zaproszenie na spotkania z przedstawicielami czołowych organizacji żydowskich w Oświęcimiu i Warszawie w 1997 roku. Dzięki temu miałem możliwość przedstawienia temu szacownemu gremium efektów prac badawczych, a także sposobność poznania wielu interesujących ludzi. Szczególnie sobie cenię spotkanie i rozmowy z Profesorami: Panią Deborah Dwork z Clark University w USA i Panem Robertem Janem van Peltem z Waterloo University w Kanadzie.

Chciałbym wspomnieć Nieodżałowanego Pana magistrą Jana Kukulę, Prezesa Towarzystwa Opieki nad Oświęcimiem, uroczego człowieka o szlachetnym sercu i niezwykłej charyzmie, którego wielkie zaangażowanie w sprawy Oświęcimia było dla mnie, i jest nadal, uosobieniem postawy, jaką się należy kierować w dziele upamiętnienia ofiar Auschwitz.

Wyrazy wdzięczności kieruję do Pana magistrą inżyniera Kazimierza Albina, byłego więźnia Auschwitz, Prezesa Towarzystwa Opieki nad Oświęcimiem, a także do Pana Lucjana Motyki i Pana magistrą inżyniera Włodzimierza Samojło za wiele cennych uwag do opracowania „Strategia uporządkowania, zagospodarowania i upamiętnienia terenów otaczających Miejsce Pamięci i Muzeum Auschwitz-Birkenau”.

Panu magistrowi Januszowi Marszałkowi z Oświęcimia pragnę podziękować za nieustający optymizm, który w wielu sytuacjach bardzo mi pomógł, za możliwość poznania Wioski Dziecięcej „Maja” - szlachetnej Pana inicjatywy, która uświadamia, w czym tak naprawdę tkwi istota problemów dnia dzisiejszego i na jakich wartościach należy budować przyszłość.

Słowa podziękowania składam Pani magister *Elżbiecie Skalińskiej-Dindorf*, z Archiwum Państwowego w Oświęcimiu, za ukierunkowanie moich poszukiwań dotyczących przedwojennej historii Oświęcimia. Pani *Izabeli Borowicz*, z Archiwum Głównej Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Warszawie, za ofiarną pomoc w wyborze dokumentów, dzięki którym bardzo poszerzyłem swoją wiedzę historyczną. Pani *Krystynie Iżyczek*, Kierownikowi Wydziału Geodezji i Gospodarki Gruntami Urzędu Miejskiego w Oświęcimiu, za udzielenie wszechstronnej pomocy w zebraniu danych własnościowych z obszaru strefy ochronnej Muzeum, a wszystkim pracownikom Wydziału, za ciepłe przyjęcie i umożliwienie pracy na miejscu. Pani magister *Krystynie Kot*, z Wojewódzkiego Ośrodka Dokumentacji Geodezyjno-Kartograficznej w Oświęcimiu, za udostępnienie zasobu geodezyjnego, w tym przedwojennych map Oświęcimia i okolic.

Dziękuję wszystkim mieszkańcom Oświęcimia, Brzezinki, Pław i Harmęż, do których docierałem z aparatem fotograficznym i notatnikiem, niepokojąc Ich w zaciszu domowym, za gościnne przyjęcie, za niezwykle, poruszające i wzruszające relacje z własnego życia, za udostępnienie dokumentów rodzinnych. Tylko dzięki Wam moja wiedza o historii ziemi oświęcimskiej mogła zyskać osobisty wymiar, bez którego nie wyobrażam sobie proponowania jakichkolwiek działań w strefie ochronnej Muzeum.

Dziękuję również wszystkim dyrektorom zakładów, przedsiębiorstw, instytucji i urzędów usytuowanych lub działających w obrębie strefy ochronnej Muzeum, za życzliwe udzielanie wszelkich niezbędnych informacji i dokumentów oraz udostępnienie obiektów do badań.

Praca naukowa, jak zresztą każda inna, nie powstaje w oderwaniu od realiów życia codziennego i osobistego. Wręcz przeciwnie - jest ona, jak mniemam, zawsze osiągnięta również wysiłkiem i troską osób bliskich autorowi nie tylko zawodowo. Tak było i w moim przypadku. Szczególne wyrazy wdzięczności kieruję do moich rodziców *Mirosławy i Adama* za Ich nieustającą wiarę w ostateczny finał moich wieloletnich wysiłków badawczych, za codzienną pomoc i za, muszę przyznać, kłopotliwe dla mnie, acz uzasadnione, pytania o konkretny termin złożenia pracy doktorskiej. Taką samą troskę wykazywali i pomagali mi w sprawach praktycznych moi teściowie *Jani i Kazimiera Chmielescy*, za co również serdecznie Im dziękuję. Dziękuję mojej córce *Małgorzacie* za to, że nie zechciała przejmować się problemami ojca, ale w charakterystyczny dla nastolatków sposób angażowała mnie w swoje sprawy i odślaniała tajniki najnowszych trendów w muzyce techno.

W podobny sposób pragnę podziękować Panu *Markowi Musiałowi* i Pani *Annie Smoleń* za Ich wiarę, że w pracy nad doktoratem nie zapomniałem, czym w praktyce jest zawód architekta. Dzięki tej wierze mogłem wykonać projekty domów mieszkalnych, z których jeden już cieszy swoich mieszkańców, a drugi jest na dobrej drodze, aby cieszyć.

Jagoda, moja partnerka życiowa i zawodowa, prosiła, abym nie dziękował Jej za współpracę i pomoc. Rozumiem. Nie dziękuję. Cieszę się, że jesteście.

Dziękuję Duchom z Judenrampy, które bardzo chcą być upamiętnione, a dotąd wymykały się wszelkim uwarunkowaniom konserwatorskim i ustaleniom rządowym. One pomagały przedziwnie i inaczej...

Gliwice, czerwiec 1999

Chciałbym podziękować Panu Profesorowi *Kazimierzowi Kuśnierzowi* za wnikliwą recenzję i praktyczne wskazówki, które pomogły mi w przygotowaniu do druku pracy doktorskiej oraz Panu Profesorowi *Stefanowi Zemle* za przekazanie osobistych spostrzeżeń, które utwierdziły mnie w słuszności obranej drogi i przyjętych rozwiązań odnośnie do Auschwitz-Birkenau.

Gliwice, czerwiec 2003

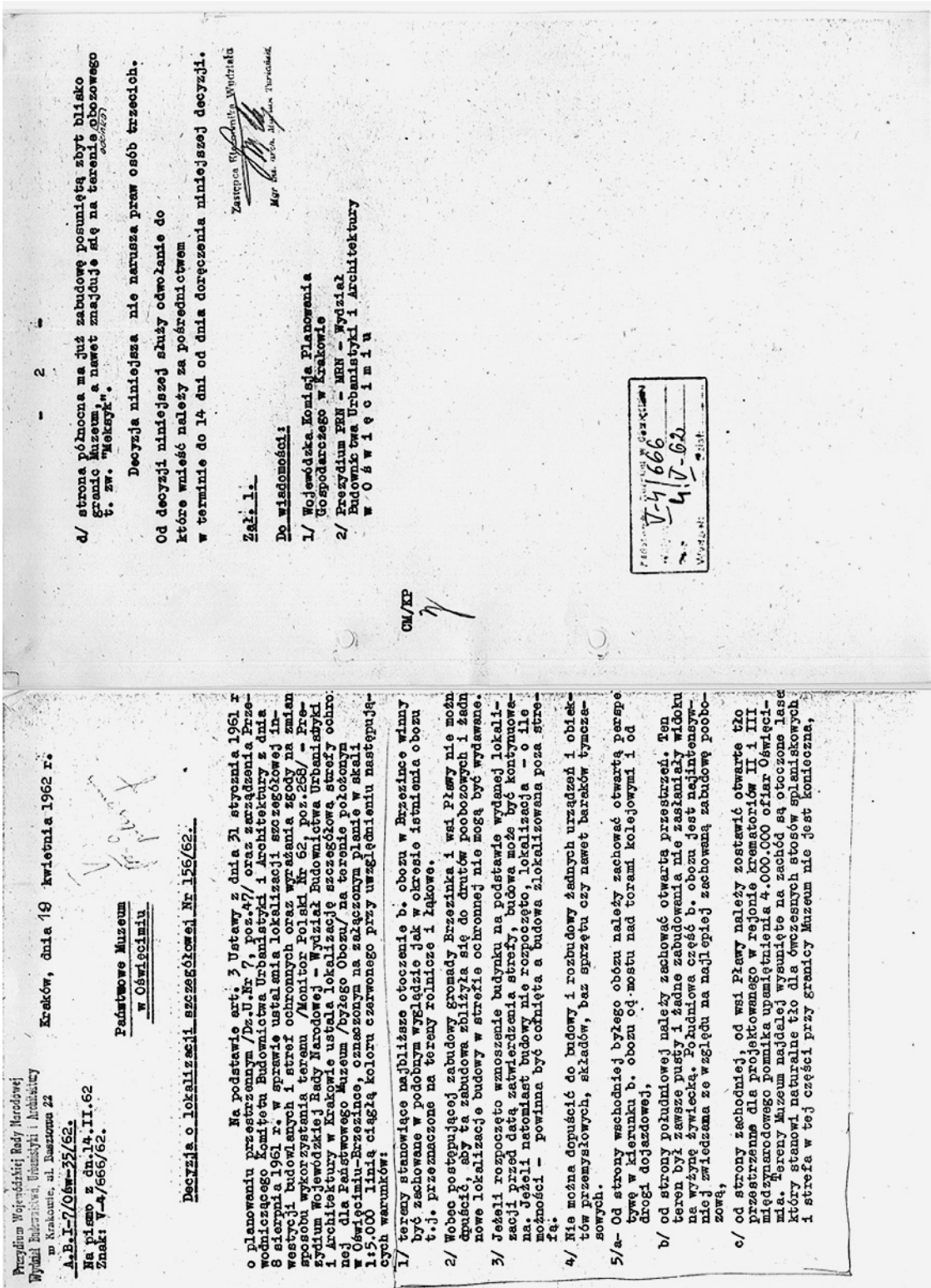

Załączniki

Spis załączników

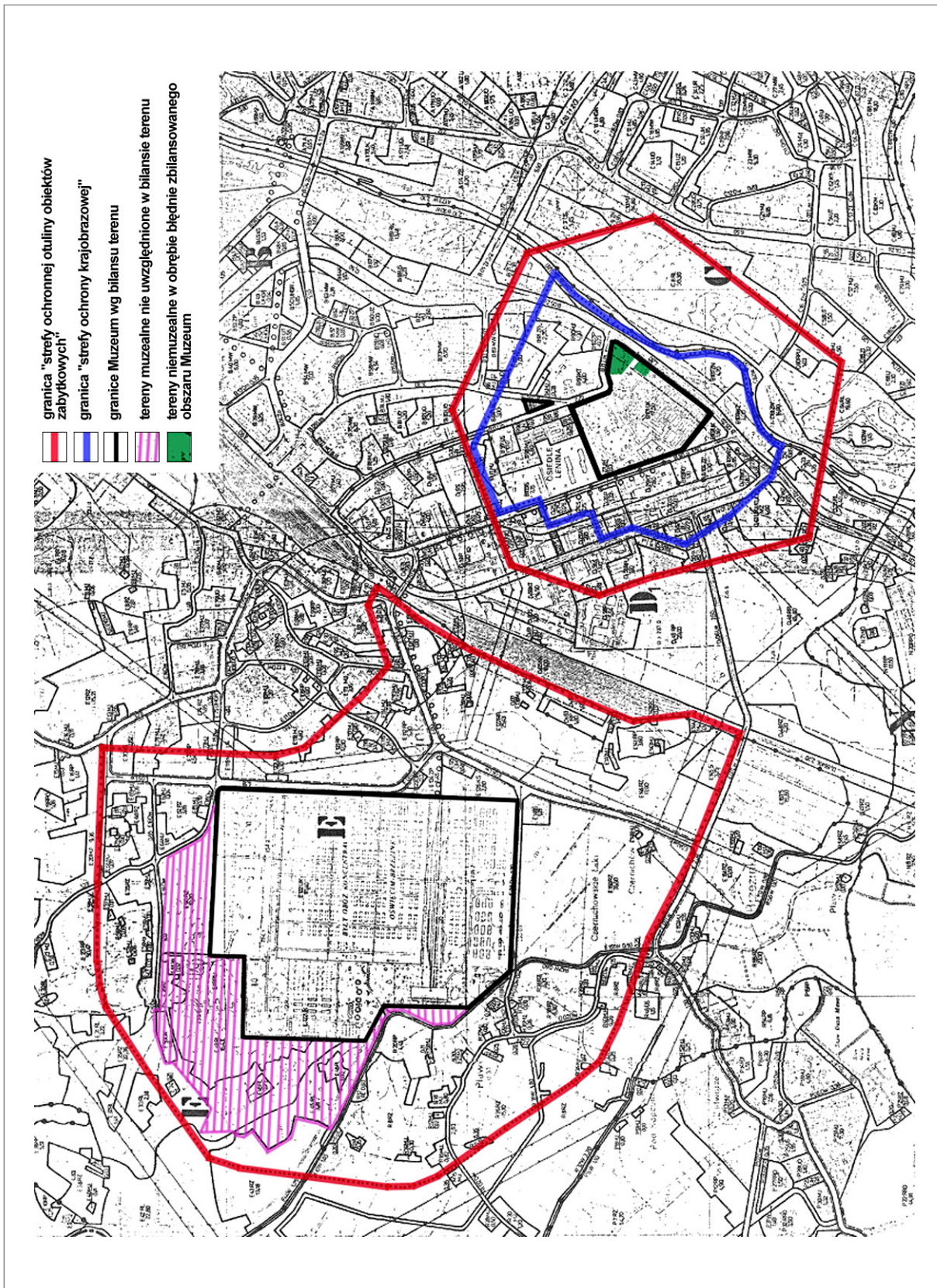
Nr 1	Reprodukcja decyzji Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Krakowie z 1962 roku o ustanowieniu strefy ochronnej dla zespołu poobozowego KL Auschwitz II - Birkenau	s.124
Nr 2	Reprodukcja rysunku <i>Miejscowego planu ogólnego zespołu jednostek osadniczych miasta i gminy Oświęcim</i> z 1979 roku	s.125
Nr 3	Reprodukcja rysunku <i>Planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Oświęcim</i> z 1990 roku	s.126
Nr 4	Reprodukcja rysunku <i>Zmian Miejscowego Planu Ogólnego Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Oświęcim</i> z 1994 roku	s.127
Nr 5	Reprodukcja rysunku <i>Koncepcji Planu Miejscowego Zagospodarowania Przestrzennego Otoczenia Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau w Brzezince</i> z 2002 roku	s.128
Nr 6	Reprodukcja rysunku projektu <i>Miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu w obszarze strefy ochronnej Państwowego Muzeum w Oświęcimiu wraz z terenami przyległymi</i> z 2002 roku	s.129
Nr 7	Planowany układ komunikacyjny regionu i kraju	s.130
Nr 8	Oświęcim - Brzezinka. Rozwój przestrzenny od końca XIV do XX wieku	s.131
Nr 9	Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau w kontekście Miasta i Gminy Oświęcim	s.132
Nr 10	„Antynomie pamięci” J.M. Rawecy. Felieton przygotowany w lipcu 1997 roku z okazji 50 rocznicy powstania Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau, publikowany w Biuletynie Informacyjnym PRO MEMORIA (7/1997)	s.133
Nr 11	„Urbanistyka zbrodni” J.M. Rawecy. Niepublikowany felieton przygotowany w maju 1999 roku	s.139
Nr 12	Opinia Jadwigi i Marka Raweckich do rządowego projektu ustawy o ochronie Miejsc Martyrologii Narodów, marzec 1999	s.143
Nr 13	„Wstążeczka wokół obozu (albo: strefa niezadowolenia)” M.Nycz i D.Kortko. Niepublikowany artykuł prasowy przygotowany w listopadzie 1999 do zamieszczenia w „Gazecie Wyborczej”	s.144
Nr 14	List autora do Eleonory Bergman z czerwca 2000 roku	s.149
Nr 15	List e-mailowy Jadwigi i Marka Raweckich do Ralpha Grunewalda z grudnia 2000 roku	s.152
Nr 16	Wybrane prace studenckie z seminarium dla studentów wydziałów architektury w Międzynarodowym Domu Spotkań Młodzieży w Oświęcimiu w listopadzie 2001	s.154
Nr 17	Fotografie wybranych miejsc w otoczeniu Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau wykonane przez autora w maju 2003 roku	s.156
Nr 18	Auschwitz-Birkenau. Reprodukcja zdjęcia lotniczego wykonanego przez wywiad aliantów nad Oświęcimiem 14 stycznia 1945 roku	s.164
Nr 19	Oświęcim-Brzezinka. Reprodukcja zdjęcia lotniczego fotogrametrycznego wykonanego przez Wojciecha Gorgolewskiego 6 listopada 1996 roku	s.165

Załącznik Nr 1

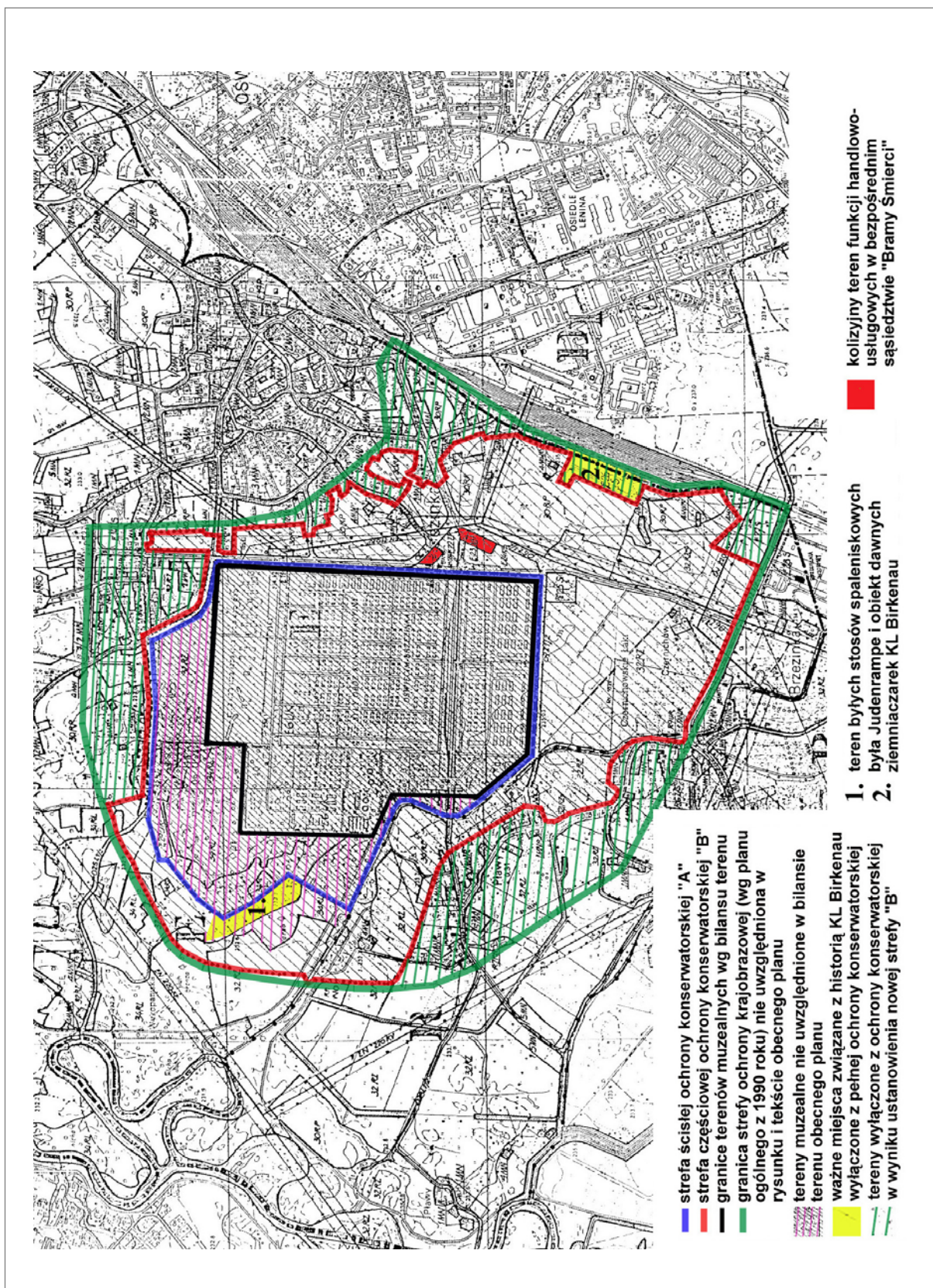
Reprodukcja decyzji Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Krakowie z 1962 roku o ustanowieniu strefy ochronnej dla zespołu poobozowego KL Auschwitz II - Birkenau w Brzezince [oryg. Dział Konserwatora PMO]

Załącznik Nr 3

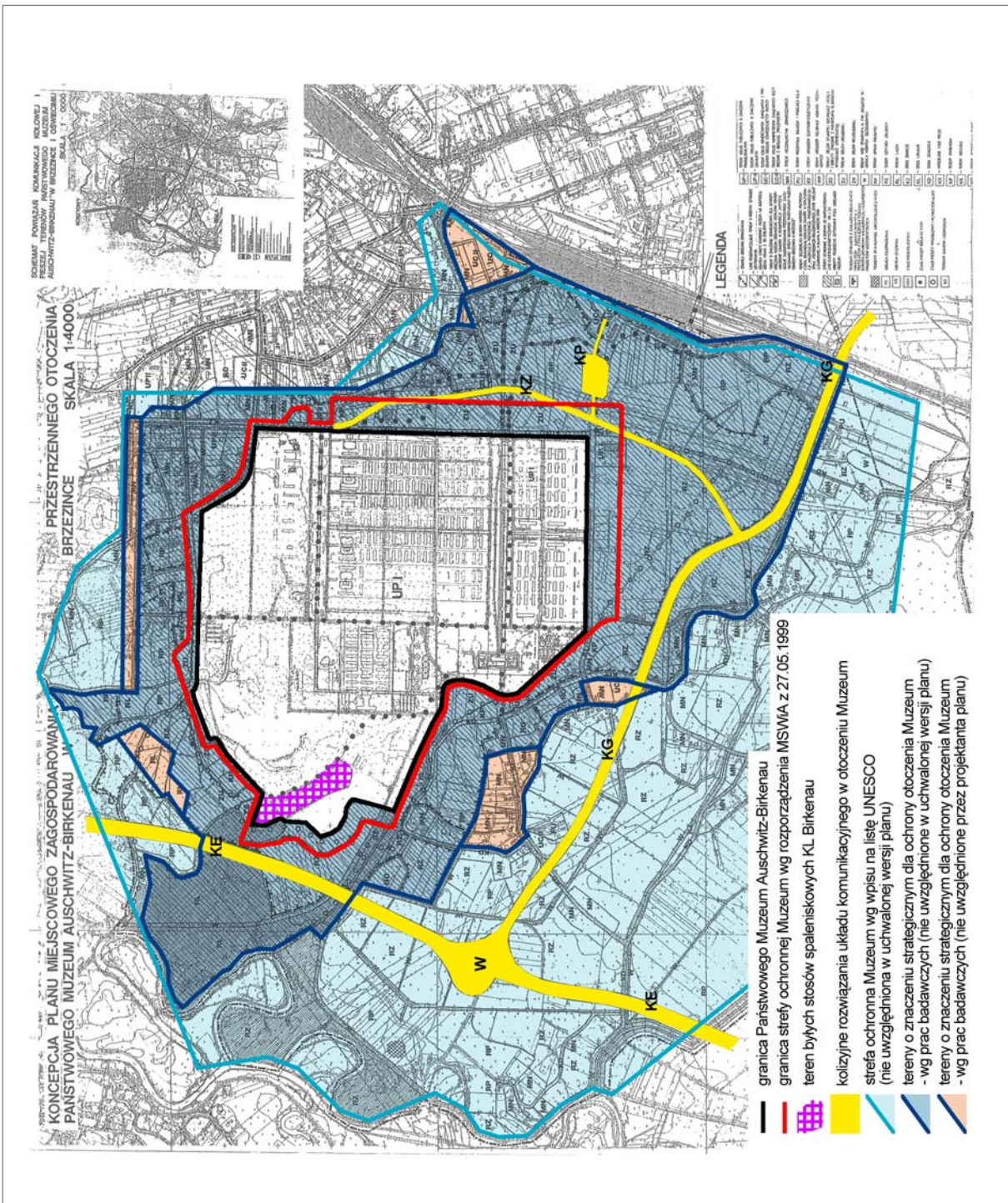
Reprodukcja rysunku *Planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Oświęcim* zatwierdzonego Uchwałą Nr XI/56/90 Gminnej Rady Narodowej w Oświęcimiu z dnia 18.04.1990 r. [oryg. czarno-biały w skali 1:5000, oznaczenia kolorystyczne i komentarz - MR; oryg. Urząd Wojewódzki w Bielsku-Białej]

Załącznik Nr 4

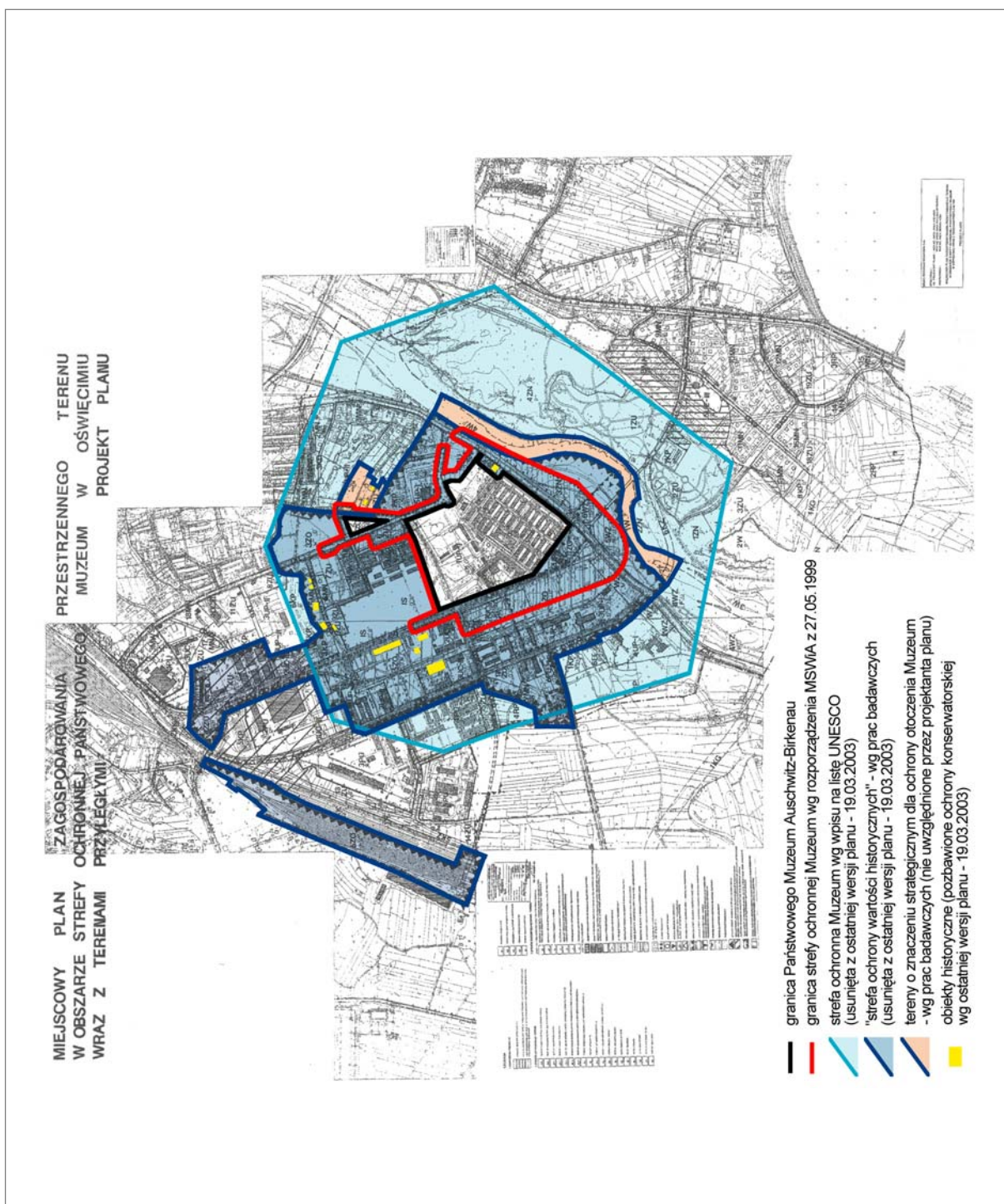
Reprodukcja rysunku *Zmian Miejscowego Planu Ogólnego Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Oświęcim* zatwierdzonego Uchwałą Nr V/23/94 Rady Gminy Oświęcim z dnia 5 grudnia 1994 roku [oryg. czarno-biały w skali 1:5000, oznaczenia kolorystyczne i komentarz - MR; oryg. Urząd Gminy w Oświęcimiu]

Załącznik Nr 5

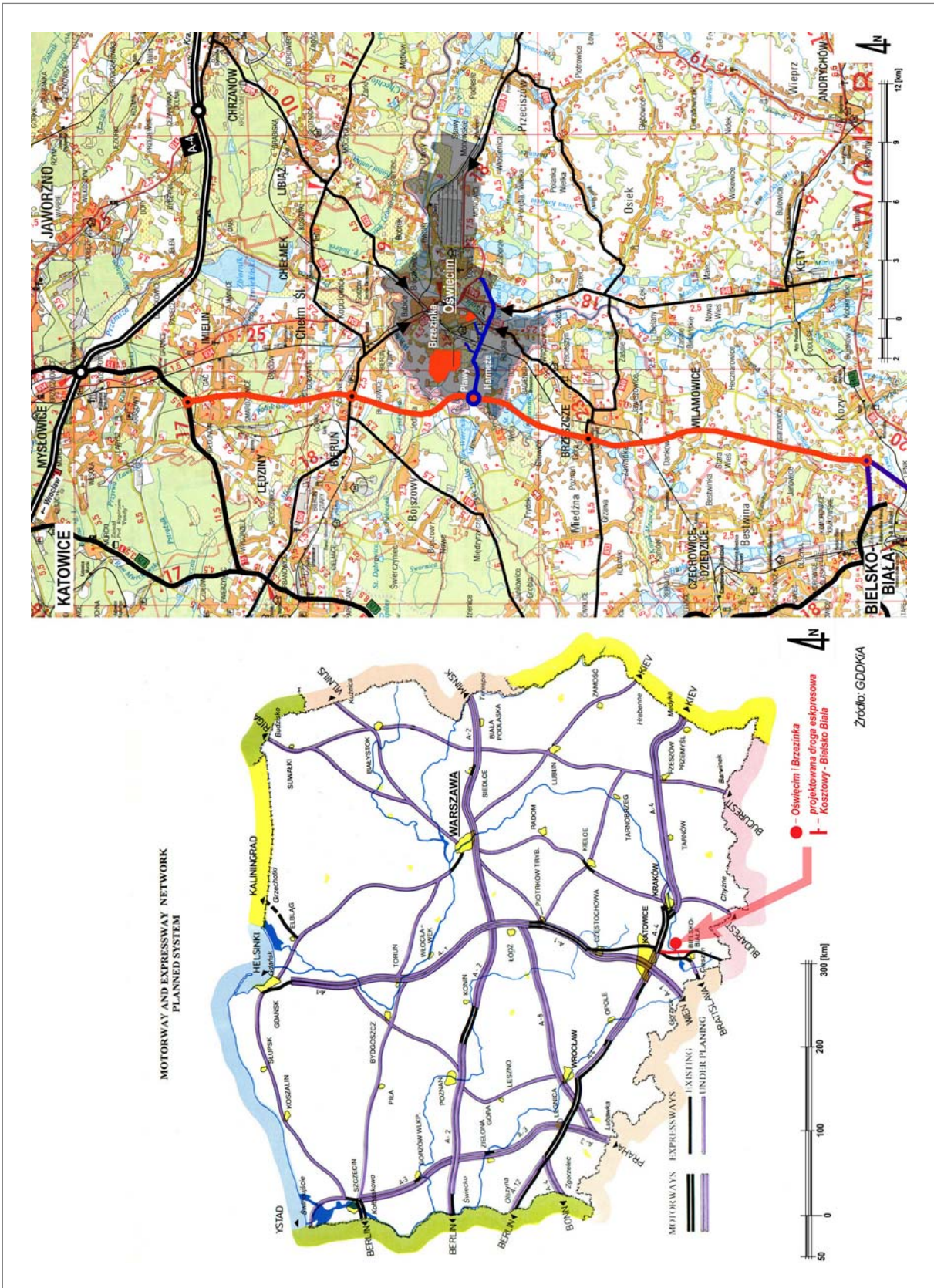
Reprodukcja rysunku *Koncepcji Planu Miejscowego Zagospodarowania Przestrzennego Otoczenia Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau w Brzezince* opracowanej przez zespół inż. Jerzego Grzymka w Biurze Rozwoju Krakowa SA, przesłana autorowi przez ministra Piotra Stachańczyka w maju 2000 roku w ramach prac Międzynarodowego Zespołu Ekspertów. Plan został uchwalony przez Radę Gminy Oświęcim w dniu 30 grudnia 2002 roku. W ostatecznej wersji utrzymano wszystkie kolizyjne rozwiązania komunikacyjne. Usunięto strefę ochronną UNESCO i zniesiono proponowane wynikami prac badawczych ograniczenia konserwatorskie ochrony otoczenia Muzeum. [oryg. czarno-biały w skali 1:4000, oznaczenia kolorystyczne i komentarz - MR]

Załącznik Nr 6

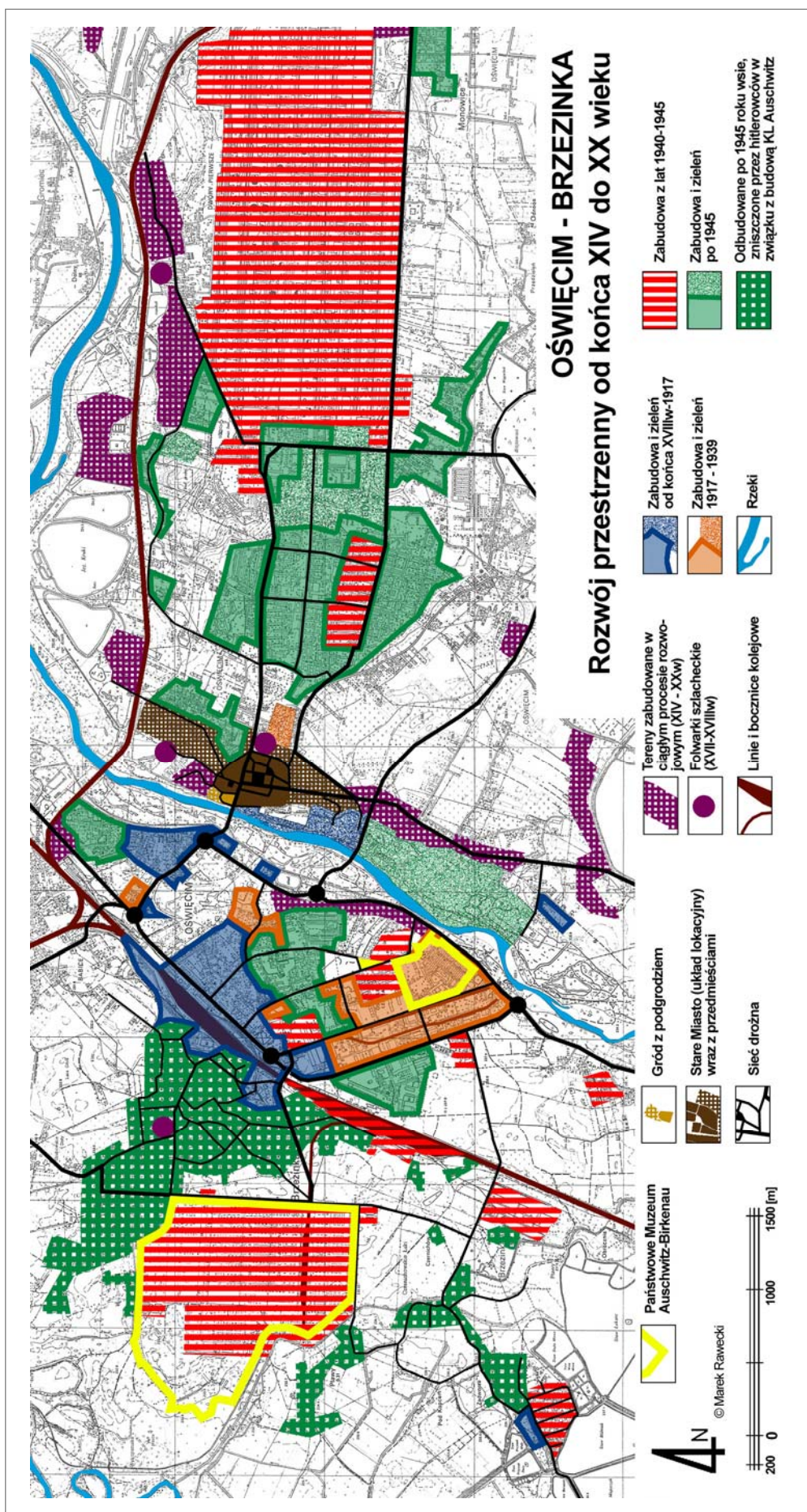

Reprodukcja rysunku projektu *Miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu w obszarze strefy ochronnej Państwowego Muzeum w Oświęcimiu wraz z terenami przyległymi* opracowanego przez zespół inż. Jerzego Grzymka w Biurze Rozwoju Krakowa SA, przesłanego autorowi przez ministra Piotra Stachańczyka w maju 2000 roku w ramach prac Międzynarodowego Zespołu Ekspertów. Plan nieuchwalony. W ostatniej wersji (marzec 2003) usunięto z projektu planu strefę ochronną UNESCO i zniesiono proponowane wynikami prac badawczych ograniczenia konserwatorskie ochrony otoczenia Muzeum [oryg. czarno-biały w skali 1:4000, oznaczenia kolorystyczne i komentarz - MR]

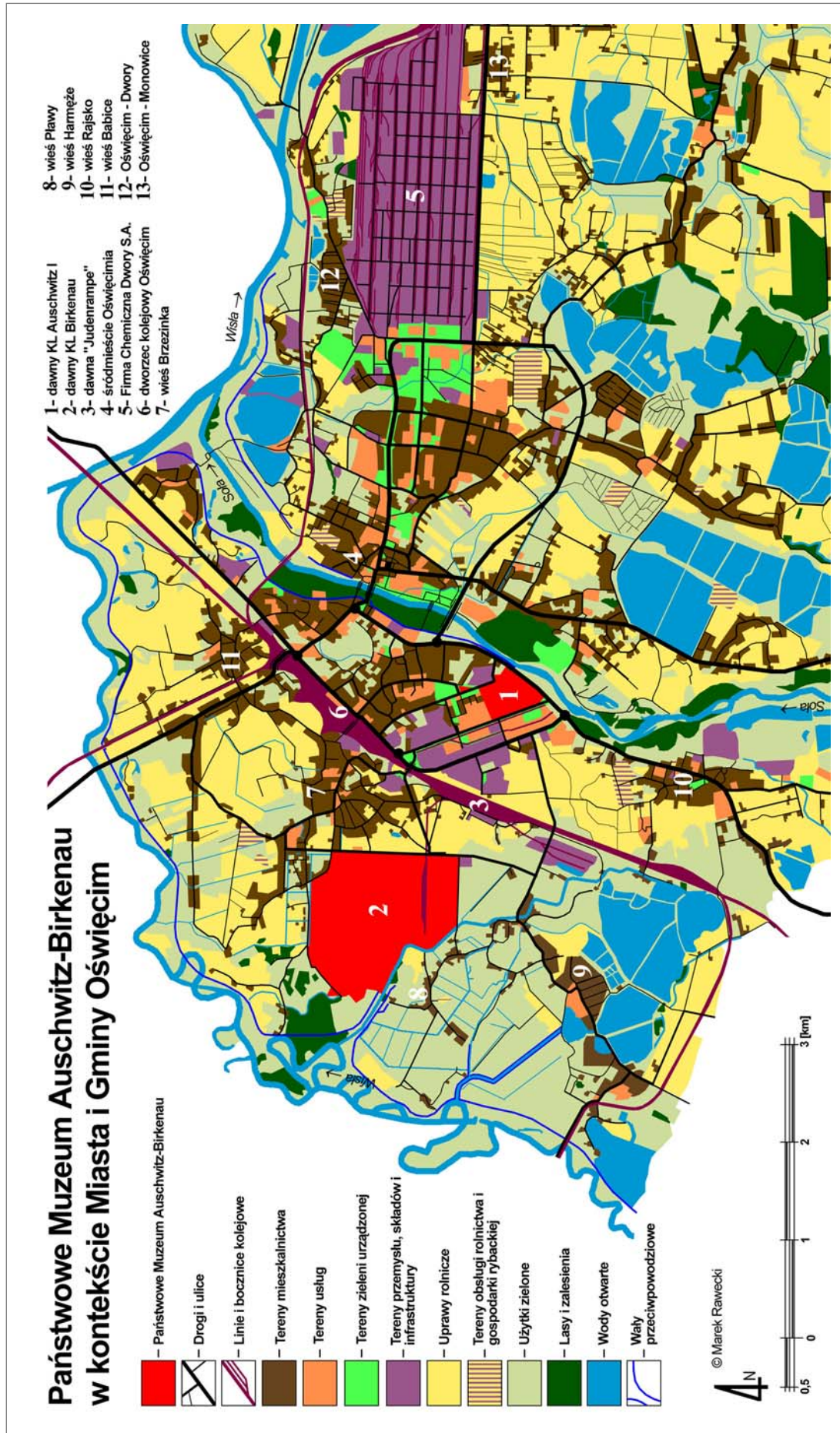
Załącznik Nr 7

Planowany układ komunikacyjny regionu i kraju. Linia czerwona - projektowana droga ekspresowa „S1”. W nowym układzie komunikacyjnym regionu zmienia się kierunek dojazdu do Muzeum. Potwierdza to zasadność przyjętej lokalizacji projektowanego parkingu i centrum recepcyjnego dla Muzeum w Brzezince

Załącznik Nr 9

Załącznik Nr 10

Felieton przygotowany w lipcu 1997 roku z okazji 50 rocznicy powstania Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau, publikowany w Biuletynie Informacyjnym PRO MEMORIA (7/1997)

ANTYNOMIE PAMIĘCI

Jadwiga Rawecka
Marek Rawecki

Rocznice zmuszają do spojrzenia wstecz. Pół wieku istnienia Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka skłania do przypomnienia wielu inicjatyw, które towarzyszyły podejmowanym w różnych gremiach dyskusjom o moralnym przesłaniu Auschwitz i wynikających z tego przesłania zobowiązań dla współczesnych, zarówno w sferze działań edukacyjnych, naukowo-badawczych, politycznych, społecznych, jak i w sferze praktycznych zabiegów konserwatorskich. Nie sposób nie zauważyć, iż w tym, tak napiętnowanym przez historię, miejscu od z górą pięćdziesięciu lat wzrasta nowa wartość stworzona głosami obecnych. Mając w pamięci artykuły ustawy sejmowej z 2 lipca 1947 roku powołującej do życia Państwowe Muzeum Oświęcim-Brzezinka, można dzisiaj stwierdzić niezmienną, potwierdzoną doświadczeniem, trafność generalnych zapisów tego aktu prawnego, dopełnioną wieloma głosami byłych więźniów, intelektualistów, filozofów, twórców, dziennikarzy, polityków i pielgrzymów. Głosy o Auschwitz na przestrzeni półwiecza współtworzyły lub podważały sens utrzymywania „cmentarza”, „muzeum”, „pomnika”, „dokumentu”, „placówki naukowej”, „sanktuarium”, „rezerwatu historycznego”; popierały lub ganiły „konserwację”, „rekonstrukcję” lub „twórcze upamiętnienie” tego przejmującego miejsca kaźni. Niezależnie od, czasami bardzo rozbieżnych, poglądów, wszystkim zaangażowanym bliska była idea przekazania potomnym trwałego śladu Pamięci o ofiarach KL Auschwitz-Birkenau.

Już w 1944 roku, gdy dymiły jeszcze kominy Birkenau, jeden z więźniów Auschwitz **Jerzy Adam Brandhuber** tworzył pierwsze szkice przyszłego pomnika w Brzezince. Po wojnie Brandhuber tak wspomina to wydarzenie: *„Robiłem projekt na pomnik na po wojnie. Miałem oficjalne, konspiracyjne zamówienie od kol. Benka Świerczyny (z ruchu oporu). Zrobiłem. Był to gigant. (...) Cały teren na zachód od obozu w Brzezince, od krematoriów, miał być wyrównany - jako kolosalny plac apelowy, kilometry, kilometry kwadratowe. W środku kolos-komin, w przekroju prostokątny - jak w krematorium - tylko x razy większy, 50-60 metrów wysoki. A na nim z kamienia wprawione symbole, grubo ciosane, z czterech stron. Widoczny z daleka - z daleka. Doprowadzony do niego gaz - jak wieczny znicz. Dzień i noc. W nocy luna jak wtedy. A dookoła rzędami jak bloki (więźniowie), gdy stali na apel, uformowani, wyrównani w oddziałach jak kamienie, jak urny (nie groby, bo ich nie było) oddziały w dziesięciu rzędach - jak tam, w obozie - 500, 600 więźniów, pięć, sześć milionów kamieni. Wtedy tak liczyli. A między tymi grupami pusto, ani trawki, ani drzewa. I tylko dookoła rząd słupów z działami i lampami na słupach, by nocą perły, sznur pereł światła - jak wtedy - kilometry, kilometry.”*

Po wyzwoleniu, na plan pierwszy, przed upamiętnieniem, wysunęła się sprawa właściwego zabezpieczenia pozostałości obozowych, jako materialnego dowodu zbrodni, co było zrozumiałe nie tylko ze względu na toczące się procesy zbrodniarzy hitlerowskich, ale i próby kwestionowania zbrodni popełnionych w Auschwitz-Birkenau. *„Ten wielki „kombinat śmierci”, milionów kobiet, mężczyzn i dzieci, ma po wsze czasy głosić, do czego doprowadził faszyzm”* - pisał w 1948 roku **Ludwik Rajewski**.

Konieczność zachowania autentycznego charakteru terenów poobozowych była przez wszystkich, którzy zabierali głos w tej sprawie, szczególnie mocno akcentowana. **Jan Sehn**, sędzia śledczy z Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Niemieckich w Krakowie [...] stwierdzał: *„We wszystkich procesach przed trybunałem norymberskim przywiązywano jak największą wagę do wszelkich dowodów, wiążących danego zbrodniarza wojennego z Oświęcimiem. (...) Dlatego też od pierwszej chwili bronilem stanowiska, że na cele Muzeum winien ulec zajęciu i wywłaszczeniu obszar całego tzw. Interessengebiet (...) - że przy planowaniu i realizowaniu planu Muzeum znaleźć należy koniecznie i zachować właściwą miarę dla rezerwatu, a wreszcie, że wewnętrzne ukształtowanie Muzeum oprócz należy przede wszystkim na dokumentach.”* Natomiast **Jalu Kurek** tak widział charakter Muzeum oświęcimskiego: *„Oświęcim nie tylko dla Polski, ale dla wielu, wielu narodów w Europie, stanowi coś, czego nie można zapomnieć. Bo jeśli zachowujemy pamięć o nim, czynimy to dlatego, iż jest on - dokumentem i ostrzeżeniem. Zachowujemy Oświęcim nie na wieczną bólu pamiętkę, lecz na wieczną rzeźbę pamiętkę, na wieczną hańbę pamiętkę...”* **Stanisław Stomma** na łamach „Tygodnika Powszechnego” reasumował: *„Oświęcim nie potrzebuje retuszu i nie potrzebuje rozwiązań zmierzających do wytwarzania nastrojów. Wystarczy pokazać ludziom prawdę. Dlatego trzeba pozostawić Oświęcim możliwie takim, jakim był. Realizm faktów ma wymowę najsilniejszą. I tragicznego patosu faktów nie trzeba ani uzupełniać, ani wzmacniać przez wytwarzanie nastrojów drogą jakichś rozwiązań pomocniczych. Najbardziej skądinąd udane pomysły artystyczne mogą tyl-*

ko osłabiać i zakłócać wymowę nagich faktów. Nie ma geniuszu artystycznego, który wymowie rzeczywistości mógłby tu dorównać. Szukanie efektów na tej drodze wnosi dysharmonię i łatwo może zakłócić powagę miejsca.”

Jednakowoż, w tym samym czasie dochodziły do głosu opinie, iż sam autentyzm obozowy nie wystarcza. Równoległe do cytowanych wyżej wypowiedzi pojawiły się propozycje szczególnego upamiętnienia ofiar obozu poprzez wzniesienie na terenie byłego KL Birkenau - mauzoleum z akcentem plastycznym, w postaci komina oraz stworzenie parku-cmentarza. Mauzoleum miało być zbudowane z cegieł z wrytymi nazwiskami zamordowanych, a wewnątrz miały znaleźć miejsce epitafia poświęcone poszczególnym narodom. Opracowanie projektu upamiętnienia powierzono **profesorowi Romualdowi Guttowi**. Oceniając ten projekt, Stanisław Stomma pisał: „Rozwiązanie takie byłoby jaskrawym dysonansem na tle całości obozu, pomyślanego słusznie jako „rezerwat”. Mauzoleum byłoby próbą jakiejś symbolicznej syntezy ideowej obozów. Wobec nieporównanego patosu nagich faktów, taka sztuczna synteza ideowa musiałaby być zgrzytem dość przykrym, psującym styl całego rozwiązania. Nie zawahałbym się powiedzieć o profanacji miejsca przez brak koniecznej dyskrecji i tendencję do zupełnie niepotrzebnych tu efektów dodatkowego patosu.”

Ostatecznie, projektu mauzoleum nie zrealizowano, wzniesiono natomiast wiosną 1955 roku w Brzezince niedużą Urnę zawierającą ziemię z hitlerowskich obozów koncentracyjnych i miejsc zagłady z całej Europy. Sprawa szczególnego upamiętnienia miejsca kaźni i męczeństwa pozostawała nadal otwarta.

W dwa lata później Międzynarodowy Komitet Oświęcimski wystąpił z apelem do rzeźbiarzy i architektów z całego świata o wzięcie udziału w konkursie na budowę Międzynarodowego Pomnika w Brzezince. W warunkach konkursu zwrócono szczególną uwagę na rezerwatowy charakter terenów byłego obozu zagłady. Do udziału w konkursie zgłosiło się 618 osób z 31 krajów. Nadesłano 426 projektów. Żadna z prac nie spełniła jednak oczekiwań organizatorów konkursu. Zaproponowano więc trzem najlepszym zespołom opracowanie nowego projektu w oparciu o krytyczne uwagi zgłoszone przez jury. Nowy projekt został opracowany. Głównym jego założeniem była szeroka, kamienna droga poprowadzona ukośnie przez obóz, przecinająca baraki, ulice, tory i ruiny krematorium II. Jury projekt przyjęło. Był on jednak sprzeczny z podstawowym warunkiem konkursu o „nienaruszalności obozowych zabudowań”.

Tymczasem w ogólnopolskiej prasie toczyła się ożywiona dyskusja nad sposobami upamiętnienia terenów poobozowych. **Seweryna Szmaglewska** apelowała o umiar i ostrożność: „Pomnikiem podstawowym jest sam obóz, a więc Muzeum razem ze zgromadzonymi w nim dokumentami, które są wielkim aktem oskarżenia oraz wszelkie zachowane na terenie Oświęcimia i Brzezinki dowody prawdy. (...) Oświęcim jest księgą, którą - przy dzisiejszym stanie wiedzy na ten temat - zwiedzający może czytać bez komentarza. Tym bardziej obowiązuje troska o stan księgi, stan Oświęcimia i jego zakonspirowanej przybudówki, jaką Niemcy urządzili w Birkenau. (...) Oświęcim ciągle jeszcze jest argumentem w trwającej na kuli ziemskiej dyskusji. Dlatego nie wolno go naruszać.” Znany rzeźbiarz angielski **Henry Moore**, przewodniczący jury, pytał: „Czy jest możliwe rzeczywiście stworzyć dzieło sztuki, które wyrazi emocję wywołaną Oświęcimiem? W moim przekonaniu wielki rzeźbiarz - nowy Michał Anioł lub nowy Rodin - mógłby to zadanie zrealizować. Szanse znalezienia takiego projektu wśród wielkiej ilości przedstawionych modeli były minimalne. Nikomu nie udało się tego zadania rozwiązać”.

W wyniku wielu wątpliwości zgłaszanych pod adresem wybranej koncepcji Pomnika ustalono, iż zespół autorów przedstawi nowy projekt uwzględniający zasadę nienaruszalności reliktyw poobozowych. Spośród trzech wariantów projektu przedłożonych w lutym 1962 roku zaakceptowano jeden - i ten został zrealizowany. W broszurze wydanej z okazji odsłonięcia Pomnika w dniu 16 kwietnia 1967 roku **Helena Blum** wyjaśniała w zrealizowanej koncepcji: „Sąd konkursowy wyeliminował większość projektów stwierdzając, że naczelną zasadą przyszłego Pomnika musi być monumentalna prostota. Nie można typować ckliwych, anegdotycznych rozwiązań, nie można dopuścić, by przyszły Pomnik burzył rezerwatowy charakter Brzezinki, a więc tej części Muzeum, gdzie odbywała się masowa eksterminacja milionów.” Znamienna była wypowiedź samych autorów zrealizowanego projektu. **Pietro Cascella** (rzeźbiarz) i **Giorgio Simoncini** (architekt): „Staraliśmy się nie zakłócić wielkiej ciszy Brzezinki, która sama przez się stanowi pomnik o nieprześcignionej sile. Nasz pomnik rezygnuje z krzyku i gwałtowności, stara się być jedynie akcentem obozowego pejzażu, materializacją pamięci pomordowanych, stanowi hołd złożony ich solidarności i godności. Jest skromny, ludzki w proporcjach i wymiarach...”

Niejako w tle zagadnień upamiętnienia ofiar ludobójstwa i kwestii wyboru najstosowniejszego rozwiązania dla Pomnika w Brzezince toczyła się nadal, nieprzerwanym nurtem, dyskusja nad problematem Auschwitz. W początku lat siedemdziesiątych krakowski ZNAK opublikował zbiór refleksji i wypowiedzi osób, którym tematyka oświęcimska była szczególnie bliska, aby, jak stwierdzili redaktorzy w słowie wstępnym, urzeczywistnić: „pragnienie odkrycia jakby na nowo, już z perspektywy dystansu lat i pokoleń, nieprzemijających treści najtragiczniejszego bodaj pomnika ludzkich dziejów...”. Dyskutanci rozważali, jaki kształt czy środek wyrazu okaże się w końcu najtrwalszy: czy Oświęcim będzie kiedyś pomnikiem, instytutem historycznym, mauzoleum, czy jakiegoś typu świątynią humanistyczną? Pojawiły się opinie, iż oświęcimską problematykę humanistyczną przekazuje w masowej skali raczej sztuka, niżli inne środki o najbardziej nawet skrupulatnej i realistycznie wy-

eksponowanej faktografii. „Być może nawet miejsca te oddziałują głębiej przez (...) artystyczne pośrednictwo, aniżeli w sposób bezpośredni?” - zastanawiano się zauważając niewątpliwy wpływ miejsc pamięci na twórczość artystów urodzonych już po wojnie. **Książd Władysław de Grohs**, były więzień Auschwitz, proponował, by w Oświęcimiu powstała ekumeniczna świątynia, z kaplicami różnych wyznań, jako znak pamięci o zamęczonych i zarazem znak jedności ludzi dobrej woli, która istniała w latach grozy i trwać winna zawsze, w każdej walce przeciw poniżaniu człowieka. **Stanisław Rodziński** wskazywał, że forma, jaką przyjęło Muzeum oświęcimskie, będzie się w miarę upływu lat zmieniać, a zrozumienie zbrodni Auschwitz-Birkenau, kiedy odejdą jej ostatni świadkowie, będzie możliwe tylko poprzez obraz wyniszczenia pojedynczego człowieka i poprzez protest przeciwko temu, gdyż, jak stwierdził w konkluzji: „...drewniane baraki i słupy, mimo najstarszych zabiegów konserwatorskich, stracą kiedyś przecież charakter dokumentu, jakim są jeszcze dziś.”

Inny aspekt problemu dostrzegał **Aleksander Małachowski**. „Przy wszystkich wysiłkach zachowania treści tego Miejsca, i tutaj zagrażać zaczyna „cyrk historyczny” - nieuchronne ciśnienie ciekawej turystycznej masy, coraz mniej podatnej na właściwy odbiór. Nie spełnia swej roli pomnik w Brzezince: „Współczesna sztuka okazała się całkowicie bezsilna wobec śmierci milionów... Ten pomnik należy do kompleksu turystycznego Europy - a my, ludzie wojny, ciągle jeszcze chcemy tam widzieć miejsce, gdzie umęczono miliony naszych braci”.

„Wydaje się, że nie wymyśliliśmy tu nic nowego i głębszego niż wielowiekowa kultura ludzka, która stworzyła cmentarze. Jedyne miejsca, gdzie nie krzyczy się i nie urządza pustych pokazów, gdzie sama atmosfera chroni pamięć i obecność zmarłych.” - komentował refleksje Małachowskiego „Tygodnik Powszechny”. Natomiast **Maciej Szumowski** tak postrzegał współczesne oblicze Muzeum: „Zieleń, intensywna zieleń Brzezinki, mnóstwo polnych kwiatów, ptaki i ich śpiew. Zaprzyjaźniony z ludźmi gołąb siedzący na gałęzi tuż przy krematorium. Nie - to nie jest symbol. To nie jest tylko muzeum śmierci. Ten skrawek naszego globu żyje. W tym przeciwstawieniu życia i śmierci jest coś, co działa bardziej wymownie niż tysiące zdjęć dokumentalnych...”

Tymczasem, z dala od rozdyktowanych publikatorów, skromnie i bez rozgłosu, pracownicy Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka skrupulatnie wypełniali powierzone im zadania. Misja, jaką tej garstce ludzi wyznaczyła ustawa sejmowa z 1947 roku, była przez powojenne lata konsekwentnie realizowana. Fundamentalna treść powołanego do życia Muzeum: otoczenie opieką terenów poobozowych, konserwacja, ekspozycja i udostępnianie znajdujących się tam obiektów, dokumentów i dowodów zbrodni hitlerowskich, inicjowanie badań naukowych, działalność oświatowa, wystawiennicza - stawiała pracownikom muzealnym, przez te wszystkie lata, nieustanne wyzwania. **Jadwiga Bezwińska**, w podsumowaniu ponad dwudziestu lat funkcjonowania Muzeum przypominała: „...dotychczas nie istniał żaden wzorzec dla tego typu muzeum i należało dopiero w trakcie żmudnych prac organizacyjnych stworzyć od podstaw jego zasadnicze zręby, zastanowić się nad właściwym profilem działalności, odróżnić w hierarchii jego potrzeb i zadań te, które były najpilniejsze i nie cierpiące zwłoki, od tych, które można było odłożyć na okres późniejszy. Pracę rozpoczynano w trudnych warunkach finansowych.” W toku praktycznej działalności Muzeum pojawiało się więc wiele problemów najrozmaitszej natury: ideowej, naukowej, konserwatorskiej, urbanistycznej, technicznej. „Wszystko tutaj jest przerażająco prawdziwe i jednocześnie jakby niemożliwe, nierealne. I wzniosłe, jak w kościele, gdzie nie mówi się publicznie o naprawie monstrancji. Kłopoty są jednak prozaiczne i pozbawione metafizyki. Chociażby ten: zakonserwować dwie tony ludzkich włosów? (...) W jaki sposób przedłużyć żywot ponad 40 tysiącom par butów, setce baraków, czy protez nóg? - zastanawiał się w „Tak i Nie” zatroskany dziennikarz.

Kazimierz Smoleń, długoletni dyrektor Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka, tak wspomina po latach inne, wyjątkowo istotne w działalności tej placówki, zagadnienie: „Wyloniła się (...) niezwykle ważna kwestia: jak dalece może lub powinna sięgać ingerencja Muzeum przy wypełnianiu obowiązku konserwacji zabytków - relikwów poobozowych? Czy ich wygląd i rozmieszczenie mają być utrzymane według stanu w chwili oswobodzenia obozu (1945 r.) czy też powołania do życia Muzeum (1947 r.)? Chodziło o to, czy można i czy należy, uwzględniając wymienione cezury czasowe, odtwarzać obiekty już nie istniejące bądź zniszczone? (...) Przyjęcie przez Muzeum zasady nieprzywracania pierwotnego wyglądu tym obiektom (jak i wielu innym) okazało się szczególnie trafne podczas kilku wizji lokalnych na terenie byłego obozu, przeprowadzonych przez sąd przysięgłych z Frankfurtu na Menem (...) Konsekwentne stosowanie omówionej zasady zadecydowało między innymi również o wpisaniu Państwowego Muzeum w Oświęcimiu na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.”

Tadeusz Kinowski, ówczesny konserwator muzealny, nawiązując do decyzji Komitetu Światowego Dziedzictwa, pisał: „Muzeum oprócz zachowania obiektów pełni wiele funkcji i wobec przyjętej zasady niezmiennia wyglądu i charakteru zewnętrznego zabudowy i niewznoszenia nowych budynków musiało wykorzystać liczne wnętrza na wystawy stałe, czasowe, na wystawy narodowe i innych państw, na archiwalia, na magazyny zbiorów, biura i warsztaty. Ścisłym rezerwatem jest Brzezinka - tam zmiany są minimalne, wynikiem jedynie z konieczności remontów...”

W połowie lat 80. pojawiły się propozycje środowisk byłych więźniów Auschwitz zmierzające do nadania terenom muzealnym dobitniejszej, symbolicznej wymowy architektoniczno-rzeźbiarskiej, plastycznej i urbanistycznej. „*Realia* byłego obozu Birkenau największej hańby hitlerizmu (...) - zostały niemal całkowicie usunięte przez okupanta, a reszty dokonuje przyroda. (...) To martyrium milionów ludzi nie woła, a krzyczy o gigantyczny

monument na tle zmonumentalizowanego krajobrazu.” - bił na alarm raport Komisji Technicznej Rzeczoznawców **Towarzystwa Opieki nad Oświęcimiem** (TOnO). „Zieleń (...) po latach nadmiernie się rozrosła i w sposób nie zaplanowany niepotrzebnie obniża autentyczny klimat życia obozowego tamtych czasów (...) Wizja byłego obozu Oświęcim, takiego jakim był, zaciera się coraz bardziej (...) Jest potrzeba stworzenia takiej atmosfery, która pomogłaby młodym zwiedzającym wyrobić sobie obraz ogromu przeżyć i cierpień doznanych przez ich matki, ojców czy dziadów. (...) Środki werbalne, liczby, przemówienia, objaśnienia przewodników, wydawnictwa zdolne są tylko w małym stopniu spełnić rolę posłannictwa dla potomnych. Żyjemy w świecie natłoku tych środków przekazu. Dla pełni oddziaływań niezbędne są silne środki wizualne.” - dowodzą. Autorzy raportu proponowali również rekonstrukcję jednego z krematoriów łącznie z komorą gazową z przeznaczeniem na ekspozycję muzealną.

W styczniu 1986 roku Koło Miejskie TOnO w Katowicach wystąpiło do społeczeństw Polski i świata z „Apelem oświęcimskim”. Byli więźniowie Auschwitz-Birkenau domagali się, aby ten szczególny cmentarz, jakim jest były obóz zagłady, nie stał się jedynie pełnym grozy zabytkiem przeznaczonym wyłącznie do zwiedzania i aby został otoczony specjalną pamięcią i czcią. „Pragniemy, aby w tym miejscu stało mauzoleum jako świątynia pojednania i pokoju, stanowiąc wraz z cmentarzem sanktuarium pamięci narodów. Mauzoleum zbudowane tak, by przetrwało wieki!” - głosili autorzy „Apelu”. Byli więźniowie wystąpili równocześnie do Ministra Kultury i Sztuki z wnioskiem o powołanie Komitetu Organizacyjnego Budowy Mauzoleum Martyrologii Narodów na terenie Muzeum w Brzezince, mając na względzie stan zachowania terenów byłego obozu, który wg wnioskodawców: „...ulega widocznemu i szybkiemu pogarszaniu, co w społeczeństwie naszym budzi uzasadnione obawy, że w niedługim czasie zniknie całkowicie specyficzny charakter tego miejsca.”

Władze resortowe, po przeprowadzeniu oględzin, nie potwierdziły jednak istotnych zmian w substancji historycznej, zalecając wszakże skuteczniejsze przeciwdziałanie inwazji zieleni szczególnie w rejonie stosów spaleniskowych i należyte uporządkowanie tego terenu. Przypomniano, że od chwili powstania Muzeum wszystkie działania ukierunkowane są na trwałe zachowanie autentyzmu byłego obozu i znajdujących się na jego terenie reliktyw. W konkluzji zauważono, iż wobec konieczności przestrzegania zasady nienaruszalności obszaru Muzeum - nie ma możliwości powołania Komitetu Organizacyjnego Budowy Mauzoleum i że stanowisko takie reprezentuje również Rada Ochrony Pomników Walki i Męczeństwa.

Temat ochoczo podjęła prasa. Do Oświęcimia przyjechała **Ewa Owsiany** z „Przeglądu Tygodniowego”. „...Brzezinka? Praktycznie można oglądać tylko pomnik, bo po lewej od rampy nie wpuszczają, tam się wszystko wali, teren podmokły, 40 lat palcem nie ruszane. Krematorium zarośnięte, kominy, które stały po prawej, ktoś zaczął rozbierać na cegłę, baraki na drewno.” - donosiła dziennikarka, nie szczędząc czytelnikom sensacji. Indagowany **profesor Józef Bogusz** miał stwierdzić: „Auschwitz-Birkenau to bardzo zaniedbane sanktuarium.” Natomiast poproszony o wypowiedź **Władysław Terlecki** z Artystycznego Koła Środowiskowego „Łazienki” zauważył: „Należy zrobić wszystko (...) by utrwalić ślady materialne, na których opiera się nasza pamięć. Bo przecież to dla wszystkich jasne, że niewiele powie nam pomnik, natomiast wszystko - koja, ta prawdziwa, na której spało kilkanaście kobiet śniąc nocami o domach, do których nie wszystkie wróciły.”

Państwowe Muzeum Oświęcim-Brzezinka stało na stanowisku zachowania autentyzmu reliktyw poobozowych. Dyrektor **Kazimierz Smoleń**, w piśmie do Rady Ochrony Pomników Walki i Męczeństwa w 1987 roku, przypominał: „...niezbędne udoskonalenia techniczne, związane z infrastrukturą, nie mogą naruszać zastanego układu przestrzennego b.obozu. Podobnie nie należy (w ramach określonej strefy) wznosić nowych pomników, mauzoleów itp. Dopuszczalne jest jedynie wzbogacanie o informacje historyczne, w formie małych form plastycznych (tablic, fotografii dokumentalnych, urządzeń technicznych służących do informacji o wydarzeniach)”. Zbieżne stanowisko prezentował raport naukowy przygotowany w 1987 roku w ramach, rozpoczętych w **Katedrze Urbanistyki i Planowania Przestrzennego Politechniki Śląskiej w Gliwicach**, prac naukowo-badawczych nad problematyką konserwatorsko-urbanistyczną byłego KL Auschwitz-Birkenau. W trakcie analiz dostrzeżono, iż niekwestionowana potrzeba zachowania autentycznej substancji byłego obozu zagłady prowadzi do antynomii w zderzeniu z przeobrażającym się obliczem terenów poobozowych - przeobrażającym się w następstwie zarówno naturalnych procesów przyrodniczych, jak i występujących tendencji przystosowywania Muzeum do nowych funkcji: ekspozycji muzealnej, działalności edukacyjnej, konserwatorskiej, badań naukowych, a także - konieczności upamiętnienia niezliczonych ofiar Auschwitz-Birkenau. W raporcie stwierdzono, iż antynomie, będące trwałą, immanentną cechą zespołu poobozowego, winny być akceptowane w oparciu o zrozumienie i poszanowanie wszystkich procesów zachodzących w jego obecnej strukturze, bowiem naruszenie równowagi i dominacja jednej z funkcji może przekreślić wielowątkowy i pobudzający do głębokich refleksji charakter tego specyficznego miejsca. [...]

Nowy, nie dostrzegany wcześniej, aspekt wniósł do dyskusji o Auschwitz zaistniały w międzyczasie tzw. „konflikt o Karmel”. Zlokalizowanie w 1984 roku na terenie poobozowym KL Auschwitz I, objętym ochroną UNESCO, klasztoru Sióstr Karmelitanek i umieszczenie krzyża w byłej zwirowni wzbudziło protesty środowisk żydowskich. W powodzi oskarżeń i zarzutów skryształizowała się jednak wkrótce jasna myśl, iż do tej pory nie uwzględniono szczególnej roli, jaką w świadomości zbiorowej Żydów pełni Auschwitz-Birkenau, miejsce, w którym wymordowano ponad milion obywateli tego narodu, miejsce, które rozpoczęło, i które w hitlerow-

skiej koncepcji miało zakończyć „Die Endlösung der Judenfrage”. Zaistniały spór poruszył olbrzymie pokłady niewiedzy o jakże odmiennym postrzeganiu przez Żydów byłego obozu. Zaproszony w roli narratora do filmu Macieja Szumowskiego pt.: „Czy w Oświęcimiu Bóg jest jeden?”, **Konstanty Gebert**, mówi: „*Oświęcim jest naszym cmentarzem, naszym największym cmentarzem. (...) Inaczej oddajemy cześć naszym zmarłym niż chrześcijanie. Na cmentarzu nie może być stałego miejsca kultu, kaplicy, synagogi. Modły nad grobem odprawiamy pośpiesznie i szybko. Modlimy się przed wejściem na cmentarz, po wyjściu zeń, później - w synagodze. Bo cmentarz, choć czasami jest nazywany po hebrajsku "bejt chaim"- dom życia, jest domem śmierci. Nasza wiara jest wiarą życia. Rozróżniamy te dwie sfery bardzo dokładnie, bardzo starannie. Na cmentarzu nie wolno mieszkać (...) nie wolno jeść, nie wolno spożywać posiłków, bo jest to mieszanie życia i śmierci - czego Żydom robić nie wolno.*”

Odmierna sytuacja polityczna Polski lat dziewięćdziesiątych umożliwiła szerszym kręgom zainteresowanych skonfrontowanie swojej wiedzy i emocji z realiami miejsca autentycznego. W 1990 roku **dr Jonathan Webber**, wykładowca na Uniwersytecie Oxford, wystąpił do Międzynarodowej Rady przy Państwowym Muzeum Oświęcim-Brzezinka z „Memorandum” wnoszącym wiele konstruktywnych uwag do ekspozycji muzealnej i sposobu prezentowania w niej problematyki zagłady Żydów. Pisząc o Muzeum w Brzezince wracał do myśli wyrażanych już przed laty: „...zgadzam się z poglądem, że powinno się jak najmniej zakłócać wrażenie wywołane widokiem Birkenau. Oczywiście musi być zachowana równowaga pomiędzy potrzebami zwiedzających, uzyskiwania informacji o miejscu i odczucia, że zawiera ono czcigodne miejsce pamięci.”

Zorganizowane w 1993 roku w Oświęcimiu Międzynarodowe Sympozjum „*The future of Auschwitz. Should The relicts be preserved?*” przyniosło wiele, wykluczających się czasem opinii i pomysłów. Grupa amerykańskich architektów i historyków: **Robert J. van Pelt**, **Deborah Dwork**, **Paul Backewich** i **Peter Gallagher** zaproponowała na przykład całkowite przekształcenie relikтового charakteru „Kanady” i „Meksyku” na terenie dawnego KL Birkenau. Autorzy zaprojektowali pod zrekonstruowanymi barakami „Kanady” obszerną, podziemną salę ekspozycyjną, natomiast na „Meksyku” - olbrzymi staw [Reflecting Pool] monumentalizujący ten fragment byłego obozu, a przez to uzmysławiający, zdaniem autorów, „...megalomańskie zamiary Niemców co do Birkenau...”. Inne głosy postulowały, aby relikty Auschwitz-Birkenau mogły się „godnie zestarzeć”; jeszcze inne, aby dokonać uroczystego pochówku włosów ofiar masowej zagłady, pokazywanych dotąd na ekspozycji muzealnej. Skrajne pomysły uspokajał w swoim wystąpieniu **profesor Bohdan Rymaszewski**: „*Generalną wytyczną dla postępowania konserwatorskiego winna być, moim zdaniem, konserwacja stanu zastanego, dzisiejszego...*” Mówiąc o spuściznie poobozowej profesor Rymaszewski przypominał, iż: „...nie jest (...) polem rekonstrukcji, lecz jedynie na miarę naszych możliwości, zachowawczej konserwacji.”

Nowe spojrzenie na Auschwitz nie wpłynęło więc zasadniczo na dotychczasowy nurt inicjatyw zmierzających do bardziej sugestywnego upamiętnienia ofiar obozu. Pomimo nasilenia w początku lat dziewięćdziesiątych wszelkiego rodzaju prac konserwatorskich nie tylko realizowanych znacznymi nakładami środków, ale i wspartych teoretycznymi rozważaniami ekspertów - we wszystkich płynących z zewnątrz koncepcjach upamiętnienia przebiegała troska o stan zachowania reliktywów poobozowych, troska - poddająca w wątpliwość szansę przechowania tych reliktywów, jako przejmującego dowodu zbrodni, a zarazem ostrzeżenia dla przyszłych pokoleń. Zdaniem autorów należało podjąć stanowcze działania, które przeciwstawia się tym nieuniknionym procesom.

Józef Szajna, artysta, były więzień Auschwitz, apelował w październiku 1994 roku: „...*Miejsce byłego obozu dla mnie i wielu innych jest przede wszystkim miejscem pamięci godnym utrwalenia i przekazania pokoleniom w imię idei wolności i godnego życia w pokoju. Dlatego budowanie kopca pamięci ofiar winno stać się miejscem oczyszczenia - katharsis i pojednania narodów. Wzywam wszystkich zwiedzających do wspólnej akcji wznoszenia kopca, który przetrwa dłużej niż szczątki obozu, będzie odpowiedzią - protestem ludzi dobrej woli - nas wszystkich - przeciw odradzającemu się faszyzmowi i nietolerancji.*” Natomiast **profesor Edward Bartman**, architekt krajobrazu ze Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, w propozycji opracowania projektu aranżacji krajobrazu byłego Auschwitz-Birkenau, w listopadzie 1994 roku, stwierdzał: „...*czas działa niekorzystnie na zachowanie substancji historycznej...*”. Zaproponował więc nie tylko: „...*wierne odtwarzanie urządzeń terenowych...*”, ale i „...*zastosowanie różnych przedmiotów przyrodniczych i kulturowych o dużej mocy symbolicznej.*”

W 1996 roku Towarzystwo Opieki nad Oświęcimiem rozważało kolejną wersję upamiętnienia Birkenau. Inżynier **Bogumił Trętko** z Katowic, inicjator budowy Świątyni-Mauzoleum, podzielał troskę o stan oryginalnej substancji poobozowej. „*Patrząc na obecne tempo niszczenia, wcześniej, czy później obóz ten przestanie być autentycznym, historycznym obiektem. Wielkość-rozległość tego obiektu nie pozwoli na trwanie bez żadnego uszczerbku. (...) Pozostaną (...) bliżej nieokreślone ruiny. Pamięć ludzka również może zacząć się zacierać*” - przestrzegał. Zaproponował więc, aby w perspektywie 50-100 lat rozważyć idee wzniesienia na terenie Muzeum w Brzezince Świątyni-Mauzoleum integrującej wszystkie religie świata we wspólnym hołdzie ofiarom obozu i w proteście przeciwko wszelkim zbrodniom i wynaturzeniom.

Nurt podejmowanych od wielu lat wysiłków trwałego upamiętnienia ofiar byłego obozu zagłady nie zawsze obrazuje to, co stanowi nadrzędną, uniwersalną wartość Tego Miejsca, a także to, co z nie małym trudem zdołano przechować w ciągu prawie pięćdziesięciu lat istnienia Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka, w trakcie wielu spotkań, dyskusji, nawet konfliktów i sporów, w wyniku żmudnych prac naukowo-badawczych, konserwatorskich, w następstwie zarówno indywidualnej, jak i zbiorowej aktywności wielu pokoleń ludzi, dla których Auschwitz nie był pretekstem do podejmowania spektakularnych akcji propagandowych, politycznych, czy artystycznych, ale przede wszystkim - wyjątkowym zobowiązaniem wobec ofiar i moralnym drogowskazem na przyszłość - tym, co ma łączyć w głębokiej refleksji nad naturą człowieka, a nie dzielić w próbach dominowania własnym poglądem, ideą, pomysłem artystycznym.

Günter Grass powiedział: „...Auschwitz to nie było jakieś misterium, które rozpatrywać by należało z pełnym onieśmieleniem drżeniem i z należyłym dystansem wewnętrznym. To była rzeczywistość, więc dzieło ludzi, badalne dzieło. (...) Auschwitz musi być rozumiany jako przeszłość historyczna, musi być rozpoznawany w teraźniejszości i nie wolno także wylączyć go ślepo z perspektyw przyszłościowych. Auschwitz nie leży tylko za nami...”

* * *

Załącznik Nr 11

Niepublikowany felieton przygotowany w maju 1999 roku

URBANISTYKA ZBRODNI

Jadwiga Rawecka

Marek Rawecki

„Pracujemy pod ziemią i na ziemi, pod dachem i na deszczu, przy łopacie, lorze, kilofie i łomie. Nosimy wory z cementem, układamy cegły, tory kolejowe, grodzimy grunta, depczemy ziemię...

Zakładamy podwaliny jakiejś nowej, potwornej cywilizacji. Teraz dopiero poznałem cenę starożytności. Jaką potworną zbrodnią są piramidy egipskie, świątynie i greckie posągi! Ile krwi musiało spłynąć na rzymskie drogi, wały graniczne i budowle miasta!

Ta starożytność, która była olbrzymim koncentracyjnym obozem, gdzie niewolnikowi wypalano znak własności na czole i krzyżowano za ucieczkę. Ta starożytność, która była wielką znową ludzi wolnych przeciw niewolnikom!”

Tadeusz Borowski

Współczesna urbanistyka to nauka i sztuka kształtowania przestrzeni. Posługuje się teorią i praktyką. Celem urbanistyki jest określenie zasad funkcjonowania zespołów osadniczych: miast, osiedli, jednostek wiejskich. Zmierza do zaspokojenia podstawowych potrzeb społecznych: zorganizowania ludziom miejsc zamieszkania, pracy i wypoczynku. Swe działanie opiera na wytycznych z wielu dziedzin: archeologii, ekonomii, etnografii, fizjografii, historii, prawa, nauk inżynierskich, socjologii. Jej praktycznymi efektami są realizacje architektoniczne (zabudowa), inżynierskie (drogi, mosty), aranżacja terenów otwartych. Uwzględnia i racjonalnie rozmieszcza w obszarze opracowania różne funkcje: mieszkalnictwo, usługi, przemysł, składy, komunikację, infrastrukturę techniczną, zieleń, rolnictwo - jest więc nauką ścisłą. Bierze pod uwagę czynniki estetyczne: wystrój, formę, skalę budynków, ich wzajemną kompozycję. Bierze pod uwagę czynniki emocjonalne: tradycję miejsca, lokalne zwyczaje. Jest więc także sztuką. W każdym państwie ma wyspecjalizowane instytucje i urzędy. Wszędzie też swe praktyczne działanie opiera na diagnozie stanu obecnego, analizie potrzeb i opracowaniu wizji perspektywicznych. Urbanistyka łączy przeszłość, teraźniejszość i przyszłość.

KL Auschwitz, jak wszystkie hitlerowskie obozy koncentracyjne, był instytucją państwową III Rzeszy działającą w oparciu o legalne ustawy i zespół zarządzeń ściśle tajnych. Włączenie w 1939 roku części ziem polskich do Niemiec wiązało się z ekspansją administracyjno-cywilną i policyjno-wojskową, obejmując oprócz działań wojennych wszystkie inne dziedziny życia, w tym także urbanistykę. W takim kontekście KL Auschwitz musiał być i był elementem świadomego planowania przestrzennego.

Gdy analizuje się widoczne po dziś dzień przejawy działalności inwestycyjnej okupanta: budynki, drogi, instalacje techniczne, grozę budzi fakt, że dziedzina nastawiona na rozwój cywilizacyjny człowieka, na zaspokajanie jego elementarnych potrzeb mogła zostać wprzęgnięta w przygotowanie przestrzennej struktury przeznaczonej do zagłady ponad miliona ludzi i zniewolenia setek tysięcy. Bo przecież bez sprawnie funkcjonującej sieci kolejowej, dróg, bez realizowanej w masowej skali zabudowy barakowej, bez infrastruktury technicznej, zaplecza budowlanego i socjalnego, wreszcie bez planistycznego, projektowego i technicznego wsparcia KL Auschwitz nie mógłby powstać w tak krótkim czasie, w takim zakresie i w takim kształcie.

Aby teraz, po z górą pięćdziesięciu latach, odtworzyć obraz tej hitlerowskiej, urbanistycznej utopii, należałoby przeanalizować 40 kilometrów kwadratowych dawnego *Interessengebiet des KL Auschwitz*, wskazać lokalizację 40 obozów filialnych, trasy przemarszu komand więźniarskich, ewakuacji więźniów, wszystkie miejsca ich pracy. Pełną analizę tego rozległego zjawiska rozszerzyłaby mapa miejsc, z jakich pochodzili deportowani

do obozu, i tras kolejowych, którymi ich dowożono. Zajmijmy się jednak techniczną i ideową genezą tego, co tworzy przestrzenne zręby samego obozu zagłady.

Wiedzy na ten temat dostarcza bogata spuścizna aktowa Centralnego Zarządu Budowlanego SS (*Zentralbau-
leitung der Waffen SS und Polizei Auschwitz O/S*). Instytucja ta, mieszcząca się w nieistniejących już dziś drewnianych barakach nad Sołą w Oświęcimiu w pobliżu obozu macierzystego, zajmowała się tym wszystkim, czym w warunkach pokojowych zajmuje się wielobranżowe biuro projektowe. W Zentralbauleitung sporządzano więc plany zagospodarowania przestrzennego, koncepcje i projekty techniczne budowy i rozbudowy poszczególnych obiektów. Projektowano tereny zielone, urządzenia i sieci infrastruktury technicznej, w tym: drogi, mosty, uzbrojenie podziemne, melioracje. Zajmowano się obsługą geodezyjną i kosztorysową, wykonywano inwentaryzacje architektoniczno-budowlane i makiety. Sporządzano dokumentację fotograficzną z postępu robót budowlanych. Tu, pod nadzorem kadry esesmańskiej pracowało stu kilkudziesięciu więźniów różnych branż i specjalności.

Po latach trudno zobrazować i zaprezentować w terenie całokształt przestrzennych aspektów dawnego obozu, który w okresie swego istnienia był nieustającym placem budowy, przystosowywanym do kolejnych potrzeb, w zależności od zmieniających się koncepcji zagospodarowania, sytuacji gospodarczej i politycznej. Nie znając relacji byłych więźniów Auschwitz można by pomyśleć, że projektodawcy dążyli do stworzenia tu modelu „miasta idealnego”, zgodnego z teoretycznymi rozważaniami toczonymi przez urbanistów od początku XX wieku. Mając ogromne zasoby niewolniczej siły roboczej, szerokie zaplecze administracyjne i wykonawcze, materiały budowlane, „uregulowane” kwestie prawne terenu inwestycji, zrealizowali znaczny procent wstępnie zakładanych zamierzeń urbanistycznych.

Sama architektura KL Auschwitz nie oddaje skali i charakteru tych przedsięwzięć. Poprzez swą pospolitą estetykę skrywa wręcz metody, jakimi ją realizowano, i cele, jakim miała służyć i służyła. W murowanych blokach dawnego *Stammlager*, w drewnianych barakach Birkenau, w wielu reliktach poobozowych - nie widać już wpisanych w każdą cegłę i deskę - dramatów tych, którzy te budowle wznosili, dla których były one schronieniem, dla których były miejscem męczeńskiej śmierci. Dopiero komentarz przewodnika, dokumenty prezentowane na ekspozycji muzealnej, literatura wspomnieniowa - mogą uzmysłowić, czym naprawdę był ten niepozorny zespół budynków mających wszelkie cechy dobrej, funkcjonalnej urbanistyki. Spotykane i w innych miejscach Polski i świata spadziste dachy kryte dachówką, ceglane ściany, szpalery topól, drewniane baraki, żywe barwy rozległych pól, pastwisk i zagajników - wszystko to sprawia, że architektura obozowa niepostrzeżenie wplata się w zwykłą codzienność, a jej estetyka przeczy słyszczym faktom i zdarzeniom. Bo przecież nawet drut kolczasty i betonowe ogrodzenia są elementami typowymi, stosowanymi współcześnie do wznoszenia obiektów, w swej funkcji jakże odległych od rzeczywistości lagrowej.

Nie było bowiem zamiarem hitlerowców tworzenie jakiejś odrębnej estetyki obozowej. *Stammlager*, jako „obóz wzorcowy” (*Musterlager*), miał być w przyszłości rozbudowany. Otoczony osiedlem esesmańskich domków w ogródkach, terenami rekreacyjnymi i sportowymi, monumentalnym kompleksem nowej komendantury SS, stałby się integralną częścią pejzażu miasta. I tylko Birkenau ze skrzętnie skrywanym w dokumentacjach technicznych i w terenie ponurym wynalazkiem SS - *komorami gazowymi dla ludzi* - po spełnieniu swej funkcji miało zniknąć z powierzchni ziemi ustępując miejsca terenom rolniczym.

Projektantom założeń urbanistycznych Auschwitz zapewne nieobce były teorie planistyczne początku XX wieku. Sformułowana przez Arturo Sorię, hiszpańskiego urbanistę, autora koncepcji „miasta liniowego”, główna zasada mówiąca, że „z problemu komunikacji wywodzą się wszystkie inne problemy urbanistyki”, doczekała się tutaj jakże dobitnego potwierdzenia. To przecież linie kolejowe stworzyły funkcjonalne podwaliny KL Auschwitz umożliwiając dowóz deportowanych, a następnie wywóz do Rzeszy zagrabionego im mienia. Również układ kompozycyjny obozu i jego usytuowanie (KL Birkenau) dostosowano do linearnej specyfiki transportu kolejowego, a wybudowany w 1942 roku o długości 1 kilometra 18-stanowiskowy zachodni dworzec towarowy „Bahnhof Auschwitz-West”, położony centralnie w stosunku do obu części kompleksu Auschwitz-Birkenau i mogący przyjąć najdłuższe w Europie składy pociągów - stał się osią funkcjonalną całego założenia.

W przestrzennej i administracyjnej strukturze obozu (*Interessengebiet*) dopatrzeć się można zbrodniczej mutacji idei „miasta-ogrodu” autorstwa Ebenezera Howarda. Ten skromny angielski stenograf zaproponował w 1898 roku hierarchiczną strukturę miast opartą na głównej jednostce i współśrodkowo rozmieszczonych wokół niej, sukcesywnie tworzonych w miarę potrzeby, mniejszych jednostkach satelickich. Pomiędzy nimi rozciągałyby się tereny rolne, użytkowane przez ludność miejską. Na peryferiach każdego z miast znajdowałyby się tereny przemysłowe, a mieszkańcy uniknęliby w ten sposób uciążliwych dojazdów do pracy. Idea ta, będąca próbą odpowiedzi na kwestię rozmieszczenia ludności w warunkach najkorzystniejszych dla przemysłu, a zarazem rozwiązania problemu wyludniania się okręgów wiejskich, zapłodniła umysły późniejszych autorów koncepcji miast-satelitów. W KL Auschwitz „miasto-ogród” zastąpiono jednak „miastem-obozem”. Funkcjonalne walory idei Howarda znalazły wynaturzone odbicie w sieci podobozów tworzonych przez SS przy zakładach przemysłowych i gospodarstwach rolno-hodowlanych. Gdy się do tego porówna ideowe podłoże „miast-

ogrodów”, najlepiej wyrażone przez samego autora: „*Miasto i wieś muszą być ze sobą zaślubione, a z tego radosnego związku powstanie nowa nadzieja, nowe życie, nowa cywilizacja*”, z agrarnymi wizjami Himmlera wyrosłymi na filozofii *blood und boden* - wpływ idei „miast-ogrodów” staje się jeszcze bardziej uderzający.

Geometryczna regularność planu, jako cecha wielu utopijnych koncepcji miast przyszłości, znalazła również odbicie w Auschwitz-Birkenau. Szachownicowy układ planu - mający swe korzenie w miastach Egiptu, Bliskiego Wschodu, Indii, Grecji, w obozach rzymskich, w miastach kolonialnych Ameryki Południowej, a rozwinęty w dobie rewolucji przemysłowej w Ameryce Północnej ze względu na swoje funkcjonalne walory - znalazł kontynuatorów w biurach projektowych SS. „Zrastowanie” przestrzeni (charakterystyczne dla późniejszych czasów maszyn cyfrowych i informatyki) torowało drogę do administracyjnego opanowania wzrastającej złożoności procesów społecznych. W KL Auschwitz stało się narzędziem sterowania masami ludzkimi wcisniętymi w geometryczne ramy odcinków budowlanych, sekcji obozowych, baraków i trzypiętrowych przycz. Zasada symetrii struktury i prostokątnej siatki zhierarchizowanych ulic dająca możliwość nieograniczonej wręcz multiplikacji takiego układu przestrzennego, przy utrzymaniu jego pełnej wydolności funkcjonalnej i komunikacyjnej - została skrzętnie wykorzystana przez pomysłodawców KL Auschwitz dążących do szybkiego skoncentrowania w jednym miejscu ogromnej rzeszy ludzi przewidzianych do niewolniczej pracy i zagłady.

Urbanistyczno-architektoniczny efekt tych działań zbieżny był z ogólnymi tendencjami epoki, w której wzrost demograficzny związany z industrializacją stworzył konieczność nowej organizacji przestrzeni podporządkowanej technologicznej logice przemysłu. Zgeometryzowany, „rusztowy” układ ułatwiał zastosowanie następnego atrybutu uprzemysłowienia - standaryzacji. „*Budowa domów staje się sprawą produkcji masowej*” - pisał w 1915 roku Hendrik Berlage holenderski urbanista. „*Długie szeregi niskich budynków tworzą ściany rozległych wewnątrz zielonych współczesnego miasta. Dom indywidualny traci na znaczeniu, natomiast uszeregowanie elementów mieszkalnych nadaje piętno masowemu mieszkaniu naszych czasów*” - wtórował mu w osiem lat później niemiecki architekt Ernst May, twórca zabudowy „linijkowej”.

Standaryzacja była też cechą innego wynalazku czasów uprzemysłowienia - *Balloon frame*, nowatorskiej konstrukcji domów amerykańskich osadników polegającej na zastosowaniu cienkiego prefabrykowanego drewnianego szkieletu zbijanego tylko za pomocą gwoździ. Bez tej konstrukcji, ściśle związanej z podbojem amerykańskiego Zachodu, zdaniem Siegfrieda Giediona, szwajcarskiego krytyka i rzecznika architektonicznej awangardy „*domy ani na preriach, ani w wielkich miastach nie pojawiłyby się z taką nieprawdopodobną szybkością*”, a „*Chicago i San Francisco nie wyrosłyby z małych wiosek w wielkie miasta w ciągu jednego tylko roku*”. Hitlerowi imponował rozmach amerykańskiego zdobywania przestrzeni. Uważał nawet, że Niemców stać na więcej. „*To już nie jest amerykańskie tempo, to jest już teraz tempo niemieckie. Uważam, że moje osiągnięcia są większe niż innych mężów stanu w tak zwanych demokracjach. Sądzę, że prezentujemy także inne tempo polityczne, a jeśli możliwe jest przyłączenie do Rzeszy państwa w ciągu trzech lub czterech dni, to musi być również możliwe wzniesienie budynku w rok lub dwa*” - mówił w 1938 roku w Norymberdze.

Cztery lata później w anektowanej polskiej wiosce niemiecka norma szybkości budowania została po sto-kroć pobita. Setki wojskowych baraków stajennych *Pferdestall Typ 260/9 OKH*, o prefabrykowanym szkielecie drewnianym błyskawicznie zapełniły puste pola Birkenau. Każdy z baraków projektowany dla 48 zwierząt przeznaczony był jednak dla ludzi i mógł pomieścić ponad 1.000 więźniów. Esesmańscy nadzorcy w Birkenau również mieszkali w barakach, ale te miały okna, ocieplenie, meble, pełne wyposażenie instalacyjne (zastosowano *Luftwaffenbaracke Typ 501/34*) i nie były tak zbrodnio przeludniane. Pomysł taniej prefabrykowanej zabudowy o drewnianym szkielecie zrodził się już wcześniej i zyskał uznanie Głównego Urzędu Budżetu i Budownictwa SS, który na jesieni 1941 roku sygnował opracowany przez Hansa Kammlera katalog typowych baraków przeznaczonych dla obozów koncentracyjnych. W zestawie planów znalazły się wszystkie możliwe warianty funkcji: kwatery, biura, kuchnie, umywalnie, ustępy, świetlice (dla SS), szpitale, magazyny.

Drewniane prefabrykowane baraki były racjonalną odpowiedzią inżynierów SS na kolonizatorskie ambicje Hitlera. Standardowy barak mógł być postawiony przez grupę więźniów w ciągu jednego dnia. Mógł też być szybko zdemontowany i przeniesiony w inne miejsce. Z odpowiednio zaaranżowanego zespołu baraków można było w krótkim czasie uzyskać funkcjonalny kompleks obiektów o dowolnym przeznaczeniu: większy lub mniejszy obóz koncentracyjny, zaplecze gospodarcze do produkcji rolnej, kwatery esesmańskie, magazyny, szpitale wojskowe. I tak, choć odległa ideowo, to jednak bliska technicznie, koncepcja *Balloon frame*, pomocna w urbanizacji amerykańskiego Zachodu, znalazła naśladowców wśród niemieckich zdobywców *Lebensraumu*.

Bezpośrednio przed wojną i w trakcie jej trwania urbanistyczne upodobania Hitlera i jego megalomańskie pomysły przebudowy Berlina realizował architekt Albert Speer. Swoista hossa na architekturę objęła projekty nowych gmachów partyjnych i w innych miastach III Rzeszy, budowę autostrad, a także plany i projekty dla niemieckich władz okupacyjnych i instytucji cywilnych. Towarzyszyła też całej sferze niemieckiej propagandy sukcesu i „*wizji porządku w okresie chaosu, wrażeń energii w atmosferze powszechnej beznadziejności*”. Jednym z szeroko omawianych projektów Speera była „Katedra świetlna” - imponująca surrealistyczną feerią 130 reflektorów przeciwnolotnych bijących w nocne niebo 8-kilometrowymi snopami światła i oświetlających

błyszczące orłami tysiące sztandarów za wysokimi wałami *Zeppelinfeld* w Norymberdze. Dziesięć lat później Seweryna Szmaglewska była w Birkenau świadkiem innego surrealizmu:

„Złudą jest wszystko, o czym człowiek myślał kiedykolwiek, że to rzecz realna. Jest jedna rzecz pewna, niewątpliwa, niezłudna: dym. W barakach i pomiędzy barakami, pod niebem i nad ziemią, w ruchliwym powietrzu ciężki i nieruchomy jak ciało stale przepelnia usta, gardło, płuca, nos, przesiąka odzież, przenika do pożywienia. Z czterech krematoriów wylażą ciemnymi zwojami słupy bijąc prosto w niebo, a potem skrętami opadają w dół. Czasem wśród gęstej lawy wybuchnie ruchliwymi płomieniami ogień bijąc potężnie z gardzieli komina, rwąc się przez czerń w jasnoblękitne niebo i niknąc po chwili. Niekiedy - zwłaszcza nocami - krematoria przez długie godziny wyrzucają z siebie płomienie...”

* * *

Załącznik Nr 12

Opinia Zespołu Autorskiego Jadwigi i Marka Raweckich do rządowego projektu ustawy o ochronie Miejsc Martyrologii Narodów oraz zmianie niektórych ustaw

Gliwice, dn. 14 marca 1999

[...] Po analizie projektu ustawy z dnia 8 marca br., w odniesieniu do problemu wprowadzania i funkcjonowania wokół Miejsc Martyrologii stref ochronnych, co, jak stanowi tekst ustawy, ma być sposobem ich ochrony - nasuwa się jednoznaczny wniosek, iż przedmiotowy dokument nie wnosi konstruktywnych zmian do istniejącego stanu prawnego. Co więcej - przyjęcie projektu w jego obecnej postaci zagrozi realizacji podstawowych zadań konserwatorskich w otoczeniu Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka.

W przypadku byłego KL Auschwitz-Birkenau nie można traktować strefy ochronnej wyłącznie jako przestrzeni „buforowej” mającej na celu ograniczenie prowadzenia w niej działalności budowlanej czy gospodarczej. W sąsiedztwie Państwowego Muzeum zachowało się bowiem wiele terenów i obiektów bezpośrednio związanych z historią byłego obozu zagłady. Są to miejsca egzekucji, miejsca grzebania ciał i usuwania prochów ofiar eksterminacji, miejsca katorżniczej pracy więźniów, obiekty poobozowe, drogi, bocznice i rampy kolejowe, rowy melioracyjne, dawne żwirownie. Nawet niezabudowana dotąd przestrzeń, zwłaszcza w sąsiedztwie „Bramy Śmierci” i od strony południowej dawnego KL Birkenau, ma istotną wartość dokumentalną i uzmysławia obecnie odwiedzającym ogrom oraz specyfikę kompleksu poobozowego. W tym aspekcie proponowane ustawą jej ograniczenie do „*pasa gruntu o szerokości nie większej niż 100 metrów*” należy uznać za wyjątkowo niefortunne.

Projektodawcy jak gdyby nie dostrzegali całego nurtu dyskusji i dotychczasowych wysiłków pogodzenia wymogów ekspozycyjnych byłego obozu zagłady z zapewnieniem społeczności lokalnej normalnych warunków funkcjonowania.

Rozstrzygnięcie tego zawilego problemu nie jest możliwe poprzez ograniczenie promienia strefy. „Stumetrowa strefa” to rozwiązanie tak samo błędne, jak „pięćsetmetrowa strefa”, którą w 1978 roku zgłoszono do UNESCO. Wtedy też wyznaczono jedynie granice. Nie przeprowadzono prac badawczych. Nie uzgodniono sposobu zagospodarowania z samorządem. Nie wdrożono procedur wynikających z obowiązujących przepisów. W przedmiotowym projekcie dostrzec można kontynuację tych niekompetentnych działań.

„Stumetrowa strefa” wokół byłego KL Auschwitz-Birkenau kompromituje Polskę jako dysponenta tej tragicznej spuścizny. Umniejsza historyczno-przestrzenny kontekst byłego obozu zagłady. Wprowadza restrykcje dla właścicieli i użytkowników strefy, miast ich aktywizować do działań na rzecz konserwatorskich priorytetów. Takie było przesłanie i konkretne ustalenia Programu Oświęcimskiego, przyjętego przez Radę Ministrów 8 października 1996 roku oraz potwierdzonego uchwałami Rady Miasta Oświęcim i Rady Gminy Oświęcim.

Dążność do politycznego poskromienia immanentnej aktywności właścicieli i użytkowników strefy eskaluje i tak już napięte stosunki społeczne w Oświęcimiu i Brzezince. Dobitym tego wyrazem są nagłaśniane ostatnio przez media opinie o bezzasadności jakiegokolwiek strefy ochronnej wokół Państwowego Muzeum. Dziwi przy tym fakt, że wsparciem dla tych poglądów jest stanowisko Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie. Urząd ten winien aktywnie uczestniczyć w identyfikacji, ochronie i ekspozycji spuścizny poobozowej usytuowanej poza Muzeum, realizując zobowiązania Polski wynikające z podpisanej w 1976 roku konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego oraz kontynuując dzieło prowadzone do tej pory przez bielskiego konserwatora.

W projekcie ustawy brak jest podstawowego elementu zapewniającego jej przyszłą skuteczność i bezkonfliktowość - enumeratywnie sformułowanego rejestru działań dopuszczalnych i zakazanych w strefie (w aspekcie ustaw o zagospodarowaniu przestrzennym i prowadzeniu działalności gospodarczej). Uzależnienie działalności budowlanej i gospodarczej od decyzji wojewody, bez przedstawienia klarownych, ale przede wszystkim - jawnych reguł postępowania w tym szczególnym obszarze, sugeruje instrumentalny charakter proponowanych uregulowań. Przeczy edukacyjnej funkcji, jaką Miejsca Martyrologii winny również pełnić.

Z punktu widzenia obowiązującego w Polsce prawodawstwa oraz intencji projektodawcy - proponowana regulacja prawna jest całkowicie zbędna. Od 1962 roku obowiązuje ustawa o ochronie dóbr kultury i o muzeach, która wraz z przepisami wykonawczymi stanowi skuteczne narzędzie ochrony, konserwacji, adaptacji i ekspozycji spuścizny historycznej. Istnieje aparat administracyjny (Państwowa Służba Ochrony Zabytków), są efektywne procedury (wpis do rejestru zabytków), są specjaliści i technologie, są normy i sankcje. Jest wreszcie, kształtowane latami, zaufanie społeczne dla obowiązującego prawodawstwa konserwatorskiego. Dlatego rzeczą niezrozumiałą jest tworzenie nowej ustawy w dziedzinie, w której, dzięki wieloletniej praktyce, Polska ma osiągnięcia znane na całym świecie.

Załącznik Nr 13

Niepublikowany artykuł prasowy
przygotowany w listopadzie 1999 do zamieszczenia w „Gazecie Wyborczej”

WSTĄŻECZKA WOKÓŁ OBOZU (ALBO: STREFA NIEZADOWOLENIA)

Marek Nycz
współpraca Dariusz Kortko

Nowa, stumetrowa strefa ochronna wokół oświęcimskiego muzeum jest równie bezsensowna jak stara, pięćsetmetrowa - twierdzą architekci z Gliwic.

Linia pojawiła się na mapie w końcu maja, razem z nową ustawą o ochronie miejsc pamięci narodowej. Zamknęła stumetrowy pas ziemi wokół byłego obozu Auschwitz-Birkenau, wprowadziła zakazy. W strefie nie wolno niczego budować bez zezwolenia, stawiać krzyży, demonstrować.

O nowej granicy strefy ochronnej zdania podzielone:

- *Jej przebieg nie był konsultowany z samorządem* - twierdzi Józef Krawczyk (prezydent Oświęcimia).
- *Zrobili strefę, żeby się pozbyć Świtonia ze źwirowiska i przy okazji skończyć z Marszałkiem* - mówi Janusz Marszałek (stawia centrum handlowe przed bramą muzeum).
- *Nareszcie się pobudujemy, postawimy stodoły, bo na sto pierwszym metrze od drutów już można* - cieszą się rolnicy z Brzezinki.
- *Nowa strefa stumetrowa jest równie bezsensowna, jak stara, pięćsetmetrowa* - mówią Marek i Jadwiga Raweccy, architekci z Gliwic (jedyni, którzy zinwentaryzowali miejsca kaźni wokół muzeum).

„Jaja” w Brzezince

Jadwiga i Marek Raweccy, młodzi pracownicy naukowci Politechniki Śląskiej, w Oświęcimiu pojawili się w 1984 roku. - *Miasto i muzeum poprosiły naszą uczelnię, by zbadała, czy niekontrolowana zabudowa terenów wokół muzeum zagłady może zaszkodzić byłemu obozowi. Zgłosiłem się na ochotnika* - mówi Marek Rawecki.

Wokół muzeum panował bałagan. Państwowe zakłady dostawały pozwolenia praktycznie na wszystko. Inwestorzy prywatni - na nic. Każdy, kto chciał cokolwiek w strefie wybudować, musiał prosić o zgodę dyrekcję muzeum i konserwatora wojewódzkiego.

- *Trzeba było uporządkować teren, sprawdzić, gdzie są miejsca kaźni. Zaczęliśmy od podstaw, od inwentaryzacji* - wspomina Jadwiga Rawecka. - *Przenieśliśmy naszą pracownię z Gliwic do jednego z poobozowych bloków i na pół roku zamieszkaliśmy w muzeum. Przejrzelśmy sterty niemieckich planów, porównywaliśmy zdjęcia obozu robione z alianckich samolotów ze współczesnymi lotniczymi, nakładaliśmy stare mapy na nowe i odkrywaliśmy, gdzie co jest. Na przykład, przy bocznicach znajdują się dwa identyczne budynki, ale jeden jest z czasów obozu, a drugi postawiony po wojnie. Zakopaliśmy się we wspomnienia więźniów. Skoncentrowaliśmy się na opisach terenu i na wzmiankach o wszelkich budowlach. Opisałiśmy ponad 900 obiektów: bloki i baraki, bocznicę, rampy, drogi i ogrodzenia, wodociągi, oczyszczalnie. Całość sfotografowana z dwóch ujęć* - mówią Raweccy.

W 1993 roku inwentaryzacja strefy wokół obozu Auschwitz była gotowa. Miała 13 tomów. Wynikało z niej, że pięćsetmetrowa strefa wokół obozu jest bez sensu. Niektóre obiekty związane z obozem znajdowały się nawet w odległości kilometra, a były miejsca w strefie, które dla upamiętnienia ofiar obozu nie miały żadnego znaczenia.

- *Po wojnie tworzone kolejne strefy, ale nikt niczego nie uzgadniał z mieszkańcami okolicznych wiosek* - mówi Marek Rawecki. - *Nigdy nie napisano, co i jak winno być chronione, a gdzie można odpuścić. Prywatna własność była przez kolejne władze lekceważona. A ludzie i tak znajdowali sposoby, by obejść przepisy. Nie można było postawić stodoły, to stawiano wiatę, bo na nią nie trzeba było pozwolenia. Potem powoli wiatę obudowywano. Przestrzeń wokół muzeum przekształcała się chaotycznie i żywiołowo. Przedwojenne obiekty splotły się z miejscami kaźni, nowe budynki przypominały obozowe, narastał konflikt między muzeum a mieszkańcami okolicy.*

- *Jakby tego było mało, w trakcie prac w Brzezince zaczęły się „jaja”* - kontynuuje Rawecki. - *Najpierw konserwatorzy z Warszawy zaproponowali wyłączenie strefy ochronnej spod procedur planowania przestrzennego i zasugerowali eksterytorialność byłych obozów, potem politycy dołożyli „stumetrową strefę”.*

Ludzi nie można krzywdzić

Raweccy zapraszają na wykład w ich gliwickim mieszkaniu. Wcześniej były prezentacje dla studentów w terenie i na uczelni, dla konserwatorów w różnych gremiach, dla ludzi w Brzezince, dla decydentów w urzędach i biurach, a także wyjaśnienia dla Prezydenta RP i posłów. Na stoliku stos klisz z planami. Auschwitz-Birkenau

był największym hitlerowskim obozem zagłady. Pod koniec wojny strefa jego wyłącznych interesów zajmowała 40 kilometrów kwadratowych. Wokół było jeszcze 40 podobozów, warsztatów, fabryk i gospodarstw rolnych, w których pracowali więźniowie.

Muzeum, które powstało po wyzwoleniu obozu, nie mogło być tak duże. - *W ustawie z 1947 r. zapisano, że Państwowe Muzeum Oświęcim-Brzezinka zajmie powierzchnię 1.720 hektarów. Ustawa mówiła też o poobozowych „terenach” i potrzebie ich ochrony „po wsze czasy”* - mówi Kazimierz Smoleń, były dyrektor muzeum (od 1955 do końca lat 80.) i więzień KL Auschwitz. - *Niestety, te określenia są bardzo pojemne i nieprecyzyjne. Poza terenem muzeum znalazły się wszystkie obiekty po drugiej stronie ulicy Topolowej (potem - Findera, dziś - Leszczyńskiej): baraki, warsztaty, magazyny, składy, place i hale produkcyjne.*

Ludzie, którzy przed wojną mieszkali w Oświęcimiu i okolicznych wioskach, wracali do swoich domów. Znajdowali tylko baraki albo puste pola. Hitlerowcy rozebrali wszystko, bo potrzebowali materiałów na budowę obozu.

Wokół muzeum rozpoczęła się wolnościowa odbudowa. Nikt nie troszczył się wtedy o granice, wyłączenia czy odszkodowania. Rosły gospodarstwa, a do poobozowych budynków wprowadzały się małe spółdzielnie i niewielkie państwowe firmy.

- *Kiedy przejmowałem muzeum w 1955 roku, wiele rzeczy było już nie do odwrócenia* - wspomina Smoleń.

W 1957 r. po raz pierwszy wytyczono granice muzeum. Zajęło teren o powierzchni 191 hektarów. Urząd Wojewódzki wyłączały byłych właścicieli. - *Ludzie dostawali pieniądze lub ziemię w zamian* - wspomina Smoleń. - *Ceny były dość wysokie, bo uważaliśmy, że ludzi nie można krzywdzić.*

Papierosy za metr ziemi

- *Dom mojej rodziny stoi w tym miejscu już od stu lat* - mówi Stanisława Rysztogi i pokazuje na dawną willę Hoessa, którą widać z okien pokoju. - *Zawsze ktoś chciał nas wykupić.*

Przed wojną wojsko próbowało przejąć grunt Rysztogów, bo gospodarstwo stało zbyt blisko koszar polskiego wojska. Ojciec pani Stanisławy nie ustąpił, dwa lata przed wojną obok domu postawił dużą stajnię.

Potem przyszli Niemcy. W czerwcu 1940 r. koszary zapełniły się więźniami. Dwa miesiące później Niemcy zwołali wszystkich okolicznych gospodarzy. Nikt z tego zebrania nie wrócił. Wszyscy trafili do sudeckich kamieniołomów. Za nimi wysłano rodziny. - *Niemcy pozwolili nam zabrać tylko to, co utrzymamy w rękach* - opowiada pani Stanisława.

Po roku Niemcy odesłali Rysztogów „do domu”, bo ojciec miał wypadek w kamieniołomie. Zamieszkali daleko poza „Interessengebiet” (strefą interesów obozu). - *Często chodziliśmy wzdłuż Soły patrzeliśmy, jak rosną drzewka w naszym ogrodzie. Po gospodarstwie nie zostało ani śladu* - wspomina pani Stanisława.

Rysztogowie odbudowali dom zaraz po wojnie. - *Po zezwolenia trzeba było jeździć aż do Krakowa. Nie chcieli dać, bo powstawało muzeum, a nasz dom stał zaraz obok. Ojciec zamierzał pisać w tej sprawie do Gomułki* - mówi Stanisława Rysztogi.

W 1957 roku większą część gospodarstwa przejęło muzeum i baza PKS. Za to, co zostało pod muzeum, Rysztogowie dostali odszkodowanie. - *Za każdy metr była wypłacana równowartość paczki najtańszych papierosów* - wspomina pani Stanisława.

Powstrzymaliśmy „Czczotta”

Kazimierz Smoleń, były dyrektor muzeum: - *Do dawnej rzeźni SS, gdzie Niemcy rozstrzelali pierwszych 40 więźniów, wprowadziła się spółdzielnia „Społem”. Ustaliliśmy, że będą się opiekowali budynkami. Na początku lat 60. wydawało się, że wszystkie sprawy są uregulowane. I wtedy przyszedł do nas inżynier z powstającej za Brzezinką kopalni „Czczott”. Wyciągnął plany i pokazał, że tuż za pomnikiem pomordowanych w Brzezince ma powstać baza transportowa kopalni, a dalej osiedla z wielkiej płyty. Ogłosiliśmy alarm i powstrzymaliśmy „Czczotta”.*

Przyszedł czas na wytyczenie pierwszej strefy ochronnej. Powstała w 1962 roku, miała 150 metrów szerokości i nie można w niej było niczego budować. W 1977 roku, gdy oświęcimskie muzeum zostało wpisane na listę światowego dziedzictwa UNESCO, strefa została poszerzona do 500 metrów.

Smoleń nie zgadza się z zarzutami, że strefa została wykreślona mechanicznie, od cyrkla. - *Każdy metr był korygowany i wytyczany wzdłuż realnych granic topograficznych i własnościowych. Chodziło o zachowanie autentycznego krajobrazu z czasów wojny.*

Raweccy: - *Ustanawianie kolejnych stref ochronnych nie było poprzedzone przygotowaniem dokumentacji precyzyjnej, co i jak powinno być chronione. Zasad zagospodarowania stref nie uzgadniano też z mieszkańcami. Inna była wtedy wiedza historyczna, urbanistyczna i konserwatorska, inne podejście władz do spraw prywatnej własności. Dlatego mimo wyznaczania stref przestrzeni wokół muzeum przekształcała się chaotycznie i żywiołowo. Nie została jednak stracona szansa uratowania poszczególnych miejsc i obiektów. Trzeba było działać, bo życie poza muzeum płynie szybciej.*

Strefy już nie ma

Początkowo ludzie w Brzezince przyjęli Raweckich chłodno. Pytali, po co inwentaryzacja i komu potrzebna. Mówili, że przyjdą Żydzi i zaczną z Brzezinki wysiedlać; Niemcy też obiecywali, a potem wszystkich wywieźli; strefa nie pozwala niczego budować, a sołtys umył ręce. W 1992 roku zwołali wiejskie zebranie i przyjęli uchwałę o likwidacji strefy ochronnej.

- Uważali, że strefa powinna się kończyć na drutach - mówi Jadwiga Rawecka. - Trzeba było tłumaczyć, że nikt im niczego nie zabierze, że nikt nie zakłóci im spokoju ogniska domowego, że chodzi tylko o zachowanie poobozowej spuścizny i wyeliminowanie z sąsiedztwa muzeum działalności nie licującej z charakterem miejsca martyrologii, np. reklam piwa.

- Przez 50 lat nikt z tymi ludźmi nie rozmawiał ani o ich potrzebach, ani o strefie ochronnej. Byliśmy pierwsi od wojny - mówią architekci. - Ludzie chcieli się wygadać, wyżalić. Potem ustąpili.

Raweccy zaproponowali, by w strefie ochronnej wprowadzić zakaz: rozwijania przemysłu, baz transportowych, otwartych składowisk, targowisk, szkół, obiektów rozrywkowych i reklam. Ich zdaniem strefa powinna chronić obiekty historyczne. - Dotychczasowa, pięćsetmetrowa, nie spełniła swoich funkcji. Chroniła np. ulicę Kolbego, na której nigdy nic się nie działo, a omijała Judenrampe, na której naziści dokonywali selekcji ludzi - mówią Raweccy. - Zakłady państwowe miały uprzywilejowaną pozycję. PKS w byłej rzeźni obozowej urządził sobie zajezdnię dobudowując warsztaty i garaże, a OZNS-y historyczny budynek rozbudowały na biurówiec.

Dwa lata temu, na zlecenie Fundacji Pamięci Ofiar Obozu Zagłady Auschwitz-Birkenau, Raweccy przygotowali strategię uporządkowania i upamiętnienia terenów wokół muzeum. Zaproponowali, by wyeksponować Judenrampe, na którą w latach 1942-1944 przychodziły masowe transporty Żydów z całej Europy. To tu kończyła się większość transportów. Rampa wewnątrz KL Birkenau jest dużo późniejsza. Tamta pierwsza znajduje się pośrodku obydwu obozów. Stąd pielgrzymi mogliby rozpoczynać odwiedzanie muzeum. W Brzezince strategia proponowała parking centralny i cztery nieduże parkingi wspomagające dla autokarów, które odbierałyby osoby kończące odwiedzanie dawnego KL Birkenau. Obsługa odwiedzających została przeniesiona z terenu muzeum w pobliże parkingów. W planie znalazł się projekt pieszej trasy łączącej Auschwitz I z byłym KL Birkenau. Trasa omijałaby tereny przemysłowe i mieszkalne. Wiodłaby przez otwarte pola, bardzo podobnie jak przed pół wiekiem, gdy prowadzono tędy więźniów. Istniejące zakłady przemysłowe oddzielono by zielenią izolacyjną.

- Pozwoliłoby też sobie na odrobinę zawodowego szaleństwa. Zaprojektowaliśmy wieżę widokową, z której obydwa obozy byłyby doskonale widoczne - mówi Marek Rawecki.

Plan został dobrze przyjęty przez władze polskie i międzynarodowe organizacje żydowskie.

Ciągle nowe strachy

Z terenami wokół dawnego KL Birkenau zawsze był kłopot największy. Obóz nie miał jasnych granic. Hitlerowcy ciągle go przebudowywali. W 1944 roku zdemontowali np. 80 baraków na tzw. „Meksyku” i zostawili gołą ziemię. Na części „Meksyku” stoją dzisiaj prywatne domy.

- Jak tu wróciłem, niczego nie było - wspomina 90-letni Klemens Krzemień, rolnik z Brzezinki. - Przez dziesięć lat mieszkalem w jednoizbowym domku, który zbudowali po wyzwoleniu Rosjanie. Nie chcieli siedzieć w lagrze, to postawili budę na moim polu. Gdy odeszli, mogłem tam zamieszkać.

Klemens Krzemień dobrze wie, gdzie są jego grunty, które pozostały pod muzeum. Martwi się, czy ziemię w strefie będzie mógł dalej uprawiać.

Stanisław Dziubek, były sołtys Brzezinki, macha na strefę ręką. - Sejm ustanawia prawo, a potem i tak nikt go nie przestrzega. Od 1941 roku jesteśmy ofiarami obozu. Ten cały Holocaust dotyka nas do dziś. Jak byłem sołtysiem, pisałem do różnych panów do Warszawy. Co jeden to lepiej cyganil, kazał pamiętać, co tu się działo. A czy ja kiedyś mogłem o tym zapomnieć? Z każdym głupstwem trzeba było biegać do muzeum i wypraszać u konserwatora zezwolenia.

Dom Dziubka stoi 20 metrów od drogi do dawnego obozu Birkenau. - Jak chciałem podwyższyć dom, to musiałem zaprosić do siebie konserwatora i wszystko pokazać. Dopiero potem się zgodził - mówi.

- A jaki strach padł na nas, jakeśmy usłyszeli, co tu chcieli zrobić Żydzi amerykańscy... Wszystkie domy mieli nam wyburzyć - dodaje.

Ludzie w Brzezince chętnie słuchają nowych wiadomości o strefie. Nie mogą się pogodzić, że wciąż ktoś za nich decyduje, że wypędzono ich, że stracili ziemię, domy, że nikt im grosza nie dał na odbudowę.

- Dawali nam po dwanaście drewnianych płyt z rozbieranych baraków. Szukaliśmy cegieł w zgłiszczach i rumowiskach. Z tego budowało się domy. Droga, woda, gaz, telefony... - wylicza były sołtys Dziubek. - Ludzie wszystko sami, w czyni zrobili. A co było w zamian? Ciągle nowe strachy: 50 metrów, 100 metrów, 150 metrów 500 metrów strefy!

Strefa dla Świtonia

Latem 1998 roku w Oświęcimiu pojawił się Kazimierz Świton. Bramę Żwirowiska zamknął na kłódkę, rozbił namiot i ogłosił się obrońcą stojącego tam od końca lat 80. tzw. krzyża papieskiego, upamiętniającego pierwszą pielgrzymkę Jana Pawła II do Polski. Przeciwności krzyża protestowały niektóre środowiska żydowskie. Na miejscu Zagłady nie powinno być żadnych symboli religijnych.

Świton zażądał gwarancji, że krzyż nie zostanie usunięty. Na żwirowisko jeżdżą pielgrzymki z całej Polski. Rośnie las krzyży. Rząd prosi, żeby Świton nie prowokował, ale on odmawia. Biskupi sugerują, żeby nie jątrzył - nie posłuchał.

Posłowie znajdują sposób na obrońcę krzyży: nowa ustawa o strefie, w której nie będzie można prowadzić działalności religijnej. Ostrzeżeń Raweckich, że strefa to nie tylko krzyż, nikt nie słucha.

Strefa skażona historią

Oświęcimskie Zakłady Napraw Samochodowych jeszcze w latach 80. zatrudniały 1.200 ludzi. Były drugim co do wielkości przedsiębiorstwem w Oświęcimiu. Naprawiano tu ciężarowe „Stary”. Każde auto było rozkręcane na kawałki, remontowane i ponownie składane. Codziennie z linii remontowej zjeżdżało 20 ciężarówek. W kolejce do kapitalnego remontu stało się tu kilka miesięcy. Mechanicy zarabiali najlepiej w mieście.

Zakłady dzisiaj: 120 pracowników, warsztaty i hale oddane w dzierżawę, widać baner z ofertą sprzedaży (milion złotych za halę i 3,5 hektara ziemi). Ludzie wolą kupować nowe ciężarówki, niż naprawiać stare.

Ryszard Rogucki, likwidator Zakładów: - *Próbujemy zakład sprzedać. Byli nawet chętni, ale wszyscy inwestorzy się wycofują. Ostatni chciał zrobić dyskont spożywczy, ale stwierdził, że w strefę wokół obozu lepiej się nie pchać. Tu jest jak w Czarnobylu. Nikt nie odważy się robić interesów w strefie skażonej historią zagłady.*

Nowa, stumetrowa strefa nie pomogła. Z OZNS do muzeum w Oświęcimiu jest kilometr. Półtora do Brzezinki. Fabryka leży pośrodku. Miasto postanowiło, że teren powinien zostać oczyszczony. Nie będzie tu żadnych nowych zakładów przemysłowych, baz i składów.

- *Władze miasta są bardziej radykalne niż nowa ustawa, która miała być lekarstwem na Świtonia* - twierdzi Ryszard Rogucki. - *Teraz nasi ludzie tracą pracę.*

Józef Krawczyk, prezydent Oświęcimia: - *To nie nasza wina. Obszar pomiędzy byłymi obozami Auschwitz i Birkenau też jest obwarowany różnymi zastrzeżeniami. Każda inwestycja musi być uzgadniana z konserwatorem zabytków. Tam jest np. Judenrampa, więc na tym obszarze pełnej swobody nie będzie już nigdy.*

Rogucki mówi, że wkrótce miasto przejmie Zakłady Naprawcze w zamian za długi.

Spółdzielnia padnie

Gdy projekt nowej strefy był gotowy, Krystyna Huczek, główna księgowa oświęcimskiego „Społem” spojrzała na mapę i zbladła.

Granica strefy przecięła na pół pola, gospodarstwa rolne i fabryki. Przeszła przez bramę wjazdową Spółdzielni „Społem”, która produkuje wyposażenie dla spółemowskich sklepów: lamy chłodnicze, półki i stojaki. - *Teraz dopiero się zacznie* - przewidywała główna księgowa Spółdzielni.

Kłopoty zakładu zaczęły się w 1996 roku, kiedy Janusz Marszałek, prezes spółki „Maja”, postanowił przed bramą muzeum adaptować stare brzydkie hale i magazyny z lat sześćdziesiątych na centrum handlowe nazwane później, nie wiadomo czemu, supermarketem. W Rajsku pod Oświęcimiem Marszałek wybudował wioskę dla 26 sierot i zastępczych matek. Supermarket miał być dla nich źródłem dochodów. Prezes „Mai” zdobył wszystkie potrzebne pozwolenia i pieniądze od zagranicznego inwestora z Niemiec. Kiedy na placu budowy pojawiły się buldożery, świat zaprotestował. Prace wstrzymano.

Od trzech lat Marszałek sędzi się z miastem i wojewodą. Stracił 4 miliony złotych, a niemieckiego inwestora zlicytowały banki.

Gazety codziennie pisały o kłopotach Marszałka. O zapaści „Społem” ani słowa, choć - zdaniem księgowej - obydwie sprawy łączą się ze sobą. - *Klienci, którzy dowiadywali się, gdzie mamy siedzibę, natychmiast nas opuszczali. Boją się, że po tym, co się działo z „Mają”, nasz zakład padnie, a oni tracą serwis.*

Niech zabiorą supermarket

- *Świtoni był sprowokowany i cała afera wokół żwirowiska też. Chodziło o odwrócenie uwagi od problemu inwestycji „Mai”, choć wygraliśmy wszystkie sprawy i odzyskaliśmy wszystkie pozwolenia na budowę* - mówi Janusz Marszałek, prezes „Mai”.

Nadal nie może budować swojego „supermarketu”, mimo że najnowszy tytuł inwestycji, uzgodniony z „wszystkimi świętymi”, to zgodnie z zaleceniami Międzynarodowej Rady Państwowego Muzeum w Oświęcimiu: „zespół parkingowy wraz z obiektami usług towarzyszących” dla odwiedzających muzeum. Zezwolenia oprotestował ...Jerzy Wróblewski, dyrektor Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka. Stwierdził, że budowa nie została skoordynowana z planami muzeum.

Prof. Władysław Bartoszewski jest przekonany, że projekt centrum handlowego „Mai” świetnie koresponduje z planami usunięcia z muzeum barów, sklepików i kawiarni. Przy centrum handlowym Marszałka powstałby duży parking, więc samochody nie musiałyby wjeżdżać na teren muzeum.

Marszałek żąda czterech milionów, które - jak wyliczył - stracił przez wstrzymanie budowy.

Stumetrowa strefa obejmuje dwie trzecie terenu „Mai”, ale jest nowa, więc Marszałek musi się od nowa postarać o pozwolenia na budowę. - *Nie buduję centrum handlowego, żeby komukolwiek robić na złość. Chodzi tylko o utrzymanie wioski i o los dzieci, dla których szukałem źródła utrzymania* - mówi i zrezygnowany macha ręką.

- *Niech sobie zabiorą cały ten cholerny „supermarket”.*

Dziwna strefa

Józef Krawczyk, prezydent Oświęcimia, nie jest ze strefy zadowolony. - *I bez niej Oświęcim jest postrzegany przez świat jak cmentarzysko. Nie wierzę, że mieszkańcy odczują jakieś zmiany. Przypuszczam, że zmian będzie mniej, niż oczekują tego niektórzy optymiści.*

Na dodatek rząd po raz kolejny zignorował uwagi samorządu. Plan Raweckich prawdopodobnie nie został przez urzędników w Warszawie nawet przeczytany. Dlatego nowa strefa ma błędy. Prezydent Krawczyk punktuje:

- Granicę strefy wykreślono wzdłuż linii brzegowej Soły. Rzekę trzeba regulować, więc linię trzeba będzie zmienić. Czy za każdym razem konieczna będzie zgoda konserwatora? Latem brzegi Soły są zapchane plażowiczami. Czy policja będzie karała ludzi w strojach kąpielowych za naruszanie powagi strefy?

- Strefa zahaczyła o bramę spółdzielni „Społem”. Nikt nie wie, dlaczego.

- Proponowaliśmy, żeby ze strefy wyłączyć plac należący do spółki „Maja”. Uznałem to za logiczne, bo spółka dostała zgodę na budowę, a Marszałek wygrał wszystkie sprawy z tym związane. I tej sugestii nie posłuchano.

- Nowa strefa ochronna bardzo dziwnie obiega muzeum w Oświęcimiu. Jest poza nią PKS, jednostka wojskowa, osiedle Pileckiego, nawet dom pani Rysztogi. Tylko działka „Mai” w dwóch trzecich powierzchni wchodzi w obszar strefy. Mieszkańcy osiedla Pileckiego uważają, że znaleźli się poza strefą, by państwo nie musiało płacić za remonty poobozowych domów. Lepiej niech to robi samorząd.

- Gospodarzem tego terenu jest wojewoda małopolski. Nasz głos w strefie już nie ma znaczenia.

Drapaczy nie będzie

Jadwiga Rawecka: - *Nasz projekt mówił, co w strefie wolno, a czego nie wolno. Przede wszystkim chcieliśmy wprowadzić zakaz nawiązywania architekturą do budynków obozowych. Chodzi o dwuspadowe dachy, kryte dachówką i klinkier na elewacjach. Naszym zdaniem wokół muzeum powinno widać: to była zbrodnia, a to jest nowe.*

Ludzie w Brzezince są przekonani, że sprawa ze strefą jest już zakończona. Nikt już nie będzie ograniczał ich praw własności. Zresztą sami wiedzą, że oprócz tej wytyczonej są jeszcze inne granice, których się nie przekracza. Drapaczy chmur nie będą tu stawiać. Planują za to budowę budynków gospodarczych i rozbudowę domów. Niektórzy rozbierają stare bocznicze kolejowe i myślą o powieszeniu za pieniądze reklam na ścianach swoich budynków. Nikomu nic już do tego.

Jadwiga Rawecka patrzy na nową strefę i wzrusza ramionami: - *Nieważna jest linia, tylko jak wypełniona jest przestrzeń, którą zakreśla. A nowa strefa? Wygląda jak wstążeczka wokół obozu.*

* * *

Załącznik Nr 14

List autora do Eleonory Bergman będący jedną z wypowiedzi w ramach dyskusji członków Międzynarodowego Zespołu Ekspertów powołanego przy Pełnomocniku Rządu ds. Oświęcimskiego Strategicznego Programu Rządowego²²³

Gliwice, środa, 21 czerwca 2000

Dziękuję za miły list i gratulacje. Doktorat obroniłem z wynikiem pozytywnym. W trakcie dyskusji stwierdzono niezwykle ważną wagę tej problematyki i zachęcono mnie do dalszych prac dla dokonania syntezy tematu w aspekcie ochrony również i innych Miejsc Pamięci. Myślę, że w niedługim już czasie podejmę ten wątek, jako pracę habilitacyjną.

Materiały od ministra Stachańczyka otrzymaliśmy. Żle, że termin spotkania Zespołu Ekspertów ciągle jest przesuwany. Obecnie, jak nigdy dotąd, potrzeba poważnej dyskusji nad całością zagadnień związanych z ochroną konserwatorską byłego KL Auschwitz-Birkenau, choć być może jest już na to za późno. Sprawy ze strefą ochronną, po dłuższym zastoju, nabrały bowiem żywszego tempa, niestety, w kierunku niedobrym dla ochrony byłego obozu zagłady.

Jak wynika z przesłanych materiałów²²⁴, w koncepcji planu miejscowego dla Brzezinki utrzymano zaprojektowany jeszcze w 1996 roku kolizyjny przebieg drogi ekspresowej „S1” Kosztowy – Bielsko-Biała (oznaczona na planie symbolem „KE”) w odległości niecałych ...80 metrów od tzw. stosów spaleniskowych byłego KL Birkenau. Również dojazd do Oświęcimia (na planie „KG”) został wytrasowany zbyt blisko (200 metrów) dawnego „obozu kobiecego” KL Birkenau, nie mówiąc już o nowej obwodnicy („KZ” – wschodnie przedpole Muzeum) poprowadzonej w odległości jedynie 160 metrów od „Bramy Śmierci”.

Paradoksalnie, powyższe rozwiązania projektowe są konsekwencją ostatnich działań legislacyjnych Rządu RP: uchwalenia ustawy o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady i wydania do niej przepisów wykonawczych.

We wszystkich dyskusjach, jakie toczyły się przed przyjęciem przedmiotowej ustawy, staliśmy na stanowisku, iż jakiegokolwiek rozwiązania prawne dotyczące Oświęcimia i Brzezinki winny uwzględnić nie tylko doraźny walor polityczny (vide Świtoń), ale przede wszystkim konserwatorski aspekt stref ochronnych Muzeum.

Tak się jednak nie stało. Nie zważając na społeczne konsekwencje, nie biorąc pod uwagę wyników prac badawczych, Rząd RP wypromował w środowiskach lokalnych ideę „co najwyżej 100-metrowej strefy ochronnej”, jako remedium na wszelkie konflikty. W tej sytuacji trudno było oczekiwać, iż różnorakie interesy i apetyty inwestycyjne społeczności lokalnej (blokowane dotąd skutecznie przez strefę UNESCO) pozostaną nadal w cieniu. Znamienne jest, że w trakcie negocjowania tej dziwacznej koncepcji w środowiskach Oświęcimia podnosiły się głosy o bezzasadności jakiegokolwiek strefy wokół Muzeum (sic!).

I stała się rzecz fatalna: przekonano mieszkańców Brzezinki, Pław i Oświęcimia, że w strefie żyć nie można. W konsekwencji, po uzgodnieniach z samorządem, wykrojono taki teren, aby wyłączyć z przyszłej strefy wszystkie obiekty mieszkalne i kościelne. W wyniku tej operacji poza strefą ochronną MSWiA znalazło się 90% obszarów strefy UNESCO.

A przecież wstępne założenia, które przyświecały podjętym w 1991 roku pracom badawczym – były zgoła inne. Międzynarodowa Rada Muzeum poparła program badań dla znalezienia w obszarze strefy UNESCO sensownego kompromisu między potrzebami ochrony historii a wymogami współczesnego życia. W tak widzianej koncepcji miały znaleźć miejsce zarówno funkcje obsługi olbrzymiego ruchu odwiedzających, jak i zaspokojenie elementarnych potrzeb społeczności lokalnej, wszak przy respektowaniu uwarunkowań konserwatorskich. Podążając tym torem opracowaliśmy przy partnerskim współdziałaniu z Karolem Gruszczykiem i władzami samorządowymi dokumentację urbanistyczno-konserwatorską, która w 1996 roku została pozytywnie zaopiniowana (w formie uchwały) przez Radę Miejską w Oświęcimiu, a w następnych latach była z sukcesem negocjowana na Zebraniach Wiejskich i na spotkaniach Rady Sołectwa Brzezinki. Wydawało się, iż nie pozostaje nic innego, jak tylko wdrożyć wypracowane wnioski konserwatorskie.

I wtedy to z piętnastoletniego letargu obudził się PKN ICOMOS. W pierwszej chwili wszyscy mieli nadzieję, że zespół Profesora Pawłowskiego pociągnie temat dalej, że będzie pośrednikiem pomiędzy Komitetem Światowego Dziedzictwa a władzami centralnymi i lokalnymi w kwestii wypracowania wszechstronnie zadowalającego modelu zagospodarowania otoczenia Muzeum. W rzeczywistości zespół podjął niezależne działa-

²²³ Zespół Ekspertów powołał minister Piotr Stachańczyk (podsekretarz stanu w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji - Pełnomocnik Rządu ds. Oświęcimskiego Strategicznego Programu Rządowego) w czerwcu 1999 roku. Zaproszenie do udziału w pracach Zespołu pod przewodnictwem profesora Andrzeja Tomaszewskiego przyjęli: Eleonora Bergman (Polska), Ralph Grunewald (USA), Helmut Morlok (Niemcy), Sylvio Mutal (Holandia), Jacek Nowakowski (USA), Max Polonowski (Francja), Jadwiga i Marek Raweccc (Polska), Andras Roman (Węgry), Giora Solar (Izrael), Eugenio Gentili Tedeschi (Włochy), Michael Turner (Izrael).

²²⁴ por. Załącznik Nr 5 i 6 s.128-129.

nia - stricte projektowe - do których nie miał ani odpowiedniego przygotowania i warsztatu, ani podstaw prawnych. Wzbudził przy tym powszechne oburzenie w Oświęcimiu i Brzezince głoszonymi oficjalnie propozycjami „*wylączenia obszaru stref ochronnych spod procedur planowania przestrzennego*”, tezami o „*eksterytorialności byłych obozów*” czy poglądem o konieczności „*zrelatywizowania*” okupacyjnych losów mieszkańców Oświęcimia i Brzezinki. Zwracaliśmy uwagę zainteresowanym na dyskusyjne aspekty koncepcji PKN ICOMOS: nieuwzględnienia istotnych historycznych i współczesnych uwarunkowań terenu, braku uzgodnień na szczeblu lokalnym i branżowym oraz całkowitego pominięcia ustaleń opracowanego w międzyczasie Oświęcimskiego Strategicznego Programu Rządowego. [...] Swoistym kuriozum był na przykład pomysł ICOMOS-u przebiecia podziemnego tunelu pod linią kolejową w miejscu, w którym relacje świadków wskazywały lokalizację masowego grobu ofiar obozu z 1942 roku (znalezione przez nas w tym miejscu szczątki bada obecnie Zakład Medycyny Sądowej UJ w Krakowie).

I w taki oto sposób zostały niestety roztrwonione efekty wieloletniego negocjowania przez nas w środowiskach lokalnych zasad ochrony otoczenia Muzeum. I pół biedy, gdyby chodziło o samą dokumentację. Ale zmarnowano wielki potencjał dobrej woli. Trudno było się spodziewać, iż w schizofrenicznej wręcz polaryzacji pomiędzy pomysłami ICOMOS-u rozszerzania stref ochronnych i przemieszczania osób mieszkających w pobliżu Muzeum na inne tereny a projektem MSWiA „*co najwyżej 100-metrowej strefy ochronnej*” - społeczność lokalna zachowa pragmatyzm i zdrowy rozsądek, który towarzyszył jej przez ostatnie lata, gdy negocjowaliśmy zasady zagospodarowania strefy ochronnej. Po zgubnej w skutkach społecznych działalności Profesora Pawłowskiego przyszedł obecny rząd i 100-metrową strefą „*zrobił ludziom dobrze*”. Niestety, sprawie dobrze nie zrobił.

W grudniu ubiegłego roku otrzymaliśmy negatywne stanowisko Rad Sołeckich Brzezinki i Pław w sprawie zaopiniowania dokumentu pt.: „*Wytyczne ogólne zagospodarowania zaktualizowanej strefy ochronnej Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka w Brzezince*” opracowanego przez nas na zlecenie Fundacji Pamięci Ofiar Obozu Zagłady Auschwitz-Birkenau (synteza prac badawczych).

W obliczu nowej strefy ochronnej MSWiA Rady Sołeckie wycofały się ze wszystkich wcześniejszych ustaleń i wniosków, do jakich doszliśmy wspólnie w trakcie długiego i żmudnego procesu negocjacji i uzgodnień w trakcie wielu spotkań i na zebraniach wiejskich. W roku 1997 nasze prace wg protokołów spotkań „*dawały gwarancję minimalizacji konfliktu między Państwowym Muzeum w Brzezince a właścicielami terenów bezpośrednio dotkniętych problemem zagospodarowania strefy ochronnej*”, a Rada Gminy Oświęcim „*jednoznacznie popierała, spośród znanych koncepcji zagospodarowania strefy ochronnej koncepcję autorstwa Państwa Raweckich w przekonaniu Rady najlepiej godzącą interesy mieszkańców Brzezinki, Pław i Harmęż z interesami Państwowego Muzeum w Brzezince*”.

Jeszcze rok później, po przerwaniu prac badawczych, Zebranie Wiejskie Brzezinki podjęło uchwałę: „*zobowiązującą Wojewodę do podjęcia działań w celu umożliwienia pp. Raweckim kontynuowania prac nad studium strefy wokół Muzeum*”.

Pod koniec roku 1999, po zaledwie sześciu miesiącach obowiązywania nowej strefy MSWiA, nasze opracowanie było już: „*utrudnieniem i narzucaniem rozwiązań, które nie zawsze mogą być rozwiązaniami optymalnymi dla interesów mieszkańców Brzezinki i Pław*”, a Rady Sołeckie liczyły, że: „*Rada Gminy Oświęcim, jako organ uchwałodawczy gminy, nie będzie się zajmować materiałami, które nie są wykonane z inspiracji Urzędu Gminy Oświęcim*”.

W całej tej sprawie jedno jest znamienne. Wprowadzając nową ustawę i rozporządzenie o strefach ochronnych Rząd RP pokazał ludziom, że ochrona spuścizny KL Auschwitz-Birkenau to wyłącznie kwestia geometrii. Cyrkiel strefy UNESCO zastąpiono nożyczkami MSWiA, a jak już raz coś się przykroi, to potem trudno skleić ...szczególnie w sferze ludzkiej wrażliwości i emocji.

Przepraszam za te rozwlekłe i mało optymistyczne dywagacje. Ale obecna sytuacja w strefie to bezpośredni efekt ostatnich kilku lat, wspólny owoc tych, którzy realizowali bardziej własne ambicje zawodowe i polityczne, niżli konkretną pracę konserwatorską i planistyczną. Niestety w świadomości społecznej strefa UNESCO już nie istnieje. Włożono wiele wysiłku, aby tak się stało. W ubiegłym roku za ponad 90 tys. zł oznakowano w terenie granice „*co najwyżej 100-metrowej strefy*”. Teraz niezwykle trudno będzie negocjować cokolwiek poza tym obszarem.

Wracając do planów miejscowych. Zawarte w nich ustalenia ochrony miejsc i obiektów poobozowych spełniają, moim zdaniem, wymogi konserwatorskie. I to jest jedyny pozytywny aspekt sprawy. Inż. Grzymek wykorzystał część wniosków z naszej dokumentacji, współpracujemy z nim zresztą ściśle. Natomiast ochrona i ekspozycja tych miejsc i tak spali na panewce, jeśli przyjęte zostaną fatalne w skutkach rozwiązania komunikacyjne dla Brzezinki i Pław. Jeszcze w październiku ubiegłego roku można było myśleć o przetrasowaniu drogi „S1” w kierunku zachodnim. Sąsiadująca z terenem opracowania gmina Bojszowy miała bowiem w projekcie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania dwa warianty jej przebiegu, z których jeden był korzystny z punktu widzenia Muzeum. Zwracaliśmy na to uwagę Wójtowi Gminy Oświęcim i projektantce Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Gminy Oświęcim. Bez echa. W grudniu 1999 Gmina Bojszowy uchwaliła Studium z niekorzystnym dla Muzeum wariantem. Teraz korytarz drogi jest już prawnie zarezerwowany. A można było temu zapobiec. Jeszcze w 1997 roku rozmawialiśmy w tej sprawie z Profesorem Pawłowskim, a w 1998 sygnalizowaliśmy problem Panu Andrzejowi Sikorze, Wojewodzie Bielskiemu. Obaj

Panowie nie zrobili nic. Co teraz będzie? Nie wiem. Jedyna nadzieja w Małopolskim Konserwatorze Zabytków. Po pół roku oczekiwania dostaliśmy wreszcie z PSOZ o.Kraków pismo potwierdzające przyjęcie „*Wytucznych ogólnych zagospodarowania zaktualizowanej strefy ochronnej Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka w Brzezince*”.

Na koniec chciałbym podzielić się z Panią bardziej pomyślnymi informacjami. Otóż w marcu tego roku dyrektor Muzeum zwrócił się do nas z prośbą o przygotowanie dokumentacji w celu przejęcia na Skarb Państwa (docelowo – w zarząd Muzeum) miejsca, gdzie znajdowała się pierwsza prowizoryczna komora gazowa byłego KL Birkenau. Jest to sprawa niezwykle delikatnej materii. W miejscu, gdzie był „Czerwony Domek”, znajduje się zagroda chłopska, mieszkają ludzie, chodzą zwierzęta gospodarskie (właściciele przedwojennego budynku, adaptowanego przez hitlerowców w 1942 roku na komorę gazową, wrócili po wojnie na swoje ziemie). Po kilku rozmowach właściciel zgodził się na przeprowadzkę do nieruchomości zamiennej, którą wybuduje Fundacja Pamięci Ofiar Obozu Zagłady Auschwitz-Birkenau. Jeśli uda się to zrealizować, w co głęboko wierzę, będzie to jeden z pierwszych pozytywnych akcentów w strefie w przeciągu ostatnich kilku lat. Pozostaje natomiast nadal otwarta sprawa Judenrampy, boczniczy kolejowej do dawnego KL Birkenau, ruin wodociągów, poobozowych ziemniaczarek i rowów melioracyjnych. W koncepcji planu zagwarantowano ich ochronę, natomiast konieczne są praktyczne działania dla uregulowania ich stanu własności (w większości są w prywatnym władaniu), konserwacji, ochrony i ekspozycji – najlepiej w ramach Oświęcimskiego Strategicznego Programu Rządowego, który przecież w tym celu został stworzony. Z całą pewnością zapytam o to Pana ministra Stachańczyka, gdy tylko będę miał ku temu okazję.

Łączę wyrazy szacunku i serdeczne pozdrowienia, także w imieniu Jagody

Marek Rawecki

* * *

Załącznik Nr 15

List e-mailowy Jadwigi i Marka Raweckich z 16 grudnia 2000 roku do Ralpha Grunewalda będący jedną z wypowiedzi w ramach dyskusji członków Międzynarodowego Zespołu Ekspertów powołanego przy Pełnomocniku Rządu ds. Oświęcimskiego Strategicznego Programu Rządowego

Drogi Ralph,

Bardzo dziękujemy za Twój mail i przychylną reakcję na załączone materiały. Cieszymy się, że przesłałeś odpowiedź i innym osobom, którym na pewno też leży na sercu znalezienie najlepszych rozwiązań dla Oświęcimia i Brzezinki. Myślimy, że w ten sposób, nawet bez osobistego kontaktu, rozpoczęliśmy już dyskusję na temat strefy ochronnej. [...] Mając to na względzie, chcielibyśmy zwrócić uwagę na kilka, jak nam się wydaje, kluczowych kwestii.

Gdy w 1991 roku przygotowaliśmy program prac badawczych, sprawa współpracy z lokalną społecznością stanowiła myśl przewodnią podjętego trudu. W ten sam sposób widzieli to członkowie Międzynarodowej Rady Państwowego Muzeum, którzy w lipcu 1991 pod przewodnictwem Profesora Władysława Bartoszewskiego zaakceptowali przedłożony program prac. Tak widziała to dyrekcja Muzeum i Zarząd Fundacji Pamięci Ofiar Obozu Zagłady Auschwitz-Birkenau, zlecając nam opracowanie konkretnej dokumentacji. Tak widziały sprawę służby konserwatorskie województwa bielskiego. Tak widział sprawę Wojewoda Bielski. Dla wszystkich było wtedy jasne, że w pracach badawczych nie może zabraknąć głosu tych, którzy w ostatecznym efekcie będą musieli wypracowane rozwiązania uwzględnić w swoich planach życiowych: mieszkańców, właścicieli i użytkowników strefy ochronnej.

Początki nie były łatwe. Szczególnie w Brzezince. Ludzie patrzyli z nieufnością, gdy weszliśmy w teren. Pytali, po co te badania, czy aby nie tracą domów, pracy, dlaczego tak szczegółowo inwentaryzujemy nieruchomości. Odżyły wspomnienia okupacyjnych wysiedleń. Odżyły niepokoje lat powojennych, gdy przez długich 12 lat wyznaczano granice Muzeum i gdy bez żadnych negocjacji, uzgodnień czy badań ustanawiano kolejne strefy ochronne. Do początku lat 90. niejasne ustalenia tych stref były bowiem dowolnie interpretowane w zależności od konkretnej sytuacji politycznej czy gospodarczej.

Po prezentacji założeń prac badawczych na wielu Zebraniach Wiejskich, spotkaniach z przedstawicielami Rad Sołeckich Brzezinki i Pław, Rady Miejskiej Oświęcimia i Rady Gminy Oświęcim - udało się uzyskać przychylny klimat społeczny, wypracować rozwiązania godzące potrzebę ochrony historii z potrzebami współczesnego życia. W tych spotkaniach jakże często uczestniczyli przedstawiciele Wojewody Bielskiego, Muzeum, państwowych służb konserwatorskich wspierając nas swoim autorytetem i wiedzą. Osiągane efekty badań były na bieżąco konsultowane z członkami Komisji Konserwatorskiej Międzynarodowej Rady Państwowego Muzeum i na każdym szczeblu samorządów lokalnych.

Zdobyliśmy zaufanie mieszkańców strefy. Do bardzo wielu docieraliśmy osobiście. Słuchaliśmy niezwykłych, poruszających i wruszających relacji z ich życia. Ludzie otwierali przed nami swe domowe archiwa, bo przecież to żywa historia tych ziem, także w odniesieniu do czasów KL Auschwitz-Birkenau. Dzięki nim nasza wiedza o historii ziemi oświęcimskiej mogła zyskać osobisty wymiar, bez którego trudno byłoby nam cokolwiek proponować w strefie ochronnej.

W pracach nad strefą przyjęliśmy zasadę pełnego informowania zainteresowanych mieszkańców o postępach badań. Negocjowaliśmy każdy krok zbliżający nas do wdrożenia priorytetów ochrony konserwatorskiej z jednej strony i zaspokojenia podstawowych oczekiwań społeczności lokalnej z drugiej. Jak może wiesz, taka rola urbanisty znalazła potwierdzenie w uchwalonej później przez Europejską Radę Urbanistów „Nowej Karcie Ateńskiej” (1998). Urbanisty - nie jako wielkiego twórcy i demiurga, ale przede wszystkim, jako mediatora. Jak słusznie podkreśla ten ważny dla naszego środowiska zawodowego dokument, obraz miasta XXI wieku będzie tworzony nie tyle w procesie planu ogólnego, ile w toku negocjacji i angażowania w procesy decyzyjne wszystkich zainteresowanych środowisk. Nie musimy dodawać, że ta bardzo ważna konstatacja ma w pełni zastosowanie w problematyce strefy ochronnej Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau.

Szkoda, że te słuszne zasady nie znalazły potwierdzenia w działalności profesora Pawłowskiego, który w październiku 1997 roku został nominowany przez Ministra Nikolskiego na przewodniczącego międzynarodowego zespołu ekspertów. Zrezygnowano z dalszego negocjowania sprawy na szczeblu lokalnym. Zamiast tego forsowano autorskie „wizje”. Zlekceważono efekty naszych prac badawczych i dokonanych w międzyczasie uzgodnień. Nic więc dziwnego, że brak społecznego zaplecza tych działań przyniósł w efekcie bardzo negatywne reakcje władz samorządowych wyrażone najlepiej w stanowisku Rady Gminy Oświęcim z 18 czerwca 1998 roku. Rada stanowczo domagała się konsultowania w środowiskach lokalnych tego, co było dyskutowane i prezentowane przez profesora Pawłowskiego na szczeblu międzynarodowym. Sprawa nie wyszła na zwołanej kilkanaście dni wcześniej naradzie konsultacyjnej w Bielsku-Białej, bo na prośbę zapraszających nie zabieraliśmy głosu. Jak pamiętasz na naradzie nie były ani prezentowane, ani tym bardziej dyskutowane nasze prace [...]. Natomiast w wydanej po naradzie przez polski ICOMOS publikacji pojawiły się oceny Pawłowskiego

odnośnie do opracowanych przez nas dokumentacji (str. 7 i 57). Oceny, najdelikatniej mówiąc, dalece różniące się ze stanem faktycznym.

Kolejne niekorzystne fakty nastąpiły w 1999 roku przy okazji wprowadzania w życie ustawy o ochronie byłych hitlerowskich obozów zagłady. Przedstawiciele rządu zaczęli promować w środowiskach lokalnych Oświęcimia i Brzezinki ideę „co najwyżej 100-metrowej strefy ochronnej”, jako remedium na wszelkie problemy i konflikty. W wystąpieniu sejmowym Ministra Stachańczyka w dniu 8.04.1999 pojawił się wątek, że to w oparciu o nasze badania rząd będzie określał nową strefę. Jednak nikt z przedstawicieli rządu nie konsultował z nami tej sprawy. Z całą pewnością idea „co najwyżej 100-metrowej strefy” nie jest wynikiem przeprowadzonych przez nas badań. Gdy tylko pojawił się projekt nowych regulacji prawnych, wystosowaliśmy do wszystkich zainteresowanych osób nasze jednoznacznie negatywne stanowisko. Poza senatorem Januszem Okrzesikiem nie zareagował nikt. Pozostało nam więc jedynie przyglądać się dalszemu biegowi wypadków.

Na początku kwietnia 1999 roku Ryszard Masłowski Wojewoda Małopolski wystosował pismo do mieszkańców okolic Muzeum, w którym przedstawił stanowisko Rządu w sprawie nowych regulacji prawnych. W piśmie można było m.in. przeczytać że:

„...Chcemy stworzyć strefę ochronną wokół obozu o szerokości do 100 metrów. W wielu wypadkach ta strefa może być symboliczna i wynosić zaledwie 1 metr [...]

Nowa ustawa kończy z fikcją 500-metrowej strefy ochronnej. Rząd będzie zabiegał o wykreślenie z zapisów UNESCO strefy 500 m. Popierają nas wszystkie międzynarodowe środowiska działające na rzecz upamiętnienia obozu. Zniesienie 500-metrowej strefy UNESCO spowoduje, że ludzie zatrudnieni poza granicą 100 metrów od muru obozu nie muszą obawiać się o swoją pracę. Firmy znajdujące się tam będą mogły bez przeszkód działać dalej...”

Zachodzimy w głowę, jak to „międzynarodowe środowiska działające na rzecz upamiętnienia obozu” poparły koncepcję zastąpienia strefy UNESCO „co najwyżej 100-metrową strefą”. Może Ty wiesz coś więcej na ten temat? Faktem jest jednak, iż do tych regulacji nikt z zewnątrz nie zgłosił zastrzeżeń. Faktem jest również, że mieszkańcom Oświęcimia i Brzezinki zaszczerpiono niebezpieczną, bo nieprawdziwą przecież myśl, że sprawa strefy może być rozwiązana wyłącznie w płaszczyźnie deklaracji politycznych i rozstrzygnięć prawnych, a nie w konkretnej pracy konserwatorskiej i planistycznej. Jedno pismo wojewody cofnęło sprawę o kilkadziesiąt lat i zniszczyło wszystkie mozolnie osiągnięte kompromisy.

Na efekty prowadzonej w taki sposób polityki wobec społeczności lokalnej nie trzeba było długo czekać. Kłopoty ujawniły się, gdy inż. Grzymek próbował uwzględnić wnioski konserwatorskie w nowych edycjach planów miejscowych dla stref ochronnych w Oświęcimiu i Brzezince. Podniosły się głosy, że władze lokalne postępują wbrew ustawom sejmowym i rozporządzeniom rządowym. Szczególnie ostro zarysował się konflikt w Brzezince. Analizując zapisy projektu planu Stowarzyszenie Gospodarcze Ziemi Oświęcimskiej doszło do przekonania, że władze gminy zamierzają poszerzyć strefę ochronną do 1,5 km (w niektórych miejscach strefa UNESCO ma właśnie taką szerokość). Rozrzucono kilka tysięcy ulotek informujących społeczność o zamiarach wprowadzenia „strefy śmierci”, wyburzeniach budynków, itp. Władze Gminy Oświęcim zwołały na 22 listopada tego roku nadzwyczajne Zebranie Wiejskie Brzezinki, aby wszystko wyjaśnić i uspokoić negatywne nastroje. Nas też zaproszono w tym celu. Zrobiliśmy, co mogliśmy. Jednak trudno apelować o zdrowy rozsądek, gdy za nami stoją jedynie racje merytoryczne, a za wydanymi ustawami i przepisami wykonawczymi - autorytet państwa. Wszyscy odwoływali się do „co najwyżej 100-metrowej strefy”. Nie można było oczekiwać innych reakcji, bo przecież na polu niejednego rolnika z Brzezinki stoją już tablice wyznaczające granice tej strefy. W Pławach takie tablice nie stoją w polu, bo tam nowa strefa biegnie... po granicy Muzeum.

Drogi Ralph. Przepraszamy za te rozwlekłe i mało optymistyczne dywagacje. Ale są to sprawy, które w pierwszym rzędzie zamierzaliśmy poruszyć na niedoszłym spotkaniu Zespołu. Co więcej, myśleliśmy, iż od rozwikłania tej skomplikowanej sytuacji społecznej zależy sens pracy ekspertów (przynajmniej nasz). Bo przecież to chyba nie nasza rola przekonywać społeczność lokalną, że zobowiązania Polski wynikające z ratyfikowanej konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa dalej zachowują swoją ważność. Są osoby w polskim rządzie, które wzięły na swoją odpowiedzialność i sumienie wdrażanie „co najwyżej 100-metrowej strefy”. Dlatego dobrze, że wysłałaś odpowiedź również Pani Agnieszce Magdziak-Miszewskiej.

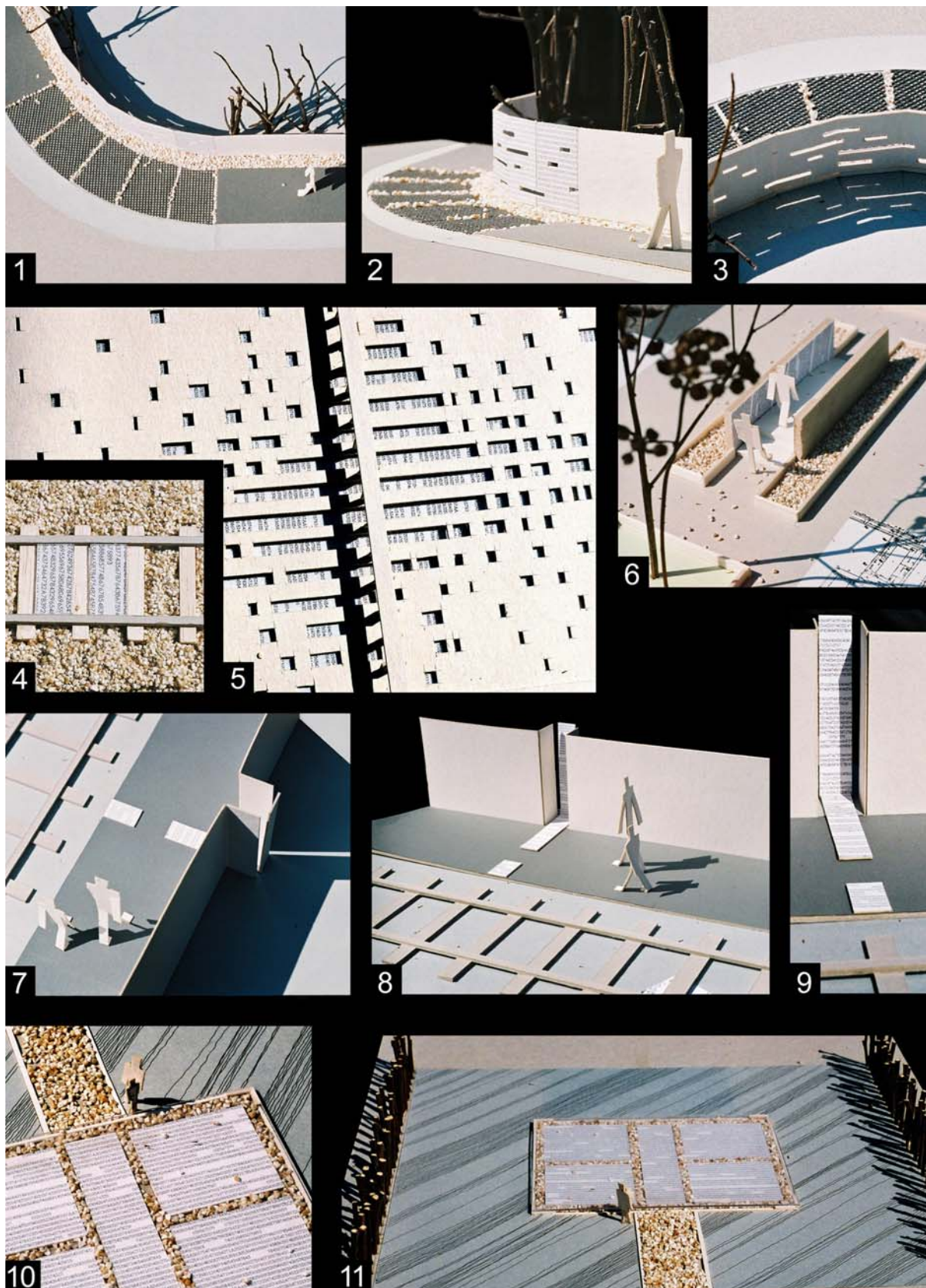
Tak jak i Ty, uważamy, że powyższe sprawy powinny być rozstrzygane na polskim gruncie. Aczkolwiek to, że, jak to stwierdziłaś, „nacisk jest potrzebny”, świadczy wymownie, że sprawy przybierają zdecydowanie zły obrót. Bez wyjaśnienia wszystkich tych kwestii, bez stworzenia przychylnego klimatu społecznego nasza wspólna praca, jakkolwiek by ona nie była - pozostanie tam, gdzie została stworzona, czyli na papierze. A chyba nie o to nam wszystkim chodzi.

W oczekiwaniu na pomyślny obrót sprawy
Z najlepszymi życzeniami

Jadwiga i Marek Raweccy

Załącznik Nr 16

Wybrane prace studenckie z seminarium dla studentów wydziałów architektury w Międzynarodowym Domu Spotkań Młodzięży w Oświęcimiu w listopadzie 2001. Fot.: M.Rawecki

Makiety projektów upamiętnienia wybranych miejsc w otoczeniu Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau wykonane przez studentów Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej w Gliwicach na międzynarodowym seminarium pt.: „Topografia Oświęcim-Auschwitz” w Międzynarodowym Domu Spotkań Młodzieży w Oświęcimiu w listopadzie 2001 roku.

Autorzy projektów: Kamila Cieśla, Magda Telenga, Paweł Cichocki, Michał Górczyński, Tomasz Kusznirowski, Jakub Skrzypiec.

Fot. 1-3: Projekt upamiętnienia ofiar pierwszej masowej egzekucji w KL Auschwitz w dniu 22 listopada 1940 roku (ogrodzenie bazy transportowej PKS w Oświęcimiu, ulica Więźniów Oświęcimia 15)

Fot. 4-5: Projekt upamiętnienia ofiar obozu na tzw. Judenrampie wraz z projektem kładki pieszej nad torami kolejowymi w trasie ciągu pieszego łączącego Muzeum w Oświęcimiu z Muzeum w Brzezince

Fot. 6: Projekt upamiętnienia ofiar ostatniej egzekucji w KL Auschwitz w dniu 6 stycznia 1945 roku (osiedle im. rotmistrza Witolda Pileckiego w Oświęcimiu pomiędzy blokami mieszkalnymi nr 22-24 i nr 25-27)

Fot. 7-9: Projekt upamiętnienia 200 Żydów z Sonderkommando uśmierconych Cyklonem B w komorze dezynfekcyjnej tzw. „Kanady I” w dniu 25 września 1944 roku (Oświęcim, wschodnie ogrodzenie składu przy ulicy Kolbego 12)

Fot. 10-11: Projekt upamiętnienia ofiar masowej zagłady w tzw. „Czerwonym Domku” - pierwszej prowizorycznej komorze gazowej KL Birkenau (Brzezinka, miejsce po zagrodzie wiejskiej przy ulicy Leśnej 26)

Opieka naukowa i prowadzenie seminarium:

Jadwiga i Marek Rawecy - Wydział Architektury Politechniki Śląskiej w Gliwicach

Opieka organizacyjna i prowadzenie seminarium:

Hartmut Ziesing - Międzynarodowy Dom Spotkań Młodzieży w Oświęcimiu

Załącznik Nr 17

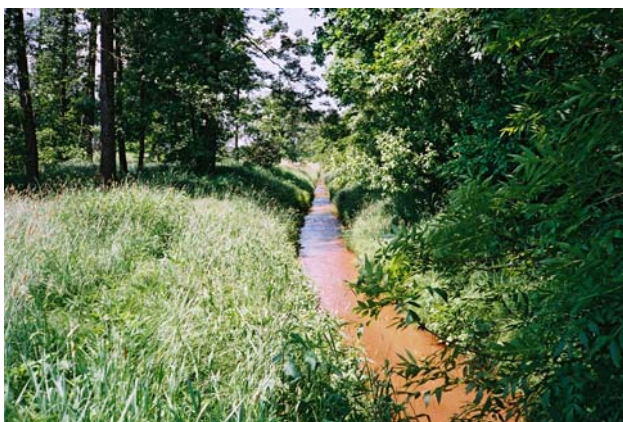
Fotografie wybranych miejsc w otoczeniu Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau wykonane przez autora w maju 2003 roku

Fot.1. Brzezinka. Łąki od zachodniej strony byłego KL Birkenau, przylegające do tzw. stosów spaleniskowych. Po lewej stronie - miedzywale rowu melioracyjnego „Königsgraben“ (obecnie Pławianka). Ujęcie w kierunku płn.-zach.

Fot.2. Brzezinka. Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau. Teren stosów spaleniskowych. Ujęcie w kierunku wschodnim

Fot.3. Pławy. Rów melioracyjny KL Birkenau „Königsgraben“ (obecnie Pławianka). Ujęcie w kierunku płn.-zach.

Fot.4. Brzezinka, ulica Leśna. Miejsce lokalizacji tzw. „Czerwonego Domku” - pierwszej komory gazowej KL Birkenau. Ujęcie w kierunku płn.-wsch.

Fot.5. Brzezinka. Bocznicą KL Birkenau i „Brama Śmierci”. Ujęcie w kierunku zachodnim

Fot.6. ...i ujęcie w kierunku wschodnim

Fot.7. Brzezinka. Zarastająca trawą bocznicą KL Birkenau wśród wiejskiej zabudowy. Ujęcie w kierunku półn.-zach.

Fot.8. Brzezinka, ulica Boczna. Pierwsza droga wytyczona w ramach budowy KL Birkenau, którą prowadzono deportowanych do obozu. Ujęcie w kierunku zachodnim

Fot.9. Brzezinka. Niezabezpieczona i niszcząca ruina wodociągów KL Birkenau. W głębi widoczne baraki II odcinka KL Birkenau (obecnie Muzeum). Ujęcie w kierunku półd.-zach.

Fot.10. Brzezinka, ulica Ofiar Faszyzmu. Budynek komendatury KL Birkenau (obecnie kościół parafialny). Ujęcie w kierunku półd.-wsch.

Fot.11.Oświęcim. Teren Judenrampy. Na pierwszym planie - zarastające trawą historyczne torowiska. Po prawej - ziemniaczarki - obozowe magazyny ziemniaków. Ujęcie w kierunku południowym

Fot.12.Brzezinka. Opuszczone i dewastowane ziemniaczarki przy Judenrampie. Ujęcie w kierunku półn.-zach.

Fot.13.Brzezinka. Wnętrze ziemniaczarek przy Judenrampie. Ujęcie w kierunku półn.-zach, w świetle bramy widoczna wieża wartownicza KL Birkenau

Fot.14.Brzezinka. Wnętrze ziemniaczarek obozowych przy Judenrampie

Fot.15.Brzezinka. Widok z wnętrza byłego obozowego magazynu warzyw „Krautsilo” przy Judenrampie. W głębi - „Brama Śmierci”. Ujęcie w kierunku półn.-zach.

Fot.16.Brzezinka. Wnętrze obozowego magazynu warzyw „Krautsilo” przy Judenrampie, dewastowanego przez subkulturę młodzieżową. Ujęcie w kierunku wschodnim

Fot.17. Oświęcim, teren pomiędzy ulicami Więźniów Oświęcimia i Obozowej. Miejsce lokalizacji jednej z największych zwirowni KL Auschwitz „Kiesgrube Haus Palitzsch”. Ujęcie w kierunku północnym

Fot.18. Oświęcim, ulica Więźniów Oświęcimia. Zbiorowa Mogiła Więźniów - teren Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau. Ujęcie w kierunku północnym

Fot.19. Oświęcim, ulica Więźniów Oświęcimia, baza PKS. Miejsce pierwszej masowej egzekucji w KL Auschwitz w dniu 22 listopada 1940 roku. Ujęcie w kierunku północnym

Fot.20. Oświęcim, osiedle im. rtm. W.Pileckiego. Miejsce ostatniej egzekucji w KL Auschwitz w dniu 6 stycznia 1945 roku. Ujęcie w kierunku północnym

Fot.21. Oświęcim, ulica Legionów. Była willa komendanta KL Auschwitz Rudolfa Hößa. Ujęcie w kierunku północnym

Fot.22. Oświęcim. Rzeka Soła na wysokości byłego KL Auschwitz. Miejsce wysypywania prochów ofiar masowej zagłady. Ujęcie w kierunku płd.-zach.

Fot.23. Oświęcim, ulica Kolbego. Drewniany barak „SS-Küche” - była kuchnia i jadalnia esesmańska. Ujęcie w kierunku północnym

Fot.24. Oświęcim, ulica Kolbego. Od lewej: była piekarnia obozowa (obecnie Krakowskie Zakłady Eksploatacji Kruszywa), „TWL/HWL” - zaplecze gospodarczo-magazynowe SS - miejsce umieszczenia i transportu więźniów z Tarnowa w dniu 14 czerwca 1940, ściana baraku „SS-Küche”. Ujęcie w kierunku północnym

Fot.25. Oświęcim, ulica Ostatni Etap. Od lewej: była stacja wodociągowa KL Auschwitz (obecnie miejskie wodociągi), „TWL/HWL” - zaplecze gospodarczo-magazynowe SS, Centrum Dialogu i Modlitwy, nowy Klasztor Sióstr Karmelitanek. Ujęcie w kierunku wschodnim

Fot.26. Oświęcim, ulica Spółdzielców. „TWL/HWL” - zaplecze gospodarczo-magazynowe SS. Na pierwszym planie popadające w ruinę ziemniaczarki KL Auschwitz. Ujęcie w kierunku płd.-zach.

Fot.27. Oświęcim. Teren tzw. „Kanady I” magazynów mienia zagrabionego ofiarom masowej zagłady, miejsce uśmiercenia gazem 200 Żydów z Sonderkommando w dniu 25 września 1944. Ujęcie w kierunku zachodnim

Fot.28. Oświęcim, ulica Leszczyńskiej, Zarząd Dróg. Teren „Bauhofu” - byłego składu materiałów budowlanych KL Auschwitz. Ujęcie w kierunku płn.-zach.

Fot.29. Oświęcim. Złomowisko w sąsiedztwie historycznej bocznicy „Do Monopolu”. Po lewej - była elektrociepłownia KL Auschwitz. Ujęcie w kierunku płn.-zach.

Fot.30. Oświęcim, ulica Leszczyńskiej. Opuszczony i popadający w ruinę budynek stacji przekaźnikowej KL Auschwitz. Ujęcie w kierunku płn.-wsch.

Fot.31. Oświęcim. Po lewej - blok nr 1 KL Auschwitz. Po prawej - rozbudowywany biurowiec „Spółem” na ulicy Leszczyńskiej przy wjeździe do Muzeum. Przykład źle pojętej interpretacji uwarunkowań konserwatorskich strefy ochronnej

Fot.32. Oświęcim, skrzyżowanie ulic Jaracza i Leszczyńskiej. Rozbudowywana wbrew zaleceniom konserwatorskim hurtownia w rozwidleniu historycznych bocznic. Ujęcie w kierunku zachodnim

Fot.33. Oświęcim, ulica Jaracza. Przedwojenna zabudowa adaptowana w czasie okupacji na potrzeby SS. W głębi - tzw. „Haus 7” były sklep dla rodzin esesmańskich. Ujęcie w kierunku płn.-wsch.

Fot.34. Oświęcim, ulica Leszczyńskiej. Była hala Zakładów Kruppa (przekształcona po wojnie, obecnie nieużytkowana i niszcząca). Ujęcie w kierunku płn.-zach.

Fot.35. Oświęcim, ulica Leszczyńskiej. Przedwojenne domy robotnicze Walcowni Cynku adaptowane w czasie okupacji na obóz pracowników cywilnych „Zivilarbeiterlager”. Ujęcie w kierunku płn.-wsch.

Fot.36. Oświęcim, ulica Więźniów Oświęcimia. Przedwojenna willa adaptowana przez SS hotel oficcerski z kasynem („Führerheim”). Ujęcie w kierunku płn.wsch.

Fot.37. Oświęcim, ulica Osiedlowa. Przedwojenna zabudowa mieszkalna adaptowana w czasie okupacji na domy oficcerskie („SS-Siedlung”). W głębi - bloki osiedla Zasole z lat 80. Ujęcie w kierunku południowym

Fot.38. Oświęcim, ulica Legionów. Międzynarodowy Dom Spotkań Młodzieży. Ujęcie w kierunku płn.-wsch.

Fot.39. Oświęcim, ulica Legionów. Przedwojenna garbarnia adaptowana w czasie okupacji na zaplecze gospodarcze i magazynowe KL Auschwitz. Ujęcie w kierunku płn.-wsch.

Fot.40. Oświęcim, ulica Kolbego. Centrum Dialogu i Modlitwy w Oświęcimiu. Po lewej - nowy Klasztor Sióstr Karmelitanek Bosych. Ujęcie w kierunku płn.-zach.

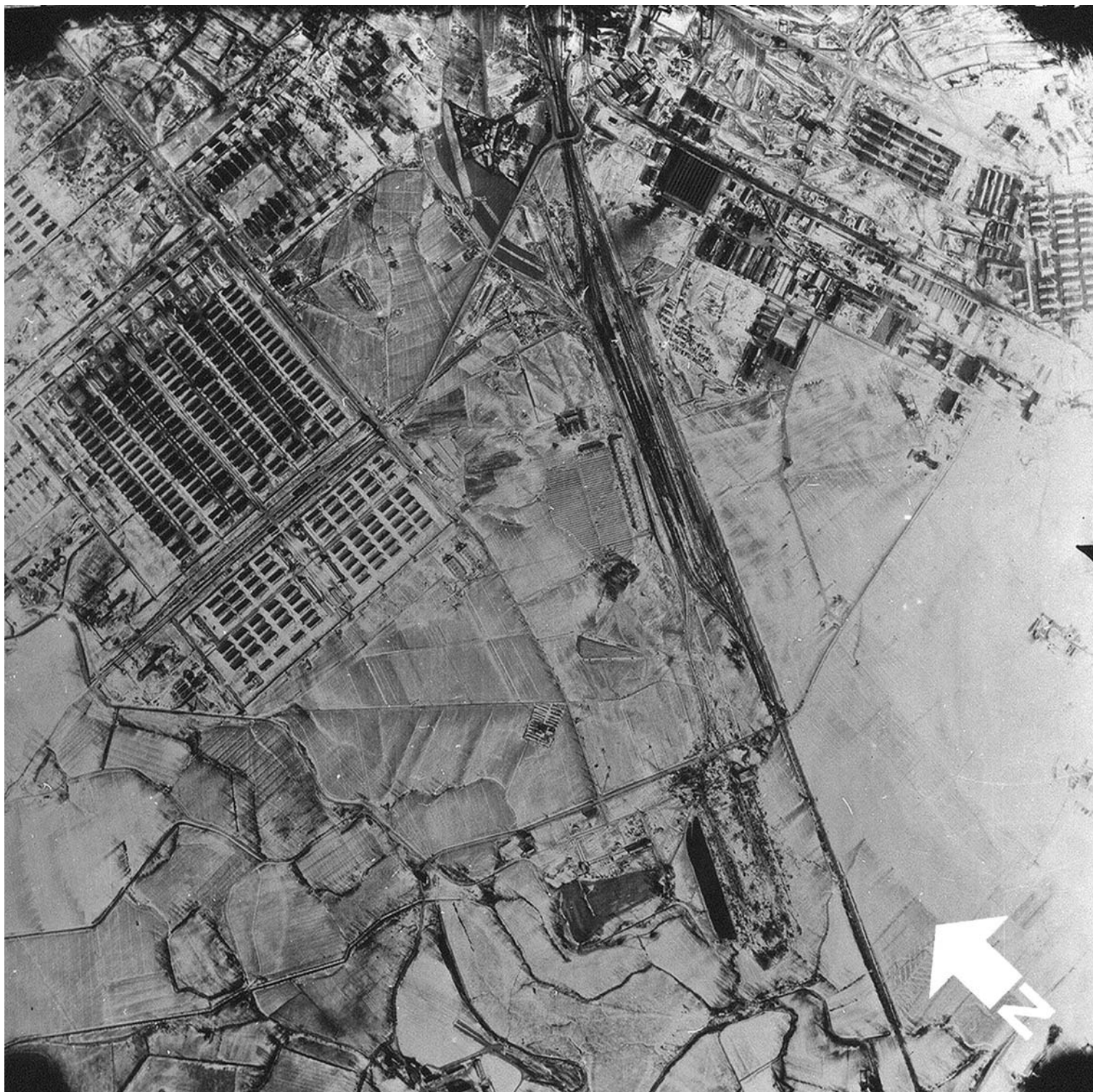

Fot.41. Oświęcim, plac ks.J.Skarbka. Centrum Żydowskie i Synagoga Chewra Lomdej Misznajot. Ujęcie w kierunku zachodnim

Fot.42. Brzezinka. Zespół Przyrodniczo-Krajobrazowy „Stare Wiślisko” po zachodniej stronie byłego KL Birkenau. Ujęcie w kierunku płd.-zach.

Załącznik Nr 18

Auschwitz-Birkenau. Reprodukacja zdjęcia lotniczego wykonanego przez wywiad aliantów nad Oświęcimiem 14 stycznia 1945 roku [oryg. Archiwum PMO, nr neg.20939/44]

Załącznik Nr 19

Oświęcim-Brzezinka. Reprodukacja zdjęcia lotniczego fotogrametrycznego wykonanego przez Wojciecha Gorgolewskiego 6 listopada 1996 roku [oryg. Dział Konserwatora PMO]

Źródła

Źródła archiwalne i dokumentacyjne

- Archiwum Akt Nowych w Warszawie [AAN]
- Archiwum Głównej Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Warszawie [AGKBZHwP]
- Archiwum Okręgowej Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Krakowie [AOKBZHwP]
- Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział Gliwice [AP Gliwice]
- Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział Oświęcim [AP Oświęcim]
- Archiwum Państwowe w Krakowie [AP Kraków]
- Archiwum Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu [APMO]
- Biblioteka Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau
- Biblioteka Śląska w Katowicach
- Biuro Rozwoju Krakowa SA
- Centrum Przechowywania Zbiorów Historyczno-Dokumentalnych w Moskwie
- Dział Historyczno-Badawczy Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau [Dział Historyczno-Badawczy PMO]
- Dział Konserwatora Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau [Dział Konserwatora PMO]
- Filmoteka Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau [Filmoteka PMO]
- Janusz Marszałek, Oświęcim-Rajsko
- Katedra Urbanistyki i Planowania Przestrzennego Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej, Gliwice [WAPŚI]
- Oświęcimskie Centrum Kultury - Amatorski Klub Filmowy „Chemik” [AKF Oświęcim]
- Państwowa Służba Ochrony Zabytków, Oddział Wojewódzki w Bielsku-Białej [PSOZ o.Bielsko-Biała]
- Pracownia Projektowa PLAN w Gliwicach [PLAN]
- Rada Sołecka Brzezinki [Sołectwo Brzezinka]
- Składnica Akt Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau [Składnica Akt PMO]
- Telewizja Lokalna TL4 Dammi Oświęcim [TV Oświęcim]
- Towarzystwo Opieki nad Oświęcimiem, Warszawa [TOnO]
- Urząd Gminy w Oświęcimiu [UGO]
- Urząd Miejski w Oświęcimiu [UMO]
- Urząd Wojewódzki, Bielsko-Biała
- Wojewódzki Ośrodek Dokumentacji Geodezyjno-Kartograficznej, Delegatura w Oświęcimiu

Opracowania

- [1] Bartman E.: *Oferta opracowania projektu aranżacji systemu terenów zieleni byłych obozów koncentracyjnych w Oświęcimiu i w Brzezince wraz z krajobrazem ich najbliższego otoczenia*, Warszawa 21.11.1994 (m-pis) [PMO]
- [2] Brandhuber J.A.: *Hitlerowski plan przyszłości obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu*, sygn. Opr./Brandhuber/185, T.71 i T.71a, 1963 [APMO]
- [3] Brugioni D.A., Poirier R.G.: *The Holocaust revisited: A retrospective analysis of the Auschwitz-Birkenau extermination complex*, sygn.Opr./Brugioni, i Poirier/187, T.64, 1979 [APMO]
- [4] Danilczyk L., Sulerzyska L., Wojnar B.: *Oświęcim - Studium historyczno-urbanistyczne*, PP Pracownie Konserwacji Zabytków o.Kraków, Pracownia Dokumentacji Naukowo-Historycznej, Kraków 1990
- [5] Dąbrowski Z.: *Rejestr posiadaczy gruntów w „Strefie widokowej” Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka w Brzezince*, Centrum Obsługi Geodezyjnej Inwestycji i Rolnictwa, Oświęcim listopad 1997 [UGO]
- [6] *Deklaracja w sprawie zasad realizacji Programu Oświęcimskiego z dnia 5 marca 1997 roku*, Kancelaria Prezydenta RP, Warszawa 1997
- [7] Dujardin J.: *Kilka refleksji na temat konserwacji Auschwitz-Birkenau*, Paryż 8 sierpnia 1993, referat na Międzynarodowe Sympozjum „The future of Auschwitz. Should The Relics be preserved?” Państwowe Muzeum Oświęcim-Brzezinka, Oświęcim 23-26 sierpnia 1993 (m-pis)
- [8] Fabiańczyk A., Gołąb B.: *Waloryzacja przestrzeni komponowanej zielenią strefy ochronnej Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka*, Pracownia Konserwatorska AKANT, Katowice 1992 [Dział Konserwatora PMO]
- [9] Grela D.: *Wystawy narodowe w Muzeum oświęcimskim przejawem międzynarodowej solidarności w walce o pokój* (m-pis) [Składnica Akt PMO]
- [10] *Informacja z okresu przeżycia mieszkańców wsi Brzezinka w roku 1939 - 1940/41*, autor nieznany, sygn.Ref./autor nieznany/310 (1977) [APMO]
- [11] Iwaszko E.: *Praca upowszechnieniowa Muzeum*, Oświęcim 1990 (m-pis) [PMO]
- [12] Kinowski T.: *Historia najważniejszych obiektów poobozowych na terenie b.obozu Auschwitz-Birkenau*, sygn.Ref/Kinowski/466 T.34, Oświęcim 1981 [APMO]
- [13] Kinowski T.: *Miejsca upamiętnienia, ich otoczenie, strefy ochronne i ich zagospodarowanie* (m-pis) [Dział Konserwatora PMO]
- [14] Kinowski T.: *Zagadnienia konserwatorskie* (m-pis) [Dział Konserwatora PMO]
- [15] Kinowski T.: *Znaczenie i rola społeczna zabytków - ochrona zabytków w Muzeum i w terenie oraz profilaktyka konserwacji* (m-pis) [Dział Konserwatora PMO]
- [16] Kłosek-Kozłowska D.: *Wytyczne konserwatorskie do planu zagospodarowania strefy krajobrazowej „A” Państwowego Muzeum w Oświęcimiu*, Zakład Konserwacji Zabytków Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, Warszawa kwiecień 1993
- [17] Kolniak B.: *Rozwój przestrzenny Oświęcimia*, Uniwersytet Śląski, Wydział Nauk o Ziemi Instytut Geografii, Sosnowiec 1981 [AP Katowice o.Oświęcim]
- [18] Kowacz J.: *Aktualizacja miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Oświęcim*, Oświęcim 1994 (nie zatwierdzona) [UMO]
- [19] Krzemień K.: *Brzezinka*, 1982 (m-pis) [Sołectwo Brzezinka]
- [20] Mastej A.: *Opinia do wykonanego opracowania pt.: Studium Zagospodarowania Przestrzennego Strefy Krajobrazowej Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka. Strefa A - Oświęcim - Strefa Ochronna Państwowego Muzeum w Oświęcimiu* (m-pis), Katowice marzec 1996 [UMO]
- [21] *Materiały informacyjne dotyczące rozwoju dzielnicy Zasole oraz rejonu Państwowego Muzeum Martyrologii w Oświęcimiu*, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Oświęcimiu, 1974, sygn.Mat/1189 [APMO]
- [22] Mączka S., Piper F.: *Kronika miasta Oświęcimia*, fragment z lat 1939-1946, sygn.Mat./1174 [APMO]
- [23] *Miejscowy Plan Ogólny Zagospodarowania Przestrzennego Miasta i Gminy Oświęcim*, Zakład Planowania Przestrzennego Towarzystwa Urbanistów Polskich - Pracownia w Katowicach, 1990 [zatwierdzony uchwałą Nr XVII/69/90 Miejskiej Rady Narodowej w Oświęcimiu w dniu 27.04.1990 - Dz.U. Woj. Bielskiego Nr 9 poz.124]
- [24] *Miejscowy Plan Ogólny Zespołu Jednostek Osadniczych Miasta i Gminy Oświęcim*, Wojewódzkie Biuro Projektów Bielsko-Biała, Zespół Urbanistyczny Oświęcim, 1977 [zatwierdzony uchwałą Nr XIX/72/79 Wojewódzkiej Rady Narodowej z dnia 5 maja 1979 roku]

- [25] *Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obszaru w otoczeniu Pomnika Zagłady Auschwitz-Birkenau w Gminie Oświęcim*, Biuro Rozwoju Krakowa SA, Kraków 2002 [zatwierdzony uchwałą Nr III/23/02 Rady Gminy Oświęcim z dnia 30 grudnia 2002 r.]
- [26] *Monitoring dóbr wpisanych na listę światowego dziedzictwa UNESCO. Obozy zagłady Auschwitz-Birkenau. Raport 1996 r.*, PKN ICOMOS, Warszawa, grudzień 1996
- [27] Motas M.: *Zabezpieczenie dowodów zbrodni i działalność komisji do zbadania zbrodni popełnionych w KL Auschwitz*, referat na konferencję popularnonaukową w Oświęcimiu w dniach 17-18 stycznia 1995 roku [TOnO]
- [28] *Ocena aktualności obowiązującego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Oświęcimia. Aktualizacja materiałów wejściowych do miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Oświęcim*, Zakład Projektowania Urbanistyczno-Architektonicznego „URBSPLAN” S.C. Chrzanów, Katowice październik 1992 [UMO]
- [29] *Oświęcimski Strategiczny Program Rządowy*, Rada Ministrów, Warszawa październik 1996 [dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 8 października 1996]
- [30] Pelt R.J. z Zespołem: *Strategy for the State Museum of Auschwitz-Birkenau*, Auschwitz-Birkenau Collaborative, marzec 1997 [School of Architecture University of Waterloo, Center for Holocaust Study - Clark University]
- [31] Pelt R.J., Dwork D., Rynnimeri V.: *Conceptual Master Plan for Auschwitz-Birkenau. Preliminary Proposal*, 25 listopad 1996 [University of Waterloo i Clark University]
- [32] Piper F.: *Problematyka, stan i perspektywy badań nad historią KL Auschwitz* (m-pis), Oświęcim październik 1990 [Dział Historyczno-Badawczy PMO]
- [33] *Problematyka dotycząca zabezpieczenia potrzeb konserwatorskich i funkcjonalnych terenów i obiektów Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka* (m-pis), Komisja Techniczna Rzecznawców, Zarząd Główny Towarzystwa Opieki nad Oświęcimiem, Warszawa 1983 [TOnO]
- [34] *Program Oświęcimski. Część I - Zagadnienia ogólne*, Wojewoda Bielski i Prezydent Miasta Oświęcimia, Oświęcim maj 1996 [UMO]
- [35] *Program Oświęcimski. Część II - Zagadnienia szczegółowe* (wariant I ÷ III) Wojewoda Bielski i Prezydent Miasta Oświęcimia, Oświęcim maj 1996 [UMO]
- [36] *Program prac związanych z porządkowaniem terenów przyległych do Państwowego Muzeum w Oświęcimiu*, Państwowe Muzeum w Oświęcimiu, Komitet Miejski PZPR, Prezydent Miasta Oświęcimia, Oświęcim marzec 1983 - dokument przyjęty uchwałą Nr XXIII/95/83 Miejskiej Rady Narodowej w Oświęcimiu z dnia 9 marca 1983 [TOnO]
- [37] *Raport w sprawie Muzeum*, Zespół Ekspertów 1973-1974, Kraków-Oświęcim, sygn./Opr./189 [APMO]
- [38] Rawecy J.M. : *Analiza zbiorcza uwarunkowań występujących w obszarze opracowania miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego strefy ochronnej wokół Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka w Brzezince*, Pracownia Projektowa PLAN, Gliwice listopad 1999 [Biuro Rozwoju Krakowa SA]
- [39] Rawecy J.M. : *Opracowanie materiału ilustracyjnego prezentującego ujednoczony pogląd Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka na temat zagospodarowania strefy ochronnej zespołu poobozowego KL Auschwitz I w Oświęcimiu*, Pracownia Projektowa PLAN, Gliwice kwiecień 1998 [PMO]
- [40] Rawecy J.M.: *Dokumentacja fotograficzna otoczenia Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka w Oświęcimiu*, Pracownia Projektowa PLAN, Oświęcim maj 1996 [UMO]
- [41] Rawecy J.M.: *Dokumentacja inwentaryzacyjna miejsca lokalizacji pierwszej prowizorycznej komory gazowej byłego obozu zagłady KL Auschwitz II - Birkenau* (tzw. „Czerwonego Domku”), Pracownia Projektowa PLAN, Gliwice lipiec 2000 [PMO]
- [42] Rawecy J.M.: *Inwentaryzacja urbanistyczna strefy krajobrazowej Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka. Strefa A - Oświęcim*, Pracownia Projektowa PLAN, Gliwice 1992 [Dział Konserwatora PMO]
- [43] Rawecy J.M.: *Koncepcja miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego strefy ochronnej wokół Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka w Brzezince - Wariant II*, Pracownia Projektowa PLAN, Gliwice grudzień 1999 [Biuro Rozwoju Krakowa SA]
- [44] Rawecy J.M.: *Projekt Techniczny Ujednoczonego Systemu Informacji Wizualnej w rejonie Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka. Etap I - Tablice*, Pracownia Projektowa PLAN, Gliwice grudzień 1998 [UMO]
- [45] Rawecy J.M.: *Protection zone of the State Museum Auschwitz-Birkenau*, referat na XX Kongres Międzynarodowej Unii Architektów UIA w Pekinie, Pracownia Projektowa PLAN, Gliwice wrzesień 1998

- [46] Rawecy J.M.: *Ramowy program niezbędnych prac modernizacyjno-inwestycyjnych w obrębie strefy ochronnej Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka*, Pracownia Projektowa PLAN, Gliwice czerwiec 1996 [UMO]
- [47] Rawecy J.M.: *Strategia uporządkowania, zagospodarowania i upamiętnienia terenów otaczających Miejsce Pamięci i Muzeum Auschwitz-Birkenau*, Pracownia Projektowa PLAN, Gliwice 1997 [PMO]
- [48] Rawecy J.M.: *Studium Zagospodarowania Przestrzennego Strefy Krajobrazowej Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka w Brzezince, Pławach i Harmężach. Etap I - Materiały, Etap II - Wytyczne Ogólne*, Pracownia Projektowa PLAN, Gliwice 1996-1999 [Dział Konserwatora PMO]
- [49] Rawecy J.M.: *Studium Zagospodarowania Przestrzennego Strefy Krajobrazowej Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka w Oświęcimiu*, Pracownia Projektowa PLAN, Gliwice 1993-1995 [Dział Konserwatora PMO]
- [50] Rawecy J.M.: *Urządzenia reklamowe i tablice informacyjno-adresowe w obrębie strefy ochronnej Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka. Załącznik do Zadania Nr 3/III Programu Oświęcimskiego*, Pracownia Projektowa PLAN, Gliwice wrzesień 1996 [UMO]
- [51] Rawecy J.M.: *Załącznik Nr 3 do Programu Oświęcimskiego pt.: „Uporządkowanie i zagospodarowanie terenów strefy ochronnej wokół Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka”*, Pracownia Projektowa PLAN, Gliwice sierpień 1996 [Urząd Miejski w Oświęcimiu]
- [52] Rawecka J.: *Oświęcimski kajet* (rękopis), Zeszyt 1 - 8, notatki własne z lat 1996-1999
- [53] Rawecki M.: *Dokumentacja fotograficzna stref krajobrazowych Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka*, Katedra Planowania Przestrzennego i Urbanistyki Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej, Gliwice listopad 1986 - kwiecień 1987 [WAPŚI]
- [54] Rawecki M.: *Strefa ochronna Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka - Zagadnienia ogólne*, Katedra Planowania Przestrzennego i Urbanistyki Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej, Gliwice listopad 1987, (m-pis) [WAPŚI]
- [55] Rawecki M.: *Strefa ochronna Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka*, rozprawa doktorska, Wydział Architektury Politechniki Śląskiej, Gliwice maj 1999 [WAPŚI]
- [56] Rawecki M.: *Strefa ochronna Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka - Wieloaspektowe zagadnienia w kształtowaniu przestrzeni zurbanizowanych* temat badawczy bw/Rar-1/97, Wydział Architektury Politechniki Śląskiej, Gliwice grudzień 1997 [WAPŚI]
- [57] Rawecki M.: *Strefa ochronna Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka - Delimitacja terenów strefy ochronnej PMO wg kryterium powiązań widokowych*, temat badawczy bw-942/Rar-1/91, Katedra Planowania Przestrzennego i Urbanistyki Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej, Gliwice styczeń 1992 [WAPŚI]
- [58] Rawecki M.: *Wybrane zagadnienia z historii Oświęcimia i Brzezinki* temat badawczy bw/Rar-1/98, Wydział Architektury Politechniki Śląskiej, Gliwice grudzień 1998 [WAPŚI]
- [59] Rawecki M.: *Wytyczne do opracowania studium zagospodarowania przestrzennego strefy ochronnej Państwowego Muzeum w Oświęcimiu*, Gliwice kwiecień 1991 (m-pis) [WAPŚI]
- [60] Rymaszewski B.: *Przyszłość pozostałości po KL Auschwitz-Birkenau* (m-pis), referat na Międzynarodowe Sympozjum „The future of Auschwitz. Should The Relics be preserved?”, Państwowe Muzeum Oświęcim-Brzezinka, Oświęcim 23-26 sierpnia 1993
- [61] Smrek W.: *Referat na międzynarodową konferencję konserwatorską* (m-pis), referat na Międzynarodowe Sympozjum „The future of Auschwitz. Should The Relics be preserved?”, Państwowe Muzeum Oświęcim-Brzezinka, Oświęcim 23-26 sierpnia 1993
- [62] Sobol K.: *Dokumentacja geologiczno-inżynierska dla rejonu strefy ochronnej Państwowego Muzeum w Brzezince*, GEOLOGIA, Bielsko-Biała listopad 1996 [Dział Konserwatora PMO]
- [63] Sobol K.: *Opis warunków geotechnicznych w rejonie strefy ochronnej Państwowego Muzeum w Oświęcimiu*, Bielsko-Biała 1993 [Dział Konserwatora PMO]
- [64] *Studium komunikacyjne dla miasta i gminy Oświęcim. Część I - Analiza istniejącego systemu komunikacyjnego*, Biuro Projektów Budownictwa Komunalnego Pracownia D-1, Katowice 1987 [Wydział Gospodarki Przestrzennej i Nadzoru Budowlanego Urzędu Wojewódzkiego w Bielsku-Białej]
- [65] *Studium rozpoznawcze lokalizacji trasy ekspresowej Kosztowy (d.k. nr 15) - Bielsko-Biała*, Biuro Planowania Rozwoju Sieci Drogowej Warszawa, Pracownia Studiów Sieci Drogowej „Południe” Kraków, Warszawa-Kraków styczeń 1996 [UGO]
- [66] *Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Oświęcim*, Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej Oddział w Krakowie, Kraków 2000 [zatwierdzone uchwałą Nr XXVI/191/00 Rady Gminy w Oświęcimiu z dnia 18 października 2000 r.]

- [67] *Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Oświęcimia*, Przedsiębiorstwo Projektowania Studiów Usług i Realizacji TERPLAN Sp. z o.o., Katowice 1997 [zatwierdzone uchwałą Nr LV/438/98 Rady Miejskiej w Oświęcimiu z dnia 6 kwietnia 1998 r.]
- [68] Szymańska I.: *Historia powstawania Międzynarodowego Pomnika Ofiar Faszyzmu w Oświęcimiu-Brzezince* (m-pis), Oświęcim listopad 1990 [Dział Zbiorów PMO]
- [69] Tołwiński T.: *Referat do programu planu Oświęcimia*, 11.03.1946, [AP Kraków Zespół OPOW, Materiały dot. planów zagospodarowania przestrzennego terenu m. Oświęcimia]
- [70] Trylska-Siekańska D.: *Ocena zasięgu wielkich wód rzeki Soły w Oświęcimiu w sąsiedztwie Muzeum wraz z ogólną charakterystyką klimatologiczną regionu*, Instytut Meteorologii i Gospodarki Wodnej Oddział w Krakowie, Kraków 1994 [Dział Konserwatora PMO]
- [71] United States Holocaust Memorial Museum: *Odpowiedź na Program Oświęcimski. Wymagania stawiane przyszłemu planowi*, 4 grudnia 1996 [UMO i PMO]
- [72] United States Holocaust Memorial Museum: *Proposed Next Steps for the Drafting of the Master Plan and Subsequent Architectural and Urban Design for the Auschwitz-Birkenau Site*, Waszyngton 23 czerwca 1997 [PMO]
- [73] Webber J.: *Memorandum dla członków Międzynarodowej Rady Muzeum Auschwitz* (m-pis), Oxford Centre for Postgraduate Hebrew Studies, sierpień 1990 [PMO]
- [74] Witwicki M.: *Strefy ochrony konserwatorskiej (cechy obszarów chronionych, wyznaczenie granic ochrony, podstawowe wytyczne konserwatorskie)* (m-pis), Zespół Ekspertów Międzyresortowej Komisji ds. Rewaloryzacji Miast i Zespołów Staromiejskich, Warszawa 1984
- [75] Wojnar B.: *Państwowe Muzeum w Oświęcimiu-Brzezince. Były obóz koncentracyjny - KL Auschwitz II - Birkenau. Strefy ochrony konserwatorskiej*, PP PKZ Pracownia Dokumentacji Naukowo-Historycznej, Kraków 1990 [Dział Konserwatora PMO]
- [76] Wysocka E.: *Dokumentacja geologiczno-inżynierska dla byłego obozu koncentracyjnego Brzezinka*, Przedsiębiorstwo Specjalistyczne Górnictwa Surowców Chemicznych „HYDROKOP”, Kraków luty 1966 [Dział Konserwatora PMO]
- [77] *Wytyczne z projektu założeń planu regionalnego woj. bielskiego do planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Oświęcim*, „all-con” Firma Inżynierska Sp. z o.o., 1993 [Wydział Gospodarki Przestrzennej i Nadzoru Budowlanego Urzędu Wojewódzkiego w Bielsku-Białej]
- [78] *Zdjęcia lotnicze fotogrametryczne z lat 1979-1981 w skalach 1:2000 i 1:5000 z terenu miasta i gminy Oświęcim*, Państwowe Przedsiębiorstwo Geodezyjno-Kartograficzne w Warszawie, Rob.9040-105 Oświęcim [WAPŚI]
- [79] *Zdjęcia lotnicze fotogrametryczne z terenu Brzezinki, Pław, Harmęż, Oświęcimia*, Wojciech Gorgolewski, Air Photo GORPOL, Kraków listopad 1996 [Dział Konserwatora PMO]
- [80] *Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla części osiedla Zasole i Stare Stawy w Oświęcimiu z obszarem Pomnika Zagłady w Oświęcimiu wraz z jego strefą ochronną* (wersja skorygowana 19 marca 2003 - plan nie zatwierdzony), Biuro Rozwoju Krakowa SA, Kraków luty 2003 [UMO]
- [81] *Zmiany Miejscowego Planu Ogólnego Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Oświęcim. Ujednolicony tekst planu. Ujednolicony rysunek planu*, Pracownia Urbanistyczna PLAN, Knurów 1994 [zatwierdzone uchwałą Nr V/23/94 Rady Gminy Oświęcim z dnia 5 grudnia 1994 roku - Dz.U. Woj. Bielskiego Nr 13/94 poz.118]
- [82] Żarnowiec J., Klama H., Herczek A.: *Waloryzacja przyrodnicza projektowanego Zespołu Przyrodniczo-Krajobrazowego „Stare Wiślisko” w Gminie Oświęcim*, Bielsko-Biała 1998 [Wydział Ochrony Środowiska Urzędu Wojewódzkiego w Bielsku-Białej]

Filmy

- [83] *Jak cię widzą, tak cię piszą*, Henryk Lehnert, AKF „Chemik”, Oświęcim 1982 [AKF Oświęcim]
- [84] *Prawda o supermarketach*, Edward Maciejczyk, CDN TV Chicago, Studio STOP, Chicago USA 1996 [Janusz Marszałek]
- [85] *Wbrew życiu, wbrew śmierci*, Ewa Krokowska i Adam Surowiec, G&G Video na zlecenie TV Wiśła, Oświęcim 1996 [TV Oświęcim]

Literatura

- [86] Augustyn O.: *Za drutami obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu*, Drukarnia „Powściągliwość i Praca”, Kraków 1945
- [87] *Auschwitz 1940-1945. Węzłowe zagadnienia z dziejów obozu*, Tom I-V, Praca zb., Wyd. PMO 1995
- [88] *Auschwitz po 50 latach. Czym był? Jakie ma dziś znaczenie?*, „ZNAK” Nr 419-420 (4-5), Kraków kwiecień-maj 1990
- [89] *Auschwitz. Nazistowski obóz śmierci*, Praca zb., Wyd. PMO, Kraków 1993
- [90] Baranowska-Janota M.: *Podstawy metodologiczne określenia strefowej struktury parków krajobrazowych*, „Człowiek i Środowisko” Nr 14/2/1990
- [91] Bezwińska J.: *Funkcje Muzeum Oświęcimskiego*, „ZNAK” Nr 195, Kraków wrzesień 1970
- [92] Bielecki J.: *Kto ratuje jedno życie... Pamiętnik z Oświęcimia*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Łódź 1990
- [93] Bogdanowski J.: *Architektura krajobrazu*, PWN, Kraków 1979
- [94] Bogdanowski J.: *Kompozycja i planowanie w architekturze krajobrazu*, Ossolineum, Wrocław 1976
- [95] Borowski T.: *Wspomnienia. Wiersze. Opowiadania*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1974
- [96] Borusiewicz W.: *Konserwacja zabytków budownictwa murowanego*, Wydawnictwo Arkady, Warszawa 1985
- [97] Brandhuber J.: *Jeńcy radzieccy w obozie koncentracyjnym w Oświęcimiu*, „Zeszyty Oświęcimskie” Nr 4, Wyd. PMO, Kraków 1960
- [98] Chowaniec T.: *Epilog*, „Zeszyty Oświęcimskie” Nr 7, Wyd. PMO, Kraków 1963
- [99] Czech D.: *Kalendarz wydarzeń w KL Auschwitz*, Wyd. PMO, Cieszyn 1992
- [100] Czerner O.: *Wartość autentyzmu w zabytkach*, Ochrona Zabytków Nr 3/1974
- [101] Dmitrów E.: *Niemcy i okupacja hitlerowska w oczach Polaków. Poglądy i opinie z lat 1945-1948*, „Czytelnik”, Warszawa 1987
- [102] Duda-Dziewierz K.: *Kiedy będziemy znali Oświęcim? „Dymy nad Birkenau”. „Z otchłani”. „Śmierć liberala”. Ze wspomnień i dyskusji obozowych*, „Przegląd Socjologiczny” t.IX, 1947
- [103] Dwork D. i Pelt R.J.: *Auschwitz 1270 to the present*, W.W.Norton & Co. N.Y., London 1996
- [104] Filip L.: *Niemcy po Auschwitz*, „Śląsk” Nr 1/39 styczeń 1999
- [105] Forbert A.: *W Oświęcimiu po oswobodzeniu obozu*, „Przegląd Lekarski” Nr 1 (30), 1980
- [106] Foregger R.: *The bombing of Auschwitz*, „Aerospace Historian” czerwiec 1987
- [107] Gawalewicz A.: Słowo wstępne [w:] Bujak A.: *Oświęcim*, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa [1973]
- [108] Gawron W.: *Ochotnik do Oświęcimia*, Wydawnictwo Calvarianum, Wyd. PMO, Oświęcim 1992
- [109] *Gigantyczne miasto śmierci - „Himmlerstadt” miało powstać na terenie obozu oświęcimskiego*, „Dziennik Ludowy” Nr 308 z 11.12.1947
- [110] Grass G.: *Jak mówić o Oświęcimiu dzieciom*, „ZNAK” Nr 195, Kraków wrzesień 1970
- [111] Groński R.M.: *Strefa*, „Polityka” Nr 18 z 3.05.1986
- [112] Gutman I.: *Encyclopaedia of the Holocaust*, Macmillan Publishing Company, New York 1990
- [113] Heydecker J. i Leeb J.: *Trzecia Rzesza w świetle Norymbergi. Bilans tysiąca lat*, Wydawnictwo „Książka i Wiedza”, Warszawa 1979
- [114] *Historia Oświęcimia utrwalona na wieki*, „Wolni Ludzie” Nr 7, 15.07.1947
- [115] Hołuj T.: *Temat Oświęcim*, „Twórczość” (R.3), Kraków 1947
- [116] Hołuj T.: *Ludność oświęcimska i ruch oporu w obozie*, „Za wolność i lud” Nr 4, 1956
- [117] Iwaszko T.: *Pomoc ludności polskiej dla uciekinierów z KL Auschwitz-Birkenau*, Biuletyn Towarzystwa Opieki nad Oświęcimiem Nr 3, Warszawa 1987
- [118] Iwaszko T.: *Ucieczki więźniów z obozu*, „Zeszyty Oświęcimskie” Nr 7, Wyd. PMO, Kraków 1963
- [119] Iwaszko T.: *Ucieczki z obozu koncentracyjnego Auschwitz-Birkenau jako forma oporu więźniów*, Biuletyn Towarzystwa Opieki nad Oświęcimiem Nr 6, Warszawa 1988
- [120] Jagoda Z., Kłodziński S., Masłowski J.: *Oświęcim nieznanym*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1981
- [121] Jagoda Z., Kłodziński S., Masłowski J.: *Więźniowie Oświęcimia*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1984

- [122] Jaworska J.: „*Nie wszystkim umrę...*” *Twórczość plastyczna Polaków w hitlerowskich więzieniach i obozach koncentracyjnych. 1939-1945*, Wydawnictwo „Książka i Wiedza”, Warszawa 1975
- [123] Jekielek - „Żmija” W.: *W pobliżu Oświęcimia*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1963
- [124] Kaczmarek R.: *Spór o tablice*, „Śląsk” Nr 1/39 styczeń 1999
- [125] Kąkolewski K.: *Sianokosy w Brzezince*, [w:] *Jak umierają nieśmiertelni. Baśnie udokumentowane*, Państwowe Wydawnictwo ISKRY, Warszawa 1986
- [126] Kielar W.: *Anus Mundi*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1986
- [127] Kieta M.: *Chcemy sądzić Hössa w Krakowie. Historia jednej ucieczki*, „Echo Krakowa” Nr 117 z 8.07.1946
- [128] Kinowski T.: *Oświęcim na liście światowego dziedzictwa*, „Muzea Walki” Nr 19, 1986
- [129] *KL Auschwitz. Fotografie dokumentalne*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1980
- [130] Kogon E.: *Der SS-Staat*, Verlag Karl Alber, München 1946
- [131] *Kominy. Oświęcim 1940-1945*, „Czytelnik”, Warszawa 1962
- [132] Konieczny A.: *Uwagi o początkach obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu*, Zeszyty Oświęcimskie Nr 12, Wyd. PMO, Kraków 1970
- [133] Kotarba R.: *Okręgowa Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Krakowie 1945-1953*, „Krzysztofor” t.17, Kraków 1990
- [134] Krajewski S.: *Auschwitz jako wyzwanie*, „Midrasz” kwiecień 1997
- [135] Lukowski J.: *Bibliografia obozu koncentracyjnego Oświęcim-Brzezinka 1945-1965*, Część I-III, Międzynarodowy Komitet Oświęcimski Sekretariat Generalny, Wyd. URM, Warszawa 1968
- [136] Malcówna A.: *Bibliografia KL Auschwitz za lata 1942-1980*, Wyd. PMO 1991
- [137] Małachowicz E.: *Ochrona środowiska kulturowego* (Tom 1 i 2), Wydanie I. PWN, Warszawa 1988
- [138] Mączka S.: *Oświęcimska Jerozolima*, „Głos Ziemi Oświęcimskiej - Dodatek Specjalny” Nr 5 z 7.03.1997
- [139] *Międzynarodowa Konferencja Konserwatorska Kraków 2000. Dziedzictwo kulturowe fundamentem rozwoju cywilizacji. Materiały Konferencyjne*, Instytut Historii Architektury i Konserwacji Zabytków Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej, Kraków wrzesień 2000
- [140] *Międzynarodowa narada konsultacyjna ekspertów w sprawie zagospodarowania przestrzennego otoczenia dawnych obozów Auschwitz-Birkenau miejsca światowego dziedzictwa UNESCO*, PKN ICOMOS, Warszawa 1998
- [141] Morawska A.: *Rozmowa o Oświęcimiu*, „ZNAK” Nr 195, Kraków wrzesień 1970
- [142] *Numery mówią. Wspomnienia więźniów KL Auschwitz*, Wydawnictwo „Śląsk”, Katowice 1980
- [143] *O „całą prawdę” o Oświęcimiu*, „Wolni Ludzie” Nr 10, 1.09.1947
- [144] *Oświęcim w oczach SS. Höss, Broad, Kremer*, Wyd. PMO, Kraków 1979
- [145] *Oświęcim. Hitlerowski obóz masowej zagłady*, Praca zb., Wyd. Interpress, Warszawa 1987
- [146] Pałarczykowa A.: *Władze hitlerowskiego obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu, ich kancelarie i pozostała po nich spuścizna aktowa*, „Archeion” T.40, 1964
- [147] Pankowicz A.: *KL Auschwitz w procesach norymberskich*, „Zeszyty Oświęcimskie” Nr 18, Wyd. PMO, Cieszyn 1983
- [148] Pawelczyńska A.: *Wartości a przemoc. Zarys socjologicznej problematyki Oświęcimia*, PWN, Warszawa 1973
- [149] Pawłowski K. i Witwicki M.: *Wartość zabytkowa zespołów miejskich a zakres ich ochrony*, [w:] „Miasto a oblicze czasu”, Wydawnictwo „Arkady”, Warszawa 1973
- [150] Piper F.: *Podobozy KL Auschwitz w świetle publikacji Państwowego Muzeum w Oświęcimiu*, „Zaranie Śląskie” Z.1 (R.39) 1976
- [151] Piper F.: *Ilu ludzi zginęło w KL Auschwitz. Liczba ofiar w świetle źródeł i badań 1945-1990*, Wyd. PMO, Cieszyn 1992
- [152] Piper F.: *Zatrudnienie więźniów KL Auschwitz*, Wyd. PMO, Cieszyn 1981
- [153] Pressac J.C.: *Auschwitz: Technique and operation of the gas chambers*, Beate Klarsfeld Foundation, N.Y. 1989
- [154] *Problemy stref ochronnych w planowaniu przestrzennym*, Materiały z konferencji zorganizowanej przez sekcję Fizjografii TUP w dniach 25-27.11.1968 r. w Warszawie, TUP Materiały Zeszyt 25
- [155] *Przekaz oświęcimski*, GKBZHWP-IPN, Informacja wewnętrzna nr 88, Warszawa 1986

- [156] Przybylski A.: *Działalność Komisji Technicznej Rzeczoznawców TOnO*, Informator Towarzystwa Opieki nad Oświęcimiem, Warszawa grudzień 1985
- [157] Przybylski A.: *Problemy rewaloryzacji i konserwacji terenów i obiektów Państwowego Muzeum w Oświęcimi*, Biuletyn Towarzystwa Opieki nad Oświęcimiem Nr 1-2, Warszawa styczeń 1987
- [158] Ptaszkowski J.: *Opowieści spod zamkowej góry (karty z przeszłości Oświęcimia)*, Tom 1, Tom 2, Towarzystwo Miłośników Ziemi Oświęcimskiej, Cieszyn
- [159] Ptaszycka-Jackowska D., Kozłowski J.: *Jak kształtować otuliny obiektów chronionych*, „Aura” Nr 2/1979
- [160] Ptaszycka-Jackowska D.: *Środki zabezpieczenia przyrodniczych obszarów chronionych przed szkodliwymi oddziaływaniami zewnętrznymi w planowaniu przestrzennym (Synteza)*, Biuletyn IKŚ Nr 1÷2/1986
- [161] *Raporty uciekinierów z KL Auschwitz*, „Zeszyty Oświęcimskie” Numer specjalny (IV), Wyd. PMO, Kraków 1991
- [162] Rawecy J.M.: *Antynomie pamięci*, Biuletyn Informacyjny Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka „PRO MEMORIA” Nr 7/1997
- [163] Rawecy J.M.: *Strefa ochronna Auschwitz-Birkenau*, Architektura & Biznes Nr 10/1999
- [164] Rawecy J.M.: *Strefa ochronna Muzeum a centrum handlowe*, Biuletyn Informacyjny Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka „PRO MEMORIA” Nr 5/1996
- [165] Rawecki M.: *Referat na wyjazdowym posiedzeniu w Oświęcimi Sejmowej Komisji Kultury i Środków Przekazu z udziałem posłów z Komisji Samorządu Terytorialnego w dniu 17.05.1996*, Biuletyny Komisji – 2 Kadencja: Komisja Kultury i Środków Przekazu /nr 119/
- [166] Rawecki M.: *Strefa ochronna Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka*, Międzynarodowe sympozjum „Cemetery Art - Sztuka Cmentarna” we Wrocławiu, PKN ICOMOS i Muzeum Architektury we Wrocławiu, Wrocław 1995
- [167] Rawecki M.: *Strefa ochronna*, Biuletyn Informacyjny Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka „PRO MEMORIA” Nr 2/1995
- [168] Rawecki M.: *Wybrane zagadnienia z historii Oświęcimia i Brzezinki*, Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej Nr 1447, Politechnika Śląska, Gliwice 2000
- [169] Rawicz J.: *Dzień powszedni ludobójcy*, „Czytelnik”, Warszawa 1973
- [170] Rodziński S.: *Myśli o Oświęcimskim Muzeum*, „ZNAK” Nr 195, Kraków wrzesień 1970
- [171] Rymaszewski B.: *Chronić czy burzyć*, Biuletyn Informacyjny Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka „PRO MEMORIA” Nr 1/1994
- [172] Rymaszewski B.: *O przetrwanie dawnych miast*, Wydawnictwo Arkady, Warszawa 1984
- [173] Rymaszewski B.: *Pamiętać będą pokolenia*, Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau, Oświęcim 2000
- [174] Sehn J.: *Obóz koncentracyjny Oświęcim-Brzezinka (Auschwitz-Birkenau)*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1958
- [175] Skalińska-Dindorf E.: *A więc wojna...*, Biuletyn Informacyjny Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka „PRO MEMORIA” Nr 4/1996
- [176] Skalińska-Dindorf E.: *Niemieckie miasto Auschwitz*, Biuletyn Informacyjny Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka „PRO MEMORIA” Nr 5/1996
- [177] Skalińska-Dindorf E.: *Oświęcim - zarys dziejów*, Cieszyn 1989
- [178] Skalińska-Dindorf E.: *Wzloty i upadki*, Biuletyn Informacyjny Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka „PRO MEMORIA” Nr 2/1995
- [179] Škodová J.: *Tri roky bez mena*, Osveta, Bratislava 1962
- [180] Skowroński J.: *Ucieczki więźniów KL Auschwitz-Birkenau w latach 1940-1945*, Biuletyn Towarzystwa Opieki nad Oświęcimiem Nr 6, Warszawa grudzień 1988
- [181] Słońska D., Sobieska Z.: *Inwentaryzacja urbanistyczna. Materiały do projektowania regionalnych i miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego*, IGPIK, Warszawa 1988
- [182] Smoleń K.: *Auschwitz-Birkenau. Informator*, Wyd. PMO, Oświęcim 1996
- [183] Smoleń K.: *Oświęcim 1940-1945*, Wyd. PMO, Kraków 1965
- [184] Smoleń K.: *Państwowe Muzeum w Oświęcimi-Brzezince [w:] Auschwitz zbrodnia przeciwko ludzkości*, Praca zb. Wyd. PMO i „Książka i Wiedza”, Warszawa 1990
- [185] Smoleń K.: *Podstawowe wiadomości o hitlerowskim obozie zagłady Auschwitz-Birkenau*, Biuletyn Towarzystwa Opieki nad Oświęcimiem Nr 8, Warszawa 1990

- [186] Sobański T.: *Ucieczki oświęcimskie*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1989
- [187] Sobolewicz T.: *Wytrzymałem więc jestem*, Wydawnictwo „Śląsk”, Katowice 1986
- [188] Sochacki W.: *Wokół niedoszłych bombardowań Auschwitz-Birkenau. Aliantom zabrakło wyobraźni...*, „Perspektywy” Nr 1, 19.02.1982
- [189] *Spór o Sołę*, Praca zb., Federacja Zielonych - Oświęcim, Oświęcim 1996
- [190] Stanek J.: *Zarys dziejów ziemi oświęcimskiej*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1959
- [191] Strzelecka I.: *Pierwsi Polacy w KL Auschwitz*, „Zeszyty Oświęcimskie” Nr 18, Wyd. PMO, Cieszyn 1983
- [192] Strzelecki A.: *Ewakuacja, likwidacja i wyzwolenie KL Auschwitz*, Wyd. PMO, Cieszyn 1982
- [193] Strzelecki A.: *Ostatnie dni obozu Auschwitz*, Wyd. PMO, Kraków 1995
- [194] Strzelecki A.: *Zacieranie przez SS śladów dokonanych zbrodni w KL Auschwitz-Birkenau*, Biuletyn Towarzystwa Opieki nad Oświęcimiem Nr 5, Warszawa lipiec 1988
- [195] Szczypiorski A.: *Siła diabła i siła poezji*, „Gazeta Wyborcza” Nr 21 z 25.01.1995
- [196] Szefer A.: *Hitlerowskie próby zasiedlania ziemi śląsko-dąbrowskiej w latach II wojny światowej (1939-1945)*, Śląski Instytut Naukowy, Katowice 1984
- [197] Szefer A.: *Przesiedleńcy niemieccy na Górnym Śląsku w latach 1939-1945*, Śląski Instytut Naukowy, Katowice 1974
- [198] Szmaglewska S.: *Dymy nad Birkenau*, „Czytelnik”, Warszawa 1982
- [199] Szymański T.: *KL Auschwitz-Birkenau. Hitlerowski obóz koncentracyjny w Oświęcimiu-Brzezince*, „Mówią Wieki” Nr 1, Nr 2, 1963
- [200] Walewska H.: *Obszary chronione - strefy ochronne*, Biuletyn IKŚ Nr 6/1980
- [201] Wejchert K.: *Elementy kompozycji urbanistycznej*, Wydawnictwo „Arkady”, Warszawa 1984
- [202] Wiesel E.: *Noc*, Wyd. PMO, Kraków 1992
- [203] Wiesenthal S.: *Nie można tego miejsca zwiedzać bez wzruszenia...*, Biuletyn Informacyjny Państwowe Muzeum Oświęcim-Brzezinka „PRO MEMORIA” Nr 4/1996
- [204] Woźniczka Z.: *Obozy pracy przymusowej na Górnym Śląsku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1994
- [205] Woźniczka Z.: *Oświęcim zaraz po wojnie*, „Śląsk” Nr 1/39 styczeń 1999
- [206] Wrazidło A.: *Zdobycz wojenna człowiek. Śląska tragedia '45*, „Trybuna Śląska” nr 69 z dnia 23.03.1990
- [207] *Wspomnienia Rudolfa Hoessa komendanta obozu oświęcimskiego*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1960
- [208] *Wspomnienia więźniów obozu oświęcimskiego*, Wyd. PMO, Cieszyn 1983
- [209] *Wśród koszmarnej zbrodni. Notatki więźniów Sonderkommando*, Wyd. PMO 1975
- [210] *Zabytki urbanistyki i architektury w Polsce. Odbudowa i konserwacja I. Miasta historyczne*, Praca zb., Wydawnictwo Arkady, Warszawa 1986
- [211] Żywulska K.: *Przeżyłam Oświęcim*, PMO i Wydawnictwo „Książka i Wiedza”, Warszawa 1996

Wybrane publikacje prasowe z lat 1946-2003

- [1] 15.03.1946 DZIENNIK POLSKI, W.S.: *Oświęcim zabezpieczyć przed zniszczeniem i profanacją*
- [2] 20.03.1946 DZIENNIK POLSKI, Kurek J.: *Centralny pomnik cierpienia. Każdą oświęcimską pod pieczęcią Ministerstwa Kultury i Sztuki*
- [3] 9.04.1946 DZIENNIK LUDOWY, *Oświęcim przyszłości. Miasto przemysłowe i pomnik męczeństwa*
- [4] 20.05.1946 DZIENNIK LUDOWY, *Profanacja mogił Oświęcimia. Poszukiwacze złota w popiołach ludzkich*
- [5] 24.07.1946 DZIENNIK POLSKI, Kydryński J.: *W Oświęcimiu... Odwiedziny po latach*
- [6] 16.09.1946 ECHO CHEŁMKA, *Muzeum Oświęcimskie otrzymuje dotację*
- [7] 28.09.1946 DZIENNIK LUDOWY, *Oświęcim - pomnikiem męczeństwa - Muzeum - odzwierciedleniem barbarzyństwa niemieckiego*
- [8] 16.02.1947 GAZETA ROBOTNICZA, *Jak urządzi się Muzeum w Oświęcimiu poświęcone historii męczeństwa milionów Polaków*
- [9] 22.02.1947 NAPRZÓD, *Szkoły zawodowe powstaną w blokach oświęcimskich*

- [10] 14.06.1947 DZIENNIK POLSKI, Kurek J.: *Muzeum ludobójstwa*
- [11] 15.06.1947 WOLNI LUDZIE, *Jak będzie wyglądało muzeum*
- [12] 15.06.1947 WOLNI LUDZIE, Rajewski L.: *Oświęcim*
- [13] 1.07.1947 WOLNI LUDZIE (Artykuł dyskusyjny): *Śmierć Birkenau*
- [14] 1.07.1947 WOLNI LUDZIE, Rawicz W. i Stanisławski Cz.: *Podniosłe dni Oświęcimia. Otwarcie Muzeum martyrologii polskiej*
- [15] 6.07.1947 TYGODNIK POWSZECHNY, Stomma S.: *Problem Oświęcimia*
- [16] 15.07.1947 WOLNI LUDZIE, *Historia Oświęcimia utrwalona na wieki*
- [17] 3.08.1947 DZIENNIK POLSKI, Hein W.: *Głos w dyskusji: Czym ma być Oświęcim? I tu obowiązuje realizm polityczny*
- [18] 24.10.1947 DZIENNIK POLSKI, Były więzień Oświęcimia Nr 39247: *Nie bądźmy barbarzyńcami. Miejsca kaźni narodów musimy uszanować*
- [19] 23.11.1947 DZIENNIK POLSKI, Balicki Z.: *Czym ma być Oświęcim?*
- [20] 1.01.1948 WOLNI LUDZIE, Wóycicki A.: *Oświęcim w blasku jupiterów (rozmowa z Wandą Jakubowską)*
- [21] 5.02.1948 TYGODNIK POLSKI (Londyn - Anglia), Szymański T.: *O prawdziwy obraz Oświęcimia*
- [22] 1.05.1948 WOLNI LUDZIE, Kłodziński S.: *Wytyczne dla Państwowego Muzeum w Oświęcimiu*
- [23] 1.07.1948 WOLNI LUDZIE, Putrament J.: *Notatki o Oświęcimiu*
- [24] 15-30.09.1948 WOLNI LUDZIE, Koźniewski K.: *Drażliwy problem*
- [25] 1-15.10.1948 WOLNI LUDZIE, Myszkowski T.: *Stare buty i okulary... W odpowiedzi na „Drażliwy problem”*
- [26] 15-30.10.1948 WOLNI LUDZIE, Krygier J.: *Czy zburzyć i zaorać? W odpowiedzi na „Drażliwy problem”*
- [27] 1-15.11.1948 WOLNI LUDZIE, Korczak T.: *Czy zburzyć i zaorać? W odpowiedzi na „Drażliwy problem”*
- [28] 15-30.11.1948 WOLNI LUDZIE, Rajewski L.: *„Drażliwy problem” po raz czwarty (Na marginesie prowadzonej dyskusji)*
- [29] 12.12.1948 TYGODNIK POWSZECHNY, Przybysławski K.: *Jeszcze raz „Drażliwy problem”*
- [30] 15.12.1948 WOLNI LUDZIE, Rajewski L.: *Kronika oświęcimska*
- [31] 19.12.1948 DZIENNIK POLSKI, Hein W.: *Czytelnicy piszą. Czym jest Muzeum Oświęcimskie*
- [32] 25.09.1949 TYGODNIK POWSZECHNY, Gawlik J.P.: *Uwagi o muzeum Zbrodni*
- [33] 31.10.1954 TYGODNIK POWSZECHNY, Lohmann J.: *Na Oświęcimskim Cmentarzu*
- [34] 29.09.1957 TYGODNIK POWSZECHNY, Żychiewicz T.: *Popiół jest szary*
- [35] 3.12.1958 ŻYCIE WARSZAWY, Szmaglewska S.: *Oświęcim - pięciomilionowe miasto*
- [36] 01.1959 ZA WOLNOŚĆ I LUD, *Co pisze prasa. Dyskusja nad pomnikiem oświęcimskim*
- [37] 01.1959 ZA WOLNOŚĆ I LUD, Hołuj T.: *Problemy MKO*
- [38] 01.1959 ZA WOLNOŚĆ I LUD, Kieta M.: *Konkurs oświęcimski. Głos w dyskusji*
- [39] 8.02.1959 ŻYCIE LITERACKIE, Dzieduszycki A.: *Problemy pomnika oświęcimskiego*
- [40] 31.01.1960 TYGODNIK POWSZECHNY, Jezierska M.: *Zarosłe trawą*
- [41] 18.02.1960 TRYBUNA LUDU, Siedlecki Z.: *Oświęcim 1960*
- [42] 1.11.1960 ŻYCIE WARSZAWY, Wróblewski A.: *Po 15 latach... Oświęcim: zapomnieć, czy pamiętać?*
- [43] 9.04.1961 ŻYCIE WARSZAWY, Szmaglewska S.: *Zaorać Oświęcim?*
- [44] 11.1964 POLSKA, *Achtung, Bahnhof Auschwitz: Aussteigen!*
- [45] 11.1964 POLSKA, Zachwatowicz J.: *Międzynarodowy Pomnik w Oświęcimiu*
- [46] 01.1965 ZA WOLNOŚĆ I LUD, Sobański T.: *Co wyjawiał niemy świadek - Oświęcim*
- [47] 9.04.1965 SŁOWO POWSZECHNE, *Wywiad „Słowa” z sekretarzem generalnym międzynarodowego Komitetu Oświęcimskiego Tadeuszem Hołujem*
- [48] 6.04.1967 TRYBUNA LUDU, M.S.: *Pięciolatka oświęcimskiego Muzeum - Powiększenie zbiorów - Usprawnienie obsługi turystów - Zadania inwestycyjne*
- [49] 07.1967 POLSKA, Łubieński T.: *Pamięć i hold. O Oświęcimiu mówią: Prof. dr Robert Waitz, Dimitrij Kudriawcew, Krzysztof Penderecki, Pietro Cascella i Giorgio Simoncini, Werner Krumme, Krzysztof Hofman*

- [50] 30.07.1969 ŻYCIE WARSZAWY, M.D.: *Oświęcim to nie tylko muzeum - Dokumenty zbrodni*
- [51] 8.03.1970 TYGODNIK POWSZECHNY, Hennelowa J.: *Problem Oświęcimia*
- [52] 8.09.1970 TRYBUNA LUDU, (PAP) wypowiedź sekretarza Międzynarodowego Komitetu Oświęcimskiego: *Wieczna przestroga dla przyszłych pokoleń*
- [53] 28.04.1973 ZA WOLNOŚĆ I LUD, Skarzyński J.: *Oświęcimskie przemiany*
- [54] 29.09.1973 POLITYKA, Zalewski E.: *Komisja do spraw zbrodni, [w:] Pamiętniki Ministra*
- [55] 26.01.1975 ŻYCIE LITERACKIE, *Memento dla ludzkości - Oświęcimski dokument największej zbrodni w dziejach ludzkości*
- [56] 19.06.1976 POLITYKA, *Listy do redakcji - Śląski J.*
- [57] 8.05.1977 TYGODNIK POWSZECHNY, *Na co dzień i od święta*
- [58] 13.06.1979 GAZETA POŁUDNIOWA, Szumowski M.: *Tam gdzie zieleń*
- [59] 28.01.1980 GAZETA POŁUDNIOWA, Guzowski Z.: *Był więźniem nr 1327*
- [60] 17.02.1980 ŻYCIE LITERACKIE, *Korespondencja. Szymańska K.: Proces Rudolfa Hoessa*
- [61] 5.09.1982 ZA I PRZECIW, Chmielewski J.: *Jarmark na cmentarzu świata?*
- [62] 30-31.03.1985 TRYBUNA LUDU, Sobański T.: *Pamięć, hołd i przestroga*
- [63] 12.04.1985 TAK I NIE, Michalski L.: *Sumienie świata i półtora cieśli*
- [64] 17.01.1986 ŻYCIE LITERACKIE, Grzesiuk-Olszewska I.: *Dzieje „Pomnika-Drogi” w Oświęcimiu*
- [65] 31.07.1986 PRZEGLĄD TYGODNIOWY, Owsiany E.: *Ratowanie pamięci. Samymi sloganami nie nauczymy polskiej młodzieży, czym była wojna*
- [66] 25.09.1986 SŁOWO POWSZECHNE, *W sprawie powstania Mauzoleum - Świątyni Pojednania i Pokoju. Apel oświęcimski*
- [67] 26.10.1986 PRZEGLĄD TYGODNIOWY, *Listy. Sokołowska B.: „Ratowanie pamięci”*
- [68] 14.06.1987 MYŚL SPOŁECZNA, *Przedsiębiorstwo turystyczne - Auschwitz*
- [69] 15.10.1987 OŚWIĘCIMSKI CHEMIK, *Trybuna oświęcimska. Nowakowski Z.: „Po wsze czasy...”*
- [70] 5.06.1988 POLITYKA, Faliński W. (Irkuck): *Oświęcim i Auschwitz*
- [71] 14.07.1989 ŻYCIE WARSZAWY, Matynia-Bonik A.: *Byłem więźniem Auschwitz - nie Oświęcimia. Rozmowa z Ottonem Birulą-Białynickim, nr 9909*
- [72] 16.11.1989 ECHO KRAKOWA (kk): *Muzeum w Oświęcimiu reliktem stalinizmu?*
- [73] 20.11.1989 ECHO KRAKOWA (kk): *Kazimierz Smoleń I my patrzymy krytycznie, ale takie zarzuty - bolą*
- [74] 29.11.1989 WIECZÓR, Walotek W.: *Na różne tematy. Superhieny*
- [75] 7.04.1990 PRAWO I ŻYCIE, Bubin S.: *Zweryfikować historię obozu*
- [76] 19.06.1990 GŁOS PORANNY ŁÓDŹ (PAP): *Przykre incydenty*
- [77] 27.06.1990 GAZETA PROWINCJONALNA (pol): *Kto powinien utrzymywać Muzeum w Oświęcimiu*
- [78] 19.07.1990 CZAS KRAKOWSKI, Łosińska E.: *Oświęcim odkłamany*
- [79] 7.07.1991 TYGODNIK GDAŃSKI, Gronkiewicz E.: *Potrzeba ciszy*
- [80] 22.07.1991 TRYBUNA ŚLĄSKA, *Sobota i niedziela w Kraju. Oświęcimskie muzeum potrzebuje pieniędzy*
- [81] 22.07.1991 TRYBUNA, *Ekspozycje muzeum oświęcimskiego*
- [82] 19.10.1991 POLITYKA, *Listy do redakcji. Sobolewski Z.: Oświęcim i Kanada*
- [83] 11-12.12.1991 KURIER ZACHODNI, Roessler R.: *Zaniedbany Oświęcim...*
- [84] 10.05.1992 PANORAMA, Lorak M.: *...potem przyszli przesiewacze*
- [85] 30.06.1992 DZIENNIK ZACHODNI, Bubin S., Marczyk-Klepczyńska I.: *Grille w strefie śmierci [cyt.]*
- [86] 19.07.1992 PRZEGLĄD TYGODNIOWY, Molenda A.: *Strefa ochronna. Rada Solecka domaga się pół miliona odszkodowania za „Marsz żywych” [cyt.]*
- [87] 31.07.1992 KRONIKA BESKIDZKA, Wisłocka-Trombska B.: *Brzezinka nie Birkenau [cyt.]*
- [88] 19.08.1992 KRONIKA BESKIDZKA (go): *Trudne sąsiedztwo [cyt.]*
- [89] 21.10.1992 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, Marecki J.: *Polska dla Polaków? (Sprawa pagody - genealogia, stan obecny)*
- [90] 6.06.1993 NOWOŚCI DZIENNIK TORUŃSKI, Kęskrawiec M.: *Strefa. W Brzezince w trosce o historię zapomniano o żywych [cyt.]*

- [91] 7.09.1993 GAZETA WYBORCZA (w Lublinie) Grabowski J.: *Ocalić dokumenty. Komputer w Muzeum*
- [92] 13.04.1994 DZIENNIK ZACHODNI, Woźniak A.: *Przekleństwo Brzezinki* [cyt.]
- [93] 29.04.1994 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, Bartus Z.: *Oświęcim bez życia?*
- [94] 20-22.01.1995 SZTANDAR MŁODYCH, Mamczur M.: *Posadźcie tam drzewa*
- [95] 13.02.1995 RZECZPOSPOLITA, *Do redakcji*. Bolewski A.: *Auschwitz czy Oświęcim?*
- [96] 24.11.1995 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ (DODATEK GOSPODARCZY), Kwiecień K.: *Konceptcja zagospodarowania parku nad Sołą. Rekultywacja dawnego wysypiska na Kamieńcu*
- [97] 5.01.1996 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ (r): *Supermarket naprzeciw Muzeum. „Maja” tworzy centrum handlowe dla „KRAKCHEMII”*
- [98] 18-24.01.1996 CZAS KRAKOWSKI, Kęskrawiec M.: *Hotel pod Bramą śmierci* [cyt.]
- [99] 19.02.1996 TRYBUNA ŚLĄSKA, Bebak J.W.: *Supermarket „Auschwitz”!, Lagergeszeft*
- [100] 22.02.1996 GAZETA WYBORCZA (w Bielsku-Białej), Nycz M.: *Zdarzyło się. Strażak-piroman*
- [101] 27.02.1996 DZIENNIK POLSKI, Molenda A.: *Dość już awantur wokół Auschwitz!* [cyt.]
- [102] 1.03.1996 DZIENNIK ZACHODNI, Bubin S., Marczyk-Klepczyńska I.: *Supermarket „Auschwitz”. Czy ktoś prowokuje środowiska żydowskie i byłych więźniów?* [cyt.]
- [103] 1.03.1996 NOWOŚCI DZIENNIK TORUŃSKI, Kęskrawiec M.: *Żydzi kontra supermarket* [cyt.]
- [104] 9-10.03.1996 TRYBUNA, Łanocha D.: *Spektakl pod obozową bramą* [cyt.]
- [105] 12.03.1996 GAZETA WYBORCZA (w Katowicach), Paruch Z.: *Obóz, protesty, Wioska Dziecięca. Oświęcim. Kontrowersje wokół centrum handlowego* [cyt.]
- [106] 13.03.1996 ECHO KRAKOWA, *Dyrektor Muzeum broni projektantów. Kontrowersyjny supermarket w Oświęcimiu* [cyt.]
- [107] 13.03.1996 SŁOWO-DZIENNIK KATOLICKI, *Prezydent o lokalizacji supermarketu*
- [108] 13.03.1996 TRYBUNA (PAP): *Lokalizacja supermarketu „niewłaściwa”* [cyt.]
- [109] 14.03.1996 KURIER PODLASKI (gra): *Sklep za blisko obozu*
- [110] 14.03.1996 TRYBUNA ŚLĄSKA, Grochowska E.: *Przeklęty Oświęcim*
- [111] 15.03.1996 DZIENNIK POLSKI, Bartus Z., Wasztyl B.: *Towar „Auschwitz”*
- [112] 15.03.1996 POLITYKA, *Gość Polityki: Miles Lerman Przewodniczący Rady Muzeum Holocaustu w Waszyngtonie. Program Oświęcimski*
- [113] 15.03.1996 SUPER EXPRESS, Suchodolska M.: *Historia krzyczy z każdego kamienia* [cyt.]
- [114] 16.03.1996 POLITYKA, Janowska K.: *Supermarket w Oświęcimiu? Krajobraz, który przeżył* [cyt.]
- [115] 15-17.03.1996 SŁOWO-DZIENNIK KATOLICKI, Jaśniak J.: *Supermarket niezgody* [cyt.]
- [116] 15-17.03.1996 SZTANDAR MŁODYCH, Migdał K., Kęskrawiec M., Bebak J.W.: *Supermarket „Auschwitz”. Czy w pobliżu miejsca ludobójstwa w Oświęcimiu jest miejsce na robienie interesów?* [cyt.]
- [117] 16-17.03.1996 GAZETA WYBORCZA, Zientarska E.: *Miasto i obóz* [cyt.]
- [118] 19.03.1996 TRYBUNA ŚLĄSKA (max): *Lagergeszeft. „Szczyt głupoty”*
- [119] 20.03.1996 PRZEGLĄD TYGODNIOWY, Konarski L.: *Prawda o centrum*
- [120] 21.03.1996 GAZETA POLSKA, *Miasto w cieniu piekła* [cyt.]
- [121] 21.03.1996 NASZA POLSKA, Jakucki P.: *Wysłannik rabina*
- [122] 22.03.1996 EXPRESS WIECZORNY, Czajczyńska J.: *W cieniu śmierci*
- [123] 22.03.1996 GAZETA POMORSKA, Willma A.: *Miasto w Auschwitz. Supermarket przed bramą* [cyt.]
- [124] 22.03.1996 NOWA TRYBUNA OPOLSKA, Szczerbaniewicz B.: *Strefa historii. W żadnym innym mieście nie słyszy się tylu złych słów o Żydach, co w Oświęcimiu. Kiedyś tak nie było* [cyt.]
- [125] 22.03.1996 SŁOWO ŻYDOWSKIE, A.R.: *Dyskoteka u bram Auschwitz?*
- [126] 24.03.1996 WIADOMOŚCI KULTURALNE, KTT: *Kuchnia polska. Oświęcim*
- [127] 24.03.1996 WPROST, Mac J.S.: *Handel bez granic. Supermarket przy Bramie Śmierci* [cyt.]
- [128] 25.03.1996 DZIENNIK POLSKI, (GEG): *Budowanie wieży Babel*
- [129] 25.03.1996 NOWA EUROPA, Żurawski W.: *Biznes w cieniu historii*
- [130] 27.03.1996 DZIENNIK ZACHODNI, Marczyk-Klepczyńska I.: *Romowie też nie chcą supermarketu*
- [131] 29.03.1996 ŻYCIE WARSZAWY, Wróblewski T.: *Kongresmeni przeciwko budowie supermarketu w Oświęcimiu*

- [132] 04.1996 OŚWIĘCIMSKA GMINA, (broj): *Sesje Rady. Sprawozdanie z XIV Sesji Rady Gminy w Oświęcimiu odbytej w dniu 14 lutego 1996 r.*
- [133] 04.1996 OŚWIĘCIMSKA GMINA, Rawecka J., Rawecki M.: *Szanowni mieszkańcy Brzezinki, Szanowni mieszkańcy Pław* [cyt.]
- [134] 04.1996 OŚWIĘCIMSKA GMINA, Rawecki M.: *Strefa ochronna* [cyt.]
- [135] 2.04.1996 GAZETA WYBORCZA (w Katowicach), Nycz M.: *Strefa zakreślona* [cyt.]
- [136] 3.04.1996 DZIENNIK POLSKI (mol): *Nie ustaje wrzawa wokół Oświęcimia. Budowa wstrzymana - prace trwają*
- [137] 4.04.1996 GAZETA WYBORCZA (w Katowicach) MAN: *Trzy strefy wokół muzeum. Oświęcim. Czy „Studium” zakończy spór o centrum handlowe* [cyt.]
- [138] 4.04.1996 RZECZPOSPOLITA, Cieszevska B.: *Auschwitz-Birkenau - historia i życie codzienne* [cyt.]
- [139] 5.04.1996 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ (DODATEK SPECJALNY), Miłoszewski L.: *Inwestycja wstrzymana - problem otwarty* [cyt.]
- [140] 5.04.1996 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ (DODATEK SPECJALNY), *Oświadczenie Zarządu Towarzystwa Miłośników Ziemi Oświęcimskiej*
- [141] 5.04.1996 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ (DODATEK SPECJALNY), Rawecki M.: *Na styku Śmierci i Życia* [cyt.]
- [142] 5.04.1996 SŁOWO ŻYDOWSKIE, A.R.: *Oddać chłopom Birkenau?*
- [143] 5.04.1996 TRYBUNA, Trojanowski J.: *Oświęcim i... NATO*
- [144] 5.04.1996 ŻYCIE WARSZAWY, Wertyński A.: *Język i dyplomacja*
- [145] 10.04.1996 EXPRESS WIECZORNY, (AW): *Zadyma zamiast zadumy? Skini w Oświęcimiu - oburzenie na świecie*
- [146] 11.04.1996 GAZETA WYBORCZA (w Bielsku-Białej), ATA, PW, PA: *Oświęcim - obóz i miasto*
- [147] 12.04.1996 DZIENNIK POLSKI, Bartuś Z., Wasztyl B.: *Pamięć i demony* [cyt.]
- [148] 12.04.1996 GAZETA KRAKOWSKA, Łosińska E.: *Podwójna krzywda* [cyt.]
- [149] 15.04.1996 TRYBUNA, Łanocha D.: *Krzywdzenie Oświęcimia. To miasto czuje się osaczone* [cyt.]
- [150] 17.04.1996 ŻYCIE WARSZAWY, PŚ: *Rząd zaostrza ustawę o zgromadzeniach*
- [151] 18.04.1996 GAZETA POLSKA, TS: *Awantura nie tylko. Kalendarz wydarzeń*
- [152] 22.04.1996 GAZETA POLSKA, Błażejczyk K.: *Eksterytorialny Oświęcim?*
- [153] 26.04.1996 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, (lem): *Budowa wstrzymana - prace nad strefą trwają* [cyt.]
- [154] 26.04.1996 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, Rydzoń S.: *Oświadczenie - Uchwała Rady Gminy Oświęcim z dnia 17 marca 1996 r. w sprawie zagospodarowania strefy ochronnej wokół Państwowego Muzeum w Oświęcimiu*
- [155] 6.05.1996 TRYBUNA ŚLĄSKA, Bebak J.W.: *Miasto w cieniu „Auschwitz”. Polityka zagraniczna prowadzona przez rząd polski nie powinna być finansowana z budżetu oświęcimskiego samorządu*
- [156] 10.05.1996 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, *Stanowisko Międzynarodowej Rady Muzeum*
- [157] 17.05.1996 GAZETA WYBORCZA, MAN: *Posłowie o strefie. Oświęcim. Przyjadą członkowie dwóch komisji sejmowych*
- [158] 17.05.1996 TRYBUNA ŚLĄSKA, Bebak J.W.: *Ubaw przy drutach. Niezgodna z prawem inwestycja. Ambicje prezydenta Oświęcimia. Komu zależy na skandalu*
- [159] 18-19.05.1996 GAZETA WYBORCZA (w Katowicach), Nycz M.: *Papierowa strefa. Oświęcim. Posłowie obiecali pomoc*
- [160] 18-19.05.1996 GAZETA WYBORCZA, MAN: *Oświęcim nie zdoła sam*
- [161] 18-19.05.1996 GAZETA WYBORCZA, Wilkanowicz S.: *Szatan oświęcimski. O naszej głupocie, lenistwie i egoizmie*
- [162] 18-19.05.1996 TRYBUNA ŚLĄSKA, (jb): *Milczenie przy drutach*
- [163] 18-19.05.1996 TRYBUNA ŚLĄSKA, Wolna A.: *Korekty strefy ochronnej?* [cyt.]
- [164] 20.05.1996 DZIENNIK ZACHODNI, Bubin S.: *Auschwitz w Internecie* [cyt.]
- [165] 24.05.1996 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, Miłoszewski L.: *Strefa rozsądku, pieniędzy... i informacji*
- [166] 24.05.1996 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, Telka A.: *Oświadczenie*
- [167] 24.05.1996 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, Telka A.: *Wyjaśnienie*

- [168] 27.05.1996 DZIENNIK ZACHODNI, Marczyk-Klepczyńska I.: *Fikcja wokół obozu. Jak pogodzić miasto z miejscem pamięci*
- [169] 27.05.1996 TRYBUNA ŚLĄSKA, Wolna A.: *Fikcyjna strefa. Szef URM zapowiedział stworzenie kompleksowego „Programu Oświęcimskiego”* [cyt.]
- [170] 4.06.1996 TRYBUNA ŚLĄSKA, Polemika. Bieniasz H.: *Ubaw przy drutach*
- [171] 21.06.1996 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, Rawecka J., Rawecki M.: *Strefa ochronna Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka a sprawa konfliktu o centrum handlowe* [cyt.]
- [172] 26.06.1996 DZIENNIK ZACHODNI (PAP): *Oświęcimski węzeł przecięty? Na początek trzeba 100 mln USD*
- [173] 26.06.1996 GAZETA WYBORCZA, KNYSZ: *Rządowy projekt dla Oświęcimia. Władze miasta proponują*
- [174] 26.06.1996 TRYBUNA ŚLĄSKA (WW): *Dostojęstwo i nowoczesność. Specjalna strefa oświęcimska*
- [175] 27.06.1996 DZIENNIK ZWIĄZKOWY (Chicago-USA), (eg): *Strefa ochronna wokół obozu Auschwitz-Birkenau*
- [176] 28.06.1996 SIÓDEMKA (Gliwice) s: *„Po niedawnych protestach...”* [cyt.]
- [177] 07.1996 OŚWIĘCIMSKA GMINA (broj): *Co z tego mogą mieć mieszkańcy Brzezinki? Sejmowe Komisje w Oświęcimiu i Brzezince na wyjazdowym posiedzeniu i wizji lokalnej* [cyt.]
- [178] 07.1996 OŚWIĘCIMSKA GMINA (broj): *Mieszkańcy Brzezinki wyrazili zgodę* [cyt.]
- [179] 07.1996 OŚWIĘCIMSKA GMINA, *Komunikat z zebrania Prezydium Międzynarodowej Rady Muzeum Oświęcim-Brzezinka w dniu 30 IV 1996 r.*
- [180] 07.1996 OŚWIĘCIMSKA GMINA, *Rezolucja Sejmiku Samorządowego Województwa Bielskiego z dnia 22 kwietnia 1996 r. w sprawie funkcjonowania Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka w Oświęcimiu*
- [181] 2.07.1996 DZIENNIK ZACHODNI, Bubin S.: *Strefa moralnego niepokoju. Po problemach Oświęcimia przyjdzie pora na Brzezinkę*
- [182] 2.07.1996 GAZETA KRAKOWSKA (PAP): *Prezydent pomoże. Realizacja programu oświęcimskiego*
- [183] 2.07.1996 GAZETA WYBORCZA (w Bielsku-Białej), PAP: *Oświęcim prosi o pomoc*
- [184] 2.07.1996 GAZETA WYBORCZA, Żurek B.: *Państwo i świat pomogą miastu. 120 mln dolarów na Oświęcim*
- [185] 5.07.1996 DZIENNIK POLSKI, Bartuś Z.: *Mi Shoah le tkuma* [cyt.]
- [186] 5.07.1996 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ (lem): *Zielone światło dla Oświęcimia. Rząd przeznaczy 94 mln dolarów na sfinansowanie pierwszego etapu* [cyt.]
- [187] 5.07.1996 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, *Zapis do protokołu Rady Ministrów z dnia 25 czerwca 1996 r.*
- [188] 11.07.1996 DZIENNIK ZACHODNI, Bubin S.: *Pomyłka noblisty. Również Żydzi przyznają, że problem został wymyślony*
- [189] 21.07.1996 WPROST, *Wspólna pamięć. Rozmowa z Gershonem Zoharem, ambasadorem Izraela w Polsce*
- [190] 25.07.1996 KRONIKA BESKIDZKA (hup): *Hot-dog za bramę*
- [191] 12.08.1996 DZIENNIK POLSKI, Bartuś Z.: *Oświęcim dla świata. Program zostanie ogłoszony*
- [192] 12.08.1996 DZIENNIK ZACHODNI, Marczyk-Klepczyńska I.: *Strefa bliżej. Program Oświęcimski ma kosztować 94 mln dolarów* [cyt.]
- [193] 13.08.1996 NOWA EUROPA, Żurawski W.: *Plany wobec Oświęcimia. Rządowe działania dla Muzeum Auschwitz-Birkenau*
- [194] 13.08.1996 SZTANDAR MŁODYCH, Molenda A.: *Oświęcim czeka na pieniądze. Strefa ochrona wokół byłych obozów Auschwitz i Birkenau stała się przekleństwem dla okolicznych mieszkańców* [cyt.]
- [195] 22.08.1996 KRONIKA BESKIDZKA, Biegun M.: *W deszczu dolarów*
- [196] 30.08.1996 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, Bartuś A.: *Oświęcim za 10 lat (?)*
- [197] 30.08.1996 SŁOWO LUDU, Karolczak J.: *Proszę państwa do gazu*
- [198] 09.1996 OKIEM PRAWICY (biuletyn Oświęcimskiej Koalicji Obywatelskiej): *Z ostatniej chwili*
- [199] 13.09.1996 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, *Program Oświęcimski. Część pierwsza: Ogólne założenia*
- [200] 18.09.1996 SZTANDAR MŁODYCH, Bęben A.: *Wszyscy cierpieli jednakowo. Z szacunkiem należy się odnieść do społeczeństw, które chcą pomóc Muzeum*

- [201] 19.09.1996 DZIENNIK ZACHODNI, Drost J.: *Rząd prosi o zwłokę. Czy 60 stron uzdrowi atmosferę?*
- [202] 27.09.1996 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ (lem): *Oświęcim czeka na pieniądze*
- [203] 27.09.1996 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, Miłoszewski L.: *Czekając na ustawę. Rozmowa z posłanką Grażyną Staniszewską (Unia Wolności), dzięki której zabiegom w maju obradowały w Oświęcimiu komisje parlamentarne, co zapoczątkowało prace nad „Programem Oświęcimskim”*
- [204] 27.09.1996 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, *Program Oświęcimski. Część druga: Modernizacja układu komunikacyjnego*
- [205] 27.09.1996 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, *Stanowisko Rady Miejskiej w Oświęcimiu w sprawie „Programu Oświęcimskiego” skierowane do Parlamentu i Rządu Rzeczypospolitej Polskiej*
- [206] 27.09.1996 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, *Uchwała Rady Miejskiej w Oświęcimiu (fragmenty). Uchwała Rady Gminy w Oświęcimiu (fragmenty)*
- [207] 10.1996 OŚWIĘCIMSKA GMINA (broj): *Sesje Rady Gminy* [cyt.]
- [208] 10.1996 OŚWIĘCIMSKA GMINA, *Uchwała Nr IX/121/96 Rady Gminy w Oświęcimiu z dnia 17.09.1996 r. w sprawie: projektu „Programu Oświęcimskiego”*
- [209] 9.10.1996 DZIENNIK POLSKI (PAP): *Rząd z programem. Strategia dla Oświęcimia*
- [210] 9.10.1996 GAZETA WYBORCZA, IPR: *Oświęcim za 245 milionów. Rządowy program strategiczny*
- [211] 9.10.1996 NOWA EUROPA, ASS: *Plan dla Oświęcimia. Uporządkować największe cmentarzysko świata*
- [212] 9.10.1996 POLSKA ZBROJNA, PAP, VER: *Strategiczny Program Rządowy dla Oświęcimia. Realizacja w latach 1997-2001*
- [213] 9.10.1996 RZECZPOSPOLITA, Ma.S.: *Rada Ministrów. Edukacja i program dla Oświęcimia*
- [214] 9.10.1996 SŁOWO-DZIENNIK KATOLICKI, jano: *Pazerny fiskus*
- [215] 9.10.1996 TRYBUNA ŚLĄSKA (jb): *Program dla Oświęcimia*
- [216] 9.10.1996 TRYBUNA, J.SIER.: *Pogodzić wczoraj z dziś. Oświęcim pod patronatem rządu*
- [217] 10.10.1996 DZIENNIK ZACHODNI, Bubin S.: *Strefa porozumienia. Do 2001 r. rekonstrukcja Oświęcimia pochłonie 55,8 mln zł*
- [218] 11.10.1996 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ (lem): *Jest program, są pieniądze*
- [219] 11.10.1996 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ (lem): *Park nad Solą - wystawa i temat do dyskusji* [cyt.]
- [220] 11.10.1996 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, *Program Oświęcimski. Część trzecia: Dostosowanie Państwowego Muzeum w Oświęcimiu do nowych funkcji*
- [221] 16.10.1996 GAZETA WYBORCZA, Wroński P.: *Miller broni krzyży. Rządowy program oświęcimski*
- [222] 16.10.1996 RZECZPOSPOLITA, M.U: *Rząd liczy na współpracę z zagranicą w Oświęcimiu. Miller: pretensje firmy „Maja” to nieporozumienie*
- [223] 17.10.1996 KRONIKA BESKIDZKA (łup): *Strategia strefy*
- [224] 21.10.1996 GŁOS SZCZECIŃSKI, TOJA: *Węzeł oświęcimski. Do 2001 roku miasto zostanie odsunięte od obozu zagłady*
- [225] 25.10.1996 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ (lem): *I love Soła. Studenckie projekty urządzenia parku na cenzurowanym* [cyt.]
- [226] 25.10.1996 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, *Program Oświęcimski. Część czwarta: Uporządkowanie i zagospodarowanie strefy ochronnej wokół Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka* [cyt.]
- [227] 8.11.1996 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, *Listy do redakcji. Kukla J.: Program nie dotarł*
- [228] 8.11.1996 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, *Program Oświęcimski. Część czwarta: Uporządkowanie i zagospodarowanie strefy ochronnej wokół Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka - ciąg dalszy* [cyt.]
- [229] 22.11.1996 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, *Program Oświęcimski. Część piąta: Rekonstrukcja i rewitalizacja Starego Miasta. Rekonstrukcja i odbudowa najciekawszych obiektów zabytkowych*
- [230] 6.12.1996 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, *Program Oświęcimski. Część szósta*
- [231] 6.12.1996 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, Skalińska-Dindorf E.: *Oświęcim - Auschwitz*
- [232] 01.1997 OŚWIĘCIMSKA GMINA (broj): *Echa z zebrań wiejskich w gminie*
- [233] 01.1997 OŚWIĘCIMSKA GMINA (broj): *Sesje Rady Gminy*
- [234] 10.01.1997 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ (DODATEK GOSPODARCZY), Miłoszewski L.: *Program Oświęcimski. Część szósta: Oświęcimski Strategiczny Program Rządowy*
- [235] 24.01.1997 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, *Dodatek ekologiczny Federacji Zielonych - Oświęcim*

- [236] 24.01.1997 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, Giżycki M.: *Nazywano nas polskimi bandytami. Rozmowa z Eugeniuszem Nosalem, mieszkańcem Oświęcimia, byłym więźniem KL Auschwitz nr 693*
- [237] 24-26.01.1997 DZIENNIK ZWIĄZKOWY (Chicago-USA) Białasiewicz W. i Maciejczyk E.: *Jaka jest prawda o „supermarkecie” w Oświęcimiu?* [cyt.]
- [238] 31.01.1997 DZIENNIK ZACHODNI, Bubin S.: *Program Oświęcimski przegrał? „Dziennik Zachodni” ujawnia jako pierwszy*
- [239] 4.02.1997 GAZETA WYBORCZA, *Jeszcze jeden Program dla Oświęcimia? Strefa wokół obozu. Organizacje żydowskie przedstawiają swój projekt*
- [240] 4.02.1997 TRYBUNA ŚLĄSKA, Bebak J.W.: *Oświęcimski program dyskusji*
- [241] 5.02.1997 RZECZPOSPOLITA (PAP): *Wczoraj. Żydowski program dla Oświęcimia*
- [242] 6.02.1997 GAZETA WYBORCZA, Krzemień E.: *Dialog czy zamęt. Program Oświęcimski. Okazuje się, że są dwa programy oświęcimskie*
- [243] 6.02.1997 TRYBUNA, (ALF, PAP): *Plany zagospodarowania „nie do przyjęcia”*
- [244] 7.02.1997 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ (1em): *Żydzi odpowiadają na Program Oświęcimski*
- [245] 21.02.1997 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, *Kredyt zaufania na wyczerpaniu. Wydatki związane z „Programem oświęcimskim” zostały uwzględnione w budżecie miasta dwukrotnie*
- [246] 21.02.1997 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, *Listy do redakcji. W sprawie propozycji organizacji żydowskich*
- [247] 23.02.1997 CZAS KRAKOWSKI, Otczyk A.: *Program Oświęcimski albo granice pamięci*
- [248] 28.02.1997 DZIENNIK POLSKI, Bartuś Z.: *Szczyt oświęcimski. Zrobiono niewiele, a w strefie ochronnej muzeum - prawie nic* [cyt.]
- [249] 28.02.1997 DZIENNIK ZACHODNI, Bubin S.: *Niezgoda na niezgodę. Środowiska żydowskie proponują w sprawie Oświęcimia koncepcje oderwane od rzeczywistości - twierdzą polscy naukowcy* [cyt.]
- [250] 3.03.1997 GAZETA WYBORCZA, Kruszona T., KRZEM: *Przywrócenie cywilizacji. Miles Lerman w Polsce*
- [251] 3.03.1997 TRYBUNA ŚLĄSKA (wag): *Żydzi w Oświęcimiu* [cyt.]
- [252] 5.03.1997 DZIENNIK ZACHODNI, Bubin S.: *Daleki kompromis. Program Oświęcimski pod znakiem zapytania* [cyt.]
- [253] 5.03.1997 GAZETA WYBORCZA, MAN: *Kompromis jest możliwy*
- [254] 5.03.1997 TRYBUNA ŚLĄSKA, Wolna A.: *Dialog w Oświęcimiu*
- [255] 6.03.1997 GAZETA WYBORCZA, KRZEM: *Pytanie dnia*
- [256] 6.03.1997 GAZETA WYBORCZA, Krzemień E.: *Miejsce śmierci, miasto żywych. Polsko-żydowska deklaracja oświęcimska*
- [257] 6.03.1997 NOWA EUROPA, GK: *Poszukiwanie oświęcimskiego kompromisu*
- [258] 6.03.1997 RZECZPOSPOLITA, B.M.: *Oświęcim. Stosunki polsko-żydowskie. Widoczny postęp*
- [259] 6.03.1997 SŁOWO-DZIENNIK KATOLICKI (mas): *Realizacja Programu Oświęcimskiego*
- [260] 6.03.1997 TRYBUNA (ZS): *Po raz pierwszy wspólnie. Deklaracja w sprawie realizacji programu oświęcimskiego*
- [261] 7.03.1997 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ (DODATEK SPECJALNY), *Tylko dialog złagodzi konflikty... Wystąpienie przewodniczącego Rady Miejskiej w Oświęcimiu Jana Knycza w czasie polsko-żydowskiego spotkania (3-5 bm.) na temat „Programu Oświęcimskiego”*
- [262] 7.03.1997 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, *Kompromis w sprawie „Programu Oświęcimskiego”*
- [263] 27.03.1997 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ (1em): *Polsko-żydowski dialog trwa*
- [264] 04.1997 OŚWIĘCIMSKA GMINA (broj): *„Program” - czy „Kalejdoskop Oświęcimski?”*
- [265] 3.04.1997 FAKTY, Włodarczyk P.: *Życie na cmentarzu. Strefa niepokoju* [cyt.]
- [266] 14.04.1997 DZIENNIK ZACHODNI (BIELSKI), (bus): *Prawda o supermarkecie. Redakcja otrzymała kopię filmu dokumentalnego z USA* [cyt.]
- [267] 22.05.1997 DZIENNIK ZACHODNI (bus): *Zapomniany Oświęcim. Czekamy na następny skandal międzynarodowy?*
- [268] 14.06.1997 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, *Komunikat Zarządu Miasta Oświęcimia*
- [269] 1.07.1997 GAZETA WYBORCZA, Nycz M.: *Muzeum ludzkości. Oświęcim. Obchody 50-lecia obozu*
- [270] 4.07.1997 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, Kościelnik A.: *Odpowiedzialność za miasto. Rozmowa z Prezydentem Miasta Oświęcimia Józefem Krawczykiem*

- [271] 29.07.1997 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, A.K.: *Inwestycje w ramach Programu Oświęcimskiego*
- [272] 5.08.1997 THE SUNDAY REVIEW, Mansfield P.: *Why Auschwitz failed to move me*
- [273] 12.09.1997 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, Czepiański F.J.: *Okiem Czepiańskiego. Gdzie jest Muzeum????!!!*
- [274] 26.09.1997 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, Bartuś A.: *Program bez pieniędzy*
- [275] 2.10.1997 NIE, Haman I.: *Kościół w kantynie SS*
- [276] 7.11.1997 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, Bartuś Z.: *Dzieciaki z basenu*
- [277] 21.11.1997 DZIENNIK ZACHODNI, Derek J.: *Rysa na „Bramie Śmierci”* [cyt.]
- [278] 7.12.1997 ANGORA, Derek J.: *Rysa na „Bramie Śmierci”* [cyt.]
- [279] 10.12.1997 DZIENNIK ZACHODNI, Dyrekcja KWK „Czeczott”: *Rysa na „Bramie Śmierci”* [cyt.]
- [280] 16.01.1998 DZIENNIK ZACHODNI, Bubin S.: *Poszkodowani spod obozu. Kto zapłaci za utracone domy setkom polskich rodzin z Oświęcimia, Brzezinki, Broszkowic, Pław, Babic, Bud i Harmęży?*
- [281] 19.01.1998 RZECZPOSPOLITA, Kalabiński J.: *Za dużo uległości. Moskal o Oświęcimiu*
- [282] 3.02.1998 TRYBUNA ŚLĄSKA, Bebak W.J.: *Pseudoskandale i projekty. Postulat uporządkowania strefy wokół Muzeum w Oświęcimiu towarzyszył kolejny nieśmiały protest z zagranicy*
- [283] 4.02.1998 DZIENNIK ZACHODNI (jak): *Wieczna pamięć*
- [284] 4.02.1998 RZECZPOSPOLITA, B.C.: *Muzeum w Oświęcimiu. Strefa ciszy. Międzynarodowa Rada o strefie ochronnej*
- [285] 13.02.1998 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ (AB): *Obradowała Rada Muzeum*
- [286] 21-22.02.1998 DZIENNIK ZACHODNI (bus): *Parking zamiast supermarketu?* [cyt.]
- [287] 10.03.1998 DZIENNIK POLSKI (PAP): *Parking zgodnie z planami. Inwestycja w Oświęcimiu ma być zakończona pod koniec roku* [cyt.]
- [288] 11.03.1998 TRYBUNA ŚLĄSKA, Wolna A.: *Urząd ma czas* [cyt.]
- [289] 13.03.1998 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ (AK): *Park Pojednania*
- [290] 13.03.1998 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, Bartuś Z.: *Dość tych plag!* [cyt.]
- [291] 19.03.1998 DZIENNIK ZACHODNI, Bubin S.: *Wszystkie plagi Brzezinki. Powstaje nowa strefa ochronna byłego obozu koncentracyjnego* [cyt.]
- [292] 04.1998 OŚWIĘCIMSKA GMINA, Bibrzycki A.: *Oświęcimski Strategiczny Program Rządowy na terenie Gminy*
- [293] 2.04.1998 DZIENNIK ZACHODNI, Bubin S.: *Odbudować Auschwitz?! Polski Komitet Narodowy na wizję uporządkowania Oświęcimia* [cyt.]
- [294] 7.04.1998 DZIENNIK ZACHODNI, Bubin S.: *Zwycięstwo Marszałka. Maja dostała decyzję* [cyt.]
- [295] 24.04.1998 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ (AB): *Studium przyjęte*
- [296] 30.04.1998 THE FORWARD (Izrael) Stoll I.: *Żydzi wyprzedają Auschwitz, tak twierdzi rabin Avi Weiss*
- [297] 8.05.1998 RZECZPOSPOLITA, *Żydówka właścicielką ziemi pod Auschwitz*
- [298] 9-10.05.1998 DZIENNIK ZACHODNI, *Przeklęta ziemia*
- [299] 9-10.05.1998 GAZETA WYBORCZA, Węgłarczyk B.: *Deklaracja już w lipcu? USA. Polsko-żydowski Program Oświęcimski*
- [300] 9-10.05.1998 SUPER EXPRESS, MAR: *Właścicielka Brzezinki*
- [301] 9-10.05.1998 ŻYCIE, Librowska A.: *Kawałek obozu w spadku*
- [302] 14.05.1998 KRONIKA BESKIDZKA (ska): *Wyburzanie i pojednanie. Program Oświęcimski*
- [303] 14.05.1998 KRONIKA BESKIDZKA, Składowski P.: *Krzywda Brzezinki*
- [304] 06.1998 DZIENNIK ZWIĄZKOWY (Chicago-USA), (PAP): *Auschwitz i Birkenau należy połączyć w jedną całość*
- [305] 3.06.1998 DZIENNIK ZACHODNI (bus): *Eksperci o Auschwitz*
- [306] 4.06.1998 DZIENNIK POLSKI (ZB): *Połączenie? Eksperci o muzeum Auschwitz-Birkenau*
- [307] 4.06.1998 DZIENNIK ZACHODNI (bus): *Trudna strefa* [cyt.]
- [308] 4.06.1998 GAZETA WYBORCZA, Nycz M.: *Eksperci o byłych obozach. Bielsko-Oświęcim. Wnioski z międzynarodowej narady*
- [309] 4.06.1998 TRYBUNA ŚLĄSKA, Wolna A.: *Kraj krematoriów? Wczoraj zakończyła się kolejna, międzynarodowa konsultacja na temat przyszłości strefy ochronnej wokół byłych obozów zagłady w Oświęcimiu i Brzezince*

- [310] 4.06.1998 ŻYCIE, Otczyk A.: *Oświęcim to nie tylko obóz*
- [311] 5.06.1998 DZIENNIK POLSKI (PAP): *Polskie prawo. W Oświęcimiu i Brzezince*
- [312] 5.06.1998 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ (ZB): *Strefa zgody? W XXI wieku*
- [313] 5.06.1998 RZECZPOSPOLITA, e.cz., kai: *Sultank za eksterytorialnością Oświęcimia i Brzezinki. Propozycja nie do przyjęcia dla Polski*
- [314] 5-7.06.1998 DZIENNIK ZWIĄZKOWY (Chicago-USA), (wb): *Czy można połączyć Auschwitz i Birkenau? Ciąg dalszy dyskusji nad „Programem oświęcimskim”*
- [315] 7.06.1998 DZIENNIK ZACHODNI, Bubin S.: *Pogodzić żywych i umarłych. Mieszkańcy Oświęcimia z niepokojem śledzą losy umowy w sprawie zagospodarowania terenów wokół byłego obozu zagłady [cyt.]*
- [316] 6-8.06.1998 DZIENNIK ZWIĄZKOWY (Chicago-USA), (wb): *Telewizyjne „Wiadomości” o oświęcimskim „supermarkecie”*
- [317] 8.06.1998 DZIENNIK POLSKI, Bartuś Z.: *Koniec konfliktów? Otoczenie obozów w Auschwitz i Birkenau*
- [318] 12.06.1998 NOWE PAŃSTWO, Semka P., Gursztyn P.: *Oświęcim powinien być eksterytorialny. Rozmowa z Kalmanem Sultanikiem, wiceprezesem Światowego Kongresu Żydów i członkiem Międzynarodowej Rady Muzeum Oświęcimskiego*
- [319] 30.06.1998 DZIENNIK ZWIĄZKOWY (Chicago-USA), (PAP): *Rabin Weiss w sprawie programu oświęcimskiego*
- [320] 07.1998 OŚWIĘCIMSKA GMINA, J.B.: *Echa z zebrań wiejskich [cyt.]*
- [321] 07.1998 OŚWIĘCIMSKA GMINA, *Nowa Rada dla Muzeum*
- [322] 07.1998 OŚWIĘCIMSKA GMINA, *Stanowisko Rady Gminy Oświęcim w sprawie zagospodarowania strefy ochronnej Państwowego Muzeum w Brzezince wyrażone na sesji w dniu 18 czerwca 1998 r. [cyt.]*
- [323] 1.07.1998 RZECZPOSPOLITA, *Polski rząd pragnie umowy w sprawie Oświęcimia*
- [324] 2.07.1998 NASZ DZIENNIK, MW, PAP: *Znowu krzyż i supermarket*
- [325] 7.07.1998 GAZETA WYBORCZA, *Trzy sprawy za oceanem. W Waszyngtonie o Oświęcimiu*
- [326] 9.07.1998 NIE, Dunat B.: *Moje krematorium*
- [327] 10.07.1998 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ (AK): *Protest na os. Pileckiego*
- [328] 10.07.1998 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, *Podsumowanie Kadencji Rady Miejskiej*
- [329] 15.07.1998 DZIENNIK ZACHODNI, Bubin S.: *Pomysł rabina. Dlaczego były obozy w Oświęcimiu i Brzezince miałyby nie podlegać Polsce?*
- [330] 15.07.1998 DZIENNIK ZACHODNI, *Listy do Dziennika - Łapanowski T.: „Pomysł rabina”*
- [331] 16.07.1998 DZIENNIK ZACHODNI, Bubin S.: *Trudne sprawy Oświęcimia. Andrzej Sikora, wojewoda bielski, o wizycie delegacji rządowej w USA*
- [332] 14.08.1998 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ (AB): *Wiadukt, ronda i ulice*
- [333] 14.08.1998 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, *Uchwała Nr LVIII/513/98 Rady Miejskiej w Oświęcimiu z dnia 16 czerwca 1998 r. w sprawie: wprowadzenia form ochrony przyrody na terenie doliny rzeki Soły w granicach administracyjnych miasta Oświęcim*
- [334] 19.08.1998 GAZETA WYBORCZA, Krajewski S., KRZEM, PAP: *Prywatne zdanie rabina Joskowicza. Czyj jest Oświęcim*
- [335] 6.09.1998 DZIENNIK POLSKI, Bartuś Z.: *Miasto przeklęte? Rządowy Program Oświęcimski nie przewiduje rozwiązania najbardziej palących problemów strefy ochronnej b.obozu*
- [336] 11.09.1998 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, Bartuś Z.: *Dać miastu szansę. „Za międzynarodowymi żądaniami powinny pójść międzynarodowe pieniądze”? Rząd, chcąc uspokoić nastroje, zamierza rozszerzyć zadania strategicznego programu oświęcimskiego i podnieść jego rangę*
- [337] 15.09.1998 DZIENNIK ZACHODNI, Bubin S.: *Kto kopie pod Marszałkiem? Maja dostała zgodę na budowę, ale nadal nie może nic zrobić [cyt.]*
- [338] 10.1998 OŚWIĘCIMSKA GMINA, ICOMOS Polski Komitet Narodowy Międzynarodowej Rady Ochrony Zabytków: *„Szanowny Panie Przewodniczący Zarządu Gminy Oświęcim...”*
- [339] 6.10.1998 DZIENNIK ZACHODNI, Bubin S.: *Nie walczymy na krzyże. Rozmowa z Andrzejem Czarnikiem przedstawicielem wojewody bielskiego do spraw oświęcimskich*
- [340] 9.10.1998 DZIENNIK POLSKI, (AB): *Jaka przyszłość?*
- [341] 9.10.1998 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ (AB): *Rowerem po parku*

- [342] 9.10.1998 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, *Oświęcimski Strategiczny Program Rządowy. Co to jest: „Program Oświęcimski” i „Oświęcimski Strategiczny Program Rządowy”*
- [343] 12.10.1998 TRYBUNA ŚLĄSKA, Wolna A.: *Między bankructwem a zdumieniem* [cyt.]
- [344] 23.10.1998 TRYBUNA ŚLĄSKA, Wolna A.: *„Maja” w szachu* [cyt.]
- [345] 6.11.1998 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, *Wystąpienie Prezydenta Miasta Oświęcimia na sesji Rady Miejskiej w Oświęcimiu w dniu 29.10.1998 r.*
- [346] 19.11.1998 DZIENNIK POLSKI (BK): *Zdążyli przed zimą. Oświęcimscy drogowcy*
- [347] 23.11.1998 TRYBUNA ŚLĄSKA, Wolna A.: *Stop dla Brzezinki* [cyt.]
- [348] 27.11.1998 DZIENNIK POLSKI (BK): *Strefa Brzezinki. Zabrakło pieniędzy na dokończenie studium zagospodarowania terenów wokół byłego obozu* [cyt.]
- [349] 5-6.12.1998 DZIENNIK POLSKI (BK): *Nowy pełnomocnik. Program Oświęcimski*
- [350] 13.12.1998 GOŚĆ NIEDZIELNY: *Wokół Oświęcimia. Z wojewodą bielskim Andrzejem Sikorą od 30 grudnia 1997 r. do 27 listopada 1998 r. pełnomocnikiem rządu do spraw realizacji Oświęcimskiego Strategicznego Programu Rządowego, rozmawia Alina Świeży*
- [351] 18.12.1998 DZIENNIK POLSKI, Bartuś A.: *Wykupić Auschwitz. Kontrowersje wokół strefy ochronnej* [cyt.]
- [352] 19-20.12.1998 DZIENNIK POLSKI, Bartuś Z.: *Co ma świat do naszych gmin?* [cyt.]
- [353] 21.12.1998 DZIENNIK POLSKI, Bartuś Z.: *Nasze czy międzynarodowe* [cyt.]
- [354] 22.12.1998 GAZETA WYBORCZA, Nycz M.: *Nie będzie map? Brzezinka. Koniec prac w strefie?* [cyt.]
- [355] 23.12.1998 DZIENNIK POLSKI, Bartuś A.: *Wójt spraw zagranicznych* [cyt.]
- [356] 01.1999 ŚLĄSK Olejnik A.: *Zmącona cisza. Oświęcim - miasto umarłych?*
- [357] 01.1999 ŚLĄSK: *Nigdzie nie jest tak jak tutaj. Z Jerzym Wróblewskim, dyrektorem Państwowego Muzeum w Oświęcimiu-Brzezince, rozmawia Wiesław Koterski*
- [358] 01.1999 ŚLĄSK: *Te popioły są ciągle gorące. Z prof. Waławem Długoborskim, kuratorem do spraw badań naukowych w Państwowym Muzeum w Oświęcimiu-Brzezince, rozmawia Wiesław Koterski*
- [359] 12.01.1999 DZIENNIK POLSKI (BK): *Propozycja przewodniczącego. W Oświęcimiu chcą się przekonać, na ile rządowe obietnice pomocy są realne*
- [360] 13.01.1999 NASZA POLSKA, Małkowski S., Sawicki J., Terlecki W.A.: *Niewygodne krzyże w Auschwitz*
- [361] 14.01.1999 DZIENNIK POLSKI (BK): *Bez konsultacji. Oświęcimianie o sprawach miasta dowiadują się z mediów*
- [362] 14.01.1999 DZIENNIK ZACHODNI (bus): *Blokada Marszu Żywych?*
- [363] 17.01.1999 ŻYCIE, Czuchnowski W.: *Supermarket przed żwirowiskiem* [cyt.]
- [364] 22.01.1999 GAZETA KRAKOWSKA, Lubaś-Harny M.: *Brzezinka w desperacji. Wysłędzeni przez Niemców z terenów, na których stanął potem obóz w Auschwitz, żądają odszkodowań. Grożą blokadą Marszu Żywych*
- [365] 25.01.1999 DZIENNIK POLSKI (BK): *Dyskusja o strefie. W Oświęcimiu.*
- [366] 4.02.1999 DZIENNIK POLSKI, Bartuś Z., Wasztyl B.: *Gry strategiczne* [cyt.]
- [367] 4.02.1999 DZIENNIK ZACHODNI (roj): *Mamy dość! Mieszkańcy Ziemi Oświęcimskiej protestują*
- [368] 4.02.1999 GAZETA KRAKOWSKA, (MP): *Z kim konsultować? Mieszkańcy Oświęcimia protestują*
- [369] 6.02.1999 POLITYKA, Podemski S.: *Groby w ciszy. Po co Urząd Ochrony Miejsc Pamięci Narodowej*
- [370] 9.02.1999 DZIENNIK POLSKI (AB): *Marsz protestu w Oświęcimiu. Przeciwno działaniom wszelkich sił antypolskich*
- [371] 9.02.1999 TRYBUNA ŚLĄSKA (Jar): *Obrona Oświęcimia?*
- [372] 12.02.1999 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ (AK): *Polsko-żydowskie rozmowy*
- [373] 18.02.1999 DZIENNIK ZACHODNI (bus): *Marsz Ciszy*
- [374] 19.02.1999 DZIENNIK POLSKI (BK): *Powrót do strefy. Przerwane w listopadzie prace nad studium zagospodarowania terenów wokół byłego obozu w Brzezince będą kontynuowane* [cyt.]
- [375] 23.02.1999 DZIENNIK ZACHODNI, Bubin S.: *Zapomniani poszkodowani. Swoje straty szacują na 40 mln przedwojennych złotych*
- [376] 26.02.1999 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ (AK): *Marsz Ciszy*
- [377] 26.02.1999 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ (AK): *O Oświęcimiu w Pekinie* [cyt.]

- [378] 26.02.1999 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ, *Spotkanie z premierem*
- [379] 27.02.1999 DZIENNIK POLSKI (BK): *Pełnomocnik w gminie. Kształt przyszłej ustawy o Ochronie Miejsc Pamięci Narodów na istotne znaczenie dla mieszkańców Brzezinki*
- [380] 4.03.1999 GAZETA WYBORCZA, PAP, MSZ: „*W sobotnim marszu ciszy i pokoju...*”
- [381] 8.03.1999 DZIENNIK POLSKI (OSW): „*Nic o nas bez nas*”. *Marsz Ciszy i Pokoju w Oświęcimiu*
- [382] 8.03.1999 DZIENNIK ZACHODNI, Bubin S.: *Marsz przeciw ustawie. Oświęcim żąda, by strefa ochronna kończyła się na drutach*
- [383] 8.03.1999 EKSPRES WIECZORNY, *Boją się o domy. Protest*
- [384] 8.03.1999 GAZETA WYBORCZA, KRZEM: *Rząd jak III Rzesza. Oświęcim protestuje*
- [385] 8.03.1999 GAZETA WYBORCZA, Pendel Z.: *Protest marsz w Oświęcimiu. Przeciw ustawie o ochronie miejsc pamięci*
- [386] 8.03.1999 NASZ DZIENNIK, Petrilak V.: *Oburzenie w Oświęcimiu*
- [387] 8.03.1999 RZECZPOSPOLITA, *Marsz Ciszy w Oświęcimiu*
- [388] 8.03.1999 RZECZPOSPOLITA, Sadecki J.: *Miastu trzeba pomóc. Marsz ciszy. Żadna firma nie zainwestuje w pobliżu obozu śmierci - mówią mieszkańcy Oświęcimia*
- [389] 8.03.1999 SUPER EXPRESS, Piaścik A.: *W Oświęcimiu nie chcą nowej strefy*
- [390] 8.03.1999 TRYBUNA ŚLĄSKA (AMW): *W nowej strefie*
- [391] 8.03.1999 TRYBUNA ŚLĄSKA (Jar): *Specjalnie dla „Trybuny Śląskiej”. Jacek Urbiński, przewodniczący Rady Miejskiej w Oświęcimiu*
- [392] 8.03.1999 TRYBUNA ŚLĄSKA, Rybak J.: *Maszerowali w ciszy. Uczestnicy Marszu Ciszy protestowali przeciw projektowi ustawy o ochronie miejsc pamięci narodowej*
- [393] 8.03.1999 ŻYCIE WARSZAWY, *Marsz Ciszy i Pokoju*
- [394] 8.03.1999 ŻYCIE, EŁ, PAP: *Oświęcimianie nie chcą stref ochronnych*
- [395] 9.03.1999 DZIENNIK POLSKI (PAP): *Strefa bez wysiedleń. Ustawa o ochronie miejsc pamięci narodowej*
- [396] 9.03.1999 ŻYCIE, KJ, RS: *Nie będzie wysiedleń. Mieszkańcy Oświęcimia mogą spać spokojniej.*
- [397] 9.03.1999 ŻYCIE, Kubrak J., RS: *Głośno o strefie ciszy. Trwają prace nad ustawą o ochronie miejsc pamięci. W Oświęcimiu boją się jej skutków*
- [398] 9.03.1999 ŻYCIE, Sadowski R.: *Mieszkańców nikt o nic nie pytał - mówi Józef Krawczyk, prezydent Oświęcimia*
- [399] 10.03.1999 GAZETA WYBORCZA, Lizut M.: *Sposób na Świtonia. Rządowy projekt ustawy o ochronie otoczenia byłych obozów koncentracyjnych*
- [400] 10.03.1999 NASZ DZIENNIK, Bender R.: *Powracają hitlerowskie strefy ochronne*
- [401] 10.03.1999 NASZ DZIENNIK, ML, MWA: *Obozy ranią po latach*
- [402] 10.03.1999 RZECZPOSPOLITA, Kaczyński A.: *Prawne ramy pamięci*
- [403] 10.03.1999 RZECZPOSPOLITA, MA.S.: *Ograniczenia importowe. Ustawa pozwoli rozwiązać problem żwirowiska w Oświęcimiu*
- [404] 10.03.1999 TRYBUNA (J.SIER): *Nikt nie będzie wysiedlony. Strefy ochronne wokół byłych obozów*
- [405] 10.03.1999 ŻYCIE, Kubrak J.: *Strefa bez wyburzeń. Rząd zgodził się na otoczenie obozu w Oświęcimiu 100-metrowym pasem ochronnym*
- [406] 11.03.1999 GAZETA WYBORCZA, PEN: *Ustawa o ochronie miejsc pamięci*
- [407] 11.03.1999 KRONIKA BESKIDZKA, Piątek Ł.: *Cichy protest. Manifestacja Oświęcimian*
- [408] 11.03.1999 RZECZPOSPOLITA (PAP): *W Oświęcimiu obawiają się ustawy o ochronie miejsc martyrologii*
- [409] 11.03.1999 TRYBUNA (PAP-MST): *Obawy w Oświęcimiu*
- [410] 11.03.1999 TRYBUNA ŚLĄSKA (PAP): *Zaskarżą przed Trybunał*
- [411] 11.03.1999 ŻYCIE, ML, PAP: *Nie chcą ustawy*
- [412] 12.03.1999 GAZETA KRAKOWSKA, Kwaśniewski M.: *Ludzie chcą żyć. Oświęcim w cieniu Auschwitz*
- [413] 12.03.1999 GAZETA KRAKOWSKA, Pałosz J.: *A miasto umiera... Oświęcim w cieniu Auschwitz*
- [414] 12.03.1999 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ (AK): *Prawo do normalnego życia*
- [415] 12.03.1999 GŁOS ZIEMI OŚWIĘCIMSKIEJ /k/: *Rozmowy z ekspertami*

- [416] 12.03.1999 TYGODNIK SOLIDARNOŚĆ, Najder Z.: *Obowiązki wobec przeszłości*
- [417] 13.03.1999 POLITYKA, Janowska K.: *Marsz pokrzywdzonych. 821 właścicieli z terenu Oświęcimia domaga się odszkodowań*
- [418] 15.03.1999 DZIENNIK ZACHODNI (bus): *Strefa do Trybunału?*
- [419] 15.03.1999 NASZ DZIENNIK, ML: *Plany dla Oświęcimia*
- [420] 15.03.1999 TRYBUNA ŚLĄSKA, Wolna A.: *100 metrów strefy. Reakcje oświęcimian na nowy projekt strefy wokół byłego obozu zagłady*
- [421] 16.03.1999 GAZETA KRAKOWSKA (PAP): *W Oświęcimiu. Strefa niezgody*
- [422] 17.03.1999 DZIENNIK POLSKI (ZB): *Z Warszawy znowu widać lepiej? W Oświęcimiu projekt ustawy uznano za kompromitację [cyt.]*
- [423] 17.03.1999 NASZA POLSKA, Lipiński Z.: *Wywłaszczyć i ukarać*
- [424] 17.03.1999 PRZEGLĄD TYGODNIOWY, Konarski L.: *Obrona Oświęcimia. Za to, że rząd nie potrafił rozwiązać konfliktu wokół Żwirowiska, zapłacą teraz mieszkańcy*
- [425] 18.03.1999 GŁOS, WAZ: *Lider SLD popiera Żydów. Czyje interesy reprezentuje Miller?*
- [426] 19.03.1999 DZIENNIK POLSKI, *Większość siedzi zbyt cicho. Z prezydentem Oświęcimia, Józefem Krawczykiem, rozmawia Zbigniew Bartuś*
- [427] 19.03.1999 GAZETA KRAKOWSKA, Lorek R.: *Jaka strefa? W Oświęcimiu wszyscy niezadowoleni [cyt.]*
- [428] 20.03.1999 DZIENNIK POLSKI (BK): *Mniejsza strefa. 100 m od granicy miejsca martyrologii*
- [429] 20-21.03.1999 GAZETA KRAKOWSKA (RL): *Stumetrowy spór. Miejsce martyrologii*
- [430] 20-21.03.1999 GAZETA WYBORCZA (w Krakowie), Pendel Z.: *Strefa bez wysiedleń. Oświęcim. Pozostaną mieszkańcy i krzyż papieski*
- [431] 20-21.03.1999 NASZ DZIENNIK, *Ustawa w sprawie Żwirowiska? Pas ochronny wokół byłych obozów zagłady*
- [432] 20-21.03.1999 RZECZPOSPOLITA, Sadecki J.: *Oświęcim. Chronić i dać żyć mieszkańcom*
- [433] 20-21.03.1999 TRYBUNA ŚLĄSKA (Jar): *O strefie ze zgrzytem. Przedstawiciele rządu uspokajają oświęcimian*
- [434] 20-21.03.1999 ŻYCIE, *Bez cyrkla wokół obozu. Kontrowersyjna ustawa*
- [435] 22.03.1999 DZIENNIK ZACHODNI, Bubin S.: *Rządowy optymizm [cyt.]*
- [436] 24.03.1999 TRYBUNA ŚLĄSKA, Rybak J.: *Płynna strefa*
- [437] 26.03.1999 DZIENNIK ZACHODNI, Bubin S.: *Strefa niepokoju. Delegacja rządowa nie przekonała Oświęcimia do nowej ustawy [cyt.]*
- [438] 26.03.1999 DZIENNIK ZACHODNI, Woźniak A.: *Pociągnięto cyrklem [cyt.]*
- [439] 29.03.1999 DZIENNIK ZACHODNI (bus): *Zarząd krytykuje*
- [440] 29.03.1999 TRYBUNA ŚLĄSKA (Jar): *Liczą na pomoc premiera*
- [441] 31.03.1999 DZIENNIK POLSKI (BK): *W gorącej atmosferze. Rada Biznesu w Oświęcimiu*
- [442] 31.03.1999 GAZETA WYBORCZA, ML: *Odebrać żwirowisko*
- [443] 31.03.1999 GŁOS, W.K.: *Obozy, których nie było. Strefy ochronne. Posłowie dwukrotnie zmieniali decyzję o ustawie dotyczącej miejsc martyrologii. Zdecydowały argumenty międzynarodowe*
- [444] 1.04.1999 DZIENNIK POLSKI (BK): *O telefonach, wiadukcie i strefie. Rozmowy oświęcimskich władz w Warszawie*
- [445] 4.04.1999 WPROST, Mac J.S.: *Ziemia przeklęta*
- [446] 4.04.1999 WPROST, Woźniak A.: *Strefa walki. Marsz Ciszy kontra Marsz Żywych? [cyt.]*
- [447] 3-5.04.1999 GAZETA KRAKOWSKA (ski): *Koniec plotek. List wojewody do mieszkańców Oświęcimia*
- [448] 8.04.1999 KRONIKA BESKIDZKA, Składowski P.: *Obawa przed ochroną. Dyskusja w oświęcimskich miejscach martyrologii*
- [449] 10-11.04.1999 ŻYCIE WARSZAWY, Płużański M.T.: *Oświęcim w cieniu Auschwitz [cyt.]*
- [450] 11.04.1999 TYGODNIK POWSZECHNY, Wilkanowicz S.: *Węzeł oświęcimski*
- [451] 12.04.1999 DZIENNIK POLSKI (PAP): *Sposób na Świtonia. Ustawa o ochronie terenów b. obozów zagłady*
- [452] 13.04.1999 ŻYCIE, Maciarewicz A.: *Selektywna ochrona*

- [453] 16.04.1999 NASZ DZIENNIK, Bender R.: *Rasistowska ustawa oświęcimska*
- [454] 24-25.04.1999 TRYBUNA ŚLĄSKA, Jar: *Czy „ustawa oświęcimska” miała jedynie rozwiązać problem Żwirowiska?*, Rybak J.: *Komentarz*
- [455] 13.05.1999 GAZETA WYBORCZA, MAGAZYN GAZETY, Kortko D., Nycz M.: *Spacer po bastionie Auschwitz* [cyt.]
- [456] 14.05.1999 DZIENNIK ZACHODNI, NAD SOŁĄ, Bubin S.: *Strefa dla żywych*
- [457] 17.05.1999 DZIENNIK POLSKI, Bartuś Z.: *Krajobraz po ustawie. Nikt nie wie, w jaki sposób będą chronione obiekty poza 100-metrową strefą* [cyt.]
- [458] 21.05.1999 GAZETA WYBORCZA, Kuryło G.: *Poznawali swoje cegły, drzwi*
- [459] 29-30.05.1999 TRYBUNA ŚLĄSKA, Rybak J.: *Teraz trzeba się modlić. Puste Żwirowisko. Kalendarium Świtoniady*
- [460] 2.06.1999 DZIENNIK ZACHODNI, NAD SOŁĄ, Bubin S.: *Strategia karpia*
- [461] 11.06.1999 TRYBUNA ŚLĄSKA, Rybak J.: *Krematorium w „Czerwonym domu”*
- [462] 1.07.1999 KRONIKA BESKIDZKA (ska): *Bezpańska rampa. Paradoksy ustawy o ochronie miejsc męczeństwa*
- [463] 15.10.1999 DZIENNIK POLSKI (BK): *Strefa dla Brzezinki* [cyt.]
- [464] 4.11.1999 DZIENNIK POLSKI (BK): *Dyskusja obok Domu Spotkań* [cyt.]
- [465] 5.11.1999 GAZETA KRAKOWSKA, Tarczyński P.: *Na zimno o dyskotecę. Oświęcim. Jakie są granice wolności inwestowania* [cyt.]
- [466] 12.01.2000 DZIENNIK POLSKI (ZB): *Rozbiórka dyskoteki*
- [467] 14.01.2000 DZIENNIK POLSKI (WCZ): *Zdjęć z miasta ciężar obozu*
- [468] 25.01.2000 DZIENNIK POLSKI (BK): *Autostrada i strefa...* [cyt.]
- [469] 26.01.2000 DZIENNIK POLSKI (BK): *Racje gminy. Kontrowersje wokół drogi ekspresowej* [cyt.]
- [470] 28.01.2000 GAZETA WYBORCZA, Pendel Z.: *Tu obecni są zmarli*
- [471] 17.03.2000 DZIENNIK POLSKI (BK): *W powiecie oświęcimskim. Też chcą do programu.*
- [472] 18.03.2000 DZIENNIK POLSKI (BK): *Archiwum Oświęcimskie. Program przeciw ignorancji na temat historii ziemi oświęcimskiej*
- [473] 7.04.2000 DZIENNIK ZACHODNI, NAD SOŁĄ, Bubin S.: *Milenijna piramida*
- [474] 8.04.2000 DZIENNIK POLSKI (BK): *Życie ze strefą*
- [475] 13.04.2000 DZIENNIK POLSKI (BK): *W Oświęcimiu. Zagadki planu.*
- [476] 17.05.2000 DZIENNIK POLSKI (BK): *Napisali do wojewody. Zdaniem mieszkańców osiedla Zasole w Oświęcimiu fakty przeczą obietnicom wojewody*
- [477] 18.05.2000 GAZETA KRAKOWSKA (ski): *Tylko obietnice? Oświęcim. Wojewoda zapewniał*
- [478] 26.05.2000 DZIENNIK ZACHODNI, NAD SOŁĄ, Bubin S.: *Start obrońcy* [cyt.]
- [479] 29.05.2000 GAZETA WYBORCZA (w Krakowie), Pilarczyk A.: *Ekspresem przez Birkenau* [cyt.]
- [480] 31.05.2000 GAZETA KRAKOWSKA, Tarczyński P.: *Wokół planu. Oświęcim. Po liście wojewody*
- [481] 1.06.2000 DZIENNIK POLSKI, Bartuś Z.: *Wojewoda mówi „nie”. Spółka „Maja” może budować, ale nie może działać*
- [482] 1.06.2000 GAZETA KRAKOWSKA, Lorek R.: *W pilnym trybie. Oświęcim. Samorzędy zastanowią się...*
- [483] 1.06.2000 GAZETA KRAKOWSKA, Tarczyński P.: *Wokół planu (II). Oświęcim. Zdaniem prezydenta miasta*
- [484] 2.06.2000 DZIENNIK ZACHODNI, NAD SOŁĄ, Bubin S.: *Ta sama polka*
- [485] 9.06.2000 DZIENNIK ZACHODNI, NAD SOŁĄ, Bubin S.: *Nowa-stara rada*
- [486] 4.08.2000 DZIENNIK ZACHODNI, NAD SOŁĄ, Jachnicki T.: *Ignorancja władzy. Byłym obozom zagłady w Oświęcimiu i Brzezince grozi zalanie*
- [487] 8.08.2000 DZIENNIK POLSKI (BK): *W Oświęcimiu. Zagrała dyskoteka....*
- [488] 18.08.2000 DZIENNIK ZACHODNI, NAD SOŁĄ, Bubin S.: *Wróg z cyberprzestrzeni*
- [489] 19.08.2000 DZIENNIK POLSKI (BK): *W Oświęcimiu. Zbyt skromna baza?*
- [490] 19-20.08.2000 GAZETA KRAKOWSKA (RL): *Oświęcim. Rozrywka na Legionów. Ciąg dalszy sporów wokół dyskoteki w byłej garbarni*

- [491] 23.08.2000 GAZETA KRAKOWSKA (RL): *Oświęcim. Konflikt niewiedzy? Dyskoteka zgodnie z prawem*
- [492] 25.08.2000 DZIENNIK ZACHODNI, NAD SOŁĄ (jak): *Protest z Krakowa. Kombatanci są oburzeni uruchomieniem dyskoteki w bylejar garbarni*
- [493] 26.08.2000 DZIENNIK POLSKI, Bartuś Z.: *Discozamęt. Oświęcimski skandal mniemany. To nie jest spór o historię - zapewniają pracownicy Międzynarodowego Domu Spotkań*
- [494] 28.08.2000 DZIENNIK POLSKI, Bartuś Z.: *Skandal mniemany. Czyli oświęcimianie i głupole*
- [495] 13.09.2000 DZIENNIK POLSKI (ZB): *Pamięć i pieniądze. Oświęcim wymaga pomocy międzynarodowej - twierdzi rząd*
- [496] 13.10.2000 DZIENNIK ZACHODNI, Jachnicki T.: *Zatańczyć w Oświęcimiu. Nadal nie wiadomo, jaki będzie los dyskoteki „System”*
- [497] 3.11.2000 DZIENNIK POLSKI (BK): *Konflikt z historią?*
- [498] 4.11.2000 DZIENNIK POLSKI (BK): *W Oświęcimiu. Galeria zamiast dyskoteki?*
- [499] 21.11.2000 DZIENNIK POLSKI (BK): *Wspólny projekt. Spotkanie architektów z Polski i Niemiec w Oświęcimiu [cyt.]*
- [500] 24.11.2000 DZIENNIK POLSKI (BK): *Po lewej stronie Soly... Prezydent Oświęcimia nie widzi zagrożenia dla rozwoju miasta*
- [501] 24.11.2000 DZIENNIK POLSKI (BK): *W gminie Oświęcim. Wbrew interesowi mieszkańców*
- [502] 24.11.2000 TRYBUNA ŚLĄSKA (PAP): *Kontrowersje wokół strefy*
- [503] 30.11.2000 DZIENNIK ZACHODNI, Nicieja K., Jachnicki T.: *Trzy strefy. Oświęcimscy przedsiębiorcy wywołali panikę w Brzezince*
- [504] 1.12.2000 DZIENNIK ZACHODNI, NAD SOŁĄ, Bubin S.: *Diabeł machnął ogonem*
- [505] 7.12.2000 KRONIKA BESKIDZKA (ska): *Nieaktualne pretensje? Strefa ochronna w Brzezince*
- [506] 15.12.2000 DZIENNIK ZACHODNI, NAD SOŁĄ, Bubin S.: *Lekcja logiki*
- [507] 4.01.2001 DZIENNIK POLSKI (BK): *Wątpliwości wokół planu [cyt.]*
- [508] 8.02.2001 DZIENNIK ZACHODNI (taj): *Za dużo stref*
- [509] 19.02.2001 TRYBUNA ŚLĄSKA, Rybak J.: *Miasto przegrywa. Jak za czasów Auschwitz?*
- [510] 6.03.2001 DZIENNIK POLSKI, Bartuś Z.: *Korytarz Auschwitz. Jak zrobić plan dla Oświęcimia i Brzezinki*
- [511] 7.03.2001 DZIENNIK POLSKI, Bartuś Z.: *„Pomysły mało realistyczne”. Korytarz Auschwitz - cd.*
- [512] 8.03.2001 DZIENNIK ZACHODNI (taj): *Strefa przeszkadza*
- [513] 9.03.2001 DZIENNIK ZACHODNI, Bubin S.: *Korytarz Auschwitz-Birkenau*
- [514] 9.03.2001 DZIENNIK ZACHODNI, Jachnicki T.: *Wizja skansenu. Mieszkańcy Oświęcimia chcą lokalnego referendum*
- [515] 9.03.2001 DZIENNIK ZACHODNI, NAD SOŁĄ, Bubin S.: *Cios za ciosem*
- [516] 9.03.2001 DZIENNIK ZACHODNI, NAD SOŁĄ, Bubin S.: *Wąski korytarz. Rząd polski jest albo niechętny albo niezdolny do zapanowania nad tym chaosem - uważają międzynarodowi eksperci*
- [517] 12.03.2001 GAZETA WYBORCZA (w Krakowie), Pilarczyk A.: *Spór o strefy. Oświęcim. Zapewnić stabilność i normalne życie [cyt.]*
- [518] 15.03.2001 GAZETA KRAKOWSKA, Lorek R.: *Będzie strefa kompromisu?*
- [519] 16.03.2001 DZIENNIK ZACHODNI, NAD SOŁĄ, Bubin S.: *Przejawy (nie)normalności*
- [520] 20.03.2001 DZIENNIK POLSKI (BK): *Stan niepewności. Radni wypowiedzieli wojnę!?*
- [521] 20.03.2001 DZIENNIK POLSKI (BK): *Zaproszenie do dialogu*
- [522] 20.03.2001 GAZETA WYBORCZA, PEN: *Ta strefa musi istnieć. Centrum Wiesenthala pisze do prezydenta*
- [523] 20.03.2001 TRYBUNA, *Protest Centrum Wiesenthala*
- [524] 23.03.2001 DZIENNIK ZACHODNI, NAD SOŁĄ, Bubin S.: *Wypowiedzenie wojny*
- [525] 28.03.2001 RZECZPOSPOLITA, Gluza Z.: *Granica Auschwitz-Oświęcim*
- [526] 28.03.2001 RZECZPOSPOLITA, Sadecki J.: *Strefy nieporozumień. Jak uszanować miejsca zagłady [cyt.]*
- [527] 29.03.2001 DZIENNIK ZACHODNI (taj): *Brzezinka bez zakazów. Ochrona starej rampy, ziemniaczarek i „czerwonego domku”*

- [528] 30.03.2001 DZIENNIK POLSKI, Bartuś Z.: *Miasto przy kacecie*
- [529] 30.03.2001 DZIENNIK ZACHODNI, NAD SOŁĄ, Bubin S.: *Linia demarkacyjna*
- [530] 6.04.2001 DZIENNIK ZACHODNI, NAD SOŁĄ, Bubin S.: *Spokojnie jak na wojnie*
- [531] 20.04.2001 TYGODNIK SOLIDARNOŚĆ, Kuczyńska T.: *Dajcie życie temu miastu*
- [532] 19.05.2001 POLITYKA, Szulc A.: *Strefa klótni* [cyt.]
- [533] 21.05.2001 RZECZPOSPOLITA, Sadecki J.: *Bez linii demarkacyjnych* [cyt.]
- [534] 20.07.2001 DZIENNIK POLSKI, Bartuś Z.: *Modlitwa o święty spokój. Burzliwe dzieje inwestycji spółki „Maja”*
- [535] 18.08.2001 RZECZPOSPOLITA, Sadecki J.: *Turyści poza strefą.*
- [536] 20.10.2001 DZIENNIK POLSKI (BK): *W Oświęcimiu. Samowola projektanta?*
- [537] 26.10.2001 TRYBUNA ŚLĄSKA, Łukaszuk M.: *Mniej pieniędzy lub wcale. Oświęcim: Inwestycje w otoczeniu Muzeum-Obozu*
- [538] 2.11.2001 DZIENNIK ZACHODNI, NAD SOŁĄ: *Potrzebne wsparcie. Co dalej z Oświęcimskim Strategicznym Programem Rządowym?*
- [539] 16-18.11.2001 DZIENNIK ZWIĄZKOWY (Chicago-USA): *Kontrowersje wokół Oświęcimia*
- [540] 29.11.2001 KRONIKA BESKIDZKA (ska): *Skazani na obóz. Kontrowersyjny dokument za 40 tysięcy*
- [541] 8-9.12.2001 DZIENNIK ZACHODNI, Jachnicki T.: *Źródło nie wyschnie. Oświęcim. Strategiczny program rządowy*
- [542] 29.03.2002 GAZETA KRAKOWSKA (ski): *Koniec ograniczeń. Brzezinka. Zagospodarowanie terenu wokół Pomnika Zagłady*
- [543] 6.09.2002 DZIENNIK ZACHODNI, NAD SOŁĄ, Bubin S.: *Małopolska afera*
- [544] 5.12.2002 NIE, P.: *Zagłada lewicy w Oświęcimiu*
- [545] 2.01.2003 KRONIKA BESKIDZKA (ska): *Przyobozowe plany. Wokół strefy ochronnej*
- [546] 3.01.2003 DZIENNIK ZACHODNI, NAD SOŁĄ (taj): *Po trzech latach. Brzezinka, Harmęże, Pławy*
- [547] 31.01.2003 DZIENNIK ZACHODNI, NAD SOŁĄ, Bubin S.: *Inwestować w Auschwitz!*
- [548] 25.05.2003 PRZEGLĄD, Molenda A.: *Nic, tylko obóz. Uczestnicy Marszu Żywych muszą zrozumieć, że w Oświęcimiu i Brzezince mieszkają dziś zwykli ludzie*
- [549] 5.08.2003 GAZETA WYBORCZA (w Krakowie), Olszewski M.: *Droga ekspresowa S 1 ma wrogów* [cyt.]
- [550] 7.08.2003 DZIENNIK POLSKI (BK): *Wątpliwy plan*
- [551] 8.08.2003 DZIENNIK POLSKI (BK): *Kosztem przyrody. Sprzeciw ekologów wobec przebiegu trasy S1*

* * *

Objaśnienie skrótów

AAN	- Archiwum Akt Nowych, Warszawa
AGKBZHwP	- Archiwum Głównej Komisji Badania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa
AKF	- Amatorski Klub Filmowy
AOKBZHwP	- Archiwum Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu, Kraków
AP	- Archiwum Państwowe
APMO	- Archiwum Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau, Oświęcim
b.	- były
bp	- biskup
bw	- badania własne
BW	- Bauwerke
c k.	- cesarsko-królewski
cyt.	- cytowania w mediach: opracowań, wypowiedzi, poglądów Jadwigi i Marka Raweckich, (patrz - Wybrane publikacje prasowe z lat 1946-2003)
CZM	- Centralny Zarząd Muzeów
d.k.	- droga krajowa
DAW	- Deutsche Ausrüstungs Werke GmbH
DEST	- Deutsche Erd- und Stein Werke GmbH
Dz.U.	- Dziennik Ustaw
Dz.Urz.Woj.	- Dziennik Urzędowy Województwa
FIR	- Fédération Internationale de la Résistants (Międzynarodowa Federacja Ruchu Oporu)
GKBZN	- Główna Komisja Badania Zbrodni Niemieckich w Polsce
GKBZpNP	- Główna Komisja Badania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa
GM	- Gabinet Ministra
GmbH	- Gesellschaft mit beschränkter Haftung (spółka z ograniczoną odpowiedzialnością)
GRN	- Gromadzka Rada Narodowa
ha	- hektar
HWL	- Hauptwirtschaftslager
IGPiK	- Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej, Warszawa
im.	- imienia
IPN	- Instytut Pamięci Narodowej
KC PZPR	- Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej
KGL	- Kriegsgefangenenlager
KL	- Konzentrationslager
KPRI	- Katowickie Przedsiębiorstwo Robót Inżynieryjnych
KRN	- Krajowa Rada Narodowa
ks.	- ksiądz
KWK	- Kopalnia Węgla Kamiennego
MAGTiOŚ	- Ministerstwo Administracji, Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska
MKiS	- Ministerstwo Kultury i Sztuki
MKO	- Międzynarodowy Komitet Oświęcimski
MOŚZNiL	- Ministerstwo Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa
MP	- Monitor Polski
m-pis	- maszynopis
MR	- Marek Rawecki (dotyczy opisu rysunków i przypisów)
MRN	- Miejska Rada Narodowa
MSW	- Ministerstwo Spraw Wewnętrznych
MSZ	- Ministerstwo Spraw Zagranicznych
O/S	- Oberschlesien
OKBZHwP	- Okręgowa Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce
OKH	- Oberkommando des Heeres
OKKr	- Okręgowa Komisja w Krakowie (tożsame z OKBZHwP)

OPOW	- Oddział Planowania Osiedli Wiejskich (dotyczy Archiwum Państwowego w Krakowie)
PKN ICOMOS	- Polski Komitet Narodowy Międzynarodowej Rady Zabytków i ich Zespołów, Warszawa
PKP	- Polskie Koleje Państwowe
PKS	- Państwowa Komunikacja Samochodowa
PKZ	- Pracownie Konserwacji Zabytków
PLAN	- Pracownia Projektowa PLAN, Gliwice
PMO	- Państwowe Muzeum Oświęcim-Brzezinka, Oświęcim (1947-1999) - Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau, Oświęcim (od 1999)
PP	- Przedsiębiorstwo Państwowe
PRN	- Powiatowa Rada Narodowa
prov.	- provisorische (tymczasowy)
PSOZ	- Państwowa Służba Ochrony Zabytków
PZBWP	- Polski Związek Byłych Więźniów Politycznych
PZPR	- Polska Zjednoczona Partia Robotnicza
PZZ	- Polskie Zakłady Zbożowe
RP	- Rzeczpospolita Polska
rtm.	- rotmistrz
RUL	- Rejonowy Urząd Likwidacyjny
RUPP	- Regionalny Urząd Planowania Przestrzennego
SA	- Spółka Akcyjna
SS	- Schutzstaffel (oddział ochronny, 1925-1945)
SS-WVHA	- SS-Wirtschafts-Verwaltungshauptamt, Berlin
TOŃO	- Towarzystwo Opieki nad Oświęcimiem
TP SA	- Telekomunikacja Polska SA
TUP	- Towarzystwo Urbanistów Polskich
TWL	- Truppenwirtschaftslager
TZP	- Tymczasowy Zarząd Państwowy
UGO	- Urząd Gminy w Oświęcimiu
UMO	- Urząd Miejski w Oświęcimiu
UNESCO	- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation
URM	- Urząd Rady Ministrów
USHMM	- United States Holocaust Memorial Museum
WAPŚI	- Zakład Planowania Przestrzennego i Urbanistyki Katedry Projektowania Architektonicznego i Urbanistycznego Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej, Gliwice
WKZ	- Wojewódzki Konserwator Zabytków
WRN	- Wojewódzka Rada Narodowa
ZBL	- Zentralbauleitung der Waffen SS und Polizei Auschwitz O/S
ZG	- Zarząd Główny
ZSRR	- Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich

Spis ilustracji

Ryc.1.	Fragment mapy topograficznej z 1894 roku wydanej przez Berliner Litogr. Institut. [Archiwum Państwowe o.Gliwice, sygn. Zb kart.173]	s.11
Ryc.2.	Mieszkańcy Osady Barakowej. Lata 30. [Archiwum PMO, nr neg. 8871]	s.12
Ryc.3.	Oświęcim. Koszary Wojska Polskiego. Lata 30. Na pierwszym planie oficerowie 8 Baterii, w głębi późniejszy blok nr 24 byłego KL Auschwitz [Archiwum PMO, nr neg. 21059/9]	s.13
Ryc.4.	Jeden z pierwszych planów Osady Barakowej i dzielnicy Zasole opracowany przez SS w czerwcu 1940 roku przed rozbudową KL Auschwitz [Archiwum PMO sygn. Dp-Z.Bau/168]	s.14
Ryc.5.	Plan strefy interesów obozu opracowany w Centralnym Zarządzie Budowlanym SS. Oznaczenia - MR [Archiwum PMO nr neg. 6197]	s.15
Ryc.6.	Jedno ze zdjęć rozbudowy KL Auschwitz I wykonywanych przez SS jako załączniki do sprawozdań budowlanych. W głębi widoczny zespół nowo wznoszonych bloków więźniarskich „Schutzhaftlagererweiterung” [Archiwum PMO nr neg. 20995/56]	s.16
Ryc.7.	Oświęcim, luty 1945. Zdjęcie wykonane z budynku Monopolu Tytoniowego w kierunku południowo-wschodnim. Na pierwszym planie widoczne tereny <i>Bauhof</i> - składu budowlanego KL Auschwitz. W głębi od lewej: „Schutzhaftlagererweiterung”, historyczne śródmieście Oświęcimia, zabudowa obozu macierzystego, w tym budynek tzw. „Teatru”. Fot.: St.Mucha [Archiwum PMO nr neg. 796 i 797]	s.19
Ryc.8.	Brzezinka, maj 1945. Zdjęcie wykonane z „Bramy Śmierci” w kierunku wschodnim. Na pierwszym planie bocznicą do obozu. Fot.: St.Kolowca i St.Łuczko [Archiwum PMO nr neg. 21366/27]	s.21
Ryc.9.	Oświęcim, maj 1946. W głębi widoczny dawny „Schutzhaftlagererweiterung”. Zdjęcie w kierunku południowo-wschodnim. [Archiwum PMO nr neg. 9062]	s.23
Ryc.10.	Brzezinka, maj 1945. Zdjęcie z „Bramy Śmierci” w kierunku północno-wschodnim. Widoczne wysiedlone tereny wiejskie. Fot.: St.Mucha [Archiwum PMO nr neg. 842]	s.25
Ryc.11.	Mapa obrazująca etapy wyznaczania zasięgu terytorialnego Muzeum. Białe symbole literowe oznaczają: A - były obóz macierzysty (KL Auschwitz I - Stammlager); B - były KL Birkenau; C - cieplarnie w Rajsku (były podobóz KL Auschwitz); E - „Schutzhaftlagererweiterung”; Cm - Zbiorowa Mogiła Więźniów; PKS - baza PKS; H - tzw. „Dom Hoessa”; R - tzw. Judenrampa; P - przedpole „Bramy Śmierci”; Z - ziemniaczarki obozowe; K - teren komendantury KL Birkenau, M - tzw. „Meksyk” (opracowanie MR)	s.28
Ryc.12.	Reprodukcja załącznika graficznego do decyzji Prezydium WRN w Krakowie z 1962 roku o ustanowieniu strefy ochronnej (kolor czerwony) dla Muzeum w Brzezince [oryg. w skali 1:5000, Dział Konserwatora PMO]	s.30
Ryc.13.	Reprodukcja załącznika graficznego do wniosku o wpis byłego KL Auschwitz-Birkenau do rejestru dóbr kultury światowej UNESCO. Kolor czerwony - strefa ochronna, kolor niebieski - strefa ciszy. Oznaczenia kolorystyczne MR [oryg. czarno-biały, Dział Konserwatora PMO]	s.32
Ryc.14.	Fragmentu planu strefy ochronnej Muzeum w Brzezince z dokumentacji inż. Puzio opracowanej w 1963 roku. Oznaczenia kolorystyczne i komentarz - MR [oryg. czarno-biały w skali 1: 2000, Składnica Akt PMO, sygn.A-110/B-416]	s.35
Ryc.15.	Kopia załącznika graficznego do opracowania Barbary Wojnar z 1990 roku [oryg. Dział Konserwatora PMO]	s.37
Ryc.16.	Oświęcim 1996. Otoczenie Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau. Widok w kierunku północno-wschodnim. Fot.: Wojciech Gorgolewski. 1 - Muzeum (były Stammlager), 2 - Zbiorowa Mogiła Więźniów, 3 - parking dla odwiedzających, 4 - osiedle im.rtm.W.Pileckiego i Jednostka Wojskowa (dawny Schutzhaftlagererweiterung), 5 - teren tzw. „supermarketu”, 6 - Osiedle Zasole z lat 80., 7 - historyczne śródmieście Oświęcimia, 8 - tereny łęgowe rzeki Soły, 9 - tzw. „Dom Hoessa“, 10 - tzw. „Teatr” i była zwirownia KL Auschwitz. Czerwona linia - granice Muzeum. Oznaczenia MR	s.39
Ryc.17.	Brzezinka 1996. Otoczenie Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau. Widok w kierunku północno-zachodnim. Fot.: Wojciech Gorgolewski. 1 - Muzeum (były KL Birkenau), 2 - „Brama Śmierci”, 3 - Międzynarodowy Pomnik Ofiar Faszyzmu, 4 - starorzecze Wisły, 5 - wieś Pławy, 6 - ziemniaczarki obozowe, 7 - była komendantura KL Birkenau, 8 - tzw. „Meksyk” w obrębie wsi Brzezinka, 9 - zabudowa Brzezinki. Czerwona linia - granice Muzeum. Oznaczenia MR	s.39

- Ryc.18. Mapa ilustrująca obszar opracowania studium strefy ochronnej wyznaczony na podstawie analiz krajobrazowych (opracowanie MR) s.46
- Ryc.19. Schemat przedstawia północny fragment „Interessengebiet des KL Auschwitz”. Prezentuje obecny stan wiedzy na temat przestrzennego zagospodarowania dwóch największych części kompleksu KL Auschwitz-Birkenau w latach 1940-1945. Dla unaocznienia charakteru i skali przedsięwzięć inwestycyjnych okupanta posłużono się współczesnym językiem planowania przestrzennego. Sklasyfikowano udokumentowane zainwestowanie wg poszczególnych kategorii użytkowania terenu i obiektów (opracowanie: Jadwiga i Marek Raweccc) s.78
- Ryc.20. Schemat przedstawia obiekty adaptowane i nowo wzniesione przez okupanta w latach 1940-1945 na potrzeby dwóch części kompleksu KL Auschwitz-Birkenau. Dla ukazania rzeczywistej skali i charakteru planowanych inwestycji naniesiono też na schemacie obiekty projektowane, lecz nie zrealizowane (z zachowanej dokumentacji „Zentralbauleitung” i planów rozbudowy miasta Auschwitz Hansa Stosberga - APMO) (opracowanie: Jadwiga i Marek Raweccc) s.80
- Ryc.21. Schemat przedstawia współczesny stan zachowania historycznych obiektów i terenu KL Auschwitz-Birkenau. Ilustruje w trzystopniowej skali zakres przekształceń wywołanych powojenną urbanizacją. Stan zachowania reliktyw jest jednym z kluczowych wskaźników dla zagospodarowania otoczenia Miejsca Pamięci. Obrazuje, co z rozległej spuścizny po obozowej przetrwało do naszych czasów w niezminionej formie, co zostało przekształcone i może być poddane ewentualnym zabiegom rewitalizacyjnym, a co już nie istnieje i może być dokumentowane jedynie poprzez prezentację materiałów archiwalnych i ikonograficznych. W schemacie wytypowano dwie enklawy historycznej zabudowy, które winny być objęte ochroną muzealną (opracowanie: Jadwiga i Marek Raweccc) s.82
- Ryc.22. Schemat przedstawia system ekspozycji miejsc związanych z historią KL Auschwitz usytuowanych w obrębie Muzeum i w jego otoczeniu. Wytyczono też trasy łączące Muzeum ze śródmieściem Oświęcimia, dworcem kolejowym, obiektami edukacyjnymi i turystycznymi, a także z terenami zieleni łęgowej i parkowej. Zaproponowano nową trasę pieszą łączącą Muzeum w Oświęcimiu z Muzeum w Brzezince. Realizacja kładki nad torami kolejowymi na wysokości Judenrampy umożliwi przesunięcie dotychczasowej trasy łączącej obie części byłego obozu w miejsce gwarantujące wyciszenie, spokój i bezkolizyjne przejście (opracowanie MR) s.84
- Ryc.23. Schemat ilustrujący terytorialny zasięg poszczególnych jednostek zaktualizowanej strefy ochronnej Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau i stref wspomagających (opracowanie MR) s.86
- Ryc.24. Oświęcim. Przykład praktycznej realizacji zadań „Załącznika Nr 3” Oświęcimskiego Strategicznego Programu Rządowego. Końcowy etap Zadania Nr 6/II „Tereny historycznej bocznic kolejowej - odgałęzienie do Monopolu”. Zdjęcie z lewej - stan w roku 1996. Zdjęcie z prawej - stan w roku 1999. Widok z ulicy Spółdzielców w kierunku północnym. Fot.: M.Rawecki s.103
- Ryc.25. Oświęcim. Końcowy etap Zadania Nr 6/II „Tereny historycznej bocznic kolejowej - odgałęzienie do Monopolu”. Zdjęcie z lewej - stan w roku 1996. Zdjęcie z prawej - stan w roku 1999. Widok w kierunku południowym środkowego odcinka bocznic. Fot.: M.Rawecki s.104
- Ryc.26. Oświęcim - ulica Stanisławy Leszczyńskiej. Końcowy etap Zadania Nr 2/III „Ogrodenia” w zakresie terenu jednostki wojskowej. Zdjęcie z lewej - stan w roku 1996. Zdjęcie z prawej - stan w roku 1999. Widok w kierunku północnym od strony głównego wjazdu do Muzeum. Fot.: M.Rawecki s.104
- Ryc.27. Koncepcja nowej obsługi komunikacyjnej Muzeum uwzględniająca priorytetową rolę Judenrampy w integracji terenów poobozowych (opracowanie MR) s.106
- Ryc.28. Koncepcja rewitalizacji przedpola byłego KL Birkenau uwzględniająca upamiętnienie Judenrampy, nowy parking i centrum recepcyjne dla odwiedzających oraz budowę lokalnej obwodnicy odsuwającej ruch kołowy od granic muzealnych i rozgraniczającej tereny podlegające ochronie konserwatorskiej krajobrazu od terenów rozwojowych wsi Brzezinka (opracowanie: Jadwiga i Marek Raweccc) s.107

Indeks nazwisk

A

Adamczyk Anatol, 16
Albin Kazimierz, 119
August Zygmunt, 11

B

Backewich Paul, 137
Bałicki Zygmunt, 178
Baranowska-Janota Maria, 174
Bartman Edward, 137, 170
Bartoszewski Władysław, 45, 62, 118, 147, 152
Bartuś Alicja, 182, 185, 187
Bartuś Zbigniew, 180, 181, 182, 184, 185, 186, 187, 189, 190, 191, 192
Baścik Edward, 44
Bebak Jerzy, 100, 180, 181, 184, 185
Beckman Johan Frederik, 16
Bednarczyk Krzysztof, 16
Bender Ryszard, 188, 190
Bendkowski Zbigniew, 17
Benes Frantisek, 17
Bergman Eleonora, 123, 149
Berlage Hendrik, 141
Bezwińska Jadwiga, 135, 174
Bęben Andrzej, 182
Białasiewicz Wojciech, 184
Bibrzycki Andrzej, 185
Biedak Andrzej, 16
Biegun Marek, 182
Bielecki Jerzy, 17, 174
Bieniasz Henryk, 182
Blum Helena, 134
Błażejczyk Krzysztof, 181
Bogdanowski Janusz, 45, 174
Bogusz Józef, 136
Bolewski Andrzej, 180
Borowicz Izabela, 120
Borowski August, 89
Borowski Tadeusz, 139, 174
Borusiewicz Władysław, 174
Bosek Zdzisław, 19
Brandhuber Jerzy Adam, 133, 170, 174
Broad Pery, 175
Bronikowski Jan, 13
Brugioni A. Dino, 65, 170
Brzozowicz Ryszard, 16
Bubin Stanisław, 105, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192
Bujak Adam, 174
Buonarroti Michelangelo, 134

C

Cascella Pietro, 134, 178
Chałupnik Edward, 16
Chmielewscy Jan, Kazimiera, 120
Chmielewski Jan, 179
Chowaniec Tadeusz, 174
Cichocki Paweł, 155
Ciesielczuk Wincenty, 16
Cieszewska Barbara, 181
Cieśla Kamila, 155
Clauberg Carl, 88
Cubała Janusz, 33
Cyrankiewicz Józef, 27
Czajczyńska Joanna, 180
Czarnik Andrzej, 186
Czech Danuta, 14, 15, 18, 174

Czerner Olgierd, 45, 174
Czerniejewski Stefan, 17
Czopek Stanisław, 16
Czuchnowski Wojciech, 187

D

Danilczyk Leszek, 11, 12, 36, 170
Dąbrowski Zbigniew, 66, 170
Derek Jacek, 185
Długoborski Waclaw, 187
Dmitrów Edmund, 20, 174
Dobrzańska Bożena, 110
Drost Jacek, 183
Duda-Dziewierz Krystyna, 174
Dujardin Jean, 170
Dunat Bożena, 186
Dwork Debórah, 105, 119, 137, 171, 174
Dzieduszycki Antoni, 178
Dziubek Stanisław, 62, 146

F

Fabiańczyk Anna, 52, 170
Faliński Władysław, 179
Ferdynand, cesarz, 11, 91
Fiderkiewicz Alfred, 20
Filip Lucyna, 174
Flis Tadeusz, 16
Forbert Adolf, 19, 174
Foregger Richard, 174
Foryś M.S., 16
Frank Hans, 3, 16, 17
Frank Zenon, 16, 17
Frączek Seweryn, 16

G

Gallagher Peter, 137
Gawalewicz Adolf, 174
Gawlik Jan Paweł, 178
Gawron Wincenty, 174
Gądek Zbigniew, 6, 43, 99, 110, 118
Gebert Konstanty, 137
Giedion Siegfried, 141
Gisterek Marian, 17
Giżycki Marek, 184
Gluza Zbigniew, 191
Gładyszek Augustyn, 14
Gołąb Barbara, 52, 170
Gomułka Władysław, 145
Gondek Jan, 20
Gorgolewski Wojciech, 65, 123, 165, 173, 195, 196
Goszczyński Zbigniew, 16
Goślinowski Janusz, 16, 17
Górczyński Michał, 155
Grabowski Jarosław, 180
Grass Günter, 138, 174
Grela Dorota, 119, 170
Griksa Agnieszka, 110
Grochowska Ewa, 180
Grohs Władysław de, 135
Gronkiewicz Ewa, 179
Groński Ryszard Marek, 174
Grunewald Ralph, 123, 149, 152
Gruszczyc Karol, 43, 51, 118, 149
Gryczmański Maciej, 68
Gryzików rodzina, 92
Grzesiuk-Olszewska Irena, 179
Grzyb Bolesław, 17
Grzymek Jerzy, 109, 128, 129, 150, 153

Gursztyn Piotr, 186
 Gutman Israel, 174
 Gutt Romuald, 21, 134
 Guzowski Zbigniew, 179

H

Habsburg Karol Ludwik, arcyksiążę, 12
 Haman Iwo, 185
 Hein Wincenty, 27, 178
 Hannelowa Józefa, 179
 Herczek Aleksander, 67, 173
 Herod Maria, 89
 Heydecker Joe, 174
 Himmler Heinrich, 14, 15, 141
 Hitler Adolf, 3, 18, 141
 Hławiczka Agnieszka, 110
 Hofman Krzysztof, 178
 Hołuj Tadeusz, 22, 26, 36, 174, 178
 Horczak Krystyna, 16
 Horodeckich rodzina, 88
 Höß Rudolf, 14, 15, 25, 26, 27, 89, 93, 145, 175, 177,
 179, 195, 201
 Howard Ebenezer, 140
 Huczek Krystyna, 147

I

Iwaszko Emeryka, 119, 170
 Iwaszko Stanisława, 119
 Iwaszko Tadeusz, 14, 15, 174
 Iżyczek Krystyna, 54, 120

J

Jachnicki Tadeusz, 190, 191, 192
 Jagoda Zenon, 174
 Jakubowska Wanda, 178
 Jakucki Piotr, 180
 Janowska Katarzyna, 180, 189
 Jarosz Barbara, 119
 Jaśniak Jan, 180
 Jaworska Janina, 175
 Jekielek Wojciech, 14, 175
 Jezierska Maria, 178
 Joskowicz Pinchas Menachem, 186
 Jurkiewicz Adam, 15

K

Kaczmarek Ryszard, 175
 Kaczyński Andrzej, 188
 Kajtoch Janina, 14
 Kalabiński Jacek, 185
 Kalczyński Aleksander, 15
 Kammler Hans, 141
 Kapuścińskich rodzina, 88
 Karolczak Jadwiga, 182
 Kąkolewski Krzysztof, 175
 Kęskrawiec Marek, 51, 61, 179, 180
 Kiczmachowski Edward, 17
 Kielar Wiesław, 175
 Kieta Mieczysław, 175, 178
 Kinowski Tadeusz, 22, 135, 170, 175
 Kiswa Jan, 13
 Kiszczyński Włodzimierz, 16
 Klama Henryk, 67, 173
 Klarsfeld Beate, 175
 Kłodziński Stanisław, 174, 178
 Kłosek-Kozłowska Danuta, 170
 Knapik Jan, 14
 Knycz Jan, 184
 Koczorowski Józef, 16
 Kodź Henryk, 19
 Kogon Eugen, 175

Kolniak Barbara, 11, 12, 13, 170
 Kolowca Stanisław, 195
 Komski Jan, 16
 Konarski Leszek, 180, 189
 Konieczny Alfred, 14, 175
 Korczak Tadeusz, 178
 Kortko Dariusz, 123, 144, 190
 Korzuch August, 17
 Koterski Wiesław, 187
 Kościelnik Agata, 184
 Kot Krystyna, 120
 Kotarba Ryszard, 19, 175
 Kowacz Jerzy, 56, 170
 Kozłowski Jerzy, 176
 Koźniewski Kazimierz, 178
 Krajewski Stanisław, 175, 186
 Krawczyk Jan, 16
 Krawczyk Józef, 144, 147, 184, 188, 189
 Kremer Paul Johann, 175
 Kret Józef, 16
 Krokowska Ewa, 173
 Krumme Werner, 178
 Kruszona Teresa, 184
 Krygier Jerzy, 178
 Krzemień Edward, 184
 Krzemień Klemens, 11, 15, 146, 170
 Krzetuski Artur, 17
 Kubrak Jerzy, 188
 Kuczyńska Teresa, 192
 Kudriawcew Dimitrij, 178
 Kukla Jan, 119, 183
 Kuldanek Karol, 17
 Kurek Jalu, 133, 177, 178
 Kuryłło Grazyna, 190
 Kusznirow Tomasz, 155
 Kuśnierz Kazimierz, 120
 Kuźnitsky Emil, 91
 Kwaśniewski Aleksander, 104
 Kwaśniewski Maciej, 188
 Kwiecień Katarzyna, 180
 Kydryński Juliusz, 177

L

Lasik Aleksander, 16
 Latawiec Rudolf, 16
 Lauder S. Ronald, 105
 Lawin Ludwik, 16, 17, 89
 Ledwoń Julian, 119
 Leeb Johannes, 174
 Lehnert Henryk, 36, 173
 Lerman Miles, 180, 184
 Librowska Anna, 185
 Lipiński Zbigniew, 189
 Lizut Mikołaj, 188
 Lohmann Jerzy, 178
 Lorak Marian, 179
 Lorek Rafał, 189, 190, 191, 192
 Lubaś-Harny Marek, 187
 Lukowski Jerzy, 175

Ł

Łanocha Dariusz, 180, 181
 Łapanowski Tadeusz, 186
 Łosińska Ewa, 179, 181
 Łubieński Tomasz, 178
 Łuczko Stanisław, 195
 Łukasiewicz Piotr, 62
 Łukaszuk Mirosław, 192
 Łukawskich rodzina, 88

M

Mac Jerzy Sławomir, 180, 189
 Machnowski Janusz, 17
 Maciarczyk Antoni, 189
 Maciejczyk Edward, 173, 184
 Magdziak-Miszewska Agnieszka, 153
 Majewski Zbigniew, 17
 Malcówna Anna, 175
 Małachowicz Edmund, 175
 Małachowski Aleksander, 135
 Małkowski Stanisław, 187
 Małynia Józef, 17
 Mamczur Maria, 180
 Manalowicz Janusz, 16
 Mansfield Paul, 185
 Marczyk-Klepczyńska Iwona, 179, 180, 182
 Marecki Jan, 179
 Marszałek Janusz, 119, 144, 147, 148, 169, 173, 185, 186
 Marszałek Józef, 14
 Masłowski Jan, 174
 Masłowski Ryszard, 153
 Mastej Andrzej, 108, 170
 Mataniak Helena, 14
 Matynia-Bonik Alicja, 179
 Matysek Tadeusz, 16
 May Ernst, 141
 Mączka Stanisław, 14, 20, 170, 175
 Melcer Józef, 86
 Michalski Leszek, 179
 Międał Konstanty, 180
 Miller Leszek, 183, 189
 Miłoszewski Leszek, 181, 183
 Molenda Adam, 44, 179, 180, 182, 192
 Moll Piotr, 61
 Moore Henry, 134
 Morawska Anna, 175
 Morlok Helmut, 149
 Moskal Edward, 185
 Motas Mieczysław, 19, 171
 Motyka Lucjan, 119
 Mroczkowski Jacek, 33
 Mrozek Jan, 16
 Mrukwa Witold, 70
 Mucha Stanisław, 195
 Musiał Marek, 120
 Mutal Sylvio, 149
 Mutke Grzegorz, 68
 Myszkowski Tadeusz, 178

N

Najder Zdzisław, 189
 Nathanson Józef, 12, 86
 Nawrot Piotr, 17
 Nicieja Katarzyna, 191
 Nikolski Lech, 119, 152
 Nosal Eugeniusz, 16, 184
 Nowacki Zygmunt, 17
 Nowakowski Jacek, 149
 Nowakowski Waldemar, 17
 Nowakowski Zygmunt, 179
 Noworyta Stanisław, 16
 Nycz Marek, 72, 123, 144, 180, 181, 184, 185, 187, 190

O

O. Augustyn, 174
 Obstarczyk Mirosław, 119
 Okrzesik Janusz, 153
 Olejnik Andrzej, 187
 Olszewski Michał, 192

Olszyna Roman, 17
 Otczyk Andrzej, 184, 186
 Owsiany Ewa, 136, 179

P

Pająk Zbigniew, 68
 Palarczykowa Anna, 16, 175
 Palitzsch Gerhard, 88
 Pałosz Jerzy, 188
 Pankowicz Andrzej, 18, 175
 Parent Michel, 32
 Paruch Zbigniew, 180
 Paszek Jan, 15
 Paszek Józef, 15
 Paszek Józefa, 15
 Pawelczyńska Anna, 175
 Pawłowski Krzysztof, 149, 150, 152, 175
 Pelt Robert Jan, 105, 119, 137, 171, 174
 Pendel Zbigniew, 188, 189, 190
 Penderecki Krzysztof, 178
 Petrilak Vladimir, 188
 Pęchalski Edward, 15
 Piaścik Aleksandra, 188
 Piątek Łukasz, 188
 Pieńkowska Hanna, 38
 Pilarczyk Agnieszka, 190, 191
 Piotrowski Ludwik, 16
 Piper Franciszek, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 119, 170, 171, 175
 Plaskura Władysław, 16
 Phuzanski M. Tadeusz, 189
 Pniak Czesław, 13
 Podemski Stanisław, 187
 Poirier G. Robert, 65, 170
 Polonowski Max, 149
 Poznachowska Mirosława, 110
 Pressac Jean Claude, 175
 Przybylski Alfred, 176
 Przybyła Aleksy, 17
 Przybyłowicz Tadeusz, 17
 Przybyśławski Konstanty, 178
 Ptaszkowski Jan, 11, 12, 13, 176
 Ptaszycka-Jackowska Danuta, 176
 Putrament Jerzy, 178
 Puzio Szczepan, 34, 195

R

Rablin Andrzej, 17
 Rajewski Ludwik, 23, 24, 133, 178
 Rawecy Jadwiga, Marek, 51, 61, 63, 64, 71, 72, 100, 101, 102, 104, 105, 123, 143, 144, 145, 146, 147, 149, 150, 152, 153, 155, 171, 172, 176, 193
 Rawecy Mirosława, Adam, 120
 Rawecka Jadwiga, 3, 108, 120, 133, 139, 144, 146, 148, 172, 181, 182
 Rawecka Małgorzata, 120
 Rawecki Marek, 3, 43, 51, 108, 110, 133, 139, 144, 146, 151, 154, 172, 176, 181, 182, 193, 196
 Rawicz Jerzy, 176
 Rawicz Wojciech, 23, 178
 Riegl Alois, 56
 Rodin Auguste, 134
 Rodziński Stanisław, 135, 176
 Roessler Roman, 179
 Rogoż Zbigniew, 119
 Rogucki Ryszard, 147
 Roman Andras, 149
 Rottermund Andrzej, 44
 Rubaszewski Stanisław, 17
 Rybak Jarosław, 188, 189, 190, 191

- Rydzoń Stanisław, 63, 181
 Rymaszewski Bohdan, 45, 55, 56, 69, 119, 137, 172, 176
 Rynnimeri Val, 105, 171
 Rysztoż Stanisława, 15, 145, 148
 Rysztożów rodzina, 145
- S**
- Sadecki Jerzy, 188, 189, 191, 192
 Sadowski Robert, 188
 Samojo Włodzimierz, 119
 Sanak Maria, 15
 Sapięha Adam, 88
 Sarapata Jan, 16
 Sawicki Jerzy, 187
 Schönker Leon, 12
 Sehn Jan, 15, 22, 28, 33, 113, 133, 176
 Semka Piotr, 186
 Serafini Stanisław, 16, 17
 Setkiewicz Piotr, 119
 Sękowski Jerzy, 68
 Sikora Andrzej, 150, 186, 187
 Simoncini Giorgio, 134, 178
 Siwiec Marek, 119
 Skalińska-Dindorf Elżbieta, 11, 12, 14, 20, 120, 176, 183
 Skarżyński Janusz, 179
 Składowski Paweł, 185, 189
- Š**
- Škodová Júlia, 176
- S**
- Skowroński Jerzy, 17, 176
 Skrzypiec Jakub, 155
 Słońska Danuta, 176
 Smoleń Anna, 120
 Smoleń Kazimierz, 27, 38, 55, 56, 119, 135, 136, 145, 176, 179
 Smrek Witold, 119, 172
 Sobański Tomasz, 177, 178, 179
 Sobieska Zofia, 176
 Sobol Krzysztof, 53, 65, 172
 Sobolewicz Tadeusz, 17, 177
 Sobolewski Zygmunt, 179
 Sochacki Włodzimierz, 177
 Soja Józef, 13, 89
 Sojów rodzina, 89
 Sokołowska Bożena, 179
 Solar Giora, 149
 Soria Arturo, 140
 Sowa Kazimierz, 17
 Speer Albert, 141
 Sporysz Władysław, 16
 Sroka Antoni, 16
 Stachańczyk Piotr, 128, 129, 149, 151, 153
 Stanek Jan, 11, 177
 Stanisławski Czesław, 23, 178
 Staniszevska Grażyna, 63, 183
 Stawowa Ewa, 110
 Stoll Ira, 185
 Stomma Stanisław, 20, 133, 134, 178
 Stosberg Hans, 196
 Strycharski Józef, 63, 119
 Strzelecka Irena, 17, 177
 Strzelecki Andrzej, 17, 19, 23, 119, 177
 Strzelecki Jerzy, 17
 Suchodolska Mira, 180
 Sulerzyska Lucyna, 11, 170
 Sultanik Kalman, 186
 Surowiec Adam, 173
 Szafer T. Przemysław, 3, 6, 118
 Szajna Józef, 137
- Szczerbaniewicz Beata, 180
 Szczypiorski Andrzej, 177
 Szefer Andrzej, 14, 177
 Szmaglewska Seweryna, 47, 134, 142, 177, 178
 Szulc Anna, 192
 Szumowski Maciej, 135, 137, 179
 Szwengler Leon, 17
 Szymańska Ewa, 118
 Szymańska Irena, 173
 Szymańska Krystyna, 19, 179
 Szymański Tadeusz, 21, 177, 178
- Ś**
- Śląski Jerzy, 179
 Śliwiński Hipolit, 12
 Śliż Helena, 119
 Świder Mieczysław, 20
 Świerczyna Bernard, 133
 Świeży Alina, 187
 Świtoń Kazimierz, 7, 144, 146, 147, 149, 188, 189
- T**
- Tarczyński Piotr, 190
 Tedeschi Gentili Eugenio, 149
 Telęga Magdalena, 155
 Telka Andrzej, 36, 43, 63, 100, 118, 181
 Teoplitz Krzysztof Teodor, 180
 Terlecki A. Władysław, 187
 Terlecki Władysław, 136
 Timmel Jadwiga, 15
 Tobiasz Józef, 15
 Tołwiński Tadeusz, 21, 44, 173
 Tomaszewski Andrzej, 149
 Trętko Bogumił, 137
 Trochanowski Igo, 16
 Trojanowski Jan, 181
 Trylska-Siekańska Danuta, 173
 Turner Michael, 149
- U**
- Ulmarz Alfred, 16
 Urbiński Jacek, 188
- V**
- Vitek Pavel, 16
- W**
- Waitz Robert, 178
 Walewska Halina, 177
 Walotek Włodzimierz, 179
 Wasztyl Bogdan, 180, 181, 187
 Wąsowicz Tadeusz, 21, 22, 24
 Webber Jonathan, 137, 173
 Weiss Avi Rabin, 185, 186
 Wejchert Kazimierz, 177
 Wertyński Adam, 181
 Wesecki Stanisław, 15
 Węglarczyk Bartosz, 185
 Wierusz Witold, 16, 17
 Wiesel Elie, 177
 Wiesenthal Simon, 115, 177, 191
 Więckowski Leszek, 17
 Wilkanowicz Stefan, 181, 189
 Willma Adam, 180
 Wisłocka-Trombska Bożena, 51, 61, 179
 Witalskich rodzina, 89
 Witwicki Michał, 52, 173, 175
 Włodarczyk Paweł, 105, 184
 Wojasów rodzina, 88
 Wojnar Barbara, 11, 36, 170, 173, 195
 Wolna Agata, 72, 181, 182, 184, 185, 187, 189
 Woźniak Adam, 51, 61, 180, 189

Woźniakowska Irena, 24
Woźniczka Zygmunt, 20, 177
Wóycicki Alfred, 178
Wrazidło Andrzej, 20, 177
Wroński Paweł, 183
Wróblewski Andrzej, 178
Wróblewski Jerzy, 44, 45, 64, 118, 147, 187
Wróblewski Tomasz, 180
Wysocka Ewa, 173
Wyszyńska Wanda, 21, 22, 44
Wywiół Marian, 65

Z
Zachwatowicz Jan, 178
Zalewski Edmund, 179

Zemła Franciszek, 15
Zemła Stefan, 120
Zientarska Ewa, 180
Ziesing Hartmut, 155
Zięba Anna, 19
Zohar Gershon, 182
Zwias Hermina, 13

Ż
Żarnowiec Jan, 67, 173
Żurawski Wojciech, 180, 182
Żurek Beata, 182
Żychiewicz Tadeusz, 178
Żywulska Krystyna, 177

* Pisownię nazwiska komendanta KL Auschwitz przyjęto wg zachowanych akt obozowych tj. *Rudolf Höß*. Ze względu jednak na rozpowszechnione w publikacjach i opracowaniach jego odmiany zachowano ich oryginalną pisownię w cytatach i nazwach dokumentacji (Höss, Hoess).

*Jadwiga Rawecka
Marek Rawecki*

Marek Rawecki

Ur. 1958. Architekt. Od 1985 praca naukowo-badawcza i dydaktyczna w Katedrze Urbanistyki i Planowania Przestrzennego Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej w Gliwicach.

Doktorat, 2000 pt.: „Strefa ochronna Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka” (promotor Profesor Zbigniew Gądek, Profesor T. Przemysław Szafer).

Liczne opracowania dokumentacji architektoniczno-konserwatorskich. Współautor Programu Oświęcimskiego i Oświęcimskiego Strategicznego Programu Rządowego. W latach 1999-2001 członek Międzynarodowego Zespołu Ekspertów przy Pełnomocniku Rządu ds. Realizacji Oświęcimskiego Strategicznego Programu Rządowego.